

MUNICIPIUL SIGHIȘOARA
MUZEUL DE ISTORIE

Alt - Schaessburg

Nr. 1, 2008

MUNICIPIUL SIGHIȘOARA
MUZEUL DE ISTORIE

ALT- SCHAEßBURG

Istorie. Patrimoniu

Nr. 1, 2008

Sighișoara
2008

COLECTIVUL DE REDACTIE

NICOLAE TEȘCULĂ - redactor șef

FLORINA ȘTEFAN - secretar de redacție

Membrii :

LAVINIA AVRAM

NICULINA CIOTLOȘ

MIRCEA-RADU IACOB

ADONIS MIHAI

SORINA PARCHIRIE

ISSN 1844 - 6302

ALT SCHAESSBURG, 1, 2008

Orice corespondență se trimite pe adresa

MUZEUL DE ISTORIE

P-ța Muzeului nr. 1

545400 Sighișoara

tel-fax: 0265 771108

tel.: 0265 771514

e-mail: altschaessburg@gmail.com

Editura Qual Media

Cluj - Napoca, 2008

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE.....	6
LA ÎNCEPUT DE DRUM	7
JIGA AUREL - 1 Decembrie 1918-columna demnității noastre naționale.....	8

ISTORIE

1. ANTAL ATTILA - Relațiile regalității maghiare cu scaunul Sighișoara în evul mediu.....	13
2. LIVIU CÂMPEANU - O cronică inedită de secol XVII despre istoria Ungariei și a Transilvaniei din secolele XI-XVI.....	22
3. FLORIN ARDELEAN - Aspecte din viața cotidiană la frontiera de vest a principatului Transilvaniei în timpul lui Sigismund Báthory	33
4. MIRCEA-RADU IACOB - Personalități sighișorene: generalul Michael von Melas (1729-1806).....	39
5. NICULINA CIOTLOȘ - Politica de modernizare economică a statului austriac în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea: răspuns rural.....	43
6. VASILE MUNTEAN - Activitatea preotului Ștefan Balaș (1771-1817) și legăturile lui cu negustorii levantini	58
7. GHEORGHE DRĂGAN - Protopopiatul ortodox Sighișoara la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea	72
8. NICOLAE TEȘCULĂ - Nume și locuri la Sighișoara. Aspecte privind toponimia și evoluția urbană.....	83
9. FLORINA ȘTEFAN - Mijloacele de comunicare și influențare în spațiul public sighișorean	97
10. CORNELIA SUCIU - Zaharia Boiu - autor de manuale	109
11. ADRIANA ANTIHI - Pictorița Betty Schuller și colecția ei de acuarele din patrimoniul Muzeului de Istorie Sighișoara.....	120
12. ION EUGEN SÂRBU - Boiu, aspecte de istorie modernă și contemporană.....	133
13. GHEORGHE GAVRILĂ - Horia Teculescu și Astra sighișoreană.....	145
14. MIHAELA CRĂCIUN - Aspecte ale învățământului sighișorean în perioada interbelică.....	160
15. ANCUȚA MOLDOVAN - Presa și activitatea editorială în Sighișoara anilor 1920-1940	169
16. ADONIS MIHAI - Realități demografice la Sighișoara în perioada interbelică.....	184

17. LUCIA ȚARĂLUNGĂ - Un mare iubitor de folclor pe plaiuri sighișorene:
prof. Ilarion Cocișiu 23
18. CLAUDIU POP - Aspecte privind rebeliunea legionară în județul Târnava
Mare 209

PATRIMONIU

1. DORIN BARBU - Piese restaurate din săpătură arheologică de salvare,
Piața Mică, Sibiu 221
2. SORINA PARCHIRIE - Restaurarea unui cuptor de ars ceramică (sec.al IV-
lea d.Hr.) 227
3. NICULINA CIOTLOȘ - Soluții de depozitare a icoanelor pe lemn și sticlă
din patrimoniul Muzeului de Istorie Sighișoara 235

MISCELLANEA

Recenzii

1. GHEORGHE BALTAG: *Denkmaltopographie Siebenbürgen. Stadt Schäßburg 4.1. Topografia monumentelor din Transilvania. Municipiul Sighisoara 4.1.* Elaborat de Corina Popa cu studenți ai Academiei de Arte București. Editat de Cristoph Machat. Editura Rheinland Köln, 2002 243
2. GHEORGHE GAVRILĂ: *Gheorghe Baltag Sighișoara. Schäßburg. Segesvár.* Istoria Sighișoarei de la întemeierea orașului și până în 1945, ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004. 247
3. CLAUDIU POP - Samuel P. Huntington *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale.* Ed. Antet, București, 1997. 253
4. NICOLAE TEȘCULĂ - *Bildband Schäßburg, Sighisoara, Segesvar aus Vergangenheit und Gegenwart,* Herausgeber: Heinz Brandsch, Heinz Heltmann, Walter Lingner, Unter Mitarbeit von: Horst Breichofer, Walter Roth, Gustav Schneider, Albertdrucks Verlag, Düsseldorf, 2003. 256

LISTA AUTORILOR

CUVÂNT ÎNAINTE

Sighișoara, prin istoria sa, a devenit beneficiara unui patrimoniu de o valoare inestimabilă, căruia trebuie să-i oferim și în continuare locul cuvenit în viața noastră, dar mai ales, în inimile noastre.

Municipalitatea Sighișoarei dorește să-și aducă și în continuare contribuția la păstrarea și promovarea valorii cetății medievale și a centrului istoric al orașului. Faptul că avem un oraș atât de frumos, nu vrem să fie pentru noi un lucru de la sine înțeles, ci dorim să contribuim cât mai bine la a păstra aceste valori, dar și a le conferi locul pe care îl merită în Europa și în lume.

Muzeul de Istorie Sighișora, instituție culturală în slujba comunității, și-a deschis porțile pentru prima oară în anul 1899 sub denumirea de „Alt Schaessburg”. Acesta oferă oportunitatea cunoșterii evoluției istoriei locale din cele mai vechi timpuri până astăzi.

Prin funcțiile sale și prin specificul activităților pe care le desfășoară, Muzeul de Istorie a fost și rămâne o prezență vie, atât în viața științifică, cât și în cea culturală a municipiului nostru, manifestările expoziționale aducându-l mereu în atenția publicului.

Consider salutară inițiativa Muzeului de Istorie de a edita o publicație atât de prestigioasă cum este Anuarul „Alt Schaessburg”, fiind convins de faptul că, prin structura sa, reprezintă modalitatea cea mai bună de a pune în valoare rezultatele cercetărilor efectuate de specialiștii muzeului și de a oferi publicului cititor - istorici, studenți și turiști, posibilitatea cunoașterii istoriei locale.

În speranța că această publicație va fi editată în fiecare an, devenind astfel un mijloc de comunicare științifică, doresc succes în activitate întregului colectiv al Muzeului de Istorie care a contribuit la apariția primului număr al Anuarului „Alt Schaessburg” și sunt convins că, prin intermediul lui, Sighișoara, un inestimabil patrimoniu, va fi prezentată la adevărata ei valoare.

Ioan Dorin Dăneșan
Primarul municipiului Sighișoara

LA ÎNCEPUT DE DRUM

Sighișoara este sinonimă cu istoria, cu trecutul. Acest lucru a fost evidențiat încă din secolul al XIX-lea cu ocazia sesiunilor științifice ale *Asociației pentru cunoașterea Transilvaniei* ținute în orașul nostru.

Ne-am gândit ca apariția unui volum de studii și articole cu o periodicitate anuală să grupeze comunicările susținute cu ocazia *Zilelor orașului* și a *Festivalului Sighișoara Medievală*, precum și diverse cercetări ale specialiștilor din muzee.

Ceea ce urmărim este prezentarea istoriei locale în contextul istoriei Transilvaniei și a Europei, respectiv valorificarea patrimoniului cultural mobil și imobil.

Ne propunem ca acest prim anuar să determine apariția pe plan local unui cerc de interes științific mai susținut în domeniul științelor istorice și patrimoniului cultural.

Mulțumim și pe această cale domnului primar al Municipiului Sighișoara, Ioan Dorin Dăneșan și Consiliului Local pentru sprijinul acordat în apariția acestei publicații.

COLECTIVUL DE REDACȚIE

1 DECEMBRIE 1918-COLUMNA DEMNITĂȚII NOASTRE NAȚIONALE

Aurel Jiga

“Interesul unui popor pentru istoria sa este totodată
măsura cea mai sigură pentru gradul său de cultură”

Dimitrie Onciu

Cu legitimă emoție aniversăm 90 de ani de când voința întregului neam românesc s-a afirmat ferm prin Marea Unire de la Alba Iulia, act sacru, fondator al României moderne.

Idealul unității naționale, care a animat poporul român de-a lungul secolelor s-a împlinit la sfârșitul primului război mondial într-un context geopolitic, diplomatic și militar favorabil. Unirea românilor nu a fost un act singular în cadrul istoriei europene, ci el s-a înscris într-un amplu proces, care a cuprins întreaga zonă Est-Centrală a continentului, de la Marea Baltică la Marea Neagră și de la Oder până la Nistru. Acest proces a avut loc pe fondul revoluțiilor naționale declanșate de popoarele subjgate din Imperiul Rus și din cel Austro-Ungar.

În perioada octombrie 1917-octombrie 1918 marile imperii multinaționale, la baza cărora stătea principiul minciunii juridice a drepturilor egale dintre națiuni, au intrat într-un proces ireversibil de descompunere, se demolau. Istoria le-a dat verdictul: Prăbușiți-vă! Istoria s-a pronunțat, popoarele oprite l-au împlinit.

În octombrie 1918, intensificarea mișcărilor revoluționare interne, pe fondul descompunerii armatelor Puterilor Centrale și ca urmare a înfrângerii suferite pe front, începe destrămarea imperiului dualist multinațional. În aceste condiții, conducătorii Partidului Național Român și ai Partidului Social Democrat, întruniți la Arad, hotărâsc la 31 octombrie 1918, crearea Comitetului Național Român Central, care se declară organul de conducere al luptei pentru recunoașterea drepturilor naționale ale românilor.

Comitetul Național Român sublinia, „*Credincios ideilor naționale și democratice, ne situăm pe platforma dreptului că poporul român din Transilvania este independent să-și conducă singur soarta și că aprobarea suverană a poporului îi dă dreptul să hotărască singur asupra noii forme de stat a poporului român.*”

Pentru punerea în aplicare a liniei politice formulate de Comitetul Național Român, pe întregul teritoriu al Transilvaniei se formează Consilii Naționale locale și gărzi naționale române.

La 5 noiembrie, are loc la Sighișoara, la sediul Băncii *Târnăveana* ședința membrilor Partidului Național Român. Se formează Consiliul Comitatens Târnavă

Mare, care mai târziu și-a luat numele de Comitetul Național Român Județean. Procesul verbal de constituire este semnat de 37 de persoane. Se alege un Comitet cu sediul la Sighișoara format din dr. Toma Cornea, dr. Ioan Ivanovici, Ioan Munteanu, Onoriu Sas, Mihail Săeșan, Vasile Urdea. Ziarul local *Schäßburger Zeitung*, nr. 45 din 9 noiembrie 1918 menționa: „Comitetul Județean a fost înființat cu scopul de a implini hotărârile Comitetului Național Român Central, de a fi mediatorul între acesta și organele locale străine” (populația germană și cea maghiară n.n.). În Sighișoara se formează gărzi naționale românești, săsești și maghiare, care aveau sarcina de a menține ordinea, liniștea, ca și apărarea avutului și a persoanei. Gărzi naționale românești se formează și în satele din jurul Sighișoarei: Daneș, Seleuș, Apold, Albești, Vânători, Țopa, Șoard. La Daneș se organizează o gardă națională înarmată formată din 30 de persoane. În comună au loc numeroase manifestații în cadrul cărora se cerea unirea Transilvaniei cu România. Asemenea acțiuni au avut loc în toate satele din jurul Sighișoarei. Țăranii români având în frunte preoți, învățători, au organizat adunări, unde populația, cu steaguri tricolore (ascunse în altarele bisericilor) cereau *Vrem România Mare* și intonau *Trei Culori*, *Deșteaptă-te Române*, *Imnul lui Iancu*.

La 15 noiembrie 1918, Consiliul Național Român Central dă o Proclamație cu privire la alegerea delegaților pentru Adunarea Națională, fixată la 1 Decembrie, la Alba Iulia, care urma să hotărască viitorul Transilvaniei. Despre semnificația acestei Adunări, ziarul local sighișorean, din 30 noiembrie 1918 (nr. 48) publică un emoționant articol semnat de judecătorul N. Fabritius, având un titlu plin de semnificație: *În pragul României Mari*. Reproducem din articol: „*Mâine, acolo pe pământul lui Apulum, unde Legiunea a XIII-a Gemina își avea altarele de jertfă, pe locul, unde eroii de libertate Horia, Cloșca și Crișan și-au dat sângele, națiunea română își va proclama suveranitatea. Mâine sute de mii de români o să umple Valea Mureșului de lângă Alba Iulia. Reședința principilor ardeleni, vechea Alba Carolina va fi martora unei entuziaste răbufniri a unui popor trezit la libertate. Toți românii din întreaga Transilvanie, în fața scaunului justiției universale, își vor aduce rănilor nevindecate din conștiința lor, că dreptatea lor națională trebuie păstrată cu sfințenie, pe veci, proclamându-se rupți de statul maghiar. Ardealul, teritoriile până la Tisa și Dunăre, de mâine o să facă parte din statul român*”.

Încă din ziua de 29 noiembrie 1918 au început să se adune la Alba Iulia zeci de mii de țărani, mii de muncitori și intelectuali, care așteptau răspuns la cele mai arzătoare probleme cu privire la revendicările lor sociale, politice, culturale, naționale și la făurirea unui stat național unitar. Din această cauză, menționa ziarul local din 30 noiembrie 1918: „...toată Țara, din această Duminecă, două ore în șir clopotele și unde nu sunt, toacele vor anunța Libertatea. Visul unui viitor măreț, unirea tuturor românilor, cât ține limba română într-un stat comun se împlinește”

La 1 Decembrie 1918, Gheorghe Pop de Băsești, președintele Adunării Naționale anunța: „unirea tuturor celor de-o limbă și de-o lege, într-un singur și nedespărțit stat românesc”

Hotărârea legitimă a românilor este consemnată și de ziarul sighișorean din 7 decembrie 1918: *„Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat, Ungaria (Crișana și Maramureș n.n.), în total 26 de comitate, hotărăște Unirea tuturor românilor și a teritoriilor locuite de ei și dreptul lor la întregul Banat între Mureș-Tisa-Dunăre”*

La Alba Iulia au fost reprezentanți și locuitorii români din Sighișoara și împrejurimi: Dumitru Moldovan, ca membru de drept al Adunării. Dr. Toma Cornea (avocat), Dr. Ioan Ivanovici (avocat), Vasile Urdea (industriaș), Gheorghe Colceriu (industriaș), preoții Onoriu Sas (Daneș), Dan Ioan (Șoard) și mulți țărani din Daneș, Vânători, Boiu, Țopa, Șoard. La 1918 poporul majoritar și singur autohton și-a dovedit încă o dată capacitatea sa politică. La Alba Iulia, românii și-au ridicat conștiința lor istorică la înălțimea forței și dimensiunile morale ale idealurilor lor, angajându-se să așeze stâlpii unei noi culturi și civilizații umane și naționale pe ruinele organismului politic al monarhiei bicefale distruse.

În adunări speciale, în cursul anului 1919, minoritățile naționale și-au exprimat adeziunea față de principiile formulate de Adunarea Națională a românilor de la Alba Iulia și au hotărât unirea lor cu România. La 8 Mai 1919, la Mediaș, se desfășoară Adunarea sașilor din Transilvania, unde au luat parte și reprezentanții populației săsești din Sighișoara. În Rezoluția adoptată la Mediaș: *„... populația săsească din Transilvania se pronunță conform principiului de autodeterminare, pentru unirea Transilvaniei la România. Salută cordial poporul român și îl felicită pentru înfăptuirea idealurilor sale naționale”*.

Existența statului național român avea să fie consfințită prin tratatele de pace încheiate în anii 1919-1920 (Saint Germani-en Laye, cu Austria, 10 septembrie 1919; Neuilly sur Seine cu Bulgaria, 27 noiembrie 1919; Trianon, cu Ungaria, 4 iunie 1920), la 28 octombrie 1920 prin tratatul de la Paris se recunoaște de drept și unirea Basarabiei la România. Recunoașterea Unirii din 1918 pe plan internațional a fost, desigur, meritul unei generații de excepție, care a profitat de un context internațional favorabil.

Ziua Națională trebuie să înfrățească. Oricând și oriunde. Ziua Națională cheamă pe toți fiii unei țări la o trăire sufletească solidară. Deopotrivă, pe cei care au contribuit la făurirea istoriei și cei care abia încep să-i deslușească sensurile.

Tinerei generații îi adresez îndemnul lui Al. Vlahuță: *„...Strângeți-vă laolaltă cât simțiți în voi dorul de muncă și setea sfântă de adevăr, umpleți-vă sufletele de cea mai adâncă evlavie pentru trecutul glorios al neamului acestuia și faceți ca fiecare gând și pas al vostru să fie pentru binele și înălțarea neamului românesc”*.

Ziua Națională nu este a unui partid politic, al unei personalități. Este Ziua tuturor românilor. Nicolae Titulescu, diplomatul de excepție, membru marcant al unui partid politic, semnatar al Tratatului de la Trianon, declara convingător și pragmatic: *„Partidul meu se numește România”*. Acest enunț semnificativ ne învață mereu că

interesul național reprezintă temelia unității.

Sub egida faptelor istorice de unitate națională, inspiata sintagmă-formulă de Dumitru Drăghicescu-„*unirea românilor cu românii*” este astăzi de o arzătoare actualitate.

ISTORIE

RELAȚIILE REGALITĂȚII MAGHIARE CU SCAUNUL SIGHIȘOARA ÎN EVUL MEDIU

Antal Attila

Maghiarii, populație de origine fino-ugrică, au atins bazinul Carpatic la sfârșitul secolului al IX-lea. După cronicarul Anonymus cucerirea maghiară a început în anii 895-896 când, maghiarii conduși de Arpád au trecut prin trecătorile Carpaților și s-au stabilit pe Câmpia Pannonică.

Din punct de vedere arheologic prezența maghiarilor poate fi sesizată prin mormintele care sunt specifice unui popor migrator (obiecte specifice călăreților). Istoricul K. Horedt¹ este de părere că, regalitatea maghiară a anexat Transilvania prin mai multe etape. Regiunea Târnavei Mari a fost atinsă abia la sfârșitul secolului al XII-lea. Regatul în continuă expansiune a avut nevoie și de apărare. Secuii, popor de origine aprig discutată, au fost așezați pentru apărarea hotarului de est. Toponimia păstrează dovada trecerii secuilor - care deja au preluat, dacă era cazul, limba maghiară - pe aceste meleaguri. Primul hotar estic apărat de secui se întindea în zona localității Copșa Mică de astăzi. (În limba maghiară numele localității este Kiskapus care în traducere liberă înseamnă „poarta cea mică”). Probabil în secolul al XII-lea secuii ajung și în regiunea de astăzi a Sighișoarei. Avem două dovezi pentru prezența lor:

1. Originea maghiară a toponimului Sighișoara. Această variantă este susținută și de Atlasul orașelor istorice din Transilvania, atlas care a apărut cu sprijinul Academiei Române². Se pare că prima formă latină a denumirii orașului - *Castrum Sex* - Însemnând cea de-a șasea cetate, este eronată din două motive. În primul rând această menționare apare mai târziu și mai apoi *Castrum Sex* este forma latinizată a toponimului Sighișoara. (*Segesvár* însemnând în limba maghiară „cetatea de pe deal”) și oricum nu putea fi cea de a șasea cetate.

2. Cercetările arheologice realizate cu participarea sau conducerea arheologului Gheorghe Baltag³. Mărturiile materiale dovedesc fără nici un dubiu prezența unui popor „călăreț”. În plus, pe locul actualului *Bergkirche* a existat o biserică construită probabil de secui.

1 Horedt K., Contribuții la istoria Transilvaniei, București, 1958.

2 Academia Română/Comisia de Istorie a Orașelor din România, Contribuții privind istoria orașelor. Vol. II. Atlas Istoric Al Orașelor Din România. Seria C. Transilvania. Fascicol 1. Sighișoara, Editura Enciclopedică, București, 2000.

3 Gheorghe Baltag, Sighișoara înainte de Sighișoara. Elemente de demografie și habitat în bazinul mijlociu al Târnavei Mari din preistorie până în sec. Al XII-lea d.Hr., cu privire specială asupra municipiului Sighișoara, Editura Oscar Print, București, 2000.

Organizarea statală a maghiarilor.

Creștinarea și organizarea statală sunt strâns legate. Dacă în anul 1000 sau 1001 regele Ștefan se creștinează, tot atunci se pun bazele organizării statale. Din punct de vedere administrativ, regele Ștefan a împărțit Ungaria în comitate. În fruntea comitatelor se afla așa-numitul comite (în latină comes) a cărui principală atribuție era colectarea impozitelor. El era ajutat de către un maior castri (care avea însărcinări militare) și de un judecător.

În secolul al XIII-lea, începe declinul puterii regale și sistemul regal de comitate intră în declin, locul lui fiind preluat de către sistemul de comitate al nobililor. Schimbările intervenite constau în faptul că, deși comitele este numit în continuare de către rege, așa-numitul comite adjunct este ales de către nobilime (în limba maghiară va fi numit szolgabíró) și îndeplinește funcții în sistemul de justiție.

Colonizarea.

Primul val al colonizării sașilor s-a produs în jurul anului 1150, când regele Geza al II-lea i-a adus în Transilvania. În anul 1186, regele maghiar se poate bucura de un venit considerabil provenit din impozitul colectat de la noii coloniști. Puține documente oficiale vorbesc despre colonizare. Unul dintre documente face referire la stabilirea sașilor în apropierea localității noastre, la Apold (jud. Mureș)⁴.

Motivele colonizării sașilor au fost multiple:

- Transilvania era slab populată
- În urma cruciadelor și a cruciaților care au trecut pe teritoriul maghiar, regii maghiari și-au dat seama că, cavaleria secuiască trebuie reorganizată și trebuie construite unele fortificații. Secuii nu aveau cunoștințele necesare și din acest motiv, sașii erau bineveniți.

Unii istorici maghiari (de exemplu Görög Ferenc⁵) susțin faptul că, coloniștii numiți generic sași, și-au părăsit locurile natale din cauza unor catastrofe naturale (inundații). Istoriografia contemporană nu acceptă acest argument ca fiind de mare însemnătate. Este foarte clar, sașii au venit și au fost interesați în a se stabili în Transilvania în aceeași măsură ca și regalitatea maghiară.

Relațiile și interesele regale și cele ale sașilor au fost clarificate în mod oficial în diploma numită Andreanum sau „Goldene Freibrief”. Documentul emis în 1224 stabilea drepturile și obligațiile sașilor:

Drepturi:

- Sibiul devine proprietatea comunității săsești și pe teritoriul său nici un nobil maghiar nu are dreptul să facă uz de rangul său.
- pe teritoriul în discuție regele maghiar renunță la dreptul de a ocupa pământurile devenite fără stăpân în urma unei trădări sau din cauza lipsei moștenitorilor.

4 Thomas Năgler, Așezarea sașilor în Transilvania, Editura Kriterion, București, 1981, 53-92.

5 Görög Ferenc, A magyar nemzet története - II. kiadás, Horizont Kiadó, é.n.

- sașii își pot alege liber preoții, judecătorii își au o justiție autonomă. Au dreptul de a organiza târguri și de a face comerț în mod liber.

- ținutul săsesc era autonom: conducerea centralizată era asigurată de către un comite al sașilor.

Obligațiile sașilor:

- în caz de război trebuiau să asigure 500 de soldați, iar dacă însuși regele participa la confruntări, numărul specificat trebuia suplimentat cu încă 100 de ostași.

- sașii erau obligați la plata a 500 de mărci de argint. Impozitul era colectat de către sași și funcționa ca un impozit global. Dacă cineva, scutit de impozit, se stabilea pe pământ săsec, își pierdea această scutire.

Prin ținutul săsesc înțelegeam teritoriul dintre Baraolt și Orăștie.

Invazia tătară a adus mari pagube materiale Ungariei, iar în 1241 prin bătălia de Mohi, Batu han a nimicit mare parte a oastei maghiare.

Regele Bela al IV-lea supranumit și al doilea Întemeietor al Ungariei și-a propus și a realizat reconstrucția țării. În această perioadă din ordinul regelui s-a început construcția cetăților din piatră de râu. Sașii profită de context și își întăresc pozițiile.

La sfârșitul secolului al XIII-lea se produce mutarea secuilor pe actualul teritoriu denumit „Ținutul secuiesc”, iar pe teritoriul orașului nostru sunt colonizați sașii. Apar primele menționări ale localității: incertul *Castrum Sex* din 1280 și *Schespruch* în 1298.

Prin întărirea și extinderea privilegiilor săsești, dezvoltarea economică are un traseu unic în această parte a Europei. Astfel în secolele XIV și XV cele mai mari așezări săsești- Sibiu, Brașov, Sighișoara, Bistrița- obțin statutul de oraș. În această perioadă se înalță zidurile de apărare și bisericile fortificate. Este în plină înflorire comerțul și sistemul breslelor. În 1367, Sighișoara apare în documente ca civitate și tot în acest secol primește rangul suprem de oraș regal. În 1376 Goblinus, episcop de origine săsească îl reprezintă pe regele maghiar Ludovic la adunarea sașilor din Sibiu. Cu această ocazie se face o comparație și aflăm nivelul de dezvoltare economică al sașilor: în Sibiu funcționează 19 bresle și 25 ramuri industriale(meserii), în aceeași perioadă la Augsburg sunt atestate doar 16 bresle și 20 de ramuri industriale(ocupații).

Sighișoara duce o viață economică independentă față de statalitate, de altfel și menționările documentare apar mai ales în acte bisericești și nu în cele oficiale. Amestecul statal este sesizat doar prin acordarea unor drepturi cum ar fi cel din secolul al XIV-lea când orașul primește dreptul de a ține două mari târguri: unul de primăvară și celălalt de vară. Totuși Sighișoara nu are dreptul de „a opri” marfa comercianților care tranzitează orașul.

Administrativ la început teritoriul orașului făcea parte din așa numitul „Comitatus de Küküllő” care în 1391 se desparte în două și Arnold Longavalle îndeplinește o funcție neprecizată pe teritoriul numit „major Küküllő” (Târnava Mare).

Până în 1526 eventualele contacte ale regalității maghiare erau mai ales de natură

să reglementeze relațiile juridice și comerciale dintre orașe. Autonomia săsească a rămas sfântă, nobilii nu aveau nici un drept pe teritoriul săsesc. Un nobil maghiar la Sighișoara este în cel mai bun caz un hospites pe teritoriul unui hospites (oaspete la oaspete).

Rolul privilegiat al Sighișoarei se evidențiază în 1443 când în oraș funcționează o monetărie pentru completarea căreia Iancu de Hunedoara dă ordin să se aducă unele piese de la Brașov. Litigiile comerciale adeseori sunt reglementate de către reprezentantul regelui sau însuși de rege. Așa se întâmplă și în 1452 când guvernatorul Iancu de Hunedoara reglementează conflictul dintre comercianții sighișoreni și cei brașoveni. Dacă în 1452, sighișorenii îi împiedică pe brașoveni în desfacerea mărfurilor, în 1468 se schimbă situația și dogarii de pe malul Târnavei Mari se plâng de faptul că sunt împiedicați în desfacerea butoaielor în orașele Sibiu, Miercurea, Sebeș și Orăștie.

La mijlocul secolului al XV-lea ample mișcări sociale pun în pericol statutul privilegiat al sașilor, secuilor și al nobililor maghiari. După răscoala țărănească condusă de Budai Nagy Antal, la Căpâlna ia naștere uniunea celor trei națiuni (Unio Trium Nationum). Privilegiile stabilite la Căpâlna sunt încă odată confirmate în 1438 la Turda. În timpul domniei regelui Matias Corvin intervin noi schimbări pozitive în statutul juridic al sașilor. Uniunea încheiată în 1437 este întărită în anii 1458, 1467 iar în 1506 la Sighișoara este ținută o Dietă cu același scop. Începând cu 1464, Sibiu obține dreptul de a-și alege judele regal iar mai apoi acest drept este extins și asupra celor 7 (șapte) scaune (mai exact în 1469). Astfel ia naștere Universitatea Săsească. Primul document care poartă această titulatură apare în 1485. În 1486, Matias Corvinul reconfirmă drepturile prevăzute în Andreanum și chiar le extinde. Conducerea universității săsești era asigurată de un comite al sașilor care, de obicei, îndeplinea și funcția de primar al Sibiului. Universitatea avea atribuții juridice, fiscale (strângea impozitul) și economice. În 1481 regele Matias Corvin emite un ordin prin care asigură libertatea comercianților sighișoreni dar îi obligă ca, în caz de nevoie să-l ajute pe rege cu bani și soldați.

Matias Corvinul a încercat încă în perioada domniei să asigure recunoașterea ca moștenitor de drept al tronului pe fiul nelegitim. Au rămas documentele Sighișoarei și ale Mediașului prin care aceștia se angajează să-l recunoască pe fiul lui Matias Corvinul ca moștenitor legal. Iată conținutul documentului⁶: „Recunoaștem că din voia regelui Matias Corvinul pe credința noastră creștină și pe omenia noastră am jurat și jurăm prin prezenta că în cazul în care regele și regina Beatrix nu vor avea copil și vor părăsi această lume fără un asemenea copil, după moartea regelui, Ioan Corvinul prințul de Troppau va deveni domnul nostru, vom păstra și vom apăra orașul pentru el și nu-l vom da altuia, și comunitatea noastră îl va recunoaște pe prinț ca adevăratul nostru domn și rege, vom dovedi subordonare totală, nu vom recunoaște pe nimeni ca

6 Szilágyi Sándor, *A magyar nemzet története*, Athenaeum Könyvnyomda, Budapest, 1898.

fiind domnul nostru (traducerea este din lb. maghiară).”

După eșecul tragic din 1526 de la Mohacs a început lupta pentru coroana maghiară.

Principalii pretendenți: Szapolyai (sau Zapolya) János și Ferdinand de Habsburg. Ungaria intră într-un adevărat război civil și treptat este împărțită în trei: Vestul ajunge sub influența Habsburgică, capitala și Centrul ajung sub stăpânire turcească, Transilvania rămâne în cea mai bună situație, cu o relativă independență.

Sașii, la început îi sprijină pe Habsburgi dar în fața amenințării turcești, în cele din urmă, sunt nevoiți să reîntărească alința cu celelalte două națiuni. După 1526, relațiile sașilor sighișoreni sunt marcate de trei probleme:

- problema religioasă, răspândirea lutheranismului.
- atacurile secuilor.
- lupta internă între pretendenții la conducerea Transilvaniei

1. Problema religioasă

Reforma religioasă s-a răspândit destul de repede în Transilvania. Acest lucru a fost posibil datorită legăturilor săsești cu ținuturile germane precum și a lipsei unui control statal centralizat. În 1544 Sighișoara trece la lutheranism. Problema reformei printre maghiari este mai complicată. Pentru clarificarea situației regele Szapolyai convoacă în 1538 o „dispută” religioasă la Sighișoara. Adevăratul țel al disputei a fost statuarea unui exemplu înfricoșător pentru Martinuzzi și Statileo episcopi de Oradea respectiv de Alba Iulia.

La această dispută participă însuși regele Szapolyai care a adoptat o poziție neutră spunând⁷: „Slavă Domnului, dușmanii mei sunt atât de slăbiți încât nu am nicio teamă, să începă ostilitățile, vom vedea cine va câștiga. „Traducerea lui Schuller sună astfel⁸: „Acum voi lăsa berbecii să se bată între ei, să vedem cine va câștiga”.

Principalii actori ai evenimentului au fost:

- din partea protestantă - Francisc Szantai
- din partea catolică- Szegedi Gergely -călugăr franciscan

Rolul arbitrilor a fost îndeplinit de către Wolhard Adorján, vicar de Alba Iulia și Kálmáncseki Sánta Márton din aceeași localitate. Disputa a rămas în istoriografie mulțumită lui Heltai Gáspár.

Sfârșitul disputei nu a adus condamnarea cerută de către episcopi. Disputa religioasă de la Sighișoara a dovedit că protestantismul a devenit o problemă în continuă expansiune. Nu s-a născut o decizie, deoarece raportul de forțe între protestanți și catolici devenise egal.

Dezbaterea problemelor religioase nu s-a oprit aici, urmează în 1550 adunarea de la Turda, unde se stabilește „ca nici o religie să nu fie tulburată de cealaltă fiecare

7 Háló,Válogatás Heltai Gáspár műveiből, Budapest, Magvető, 1979.

8 Schuller, A.: „Kirchen und kirchliches Leben” in: „Schässburg.Bild...”, 1998,121-142.

să rămână cu religia dată de Dumnezeu. Dacă la început maghiarii au urmat alături de sași linia lutherană, între timp se produc mai multe rupturi ce duc la apariția religiei reformate iar mai apoi a celei unitariene.

Dieta convocată în 1568 la Turda nu a proclamat libertatea religioasă totală ci a asigurat libertatea religioasă pentru catolici și protestanți (lutherani, reformați și unitarieni).

2. Problema secuiască.

În 1562, privilegiile secuilor au fost serios știrbite aceasta fiind cauza izbucnirii unei răscoale violente. Sighișoara se afla într-un punct strategic și putea ajuta la înăbușirea răscoalei dar nu o face. Ioan II. Sigismund îi înfrânge pe secuii și după aceea pornește împotriva sighișorenilor. Sașii nu opun rezistență și pentru a domoli mânia principelui i se aduce cheia orașului. Pentru a clarifica și stabili situația secuilor, Sigismund convoacă o dietă la Sighișoara în 1562. Conducătorii răscoalei sunt decapitați. Ioan Sigismund își mută pentru câteva luni tabăra la Sighișoara.

Analizând relațiile secuilor cu noua conducere, nu este de mirare că la sfârșitul secolului al XVI-lea aceștia îi sprijină pe Mihai Viteazul. În 1601, după moartea lui Mihai Viteazul secuii conduși de Mako pătrund în Orașul de Jos și ocupă prin trădare cetatea. Îl prădează, locuitorii părăsesc orașul, iar secuii rebotează orașul, acesta devenind pentru câteva luni:

Nemesvár (orașul nobililor).

În 1603 Moise Secuiul devenit între timp principe atacă Sighișoara suspectată că oferă ajutor trupelor austriece, incendiază Orașul de Jos dar nu îl poate ocupa.

3. Lupta internă între pretendenții la conducerea Transilvaniei

Pentru a înțelege lupta internă și rolul sașilor am urmărit evoluția politică al lui Maylad Ștefan⁹. Descendent dintr-o familie boierească din Țara Românească, părinții s-au stabilit în Transilvania la Făgăraș. Este un apropiat al regelui Ludvic al II-lea și a luat parte la bătălia de la Mohács. La început îl sprijină pe Ferdinand de Habsburg și în 1529 a participat la bătălia de la Feldioara unde sașii sighișoreni și secuii sunt de partea Habsburgilor în fața domnitorului român Petru Rareș venit să-l sprijine pe Szapolyai. Maylad abia scapă cu viața, ascunzându-se sub un pod. Sașii alături de Habsburgi sunt înfrânți și Sighișoara trece de partea lui Szapolyai, care se bucură de sprijinul turcesc. Problema o constituie Sibiul care se încapățânează să nu renunțe la sprijinul acordat Habsburgilor. Pentru a-i îndupleca, Maylad ține sub asediu cetatea Sighișoara și cetatea Mediașului. Atacul eșuează dar în 1536 Sibiul este nevoit să-l accepte pe Szapolyai ca învingător. În anii următori Maylad, atacă Mediașul, îl ocupă și îl ucide pe trădătorul Gritti, iar în octombrie 1534 devine pentru o scurtă perioadă voievodul Transilvaniei. În cele din urmă ajunge prizonier la turci.

9 Majláth Béla, Maylád István 1502-1550, Franklin-Társulat Könyvnyomdája, 1889

Pacea vine în 1538 când la Satu Mare Ferdinand de Habsburg și Szapolyai încheie un acord prin care regele maghiar renunță după moartea sa la tron în favoarea lui Ferdinand. În cele din urmă Szapolyai nu își respectă angajamentele. După moartea lui Szapolyai fiul său preia puterea cu sprijinul turcilor. Fiind minor, conducerea este asigurată de mama sa Isabella și de către călugărul Martinuzzi.

Începând cu 1541, Transilvania devine principat după ce Ungaria se rupe în cele trei părți menționate. Schimbările nu afectează autonomia săsească, ba mai mult ei sunt reprezentați în guvernarea condusă de către Martinuzzi.

În 1544, nobilii maghiarii cer dreptul de a putea cumpăra case pe teritoriul săsesc.

Universitatea săsească intervine rapid, refuză cu vehemență și chiar și sasul de rând prin vocea meșterului brașovean Ostermeyer precizează¹⁰: „acest drept niciodată să nu fie acordat”. În cazul căsătoriilor mixte, maghiarii nu puteau moșteni bunurile soțului sau soției și erau nevoiți să le lase rudelor sași ale decedatului. Ioan al II-lea Sigismund respectă și întărește privilegiile sașilor sighișoreni.

Relațiile cotidiene între sași și secui nu erau uneori chiar prietenești. Un caz celebru judecat de către Martinuzzi în 1550 ne vorbește despre următoarele¹¹:

Două slugi ale lui Béli Ferenc au fost chemate la o nuntă într-un sat săsesc. Slugile s-au îmbătat bine și după aceasta au început să-i insulte pe comesenii sași. În drum spre casă au vrut să răpească un cobzar pe care doreau să-l ducă în „Țara Secuiască”. Acesta s-a opus și în cele din urmă i-au spart instrumentul muzical. În lungul drum spre casă s-au mai întâlnit cu un sas și l-au insultat și pe acesta cu apelativul „bestie germană”.

Și-au scos și săbiile din teacă, dar singurii care au avut de suferit au fost ei înșiși.

În cele din urmă cei doi au fost aspru pedepsiți, fiind trași în țeapă la Brașov. Cazul prezentat dovedește dezbinarea dintre sași și secui probabil datorată diferențelor sociale și religioase și poate și din cauza unor simțăminte incipiente naționale. Este semnificativă și pedeapsa primită.

În cazul disputelor dintre nobilii maghiari și patriciatul săsesc, sașii se prezentau adesea nu ca niște coloniști, oaspeți, ci ca adevărați salvatori ai maghiarilor în fața invaziilor tătare. Pământul stăpânit de sași nu era altceva decât recompensa pentru vitejia dovedită (vezi de ex. discursul comitelui săsesc Albert Hut).

Între 1551-1556 Ferdinand revine în Transilvania, îl ucide pe Martinuzzi și încearcă preluarea puterii. În acest context, în 1551, generalul Castaldo ajunge în Sighișoara unde construiește un bastion de artilerie în Cetate, lângă Turnul Aurarilor.

După retragerea Habsburgilor urmează o perioadă de înflorire economică a Transilvaniei, sub conducerea principilor protestanți. Drepturile sașilor sunt respectate

10 Hóman Bálint, Szekfű Gyula, Magyar történet, Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2002

11 idem

și principele Ștefan Báthory acceptă chiar și regula conform căreia în fața unei instanțe săsești este obligatorie pt. ambele părți folosirea limbii germane.

După moartea lui Gabriel Báthory, pentru a-și asigura conducerea Gabriel Bethlen a inițiat tratative cu sașii dar aceștia nu s-au arătat dispuși, ba mai mult au respins cererea lui Bethlen de a se stabili pentru o perioadă scurtă de timp la Sibiu din cauza iernii aspre și a distrugerii suferite de Alba Iulia. Bethlen solicită convocarea Dietei la Sighișoara dar este refuzat și în cele din urmă Dieta se ține la Mediaș. Sursele istorice consemnează ca o raritate faptul că în perioada domniei lui Gabriel Bethlen la Sighișoara se așează o comunitate de români iobagi¹².

După domnia lui Gabriel Bethlen, Ștefan Bethlen nu se dovedește a fi un conducător viabil. Pentru alegerea noului principe, în noiembrie 1630 este convocată o dietă la Sighișoara. Candidatul principal este Gheorghe Rákoczy I dar între timp se răzgândește Ștefan Báthory și apare la porțile cetății Sighișoara. Intrarea îi este refuzată și Gheorghe Rákoczy I este ales principe al Transilvaniei. În 1636 principele Rákoczy își manifestă intenția de a-și muta curtea princială la Sighișoara. Delegația trimisă de sighișoreni la discuțiile avute la Alba au ca temă principală liniștirea sașilor cărora li se spune că principele nu dorește decât să-și construiască o „casă mică” și vrea să fortifice cetatea. Sașii pe bună dreptate intră în panică pentru că își dau seama că o asemenea faptă ar putea pune capăt autonomiei lor. Planurile lui Rákoczy nu se vor materializa.

Transilvania nu a primit doar un singur principe prin dietele organizate la Sighișoara. La 2 noiembrie 1657 Francisc Rhedey este ales principe la Sighișoara iar mai apoi Barcsay Ákos a fost confirmat în funcția de principe al Transilvaniei la 11 octombrie 1658 prin Dieta organizată la Sighișoara. A îndeplinit această funcție pentru o scurtă perioadă și a intrat în conflict cu Gheorghe Rákoczy al II-lea.

La sfârșitul secolului al XVII-lea influența otomană din Transilvania scade, la conducerea principatului se succed pe lângă principii pomeniți - Rhedey și Barcsay - Kemény János și Apaffy.

În lupta dintre Apaffy și Kemény cel dintâi sprijinit de turci se refugiază în 1662 la Sighișoara. Kemény ajunge și el la Sighișoara dar se retrage la aflarea veștii că, turcii în frunte cu Kuciuk Pașa vin spre oraș să-l ajute pe Apaffy. Kemény retras la Seleușul Mare este surprins și suferă o grea înfrângere. Conform cronicarilor vremii Kemény a fost jupuit și capul său a fost dus la Timișoara. Sașii sighișoreni au avut mult de suferit după bătălie deoarece turcii nu au mai plecat și în câteva luni au ruinat economic Sighișoara.

După asediul Vienei, Buda (1686) și Belgradul sunt eliberate de către Habsburgi. Transilvania iese de sub influența, suzeranitatea turcească și intră sub controlul austriac. „Diploma Leopoldină” din 1691 și pacea din 1699 de la Karlowitz pun bazele unei noi guvernări în Transilvania. Deși noua lege fundamentală promite să respecte

12 idem

drepturile sașilor, începând cu secolul al XVIII-lea vorbim despre un alt capitol în istoria Transilvaniei.

SIGHIȘOARA AND THE HUNGARIAN KINGDOM IN THE MIDDLE AGES

(Summary)

The Hungarians arose from Finno-Ugric roots. They had crossed the Carpathians and entered the Carpathians Basin around 896. The Carpathians Basin was conquered in many steps.

In the XII th century the region of Sighisoara was a settlement of the „Székely”'s . In the XIII th century they moved and their place was taken by the German settlers. The Hungarian king had issued in 1224 the “Goldene Freibrief”. This document allowed the Germanic group to elect its own judges, to be supervised by a German clergy and to set up the first step favorable toward a political, administrative and legal autonomy.

The name of our town can be traced down from the Hungarian „Segesvár”. It is first mentioned in 1298 by the Saxon name of *Schespurch*. The Saxon town was growing fast without any intervention by the Hungarian Kingdom. The Hungarian kings interventions were due to some comercial conflicts. After the 1526th tragedy from Mohács, Sighisoara faced three major problems: - religious disputes the „Székely” 's attacks the internal fight for the leadership of Transylvania

One of the biggest moments in the history of Sighișoara was the election of Rákóczi György as Prince of Transylvania. The relationship between the Saxons and the „Székely”'s is related by a short story. By the end of the XVIII th century Transylvania was gradually escaping from the Turks pressure but entering under the Habsburg's dominations. These facts influenced the development of Sighișoara.

O CRONICĂ INEDITĂ DE SECOL XVII DESPRE ISTORIA UNGARIEI ȘI A TRANSILVANIEI DIN SECOLELE XI-XVI.

Liviu Câmpeanu

Printre numeroasele comori ale Arhivei Bisericii Negre din Brașov se afla un valoros manuscris al brașoveanului Andreas Hegyes, scris la începutul secolului al XVII-lea. Am zis *se afla* pentru că după ordinul arbitrar de centralizare a arhivelor, emis de conducerea Republicii Populare România din anii '70 ai secolului trecut, acest valoros manuscris, alături de multe altele (sute, poate chiar mii), a trecut în patrimoniul Arhivelor Naționale ale Direcției Județene Brașov. Odată cu schimbarea locului de păstrare manuscrisul a primit o cotă nouă¹ și face parte din Fondul Bisericii Evanghelice.

Manuscrisul, cu o copertă mai nouă de hârtie roșie, conține 141 de file *in folio*, numerotate încă de autor în partea dreaptă pe recto al fiecărei file. Numerotarea merge până la 138, ultimele file, aparținând altui manuscris, fiind adăugate manuscrisului în secolul XVIII².

Manuscrisul Hegyes constituie un adevărat codice de cronici, cuprinzând pe lângă Însemnările Zilnice (*Diarium*) ale lui Hegyes, o cronică anonimă care relatează evenimentele dintre anii 1603-1612, cronica lui Hieronymus Ostermayer (1520-1561) și continuarea anonimă a acestuia până la 1570 și nu în ultimul rând o mică cronică a Ungariei și a Transilvaniei care relatează evenimentele dintre sec. XI și sec. XVI., pe care noi am numit-o *Breve chronica de rebus Hungariae et Transsylvaniae*. De asemenea manuscrisul mai cuprinde diferite glose, proverbe și maxime latinești și germane³.

Firește, manuscrisul în sine ar merita un studiu monografic și apoi fiecare fragment istoric (cronică) în sine, toate fiind izvoare istorice de primă mână pentru Istoria Transilvaniei și a Țărilor Române în secolele XVI-XVII. Deocamdată, autorul acestor rânduri s-a ocupat în amănunt despre Cronica (Historiile) lui Hieronymus Ostermayer, pe care speră să le poată scoate cât de curând ca și carte și de cronica Ungariei și a Transilvaniei între secolele XI-XVI, care a rămas până în ziua de astăzi inedită și pe care o publicăm cu această ocazie aici, pentru prima dată.

1 Astăzi manuscrisul este de găsit la Arhivele de Stat Brașov sub cota: IV F 52.

2 Vezi și descrierea manuscrisului făcută de Seraphin în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, vol. IV, Brasso, 1903, p. LXXXII-LXXXIII; și în *ibidem*, vol. V, Brasso, 1909, p. LXXXI-LXXXIII. Ultimele 3 file constituie începutul cronicii lui Michael Seybringer, file adăugate mai târziu manuscrisului Hegyes, *ibidem*, p. LXIX-LXX.

3 Ms. sub cota: IV F 52. de la Arhivele de Stat Brașov; Cf. Seraphin în *op.cit.*, vol.V, p.LXXXIII-LXXXVII.

Cronica ce nu are nici un titlu în ms. Hegyes și pe care am intitulat-o *Breve chronica de rebus Hungariae et Transsylvaniae*, în spiritul tradiției cronicarilor din secolul XVII, a fost semnalată încă la 1909 de Seraphin dar nu a fost publicată pe motiv că nu conține nimica nou și original, fiind o compilație⁴. Totuși editorul a publicat evenimentele cuprinse la anii 1143, 1422, 1432, 1438, 1460, 1556, 1570 (vezi *infra*), considerându-le importante pentru istoria sașilor.

Pentru editorii colecției *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso* cronica nu a părut importantă ea fiind, după Seraphin, o compilație după diferite lucrări istorice, care circulau în manuscris sau tipărite în timpul în care a fost alcătuită⁵. Colecția fiind o lucrare pozitivistă trebuia să cuprindă doar izvoare de primă mână pe baza cărora să se poată reconstitui istoria după principiile Rankiene. Pentru noi cronica este importantă nu neaparat pentru informațiile ei istorice, deși există unele informații foarte interesante și exacte, ci pentru felul în care a fost scrisă. Pe baza informațiilor cuprinse de *Breve chronica de rebus Hungariae et Transsylvaniae* putem stabili ce știau cei de la începutul secolului al XVII-lea despre trecutul lor imediat sau mai îndepărtat, ce îi interesa din noianul de informații cuprinse în lucrările istorice din vremea lor (să nu uităm că cronica este o selecție de informații din asemenea lucrări). Cu alte cuvinte putem reconstitui pe baza ei o istorie mentală despre conștiința istorică a oamenilor veacului al XVII-lea.

Vedem de pildă că Hegyes și contemporanii lui știau despre regii Ungariei (Ștefan I, Béla, Géza, Sigismund de Luxemburg, Matia Corvin), despre personalități din istoria Ungariei și a Transilvaniei (Iancu de Hunedoara, Ștefan Báthory, Gh. Doja, Ioan Zapolya, Ștefan Mailat) despre sultani otomani (Baiazid, Murad, Mehmed II, Süleyman Magnificul) și despre domnii Țărilor Române (Ștefan Vodă care se revoltă împotriva lui Sigismund de Luxemburg*, Dracula Vodă, Moise Vodă, Despot Vodă, Petru Vodă [Cazacul] ucis de turci în cârlige).

Dacă unele date nu corespund realității sunt date despre evenimente de istorie universală care surprind prin exactitatea lor: 1395 Cruciada de la Nicopole, 1453 cucerirea Constantinopolului (inclusiv data de zi 29 Mai), 1526 bătălia de la Mohacs etc.

De asemenea autorul cronicii, sas fiind, este interesat de data așezării sașilor în Transilvania pe care nu uită să o consemneze sub anul 1143, dată în general acceptată (plus minus 2-3 ani) de mulți cronicari sași din secolele XVII-XVIII.

Este uimitor să vezi astăzi cât de multe cunoșteau cei din secolul al XVII-lea despre istorie iar lucruri abia cunoscute astăzi, ca spre exemplu uciderea lui Petru Vodă

4 *Ibidem*, p. LXXXIII.

5 *Ibidem*.

* Ștefan I al Moldovei care intră în conflict cu Sigismund de Luxemburg și îl învinge la 1395 în bătălia de la Hindău vezi Nicolae Grigoraș *Țara Românească a Moldovei până la Ștefan cel Mare*, Iași, 1978, p.63-69.

Cazacul în chinuri groaznice de către turci, fiind atârnat în cârlige la Istanbul (1592)⁶, să constați că erau niște realități contemporane, îndeobște cunoscute de oamenii de la începutul secolului al XVII-lea.

În ceea ce privește izvoarele cronicii tindem să credem că sursa principală a fost o lucrare istorică alcătuită în mediul sibian care printr-o conjunctură astăzi necunoscută a ajuns în posesia brașoveanului Andreas Hegyes. Există mai multe indicii în acest sens: în primul rând că sub anul 1460 se vorbește despre *Amlașul din față Pădurii* (subl. n.). Știind că Sibiul este situat în fața (la apusul) Pădurii care în evul mediu despărțea Cele Șapte Scaune de Districtul Brașov, raportarea geografică a autorului la Amlaș, învecinat cu Sibiul, ca fiind *în fața Pădurii* (subl. n) ne duce cu gândul la originea lui sibiană. De asemenea detaliile privitoare la istoria Sibiului (incendiile din 1556 și 1570 dar mai ales detaliile despre turnul din Ulița Csnădiei, lovit de trăsnet la 1594, vezi *infra*, sub anii amintiți) și absența totală a informațiilor privitoare la Brașov (lucru neobișnuit pentru o cronică alcătuită în mediul brașovean) ne face să ne gândim că Hegyes a avut ca model o lucrare istorică a unui autor sibian.

Așadar editarea bilingvă a acestei cronici are ca scop reliefarea valorilor și cunoștințelor istorice a societății săsești de la începutul secolului XVII.

Notă: Textul cronicii a fost reprodus fără nici un fel de modificări, după ms. Hegyes. În extremitatea stângă a paginii este indicată paginația manuscrisului. În subsol este indicată punctuația proprie a textului, așa cum apare el în original.

Text

[Breve chronica de rebus Hungariae et Transsylvaniae]

- 119 f. **1038:** Sturbet Stephanus, der erst König in Ungern.
1141: Sturbet Bela König in Ungern auß Blindtheit.
1143: Hatt Geysa der ander, des Königs Andrea[s] Grosvatter, die Sachsen in Siebenburgen gerueffen.
1233: Haben die Türken erstmall Ungerer verwüstet.
1246: Sein die Ungern geschlagen worden bey Layth.
1336: Haben die Tatt[a]ren Ungerlandt zum andrenmall verwüstet und sind 7. Jarr drinnen blieben.
1385: Ist Sigismundus in Ungerer zum König erwählt worden.
1395: ... man die Unger bey Nicopol.
1396: kriegt Sigismundus Unglück wieder Bayazetem der Türke bey Nicopolis.
119 v. **1397:** Bewegt Stephanus Wayda Siebenbürgen, Moldau und Bleschlandt wider König Sigismundum.

6 Constanin Rezachevici *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, vol I. sec. XIV-XVI, București, 2001, p. 768, lucrare plină de astfel de mănuște interesante, autorul fiind excelent cunoscător al izvoarelor evului mediu românesc.

- 1422:** Hatt der Türkische Kayser Duras Muratt Beeg Burzelandt verwüst und den Rath auß Cronenstadt mit d..n⁷ gefhueret.
- 1432:** Verwüstet abermall Amuratis Bürzelandt durch Schwerdt und Feuer.
- 1438:** Ist Muellmbach von Mezeti, einen Türkischen Bassa , eingenommen worden.
- 1440:** Wirdt Joannes Hunyadis in Siebenbürgen zu einem Wayda erwehlet.
- 1443:** Wird Matthias König in Ungern geboren.....⁸
Eodem Anno: Ist Ladislaus umbkommen in der Schlacht bey Varna, an St. Martini abendt⁹, als er aus Radt Juliani Caesarini Cardinalis den Bundt den Amuratis nicht hielt, und Joannes entwischt mit wenigen Volck.
- 1448:** Hielt Joannes Hunaydes einen Kriegh wider die Türken auff den Rigomozvo ???
- 1453:** Belegert Mahometius Constantinopolni und erobert dieselbe am 29 May.
- 1456:** Ist ein großes Sterben durch die gantze Welt gezogen und Joannes Hunaydes hat bey Belgradt das Kriegh gewonnen
- 1457:** Wirdt Mathias Coruinus in Ungern zur einen König erwehlt.
- 1460:** An S. Bartholomei¹⁰ nimpt Dragula Wayda auß Bleschlandt Holmasch ein form Waldt
- 1461:** Wirdt Dragula Weyda von König Mathia gefangen.
- 1467:** Macht König Mathias die Moldau Siebenbürgen untherthenig.
- 1471:** Ver[wüs]ten die Türken Wardein in Ungern.
- 1476:** Nimpt Mathias Beatricem zur Ehe, König[in ?] in Ungern.
- 1477:** Nimpt König Mathias Wienstadt ein.
- 1479:** Hatt Stephanus Báthory Wayda in Siebenbürgen auffm Köner Mezeo 56.000 Türken erschlagen.
- 1484:** Werden die Türken der Walachen gewältig und machen sie immer underthenig.
- 1490:** Sturbet Matthias zu Wien, kompt an sein Stadt Ladislaus Casimiri, des ponischen Königs Sonn.
- 1491:** Erobert Maximilianus Stuel Weysenburg.
- 1493:** Wird Alibeeck in Siebenbürgen mit seinen Volck geschlagen.
- 1505:** Wird König Ladislaus geboren.
- 1514:** Hatt Joannes Zapoliensis Georgium Doscha Zekel, welcher ein Hauptman war bey Temesburg, gefangen, gekreuziget und mit einer glüenden Eyßeren Cronen gekrönt, auch etliche seyner Gefolgschafft laßen lebendig bratten und etliche mit Zungen “Zu”¹¹reyßen lassen.

7 Ilizibil, pata de cerneală în manuscris.

8 Opt puncte în ms. Hegyes.

9 10 nov., ajunul sarbatorii Sf. Martin (11 nov.).

10 24 August.

11 “Zu” este scris în ghilimele deasupra textului.

1516¹²: Sturbet Ladislaus König in Ungern.

120 f. **1517**: ..Wardt Ludovicus zu einem ungarischen König erwehlet im 20. Jar seynes Alters.....¹³

1520: Wirdt Belagrum vom Türken eingenommen.....¹⁴

1521: Wirdt Gryechysch Weyßenburgk vom Türken erobert... *Item* nimpt man Lipa ein von Türkenn.

1528¹⁵: Sturbt Khönig Ladislaus...

1526: Ist König Ludouicus umbkommen auf dem Feld Mohacz, bey Peterwaradyan.

1529: Ist Kayser Ferdinandus zu einem ungarischen König erwelet worden auch von etlichen ungarischen Herren gekrönet. Zur selben Zeit hatt sich das Ungerlandt zertheilet in zwey Theil[e]. Ein Theil hat hat sich geschlagen an Ferdinandum.. Das ander Teyl an Joannem Zapoljum. Umb dieße Spaltungh hat Siebenbürgen dem Türken underthenig gemacht¹⁶

Eodem Anno: Hatt Joannes Wayda durch des Türken Hylff Offen von Ferdinando, den Türken untherthenig gemacht. *Item* belegert Solimannus Wien in Osterreich..

1530: Fhüret Stephanus Mayladt einen walachischen Wayda N[amens] Moyses in die Walachey.....¹⁷

1535: Ist der Aloysius Grytti in Siebenbürgen zu Midtwisch sampt seinem Volck erschlagen worden von wegen des Mordts den er beging an Emerico Ziback Waradiensis Episcopo.

1535: Ist große Thraurung gewesen in ganz Siebenbürgenn.

1536: Nimpt Joannes Wayda Cascha ein mit Verrätery,

1538: Setzet Hannes König Stephanum Mayladt und Balassi Imre zum Wayda in Siebenbürgen,

1539: Nimpt Joannes König Isabellam, Königstochter auß Pollen zur Ehe.....¹⁸

1540: Bekriegt Hannes Rex Dioth ??? und Fogrisch. Wardt kranck und starb zu Melembach. *Item* wardt Jung Hans Khönig geboren zu Offen...

1541: Wirdt Pescht von Türken eingenommen und wirdt Mayladt gefändklithen in Turkey gefhüret...

1543: Verwüsten die Heuschrecken das Ungerlandt...

1550: Kompt Elias Moldner Wayda in Zekellandt mit vielen Türken und fhueren

12 Inițial a fost scris 1616, dar primul 6 a fost acoperit cu cerneala și a fost scris un 5 deasupra.

13 7 puncte în ms. Hegyes.

14 7 puncte în ms. Hegyes.

15 Tăiat cu două linii.

16 6 puncte în ms. Hegyes.

17 7 puncte în ms. Hegyes.

18 7 puncte în ms. Hegyes.

ein großen Raub von Viehe, Korn und sonst, darvon¹⁹

1551: Zeucht ??? Isabella mit ihren Sohn in Polandt und khommen die Landsknecht, Welschen und Spanier ins Landt. *Item* ward²⁰ Lypa von Türken eingenommen. *Item* Georg der Münch, ein Schatzmeister, wardt getödt in Castel [Unter]vintz²¹.

Volgt 1552 von einemmen Temeschwar.

121 f. **1552:** Wirdt Temeschwar vom Bassa Amurato eingenomen. *Item* die Türken belegern Agriam.

1553: Wirdt Gran eingenommen von [die] Türken.....²²

1556: Kompt Isabella wiederumb auß Polen in Siebenbürgen. *Item* die H[e] rmm[an]stadt brent auffß halbe Theyll wegk.....²³

1558: Sein vom Georgio Bebeck bey Cascha 4000 Türken geschlagen worden. In dießen Jarr sein von der Isabella zu Weißenburg enthauptet worden: Anthonius Kendi und Franciscus Bebeck.

1559: Stirbt Königin Isabella.

1562: Widersetzen sich die Szekeln Joanni den andren. In dießen Jar sturbet Andreas Bathori.

1563: Ist Despot Wayda in der Moldau jämmerlich umbkhome.

1564: Bekriegt Joannes .2. Szakmar, Attyavar und andere Schlößer mehrer.

121 v. **1565:** Belegert Lazarus Schwendy die Festung Tokay.

1568: Nimbt Solimanus der Türk Ziget ein und sturbt auch dafor.

1570: Brent die H[e] rmm[an]stadt nahe bey das halb Theyll ab und thudt der Pulver an Mauren ... großen Schaden.

1571: Sturbt Joannes .2., kompt Somlai Bathori an sein Stadt.

1572: Ist ein gros Sterben in Siebenbürgen geweßen.

1573: Nam Stephanus Báthory Fuegrisch, als Casparus Bekisch bey Nacht draus entfuertet ???²⁴

1575: Wirdt Stephanus Bathori zu einen König in Polen erwelet.

1577: Ist ein großer Comet gesehen worden und hatt ettliche Wochen gewehret.

122 f. **1578:** Ist Buda durch Donnerschlag hart verbrenet worden.

1580: Verwüsten Unger und Teutschen den Markt Hattwar....²⁵

1584: Sturbt Joannes Reuber Generaloberst zu Cascha.....²⁶

19 8 puncte în ms. Hegyes.

20 Litera *d* nu se vede fiind pe marginea deteriorata a foi.

21 *Unter* nu se poate citi deoarece se afla pe marginea foi, astazi rupta. *Vintz* este scris sub randurmat de numarul 24. Coltul din stinga paginii (dreapta privitorului) este rupt complet.

22 7 puncte în ms. Hegyes.

23 6 puncte în ms. Hegyes.

24 6 puncte în ms. Hegyes.

25 4 puncte în ms. Hegyes.

26 5 puncte în ms. Hegyes.

- 1586:** Ist große Teurung in Siebenbürgen geweßen, darauff ein großer Sterb sich erfolget und hatt an etligen Orten bis 1588 ge[dauert]
- 1587:** Sturbet Stephanus Báthory in Polen.....²⁷
- 1588:** Ist der Türck 10.000 stark vor Sajo khommen den Marekt verbrennet und viel Volck wegkgefhuert, dieße sein bey der Nacht von den Teutschen und Rakotzy Sigmond in die Flucht gebracht und sint auff die 6. Tausend Türken erleget worden.
- 1592:** Ist Peter Wayda aus der Moldau zu Constantinopell in Haken gehängen worden.
- 1593:** Sint 720.000 Türken vor Syhsek und Stulweysemburg umbkkommen.... 1594 hat der Donner den Thurrem in der Heltnergaß in der Hermanstadt zerschlagen und sein auch ettlige Menschen darunter todt bleyben.

Traducere

[Breve chronica de rebus Hungariae et Transsylvaniae]

- 1038:** Moare Ștefan, primul rege al Ungariei.
- 1141:** Moare Béla, regele Ungariei, din cauza orbirii.
- 1143:** Celălalt Géza, bunicul regelui Andrei, i-a chemat pe sași în Transilvania.
- 1233:** Turcii au devastat prima dată Ungaria.
- 1246:** Au fost învinși ungurii la Layth (Leta).
- 1336:** Tătarii au devastat încă odată Ungaria și au rămas acolo 7 ani.
- 1385:** A fost ales Sigismund ca rege în Ungaria.
- 1395:** Au fost înfrâți ungurii la Nicopol.
- 1396:** S-a războit Sigismund fără izbândă cu Baiazid Turcul, la Nicopolis.
- 1397:** Ștefan Vodă ridică Transilvania, Moldova și Țara Românească împotriva regelui Sigismund.
- 1422:** Împăratul turcesc Duras Murat Beeg a pustiit Țara Bârsei și a dus cu sine Sfatul orașului Brașov.
- 1432:** Amuratis pustiește încă odată Țara Bârsei prin sabie și foc.
- 1438:** Sebeșul a fost cucerit de către Mezet, un pașă turc.
- 1440:** Iancu de Hunedoara a fost ales ca voievod al Transilvaniei.
- 1443:** Se naște regele Matia Corvin.
- Eodem Anno:* A murit [regele] Vladislav în bătălia de la Varna, în ajunul [sărbătorii] Sf. Martin²⁸, când, din cauza sfatului lui Iulianus Caesarini nu a respectat înțelegerea cu Amuratis²⁹, iar Iancu de Hunedoara a scăpat cu puțină armată.

27 8 puncte în ms. Hegyes.

28 10 nov., ajunul sărbătorii Sf. Martin (11 nov.).

29 Tratatul de la Szegedin.

- 1448:** Iancu de Hunedoara a făcut război împotriva turcilor la Rigomozvo³⁰.
1453: Mehmed II asediază Constantinopolul și îl cucerește la 29 Mai.
1456: O mare epidemie de ciumă a cutreierat întreaga lume și Iancu de Hunedoara a câștigat războiul de la Belgrad.
1457: Matia Corvinul a fost ales ca rege în Ungaria.
1460: De Sf. Bartolomeu³¹ Drăculea Vodă din Țara Românească a cucerit Almașul din fața Pădurii³².
1461: Drăculea Vodă a fost arestat de către regele Matia.
1467: Regele Matia supune Moldova Transilvaniei.
1471: Pustiesc turcii Oradea din Ungaria.
1476: [Regele] Matia o ia în căsătorie pe Beatrice, ca regină în Ungaria.
1477: Regele Matia cucerește orașul Viena.
1479: Ștefan Báthory, voievodul Transilvaniei, a înfrânt 56.000 turci la Câmpul Pâinii.
1484: Turcii devin stăpânii românilor [din Țara Românească] și aceștia devin tot mai supuși.
1490: Moare [regele] Matia la Viena și în locul său vine Vladislav Cazimir, fiul regelui Poloniei.
1491: [Împăratul] Maximilian cucerește Alba Regală.
1493: Alibeek este înfrânt în Transilvania împreună cu oștile sale.
1505: se naște regele Ladislau³³.
1514: Ioan de Zapolya l-a arestat pe Gheorghe Doja Secuiul, care a fost comandant la Timișoara, și l-a crucificat și l-a încoronat cu o coroană încinsă în foc, de asemenea pe mai mulți din anturajul său [a lui Doja] a pus să fie prăjiți de vii și pe mulți a pus să fie ruți cu cleștii.
1516: Moare Vladislav regele Ungariei.
1517: Ludovic a fost ales ca rege al Ungariei în al 20-lea an al vieții sale³⁴.
1520: Belgradul este cucerit de turci.
1521: A fost cucerită Alba Regală de către turci. *Ittem* a fost cucerită [cetatea] Lipova de la turci.
1528: Moare regele Ladislau.
1526: A murit regele Ludovic pe Câmpia Mohacs, lângă Petrovaradin.

30 Kossovopolje.

31 24 August.

32 Expresia *Almașul din fața Pădurii* indică faptul că textul consultat de autor la redactarea cronicii provenea din Sibiu, dat fiind vecinătatea acestuia cu Almașul, amândouă despărțite de Brașov de Pădure. Țara Bârsei era despărțită de Cele 7 Scaune aparținătoare de Sibiu de o mare Pădure și de Țara Făgărașului. Acea Pădure era un punct de reper. Alte elemente din text vin să demonstreze că textul inițial provenea din Sibiu: informații despre oraș (incendii sau Poarta Cîsnădiei) și absența totală a informațiilor despre Brașov.

33 Ludovic ???

34 Aicea este o contradicție: la 1506 cronicarul zice că s-a născut regele Ladislau [a se citi Ludovic].

- 1529:** Împăratul Ferdinand a fost ales ca rege unguresc și încoronat de mai mulți domni [nobili] unguri. În același timp Țara Ungurească s-a împărțit în 2 părți. O parte s-a dat cu Ferdinand. Cealaltă parte s-a dat cu Ioan Zapolja. La această împărțire [a Ungariei] Transilvania s-a făcut supusă turcilor. *Eodem Anno:* Ioan Vodă [Zapolya] a luat cu ajutorul turcilor Buda de la Ferdinand și a supus-o turcilor. *Item* [Sultanul] Soliman a asediat Viena în Austria.
- 1530:** Ștefan Mailat a dus în Țara Românească un Vodă român pe nume Moise.
- 1535:** Aloisio Gritti a fost ucis împreună cu oastea sa la Mediaș din cauză că l-a ucis pe Emeric Czibak, episcopul de Oradea.
- 1535:** [Din această cauză] a fost tristețe mare în toată Transilvania.
- 1536:** Ioan Vodă [Zapolya] a luat Cașovia prin violențe.
- 1538:** Regele Ioan i-a așezat pe Ștefan Mailat și pe Emeric Balassa ca voievozi în Transilvania.
- 1539:** Regele Ioan se căsătorește cu Isabella, fiica regelui din Polonia.
- 1540:** Regele Ioan se războiește la Dioth ??? și la Făgăraș. S-a îmbolnăvit și a murit la Sebeș. *Item* S-a născut tânărul rege Ioan la Buda.
- 1541:** Pesta este cucerită de turci și Mailat este dus în captivitate în Turcia.
- 1543:** Lăcustele pustiesc Ungaria.
- 1550:** Iliăș [Rareș], Vodă moldovenesc, vine în Țara Secuiască cu mulți turci și iau cu ei o pradă bogată de vite, cereale și altele.
- 1551:** Isabella și fiul ei [Ioan Sigismund] fug în Țara Leșească și în țară vin *landes knecht*-ii, valoni și spanioli. *Item* Lipova a fost cucerită de turci. *Item* Gheorghe [Martinuzzi] Călugărul, tezaurarul [Transilvaniei], a fost ucis în castelul din Vințul de Jos.
- Urmează 1552 despre cucerirea Timișoarei [de către turci].*
- 1552:** Timișoara este cucerită de către Pașa Amurat. *Item* turcii asediază Agria.
- 1556:** [Regina] Isabella se întoarce din Polonia în Transilvania. *Item* Sibiul arde aproape de jumătate³⁵.
- 1558:** Au fost bătuți 4000 de turci la Cașovia de către Gyorgy Bebek. În acest an au fost decapitați de către [regina] Isabella la Alba Iulia Anthonius Kendi și Ferenc Bebek.
- 1559:** Moare regina Isabella.
- 1562:** Secuții se răscoală împotriva celui alt [rege] Ioan³⁶. În acest an a murit Andrei Báthory.
- 1563:** A murit Despot Vodă în Moldova într-un mod lamentabil.
- 1564:** [Regele] Ioan al II-lea atacă Sătmăru, Attyavar-ul și multe alte castele.
- 1565:** Lazarus Schwendy asediază fortăreața Tokay.

35 Asemenea informații ca și totală absență a informațiilor despre Brașov demonstrează că manuscrisul (astăzi necunoscut) pe care l-a utilizat autorul provenea din Sibiu.

36 Ioan Sigismund Zpolya.

- 1568:** [Sultanul] Soliman cucerește Sziget-ul și moare în fața lui [a orașului]³⁷.
1570: Arde Sibiul aproape de jumătate iar pulberea a făcut mari pagube zidurilor.
1571: Moare [regele] Ioan al II-lea, în locul său vine [Ștefan] Báthory de Șimleu.
1572: A fost o mare epidemie de ciumă în Transilvania.
1573: În acest an Ștefan Báthory a luat Făgărașul când Gaspar Bekes a fost răpit noaptea ???
1575: Ștefan Báthory a fost ales ca rege al Poloniei.
1577: A fost văzută o cometă mare care a durat mai multe săptămâni.
1578: Buda a ars tare din cauza trăsnetului.
1580: Ungurii și germanii pustiesc târgul Hattwar.
1584: A murit Johannes Reuber comandantul-general de la Cașovia.
1586: A fost scumpete mare în Transilvania urmată de o mare epidemie de ciumă care a durat în multe locuri până la 1588.
1587: Moare Ștefan Báthory în Polonia.
1588: Turcii au venit cu 10.000 de soldați în fața Sajo-ului, au ars târgul și au luat cu ei multă oaste [creștină] care a fost eliberată noaptea de către germani și de către Zsigmond Rákoczy și au fost uciși până la 6 mii de turci.
1592: Petru Vodă din Moldova a fost atârnat în cârlige la Constantinopol.
1593: 720.000 de turci au fost uciși la Syhsek și la Alba Regală...**1594** trăznetul a lovit turnul din Ulița Cisnădiei în Sibiu și au muriți mai mulți oameni sub dărâmăturile acestuia.

**EINE UNVERÖFFENTLICHE CHRONIK VON ANFANGDES 17. JH. ÜBER DIE
GESCHICHTE UNGARNS UND SIEBENBÜRGENS
ZWISCHEN DIE 11. UND 16. JH.**

(Zusammenfassung)

Zwischen die zahlreichen Schätze des Archivs der Schwarzen Kirche aus Kronstadt befand sich ein äusserst wertvollen Manuskript von Anreas Hegyes, von Anfang des 17. Jh. Dieses Manuskript wurde in die '70-er Jahre des vergangenen Jh., durch ein Archivengesetz der Rumänischen Volksrepublik, den Archiv der Schwarzen Kirche entnommen und ab diese Periode befindet es sich in die Staatsarchiv aus Kronstadt.

Dieses Miszellenmanuskript enthält mehrere geschichtliche Aufzeichnungen die sehr wichtig für die Geschichte Sibenbürgens (und auch Rumäniens) sind. Neben das Tagebuch von Andreas Hegyes sind in den Manuskript die Chroniken von Hieronymus Ostermayer (die Ich in kurze Zeit als ein selbständiger Band veröffentlichen will) und eine kurze Chronik von Ungarn und Siebenbürgen abgeschrieben worden. Am Ende des Manuskripts gibt es ein Paar Blätter die den originalen Anfang des Chroniks von Michael Seybringer darstellen.

Hier veröffentlichen wir die kurze Chronik von Ungarn und Siebenbürgen (1038-1594) welchen Ich

37 Data corectă ar fi fost 1566.

den lateinischen Namen *Breve Chronica de rebus Hungariae et Transsylvanie* gegeben habe (dieses ist ein sehr verbreitetes Titel für geschichtliche Schriften in den 16. und 17. Jh.). Diese Chronik ist wichtig nicht unbedingt wegen die enthaltene geschichtliche Information sondern durch sie kann man die geschichtlichen Werte der Menschen am Anfang des 17. Jh. feststellen, so für eine Geschichte der Geistigkeit jener Zeit.

Nach manche von die Chronik enthaltenen Einzelheiten habe Ich festgestellt dass die eigentliche Chronik (die in den Hegyesen Manuskript abgeschrieben wurde) in Hermannstadt geschrieben wurde. Der Text wurde ohne Ergänzungen von den Originalmanuskript abgeschrieben, wir haben auf die rechte Seite (das Linke des Lesers) die Seitennummern des Manuskripts angegeben. Auch habe Ich alle Punkte und andere Zeichen des Hegyesmanuskripts in Fussnote angegeben.

ASPECTE DIN VIAȚA COTIDIANĂ LA FRONTIERA DE VEST A PRINCIPATULUI TRANSILVANIEI ÎN TIMPUL LUI SIGISMUND BÁTHORY

Florin Nicolae Ardelean

Termenul de frontieră, în Evul Mediu și la începuturile Epocii Moderne, avea alte semnificații decât în zilele noastre. Abia la sfârșitul acestei perioade de tranziție reprezentată de secolele XVI-XVII se naște conceptul actual de graniță politică și militară. Spre deosebire de zilele noastre, în care prin graniță înțelegem o fâșie îngustă de pământ trasată convențional și marcată pe alocuri de puncte de trecere, în Evul Mediu frontiera reprezenta un spațiu larg, vag conturat, locuit și cu trăsături specifice ce o diferențiau de teritoriile din interiorul țării. Dacă astăzi viața oamenilor din așezările de lângă graniță nu se deosebește cu nimic de cea a celor care trăiesc în interiorul țării, în Evul Mediu situația era cu totul alta. Conflictele militare și nesiguranța își lăsau amprenta asupra vieții oamenilor din ținuturile de margine, care totuși continuau să își ducă existența în aceste locuri primejdioase.

În intervalul cronologic ocupat de existența principatului autonom, 1541-1691, viața din ținuturile de margine transilvănene era foarte dificilă, deoarece țara se învecina cu cele două mari imperii care își disputau în acel moment dominația asupra Europei Centrale: Imperiul Otoman și Imperiul Romano-German condus de Casa de Habsburg. Conflictele în care au fost implicate cele două puteri au prilejuit numeroase încălcări teritoriale și desfășurări de efective militare, de pe urma cărora au avut de suferit mai ales statele mici, în rândul cărora se număra și principatul Transilvaniei. Utilizând mijloacele și atuurile pe care le avea la îndemână, Transilvania și-a organizat un sistem defensiv destul de eficient, bazat în sud și est pe apărarea naturală oferită de munții Carpați și în partea de vest pe un sistem de fortificații, cuprinzând cetăți precum: Timișoara, Arad, Lugoj, Caransebeș, Lipova, Ineu, Șiria, Beiuș, Oradea, Săcuieni, Șimleul Silvaniei, Chioar, Satu Mare, Hust, Muncaci și altele. Începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea multe dintre aceste fortificații au fost construite după cele mai avansate principii arhitectonice ale vremii, iar cele mai vechi au suferit modificări și îmbunătățiri în acest sens. În general, se apreciază că în secolele XVI-XVII fortificațiile din Transilvania au cunoscut mai degrabă o creștere calitativă decât una numerică, spre deosebire de secolele anterioare¹. Unele dintre aceste cetăți au stat un timp mai îndelungat în stăpânirea Transilvaniei, însă altele au fost pe rând cucerite. Spre exemplu, Timișoara a fost cucerită în 1552 de către turci și transformată în pașalâc, banatul de Lugoj și Caransebeș a fost cucerit de turci în 1658, iar Oradea

1 Gh. Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, București, 1972, p.76.

în 1660². Frontiera de Vest a țării a fost cea mai expusă la pericolele externe, pentru că nu beneficia de aportul unor obstacole naturale și mai ales pentru că în această parte Transilvania se învecina cu teritoriile turcești ale pașalâcului de la Buda, precum și cu teritoriile din Ungaria Superioară, stăpânite de habsburgi. Menținerea acestui sistem defensiv a fost o problemă vitală pentru existența principatului Transilvaniei.

Cel mai important element ce caracterizează această zonă de frontieră sunt cetățile. Spre deosebire de cetățile și fortificațiile situate în interiorul țării, acestea se aflau în cea mai mare parte în posesiunea directă a principelui, făcând parte din domeniul fiscal. Aici principele numea căpitani dintre oamenii lui de încredere și întreținea garnizoane permanente. Fiecare cetate avea în jurul ei sate care îi alcătuiau domeniul. Dările și impozitele pe care le plăteau locuitorii acelor sate erau utilizate mai ales pentru întreținerea cetății și a personalului militar ce se găsea în ea. Astfel, această populație a ținuturilor de margine plătea unele dări specifice în beneficiul cetății cum ar fi datul păturilor utilizate de către străji și soldații din garnizoană³. De obicei, un sat sau mai multe situate în imediata apropiere a cetății erau scutite de orice alte dări și impozite pentru a face slujbă la cetate: bărbații faceau cu rândul straja de noapte, aduceau lemnele pentru foc, aduceau proviziile din satele mai îndepărtate, efectuau lucrări de reparație și întreținere la cetate etc⁴. Din punctul de vedere al dărilor și al celorlalte obligații față de stăpânul domenal se poate aprecia că viața locuitorilor din aceste sate era mai ușoară. Autoritățile nu erau total insensibile nici față de satele care sufereau distrugerii de pe urma incursiunilor de jaf, acestea fiind scutite de dări pe perioade destul de lungi pentru a permite iobagilor să își refacă gospodăriile.

Intenția principelui și a stărilor era de a menține această zonă a țării cât mai populată, în ciuda numeroaselor vicisitudini cu care se confruntau locuitorii de aici. Cetățile de margine și garnizoanele de aici erau întreținute mai ales prin intermediul satelor din apropiere, deși ocazional se impuneau dări valabile pentru întreaga țară, care aveau ca destinație nevoile acestor cetăți. Un exemplu în acest sens este darea impusă de către dietă pentru ridicarea cetății Oradea, începând cu 1570. Această dare extraordinară era impusă în mod diferențiat. Cei din Transilvania plăteau 20 de denari de poartă fiscală, pe când locuitorii din *Partium* plăteau 1 florin de poartă fiscală⁵. Mai târziu, în 1575, cuantumul dării a fost ridicat și pentru locuitorii din cuprinsul

2 S. Andea, *Instituțiile centrale și locale în Transilvania*, în C. Mureșan, P. Cernovodeanu, C. Rezachevici coord., „Istoria românilor”, vol. V, Ed. Enciclopedică, București, 2001-2003, p. 708; Cr. Feneșan-Bulgaru, *Problema instaurării dominației otomane asupra Banatului Lugojului și Caransebeșului*, în „Banatica”, IV, Reșița, 1977, p.224-227; P. Iambor, *Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pașalâc (1552)*, „Vilaetul Timișoarei (450 de ani de la întemeierea pașalâcului) 1552-2002”, Timișoara, 2002, p.15-17.

3 D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul XVI*, Vol. I, București, 1967, p.243.

4 *Ibidem*, pp. 223,225, 244.

5 S. Szilágyi, *Monumenta Comititalia Regni Transylvaiae*, vol. II, Budapesta, 1877, p.367 (în continuare MCRT)

vechiului voievodat la 50 de denari⁶. O atenție deosebită a fost acordată frontierei de vest în ajunul războiului anti-otoman plănuit de principele Sigismund Báthory. În anul 1594 au fost adoptate o serie de prevederi referitoare la întărirea cetăților de margine și a efectivelor militare ce le apărau, prin redirecționarea unor sume de bani obținute din dările obișnuite stânse în anii anteriori (ex „banii de claie”) sau prin impunerea unei noi dări extraordinare pentru plata „oastei de pază” (*praesidium*)⁷. În secolul XVII darea pentru necesitățile garnizoanelor s-a menținut, ajungând în 1665 la 5 florini de poartă fiscală⁸, și în 1671 la 6,5 florini⁹.

Frontiera a fost de asemenea locul în care s-au dezvoltat o serie de categorii sociale cu un statut privilegiat față de cel al iobagilor, în sensul că erau scutiți de la prestarea obligațiilor specifice acestora, în schimbul participării la apărarea frontierei. În rândul lor se numărau libertinii, pușcașii și haiducii.

Libertinii constituiau o categorie dependentă, întâlnită mai ales în cuprinsul domeniilor fiscale, dar și a domeniilor personale. Aceștia erau ridicați din rândul iobagilor și erau scutiți de prestațiile iobăgești obișnuite în schimbul unor servicii speciale: pescuitul, creșterea păsărilor, diverse meserii, dar și serviciu militar. Libertinii militari apar sub diverse denumiri: *equites libertini* sau *liberii ad castrum* pe domeniul cetății Șiria la 1525¹⁰, libertini călăreți și libertini darabanți pe domeniul cetății Șimleu la 1594¹¹ etc. Libertinii întăreau potențialul defensiv al cetății, alăturându-se la nevoie garnizoanei, care era alcătuită în cele mai multe cazuri din mercenari.

Pușcașii își au originea în conscripțiile militare realizate în rândul iobagilor încă din primii ani de existență ai principatului. Treptat, o parte din acești iobagi militari au căpatat scutiri pentru a fi în permanență la dispoziția principelui. Categoria seminobiliară a pușcașilor a cunoscut o evoluție ascendentă în a doua jumătate a secolului XVII, proliferând mai ales în cuprinsul domeniilor fiscale¹². Spre deosebire de libertini, care erau legați de cetatea la care slujeau, pușcașii erau datori a-l însoți pe principe atât în campaniile sale interne cât și în cele externe.

Haiducii reprezintă o categorie socială apărută în regatul Ungariei la sfârșitul secolului al XV-lea - începutul secolului al XVI-lea, în contextul dezvoltării creșterii și comercializării vitelor. Haiducii au fost la început păzitorii înarmați ai cirezilor de vite, pentru ca mai târziu să se dezvolte într-un grup semi-privilegiat cu rosturi militare în

6 *Ibidem*, p. 571.

7 D. Prodan, *op.cit.*, p.418-419.

8 MCRT, XVI, p.139.

9 *Ibidem*, p.502.

10 D. Prodan, *op.cit.*, p. 208.

11 *Ibidem*, p.209.

12 I. Costea, *Solam virtutem et nomen bonum. Nobilitate, Etnie, Regionalism în Transilvania princiară*, Cluj Napoca, 2005, p. 192; Idem, *Structuri sociale*, în „Istoria Transilvaniei”, eds. I. A. Pop, T. Năgler, A. Magyari, Cluj Napoca, 2005, p.226-227.

zona de frontieră¹³. Creșterea cantitativă a acestei păături sociale s-a produs în atmosfera de conflict și nesiguranță inaugurată de cucerirea otomană de la mijlocul veacului al XVI-lea. Până la sfârșitul secolului XVI în rândurile haiducilor s-au regrupat toate elementele sociale dislocate de cucerirea otomană. Existența haiducilor a ajuns să fie asigurată de numeroasele conflicte și expediții de jaf din zona de frontieră. În această perioadă haiducii sunt foarte numeroși mai ales la frontiera de sud-vest a Transilvaniei. Prezența lor este atestată pe lângă cetățile însemnate ale principatului din această parte, precum Lugojul și Caransebeșul. În contextul războiului anti-otoman inițiat de Sigismund Báthory, haiducii au avut prilejul de a realiza numeroase incursiuni în teritoriul turcesc, soldate chiar cu victorii de anvergură modestă împotriva armatelor otomane. Astfel, un locuitor al acestor părți, sosit la curtea principelui în luna aprilie a anului 1597, descrie o expediție organizată de haiducii din Caransebeș în apropiere de Semendria, unde aceștia au învins un corp de 600 de ieniceri, capturând și trei steaguri care au fost aduse cu această ocazie principelui¹⁴. Transformarea haiducilor într-o stare privilegiată s-a făcut cu ocazia răscoalei anti-habsburgice a lui Ștefan Bocskai de la începutul secolului al XVII-lea. Acesta a înnobilit în jur de 10.000 de haiduci ce luptaseră alături de el împotriva habsburgilor. Aceștia au fost așezați în împrejurimile Debrecen-ului, primind libertăți similare cu cele ale secuilor. Haiducii nu erau supuși nici unui stăpân feudal însă erau obligați să se ridice la arme la cererea principelui¹⁵.

Pentru iobagii nemulțumiți de condiția servilă, intrarea în rândul acestor categorii cu rosturi militare era o soluție aflată la îndemână. Participarea la campanii militare era completată de alte activități economice specifice, precum creșterea vitelor și comerțul în cazul haiducilor. Cel mai frecvent însă aceste grupuri erau antrenate în expediții de jaf efectuate în teritoriul inamic.

Situația granițelor era o problemă ce constituia principalul subiect de discuție în cadrul întâlnirilor diplomatice dintre solii transilvăneni și reprezentanții celor două imperii. Documentele vremii prezintă încălcarea granițelor ca pe un fapt frecvent, încălcări ce au ca scop mai ales jaful. Astfel, în instrucțiunile scrise date de către principele Sigismund Báthory solului Pancratiu Sennyei, care era însărcinat cu ducerea tributului la Istanbul pentru anul 1591, principele își exprimă nemulțumirea față de numeroasele incursiuni și încălcări ale hotarelor întreprinse de otomanii din pașalâcul de la Timișoara asupra teritoriilor învecinate aparținând Transilvaniei. Principele invocă exemplul nobilului ardelean Nicolae Fiat, lovit de niște tâlhari veniți din satele

13 *A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, Vol. II, Budapest, 1970, p.23-24 (Termenul provine de la verbul *hajt*-a conduce, a mâna vitele. Prima atestare documentară este din anul 1500); P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale (895-1526)*, Cluj Napoca, 2006, p. 341-342.

14 A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, Vol. V, București, 1932, p.64.

15 K. Benda, *Les bases sociales du pouvoir des princes de Transylvanie*, în „La Renaissance et la Reformation en Pologne et en Hongrie”, Budapest, 1963, p. 444; I. Costea, *op.cit.*, p.175.

dependente de pașalâc. Aceștia i-au luat averea i-au siluit nevasta și apoi pe el l-au ucis¹⁶. Încălcarea granițelor a constituit, de altfel, cel mai important pretext invocat de principele Sigismund pentru începerea ostilităților cu Poarta.

Oprirea acestor atacuri depășea însă puterea de control a autorităților, care de cele mai multe ori erau și ele implicate în aceste incidente. Din dorința de a întări potențialul militar al frontierei cu turcii, Ferdinand I al Austriei a așezat grupuri de valahi „zici” din Croația în teritoriile controlate de habsburgi. Din rândul acestora, căpitani și voievozii care aveau cel puțin 200 de oameni în subordine primeau o proviziune de 50 de florini anual, cu condiția să predea fiscului o treime din prada luată cu ocazia incursiunilor efectuate în teritoriul turcesc¹⁷. Aceste incursiuni erau încurajate de autoritatea centrală, care în felul acesta menținea la graniță o forță combativă activă și își sporea și veniturile.

La frontieră, starea conflictuală era aproape permanentă, atacurile veneau din ambele părți ale frontierei: atât turcii cât și creștinii întreprindeau expediții de jaf în teritoriile învecinate, de cele mai multe ori din inițiativă proprie. Un bun exemplu în acest sens avem din relatarea trimisă la 8 noiembrie 1593 de către banul Lugojului, George Palatich, principelui Sigismund Báthory, care descrie succint o incursiune a unui grup de transilvăneni asupra unei localități din cuprinsul pașalâcului de Timișoara locuită de turci: în ziua de vineri, la ceasul în care turcii se aflau în moschee, un norod de 300 de călăreți alături de alți pedestrași au tăiat mai mult de 200 de turci, ucigând și pe cadiu, iar fratele mai mic al eminului a fost rănit și cu multe greutate a reușit să se salveze dincolo de zidurile cetății Timișoara. De asemenea, toate casele turcilor din acea așezare au fost incendiate¹⁸.

Zonele de frontieră sufereau cel mai mult și de pe urma încăltirurilor de oști. Mai ales pe perioadele de iarnă, când ostilitățile erau suspendate, satele, orașele și târgurile erau nevoite să găzduiască oștile țării sau pe cele ale dușmanului. Deoarece de obicei în această perioadă victualiiile armatei se terminau și aprovizionarea de la distanțe mari era anevoioasă, soldații erau nevoiți să recurgă la resursele locului. O scrisoare a unui căpitan imperial din 1595 descrie așezarea la iarnă a unei oști de tătari în împrejurimile Timișoarei. O parte din tătari s-au așezat chiar foarte aproape de hotarele Ardealului, în preajma cetății Șiria. Tătarii „au cuprins de la sărmana țărănime jumătate din orașe și sate și au strâns laolaltă întreaga țărănime, așa că în fiecare oraș și sat locuiesc într-o parte tătarii și în cealaltă sărăcimea. Acești tătari au jefuit crunt satele din această regiune, au adunat 100.000 de vite pe lângă celelalte tipuri de alimente luate de la săraci, care acum sunt nevoiți să cerșească¹⁹. În comparație cu jafurile ocazionale relatate în documentele anterioare, prezența acestor oștiri era un

16 A. Veress, *op. cit.*, Vol. III, 1931, p.233-240.

17 *Ibidem*, Vol I, 1929, p.15-17.

18 *Ibidem*, Vol. IV, 1933, p. 161.

19 *Ibidem*, p. 179-181.

adevărat dezastru. Iernatul obliga armatele mai mari, care de obicei stăteau concentrate în tabără, să se răsfire pe suprafețe cât mai mari pentru a compensa lipsa de alimente din sezonul rece. Astfel, satele care sufereau de pe urma rechizițiilor forțate erau mult mai numeroase.

Înfățișată în lumina acestor documente, viața la frontiera de vest a Transilvaniei apare ca fiind dificilă, dar mai ales periculoasă. Situația creată de războiul anti-otoman la care s-a alăturat și principele Sigismund Báthory nu a fost una ieșită din comun deoarece, după înființarea pașalâcului de la Buda, starea conflictuală în aceste părți a fost aproape endemică. Frontiera s-a caracterizat atât prin mobilitate demografică, cât și printr-o mobilitate socială. Ținuturile de margine au fost privite cu un interes deosebit de către autoritățile centrale ale Transilvaniei prin acordarea de scutiri și libertăți celor care se alăturau de bună voie efortului defensiv, intrând în rândul categoriilor militare de aici. De atenție s-a bucurat și populația civilă pe care principele o dorea a fi cât mai numeroasă, dar care era însă în permanență amenințată de pericole. Menținerea frontierei de vest a fost, atât în timpul lui Sigismund, cât și a urmașilor săi la tronul princiar, un obiectiv prioritar în politica externă și în cea internă, de care depindea supraviețuirea întregului principat.

ASPECTS REGARDING THE EVERYDAY LIFE ON THE WESTERN FRONTIER OF THE TRANSYLVANIAN PRINCIPALITY IN THE TIME OF SIGISMUND BÁTHORY

(Summary)

In the Middle Ages and the beginning of the Modern Era, the concept of frontier had different meanings than those of the present times. The western border land of Transylvania had no natural obstacle thereafter it was provided with a complex system of fortifications meant to protect this vulnerable part of the country. The frontier was also the home of some specific social groups with military purpose encouraged by central authority. These frontier soldiers were usually taking part to plunder expeditions across the border into enemy territory, but they were also helping with the defense of the fortifications in this area. The reign of Prince Sigismund coincided with the war between the Ottoman Empire and Hapsburg Monarchy during the years 1593-1606. Transylvania joined the armies of Emperor Rudolf II, and so ottoman armies attacked its western border. The documents of the time describe frequent skirmishes, between Transylvanians and inhabitants of the ottoman territories, especially with the purpose of plunder. Given these conditions, the frontier had a great demographic and social mobility. Civil population and military categories were encouraged by the prince to inhabit these dangerous lands, because the maintenance of this frontier was the guarantee for the survival of the whole principality of Transylvania.

PERSONALITĂȚI SIGHIȘORENE: GENERALUL MICHAEL VON MELAS (1729-1806)

Radu Mircea Iacob

Sighișoara este un oraș faimos nu doar prin monumentele sale, ci și prin pleiada de personalități, care au dus renumele localității pe unde au umblat. O să vă rețin atenția cu o personalitate cu rădăcini sighișorene, căruia soarta i-a hărăzit ca la un moment dat să fie foarte aproape de a schimba cursul istoriei Europei.

Este vorba de generalul din armata austriacă, Michael Friederich Benedikt, conte de Melas, care la 14 iunie 1800, în bătălia de la Marengo cu trupele franceze a oprit pentru câteva ore ascensiunea astrului în devenire, Napoleon Bonaparte.

Se pare că până la Waterloo în 1818, bătălia finală a lui Napoleon, armatele franceze nu s-au mai aflat într-o situație la fel de grea pe câmpul de bătaie, în cei 15 ani de războaie ce au urmat luptei de la Marengo.

Michael Melas s-a născut la 12 mai 1729 în Roadeș, lângă Sighișoara și a murit la 21 mai 1806 în Elbeteinitz (sau Tynec nad Labem) în Boemia. Pe tatăl său, Bartholomeus Melas al II-lea, născut în 1693, îl găsim preot în Fișer în 1719, în Roadeș în 1720, iar în anul 1731 tot preot la Saschiz. După terminarea studiilor la Wittenberg a fost învățător gimnazial la Sighișoara, unde devine prim-preot în anul 1741¹.

Deși în întreg neamul Melas meseria de preot era predominantă, tânărul Michael Melas îndrăgește armele încă din copilărie, când se joacă prima dată cu cele depozitate în cetatea Saschizului.

Urmează cursurile Școlii din Deal din Sighișoara, dar nu-și încheie studiile și împotriva voinței tatălui se înrolează ca voluntar în regimentul cezaro-crăiesc Arhenberg nr. 21, cantonat în regiunea Sighișoara-Biertan. Tatăl care se împotriva îl răscumpără, dar fiul atras puternic de cariera militară se înrolează din nou în 1746 în documentele oficiale apărând ca și cadet în 01.05.1752.

În literatură se găsește următoarea anecdotă din perioada de început a carierei militare: „Preotul Melas se împrietenește cu comandantul regimentului aflat la Sighișoara. Într-o zi comandantul l-a invitat la masă pe Melas tatăl, postându-l pe tânărul cadet Michael în fața clădirii comandamentului ordonându-i să facă de gardă și să dea onorul tuturor invitaților. El a executat ordinul și a dat onorul tuturor, mai puțin tatălui său. Colonelul urmărind scena, vădit nemulțumit, a ordonat să-i fie aplicate 25 de lovituri de baston tânărului cadet în fața tatălui său, care spera ca acesta să se răzgândească în privința îmbrățișării carierei militare. Tânărul Melas a suportat însă cu stoicism loviturile și ridicându-se sprinten, a spus: *„E slab soldatul care nu suportă*

1 Gheorghe Baltag, *Sighișoara. Schäßburg. Segesvár*, ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004, pp. 243-246.

25 de lovături de baston. ” Impresionat, comandantul l-a convins pe preotul Melas că menirea fiului său este cariera militară².

Datele exacte (până la gradul de colonel), se găsesc în documentele Regimentului de Cuirasieri aflate în posesia grofului Horrach, la 11 mai 1789, Melas fiind la comanda acestuia, în regiunea Dunării.

Îl găsim luptând în primul război cu Franța, pe râul Mosela în 1793 și în 1794.

În luptele din 1795, Melas participă la victoria de la Mainz, ocuparea orașului Mannheim și ocuparea malului stîng al Rinului aproape de Speierbach.

În anul 1796 participă la luptele din Italia, iar în 1799 participă la al doilea război cu Franța.

Este numit general de cavalerie și primește comanda trupelor austriece în cadrul alianței împotriva Franței cu trupele ruse, conduse de generalul Suvorov.

După o victorie împotriva francezilor, ocupă orașul Milano, succes pentru care împăratul îl onorează prin acordarea Crucii de Comandor al Ordinului Maria-Theresia³.

Se spune că, deși calul lui Melas, ținut de căpăstru, era ridicat în două picioare, generalul Suvorov a ignorat acest lucru și l-a îmbrățișat cu multă bucurie pe tânărul comandant în văzul camarazilor de arme din cele două armate, ca o subliniere a meritelor lui Melas în aceste lupte.

De aici Melas s-a îndreptat spre granița cu Franța, înaintând până la Nisa.

Deoarece în 1800 Melas pregătea o incursiune în regiunea franceză Provence, armatele franceze a lui Bonaparte „Prim Consul al Franței” trec Alpii prin trecătoarea Marele Saint Bernard și înaintează în spatele armatei lui Melas, tăindu-i comunicarea cu Austria.

Astfel, la 14 iunie la Marengo se află față în față cu trupele franceze. Aici Melas își dovedește capacitatea de strateg și ieșind din Alessandria, trece râul Bormida pe două poduri și se pregătește să-l atace pe Bonaparte în câmp deschis.

Această acțiune dă peste cap planurile franceze care mizau pe surpriza unui atac în zori din partea lor.

Reușind să treacă peste râul Bormida 100 de tunuri, armata austriacă și-a asigurat superioritatea artileriei, francezii posedând doar 15 tunuri. Beneficiind de această surpriză și de artileria de șapte ori mai numeroasă, austriecii atacă în forță, bătălia devenind în scurt timp foarte sângeroasă⁴.

În *Lexiconul Imperial* și în numeroasele scrieri biografice despre Napoleon, se scrie cu admirație despre eroismul lui Melas, care, deși ușor rănit și după ce doi cai pe

2 Viktor Mökesch, *General der Kavalerie Michael Freiherr von Melas 1729-1806*, Hermannstadt, 1900, p. 20.

3 *Ibidem*, p. 34.

4 Erna Weiss, *Rolul militar al Transilvaniei în războaiele napoleoniene*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1984, p. 102.

care-i mâna în luptă au murit, i-a condus admirabil pe soldații săi, astfel încât la amiază armata franceză se retrăgea de pe toată linia de luptă. Este prima oară când Bonaparte aruncă în luptă Garda Consulară, care asigură un moment de respiro trupelor franceze, dar nu poate înclina balanța, francezii continuând retragerea⁵.

Norocul lui Bonaparte în acea zi a fost generalul francez Desaix, care apare providențial cu trupele sale în ultimul moment și graba lui Melas de a considera armata franceză înfrântă, oprind urmărirea acesteia. Ba mai mult, el trimite din Alessandria mesaje la Viena, anunțând victoria împotriva armatelor Franței.

Apariția pe flanc a celor 8.000 de oameni a lui Desaix în momentul în care austriecii părăseau câmpul de bătlie considerându-se victorioși, a transformat retragerea franceză într-un contraatac victorios început la ora două și terminat la ora cinci după amiază, cu înfrângerea armatei austriece⁶.

Deși lui Melas i se poate reproșa graba cu care a anunțat victoria și lipsa informației despre întoarcerea lui Desaix, Napoleon îl va aminti în memoriile lui din timpul exilului din Insula Sfânta Elena, pentru modul admirabil în care au luptat austriecii.

Deși în această luptă Bonaparte pierde un bun prieten și un admirabil general, pe Desaix, ucis de un glonț lângă San-Giuliano, trebuie subliniat faptul că o victorie a lui Melas ar fi oprit drumul lui Bonaparte spre tronul de împărat al Franței.

Respectul primului consul francez pentru modul în care a luptat bătrânul general, i-a permis lui Melas să încheie pacea de la Alessandria care îi impunea să se retragă cu întreaga armată imperială în spatele liniei Mincio și să părăsească fortificațiile din Italia Superioară, reușind însă să salveze astfel cea mai mare parte a trupelor austriece.⁷

La 71 de ani pentru Melas, Marengo a însemnat ultima sa bătlie. Ca o slabă consolare pentru înfrângerea suferită, la cinci zile după bătlie, a primit din partea lui Bonaparte o sabie, pradă de război din Egipt și un document redactat în limba franceză. Aceasta subliniază impresia făcută Primului Consul de către bătrânul general. Documentul avea următorul cuprins:

„Milano 1 Mesidor. Anul VIII al Republicii

Domnule general, îmi pare rău că împrejurările nu mi-au permis să vă cunosc personal. Vă rog, Domnule general, de a-mi permite să vă ofer sabia mea, pe care am capturat-o în Egipt în luptele cu barbarii și de a primi ca semn al unei considerații deosebite pe care mi-a inspirat-o curajul armatei Dumneavoastră pe câmpia de la Marengo.

Îi adaug, Domnule general, dorința sinceră de a vedea în curând națiunile noastre reunite și de a termina un război care nu este folositor decât negustorilor englezi ce nu

5 *Ibidem*, p. 103.

6 Viktor Mokesch, *Op. cit.* p. 45.

7 *Ibidem*.

urmăresc altceva decât ca atâția viteji să se ucidă pentru interesele lor.

Doresc mult, Domnule general, să vă pot fi de folos.

Fiți încredințat de întreaga mea considerațiune, Bonaparte”⁸.

După Marengo, Melas este numit comandant al trupelor din Boemia, funcție din care se pensionează în anul 1803.

Deși ar fi dorit să se întoarcă acasă la Sighișoara, vârsta de 74 de ani nu-i mai permite și își petrece ultimii ani alături de soția sa Josepha, la casa acesteia din Tynec nad Labem în Boemia. După 38 de ani de conviețuire cu aceasta, fără să aibă urmași, se stinge din viață la 31 mai 1806⁹.

De subliniat că generalul Melas a fost înnobilit ca și conte odată cu acordarea Crucii de Comandor al Ordinului Maria-Theresia, fiind deja menționat ca „Michael von Melas” în decretul de acordare.

În localitatea Tynec nad Labem se găsește un monument în memoria sa, cripta în care este înmormântat el și soția și un muzeu comemorativ, care între altele, expune o copie a sabiei primite de la Bonaparte¹⁰.

Acestea ar fi pe scurt cele mai importante momente din viața generalului Michael von Melas.

Dacă ar fi învins la Marengo se poate doar specula care ar fi fost urmările acestui fapt; probabil jertfa de sânge a Franței și a restului Europei în următorii 15 ani de războaie cu împăratul Napoleon nu ar fi existat, dar în același timp, înflorirea Franței, Concordatul și Codul Civil, n-ar fi existat nici ele.

Acestea îl impun pe generalul Melas ca pe un personaj ce a jucat un rol deosebit în evoluția de după anul 1800 a întregii Europe și trebuie să ne mândrim că Sighișoara a fost locul unde a început strălucita sa carieră ca militar.

SCHÄSSBURGER PERSÖNLICHKEITEN: GENERAL MICHAEL VON MELAS (1729-1806)

(Zusammenfassung)

In dem Artikel über General Michael von Melas (1729-1806), dessen militärische Laufbahn in Schäßburg ihren Anfang hatte, beschreibt der Verfasser kurz das Leben und die Karriere dessen, welcher sich sowohl der Hochachtung seines Kaisers erfreute, der ihn auch in den Adelsstand erhob und ihm das „Kommandeurskreuz des Maria-Theresia Ordens“ verlieh, als auch der seines Gegners in der Schlacht von Marengo, Napoleon Bonaparte - damals „Erster Konsul von Frankreich“. Die Schlacht von Marengo bestimmte die Rolle von Melas in der Geschichte, da sich der Ablauf der Geschichte im Falle seines Sieges geändert hätte. Jedenfalls befand sich Napoleon bis zu dem Ende in Waterloo, niemals in so einer schwierigen militärischen Lage wie diejenige in welche ihn General Melas versetzte.

8 Fotocopia scrisorii se găsește la Muzeul de Istorie Sighișoara. Originalul se păstrează în Viena la *Österreichische Krigsarchiv*, Fondul *Curiosa* și a fost fotocopiat de un sighișorean cu ocazia organizării Muzeului *Sighișoara Veche* în anul 1899.

9 Gheorghe Baltag, *Op. cit.* p. 247.

10 TÝNEC nad Labem 1110- 2004, Město Týnec nad Labem červen, 2004, p. 14-15.

POLITICA DE MODERNIZARE ECONOMICĂ A STATULUI AUSTRIAC ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA: RĂSPUNS RURAL

Niculina Ciotloș

1. INTRODUCERE

Începem materialul de față prin explicarea motivelor care ne-au determinat să tratăm situația agrară din Transilvania de sud-est. Deși la o primă analiză s-ar putea constata că studiul asupra agriculturii din zona Transilvaniei de sud-est a fost parcurs, se observă totuși că nu s-a reușit să se facă o tratare în profunzime a acestui sector de viață economică.

Studierea și cercetarea vieții agricole din Transilvania de sud-est ne ajută să înțelegem mai bine modul de organizare a societății rurale, modul de viață, mentalitățile specifice zonei și perioadei cuprinse între sec. al XVIII-lea și prima parte a sec. al XIX-lea, făcându-ne o imagine cât mai apropiată de realitățile spațiului și timpului sus amintit.

Pentru început este necesară următoarea precizare și anume: studiul asupra modernizării agriculturii Transilvaniei de sud-est se întinde pe o secvență temporală cuprinsă între secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea când începe constituirea națiunilor în sens modern și cristalizarea conștiinței identității naționale proprii ca parte componentă esențială a istoriei popoarelor din centrul și S-E Europei¹.

Pornind de la aceste premise, programul de cercetare nu trebuie să cuprindă doar laturi ale istoriei politice și culturale, ci și aspecte ale istoriei economice și sociale, fiind o parte importantă în istoria unei națiuni. Se impune, astfel cercetarea aprofundată a arhivelor administrative, locale, județene, ale statului, a diferitelor izvoare istorice, documente și date informaționale devenite surse istorice ce trebuie investigate în detaliu pentru a se infuza date istorice atât de necesare reconstituirii faptelor și proceselor derulate în trecut. Apar adevărate echipe de cercetare interdisciplinară la nivelul unor microregiuni prin care se relevă aspecte de ordin etnologic și economic în dimensiunea lor istorică pe durate medii de un secol sau două. Cercetările se situează la punctul de întâlnire a numeroaselor direcții de cercetare, care corelate, dau o imagine complexă a realității².

1 Ladislau Gyemant, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1986, p 33.

2 Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana*, Fundația Culturală Cele Trei Crișuri, Oradea, 1995, p 12

Lucrarea de față presupune o trasare a legăturii dintre tehnică, agricultură, istorie, etnologie și se va adresa atât istoricilor, etnografilor cât și altor specialiști din alte domenii de activitate ajunși într-un fel sau altul să se confrunte cu probleme ce țin de relief, ambient, cadru natural, climă, bogății naturale, vegetație cât și de elementul central-omul.

Modalitățile prin care gândirea actuală abordează mediul natural, relieful, clima, timpul, spațiul și raporturile din ce în ce mai complexe și mai diversificate ale omului cu acestea pot fi de o varietate și multitudine deconcertantă. Ele oglindesc actuala diversitate a contactelor materiale și spirituale ale omenirii cu ambianța sa. Același obiect abordat din diferite unghiuri poate să ne dezvăluie felurite fațete ale realității și numai prin reunirea lor într-o viziune sistematică, integratoare, se poate obține o imagine cât mai apropiată de adevăr.

În afara sferei generalizatoare a antropologiei, cercetătorii contemporani cercetează natura, mediul și raporturile omului cu acestea cel mai adesea prin prisma domeniului propriu de investigație. Punctele de vedere exprimate pot să apară uneori contradictorii din pricina unghiurilor diferite de abordare³.

Se face astfel apel la interdisciplinaritate, rezultat din aceleași căutări de înnoire conceptuală și metodologică, pentru a marca un nou timp al cercetării istorice, în acest fel sugestiile oferite de științele învecinate, care investighează deopotrivă omul, societățile umane, mediul, tehnica, agricultura, etnologia, geografia, spațiul, timpul, propulsează istoriografia spre performanțe științifice superioare.

Accentul pus pe istoria rurală vine așadar, în întâmpinarea dezideratului recuperării unei părți a istoriei transilvănene. Într-un regim al stărilor privilegiate și al religiilor recepte, care nu recunoștea existența unei stări românești și a denominațiilor sale, care fixase barierele sociale, confesionale și politice, greu de trecut, existența elementului românesc transilvănean, majoritar, era permisă doar la sat, în general în limitele lumii țărănești, posibilitatea depășirii acestora echivalând cu pierderea identității⁴.

În spațiul transilvănean, din sud-estul acestuia, viața la țară este un amalgam etnic și confesional cu o componentă majoritară românească.

Pentru scrierea istoriei muncii țărănești este necesară descrierea prin sintetizare a faptelor repetitive gospodăriei țărănești. Fapte multiplicare în timp și spațiu, profund umane.

Ciclul agricol se reia în fiecare perioadă, de către aceeași indivizi sau succesori, asigurându-le continuitatea de la o generație la alta. Munca tenace a țăranului indiferent de etnie a fost de a asigura mijloacele de subzistență și de amenajare a teritoriului.

3 *Idem, Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, Editura Universității din Oradea, 2006, p. 8.

4 Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, Editura Universității din Oradea, 2006, p. 9

Perioada cuprinsă între secolele al XVIII-lea și al XIX-lea beneficiază de o cantitate mare de informație istorică. La aceasta a contribuit în primul rând administrația de stat, aparatul birocratic în care au fost instalați funcționari austrieci de către autoritățile habsburgice ale vremii.

Izvoarele documentare, între care cele arheologice, epigrafice, numismatice, heraldice, sigilografice, diplomatice externe și interne, genealogice, juridice, narative, izvoare beletristice, etnografice, didactico-științifice, iconografice etc., și cu deosebire cele statistice (conscriptii urbariale, fiscale, numărări ale satelor, târgurilor, orașelor, familiilor contribuabililor, negustorilor, credincioșilor) lucrări care în Transilvania sub Iosif al II-lea ajung la recensământul general al populației, permit cunoașterea îndeaproape a dimensiunii umane și procesele istorice în așa fel încât avem posibilitatea cuantificării istoriei perioadei menționate. Modernizarea societății și politica reformistă practică în secolul al XVIII-lea sub autoritatea Curții de la Viena a impus efectuarea de lucrări statistice care să cuprindă teritoriul transilvan și cât mai multe aspecte asupra dimensiunii factorului uman, creator de bunuri, mediu de locuire, etnia, confesiunea, naționalitatea, dar și date statistice referitoare la contribuabili, așezări, case locuite, inventar agricol, animalier, de unde proveneau venituri importante pentru stat⁵.

Pornind de la bogăția informațiilor oferite de materialele de arhivă, de izvoarele istorice, atât documentare cât și statistice, încerc pe de o parte să reconstitui situația societăților rurale în zona Transilvaniei de S-E în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, să analizez evoluția și modernizarea agriculturii în zonă, factorii care au stat la baza schimbărilor, efectul reformismului abia început de Curtea Vieneză în Transilvania. Investigațiile continuă cu problema raportului dintre agricultură și creșterea animalelor.

Universul vieții rurale atrage atenția de mult interesul public general, dar și cel al cercetării științifice. Periclitarea țăranimii tradiționale, pericolul dispariției satului arhaic și distrugerea progresivă a mediului sunt evident cele care îndreaptă atenția unor largi straturi ale populației către problemele universului țăranesc-agrar. Cercetarea științifică în domeniul țăranimii și al fenomenelor societății rurale s-a desfășurat pe fundalul dezvoltării societății moderne și al procesului de industrializare inițiat de Europa occidentală, care a modificat fundamental economia secolelor XVIII-XIX: Țăranii formează grupul principal al societății bazate pe diviziunea muncii, în care nu toți oamenii sunt ocupați cu agricultura: pe lângă lucratul pământului și creșterea animalelor există diferite profesii meșteșugărești și comerciale. Societatea rurală presupune pe lângă țărani și piețe, așa încât apar în permanență relații reciproce oraș-sat⁶.

5 *Istoria Românilor*, volumul VI, coordonatori: Dr. Paul Cernovodeanu, Membru de onoare al Academiei Române, Prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, Membru corespondent al Academiei Române, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. XXVIII

6 Werner Rosener, *Țăranii în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 38.

Ca istorici examinăm trecutul printr-un număr de concepte metodologice care ne ajută să înțelegem, în primul rând, contextul istoric și un anume sens al timpului și spațiului, și în al doilea rând, evenimentele, cauzalitatea lor și interacțiunile dintre ele. Toate acestea, însumate, sunt transformate în sinteză. Pentru a da coerență și sens științific întregului eșafodaj pe care îl construiește, istoricul analizează trecutul în termeni de schimbare și continuitate, progres, regres, evoluție, revoluție, dar în mod necesar vizează și fenomenele adiacente, precum agenții sau impedimentele în calea schimbării.

2. POLITICA DE MODERNIZARE ECONOMICĂ A STATULUI AUSTRIAC ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI RĂSPUNS RURAL

2.1 Integrarea Transilvaniei în noul sistem politic al statului habsburgic

La cumpăna secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea istoria Europei centrale și de Răsărit este dominată de schimbarea sorților în conflictul de lungă durată ce opunea Imperiul Habsburgic celui Otoman. După ofensiva otomană spre centrul Europei din timpul lui Soliman Magnificul, urmase o stabilizare a liniei de conflict, împinsă spre nordul și vestul Ungariei⁷.

Importanța pe care habsburgii o acordau Transilvaniei este ilustrată de faptul că ea intră în zona lor de interes militar înainte de declanșarea ofensivei. Încă din timpul asediului Vienei se purtasera tratative secrete între imperiali și principele transilvănean Mihail Apaffy.

Sanționarea alipirii Principatului Transilvaniei la imperiu prin Diploma Leopoldină din 1691, reflectare a compromisului dintre noua stăpânire și stările privilegiate transilvănene, părea fixarea definitivă a statutului său. S-a afirmat, cu temei, că pentru Transilvania, secolul al XVIII-lea începe cu anul 1691. Actul cu caracter constituțional exprima tendința integrării depline a principatului în monarhie, ca provincie ce depindea direct de Viena, cu menținerea formală a sistemului constituțional tradițional care stipula supremația politică a celor trei stări privilegiate și a celor patru religii recepte, prin care dreptul exclusiv al membrilor acestora era de necontestat în ocuparea funcțiilor în administrația de stat, în convocarea anuală a Dietei, în dreptul de a vota distribuirea și strângerea sarcinilor fiscale ale țării pe timp de pace sau război, precum și cenzurarea oricărei inițiative imperiale.

Transilvania devenea astfel parte componentă a unei alcătuirii politice călăuzită de principii noi, în spiritul vremii, cu toate consecințele ce decurg de aici din punct de vedere economic, social, cultural.

⁷ Barbu Ștefănescu, *op. cit.*, p 25.

2.2 Războiul antihabsburgic condus de Francisc Rackozi al II-lea și impactul său

Răscoala antihabsburgică cunoscută și sub numele de războiul *curuților* după numele pe care și-l dădeau adversarii imperialilor, vine în continuarea războaielor turco-austriece, încheiate cu pacea de la Karlowitz (1699). De fapt, nici semnarea păcii nu însemnase sfârșitul confruntărilor cu turcii, mai multe incursiuni turco-tătare perpetuează practic starea de război, cu consecințe grave în plan demografic și economic.

Într-o primă fază, în perioada 1699-1711, deși Curtea de la Viena a recunoscut teoretic legile fundamentale ale principatului și funcționarea nestingherită a instituțiilor reprezentative, s-a urmărit o subordonare a instituțiilor locale celor centrale, iar pe plan politic, prin conscripțiile din 1698, 1700, 1703, s-a încercat o inventariere a surselor de venit.

Cauzele izbucnirii amplei mișcări antihabsburgice trebuie căutate, pe de o parte în nemulțumirea stărilor de accentuare a tendințelor absolutiste a curții de la Viena, de ofensiva viguroasă a catolicismului, iar pe de altă parte, de împovărarea supușilor mai ales prin sarcini și contribuții militare⁸.

După înăbușirea mișcării lui Francisc **Rackozi II**, se va restabili situația existentă în momentul semnării Diplomei Leopoldine, iar Transilvania va intra într-o lungă perioadă de pace, caracterizată printr-o lipsă de evenimente spectaculoase⁹.

2.3 Consecințele crizei politice de la cumpăna dintre secolele al XVII-lea și al XVIII-lea asupra vieții rurale.

Contextul politico-militar din perioada amintită a situat Transilvania într-o zonă de conflict armat. Operațiunile militare, dintre care multe desfășurate chiar pe acest teritoriu, staționarea îndelungată a numeroase trupe au creat pe lângă fenomene meteorologice nefavorabile o conjunctură rea gospodăriei țărănești, sporindu-i precaritatea.

Distrugerile provocate de război, jafurile trupelor în marș sunt greu de suportat: găzduirea, mâna de lucru pentru fortificații, întrebuințarea drumurilor, a podurilor, transportul la distanță, rechizițiile de vite, alimente sau furaje, unele în principiu plătite, în practică, regula constituind-o abuzurile¹⁰.

În această perioadă de tulburări, de nesiguranță, populația este nevoită să-și schimbe în mare măsură modul de viață. Sistemul economic de tip european, bazat pe o elastică interdependență între cultura pământului și creșterea animalelor permitea acest lucru.

⁸ B.Ștefănescu, *op.cit.*, p. 28.

⁹ Florin Valeriu Mureșan, *Satul românesc din Nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, Cluj, 2005, p. 34.

¹⁰ Barbu Ștefănescu, *op. cit.* p 29.

Votarea de către Dieta Transilvaniei a Sancțiunii pragmatice în 1722, a fost pentru Principat de o deosebită importanță, deoarece a legalizat stăpânirea, până atunci contestată, a Casei de Austria¹¹.

Se poate afirma că intrarea Transilvaniei în componența Imperiului Habsburgic înseamnă reîncadrarea sa ca parte componentă a istoriei Europei Centrale, cu consecințe de ordin economic, social, spiritual, politic. Chiar dacă va avea loc în cadrul monarhiei un statut periferic și efectele măsurilor de modernizare se vor simți în forme încetinite, evoluția Transilvaniei va fi de acum direcționată spre structuri specifice Europei Occidentale. Pe lângă nemulțumirile pe care le aducea cu sine noua conducere a Principatului, noul organism statal a adus în fond germenii schimbării, ai modernizării, de care va beneficia neîndoielnic și lumea rurală.

Prestarea muncii țăranului pe pământul stăpânului trebuia făcută de cele mai multe ori cu vitele și cu uneltele proprii, în condițiile în care nu era stabilită durata zilei de muncă sau nu era reglementată problema fracțiunilor de zi sau a zilelor de sărbătoare. Pentru creșterea productivității solului, în condițiile în care stăpânii nu-și permit investiții serioase în agricultură, investiții care să facă munca salariată rentabilă, vor fi mărite sarcinile de muncă ale supușilor.

Ca atare, statul se vede nevoit să intervină pentru reglementarea relațiilor urbariale, prin măsuri de normare a obligațiilor supușilor din Transilvania, în care se stabilesc plafonul maxim al sarcinilor iobagului ereditar la 4 zile pe săptămână și plafonul minim al jelerului la 3 zile pe săptămână¹².

2.4 Politica populaționistă a statului habsburgic

Secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea este perioada în care fața lumii (și nu numai a lumii rurale) este în schimbare, componența societăților, relațiile dintre etnii, confesiuni, condițiile de viață, și poate chiar mentalitățile s-au schimbat mai mult decât în timpul secolelor anterioare. Aceste schimbări s-au datorat în primul rând unei vieți derulate pe mai multe coordonate și planuri paralele, în ritmuri diferite, aflate într-o formulă benefică, caracteristică epocii moderne, ale cărei structuri fundamentale sunt în plin proces de reformare și revoluție industrială. Această perioadă este legată de Secolul Luminilor, care în spațiul transilvan coincide și se derulează în strânsă corelație cu politica Curții de la Viena. Principiul director la curți era cel al politicii populaționiste, în viziunea acesteia o populație numeroasă însemna mai mulți soldați, cu alte cuvinte un stat puternic în plan extern și intern, însemna apoi o masă de consumatori, deci o cerere de mai mare de produse -de aici o creștere inevitabilă a agriculturii, a producției industriale, a schimbului de produse, o creștere a venitului fiscalului, fără a spori sarcinile individuale ale supușilor. Transferate în planul acțiunii politice aceste idei populaționiste s-au materializat în măsuri de încurajare a

¹¹ F.V.Mureșan, *op. cit.*, p.35.

¹² *Ibidem*, p.36.

căsătoriilor, de stimulare a creșterii natalității, de încurajare a imigrărilor, de limitare a emigrărilor, de reducere a riscului de îmbolnăvire a populației, dar și de mărire a masei alimentare necesară unei populații în creștere¹³.

Cea mai mare parte a populației Transilvaniei în secolul al XVIII-lea continuă să fie o populație agricolă, având la bază tradițiile sociale ale familismului conjugal. În medie o familie era compusă din 5 membrii. În plan socio-economic structurile demografice sunt bine cunoscute, datorită marilor conscripții ale epocii cu categoriile fiscale în segmente distincte de populație ce ne lasă să întrevădem apartenența socială de țărani aserviți, țărani liberi, nobilime, aristocrație, meșteșugari, negustori, funcționari, dar și aspectele legate de etnie sau confesiune¹⁴.

În domeniul biodemografic estimările rămân aproximative. Se admite totuși, la modul general, că fenomenul este în creștere și expansiune demografică moderată cu procente ridicate atât la natalitate cât și la mortalitate infantilă.

Pentru că recensămintele de populație încep să fie efectuate în Transilvania doar în deceniul al nouălea, conscripțiile fiscale devin principalele surse statistice ce permit surprinderea situației demografice a Transilvaniei. Ele nu înfățișează încă imaginea cuprinzătoare și veridică a celor moderne, întrucât, în conformitate cu destinația lor, nu se referă decât la populația contribuabilă a principatului și lasă în afara sferei înregistrării segmentul social al privilegiaților. Mai mult, conscripțiile fiscale vădesc și o seamă de neajunsuri izvorâte din organizarea lor, din neasigurarea simultaneității înregistrării, datorită perioadei prea lungi în care se desfășurau operațiunile de înscriere, și în plus faptul că mulți contribuabili se sustrăgeau din fața preceptorilor care făceau înscrierea¹⁵.

Explicațiile creșterii populației în Transilvania în perioada de care ne ocupăm au adus în discuție mai mulți factori, unii cu caracter general, cum sunt: ameliorarea tehnicilor agricole cu randament superior în îmbunătățirea cantitativă și calitativă a mijloacelor de subzistență, progrese în medicină și igienă publică, dar și marea mobilitate în spațiu a factorului uman.

Cercetările contemporane, la o analiză a aspectului demografic au observat că factorii enumerați nu oferă o explicație satisfăcătoare, deoarece pe parcursul perioadei au fost peste 50 de ani marcați de ierni geroase prelungite, de ploi însoțite de mari inundații, de veri secetoase cu călduri excesive¹⁶.

Revoluția agricolă a secolului include desigur progrese, datorate interesului

13 B.Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana*, Fundația Culturală Cele trei Crișuri, Oradea, 1995, p. 23.

14 *Istoria Românilor*, volumul VI, coordonatori: Dr. Paul Cernovodeanu, Membru de onoare al Academiei Române, Prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, Membru corespondent al Academiei Române, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 8.

15 F.V.Mureșan, *op. cit.*, p. 76.

16 *Istoria Românilor*, volumul VI, p. 8.

deosebit pentru agronomie decât în rezultatele generale hotărâtoare, prin adoptarea de culturi noi. Perioada analizată alternează anii de producție agricolă bună cu anii dificili de foamete. Fenomenul de nutriție minimă de subzistență este general, decât cel de viață îmbelșugat. Un bilanț pozitiv se înregistrează extinderea suprafețelor agricole pentru creșterea terenului arabil prin defrișări, deșteleniri, desecări, hidroameliorări, la care se adaugă generalizarea culturii porumbului și introducerea culturii cartofului. Progresul depinde în mare măsură de factorii climatici, care în cazul anilor dificili, și a rezistenței slabe la boli, epidemii catastrofale, care luate în calcul sporesc gradul de dificultate în analiza aspectului demografic al perioadei¹⁷.

Instaurarea regimului habsburgic în Transilvania aduce un plus de stabilitate în politica internă, dar care n-a putut asigura prin ea însăși stabilitate la nivel social.

Evenimentele secolului, cum au fost răscoala lui Francisc Racoczi al II-lea, tulburările prilejuite de unirea religioasă, culminând cu largi mișcări sociale, răscoala lui Horea, însoțită de desființarea șerbiei și de dreptul la libertate personală a iobagilor, s-a răsfrânt în gradul mare de mobilitate a populației, fenomen greu de surprins statistic, ce limitează o stabilire definitivă.

Acești factori învederează în evoluția demografică ritmuri diferite, cu salturi și căderi, nota dominantă rămânând un spor de populație la sfârșitul perioadei analizate explicată prin mecanismele de autoreglare la nivelul comunităților sociale.

Noul regim politic al Transilvaniei, ca provincie a Imperiului habsburgic, n-a adus modificări radicale în ansamblul alcătuirii societății, ea rămâne divizată, cu aceleași componente de bază ale categoriilor privilegiate: nobilimea, clerul înalt, orășenimea bogată, țărănimea liberă și marea masă de țărani aserviți, iobagi și jeleri¹⁸.

În perioada precedentă au avut loc mișcări țărănești, răscoale și manifestări de mânia și intoleranță ce au luat forme mai exasperate și mai violente. A fost perioada marilor conflicte pentru hrană, legate de carențe productive. Tot mai clar, autoritatea publică -împăratul își asumă rolul și imaginea de garant al echilibrului alimentar a supușilor: dacă acesta se deteriorează, izbucnește revolta.

În momentele de criză, mulțimi de țărani și nevoiași se îngrămădesc la porțile centrelor urbane, protejate în cea mai mare măsură de politica guvernamentală¹⁹.

Expansiunea demografică, insuficiențe productive, dezvoltare agricolă slabă au dus la subnutriții permanente. Cererii crescute de hrană i s-a răspuns în modul cel mai simplu și tradițional prin extinderea terenurilor cultivate. În același timp s-au pus la punct noi tehnici productive, într-un climat de fervoare științifică și experimentări agronomice care pentru prima dată a reușit să se întâlnească și cu interesele de afaceri ale proprietarilor de terenuri. Pe bună dreptate cu privire la această epocă se vorbește

17 Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, Editura Universității din Oradea, 2006, p. 28.

18 *Istoria Românilor*, volumul VI, p 8

19 Massimo Montanari, *Foametea și abundența*, Editura Polirom, Iași, 2003, p.107.

despre o adevărată *revoluție agricolă*, și anume, din punct de vedere tehnic, renunțarea la practica pârlăoagei și folosirea leguminoaselor furajere în rotație regulată cu cerealele ceea ce a permis, pe de o parte integrarea activităților zootehnice în sistemul agrar depășindu-se tradiționala separare între ocupațiile pastorale și muncile agricole; iar pe de altă parte mărirea simțitoare a randamentului solului, făcut fertil prin prezența leguminoaselor (care au proprietatea de a fixa azotul în teren), fie prin disponibilul crescut de îngrășământ animal²⁰.

Aproape toate izvoarele statistice din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, privind populația au caracter fiscal și ca atare, trebuie utilizate cu multă rezervă, căci toate clasele și categoriile sociale erau interesate să ascundă numărul real al contribuabililor și potențialul demografic al țării. Fluxul migrator a întreținut permanent un număr ridicat de bărbați în comparație cu numărul de femei, atât în mediul urban cât și în cel rural²¹.

Numărul unei populații poate fi stabilit prin recensarea acesteia sau poate fi estimat prin calcule. Dintre legitățile care guvernează sistemul demografic și-i asigură funcționarea, mișcarea naturală (natalitatea și mortalitatea) reprezintă una din problemele majore ale demografiei, deoarece asigură reproducția populației. Diferența dintre natalitate și mortalitate produce excedentul sau sporul natural. Dacă acesta este pozitiv populația crește, dacă este negativ populația scade. În sporul natural se reflectă, pe de o parte, compoziția populației și condițiile socio-economice, culturale sau mentale, iar pe de altă parte, mișcarea naturală determină, la rândul ei, structura populației și are consecințe asupra stărilor socio-economice și culturale²².

Natalitatea era apreciată de toți autorii ca fiind deosebit de ridicată în această perioadă, datorită căsătoriilor la vârste tinere a ambilor parteneri mai ales a femeilor, diferența de vârstă a partenerilor și durata medie a căsniciilor fiind mai mare în mediul rural, ceea ce a permis o prolificitate ridicată. Cu toate acestea, dimensiunea familiilor nu depășea 4-5 membrii, deoarece mortalitatea infantilă era ridicată, iar jumătate din cei născuți nu depășeau 10 ani. *Mortalitatea infantilă* atât de caracteristică perioadei, abia la începutul secolului al XIX-lea are o ameliorare prin introducerea vaccinului antivariolic. Mortalitatea era ridicată la toate grupele de vârstă, în cazul epidemiilor mai ales a celei de ciumă și care făcea ravagii din cauza lipsei de igienă și minimelor măsuri sanitare corespunzătoare, a războaielor, dar și a foametei care se instaura în anii cu calamități naturale și a cei ce urmau, prin decimarea populației în proporție mare.

Pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea, din lipsă de date suficiente, este foarte greu de stabilit mișcarea naturală a populației, care să illustreze dinamica întregului sistem demografic. Cercetarea fenomenelor ce caracterizează populația,

20 M. Montanari, *op. cit.*, p128

21 *Istoria Românilor*, volumul VI, p. 81.

22 F.V.Mureșan, *op. cit.* p 76.

precum și nașterile, decesele, căsătoriile, divorțurile, se poate face numai pe baza unei evidențe precise; ori, pentru perioada menționată astfel de evidențe lipsesc, ceea ce face ca studierea reproducerii populației să se facă numai pe cale selectivă, pe baza registrelor de stare civilă, acolo unde ele există²³.

În această perioadă, istoria Transilvaniei a cunoscut mutații semnificative pe plan politic, economic, social, care au provocat variații mai ample sau mai puțin sesizabile în comportamentul demografic al populației.

2.5 Politica mercantilistă

După cum se știe, la nivelul Imperiului habsburgic expresia clasică a despotismului luminat o oferă iosefinismul, cu precizarea că punctul de confluență dintre gândirea novatoare, raționalistă și practica politică este anterior domniei lui Iosif al II-lea. Încrederea în puterea de ridicare economică și socială a statului, în modernizarea lui prin valorificarea potențialului uman și material imens al monarhiei, transpare încă din primele decenii ale secolului al XVIII-lea în cadrul politicii mercantiliste promovate de Curtea vieneză (devenită politică de stat). Conform acestei doctrine, calea cea mai sigură de reușită economică este să produci mult și să cumperi de la străini cât mai puțin²⁴.

Politica dă roade îndeosebi în provinciile ereditare ale Imperiului, apărând o serie de manufacturi în Austria, în Silezia ori în Boemia. Pierderea Sileziei în urma războiului de succesiune la tronul Austriei a determinat Curtea vieneză să ia măsuri de punere în valoare a bogățiilor solului și ale subsolului și în alte regiuni cu condiții favorabile, între care și Transilvania. În martie 1766, împărăteasa Maria Tereza ordona cancelariei Aulice a Transilvaniei să promoveze dezvoltarea manufacturilor în principat. Politica mercantilistă n-a putut, de una singură, să aducă bunăstarea. De aceea, primul obiectiv avut în vedere este cel al stabilizării, al creșterii numărului populației, al sporirii numărului, prin stăvilirea emigrărilor, prin încurajarea imigrărilor, prin atenție acordată sporului natural al populației²⁵.

Adepții mercantilismului au pus accent pe latura productivă și pe sporul demografic până la fanatism. O populație numeroasă însemna o valorificare intensă a potențialului natural și odată cu aceasta o sporire a puterii statului. Intervenționismul statal, în problemele interne, în reglementarea aspectelor ce vizau viața supușilor a reprezentat cea mai importantă constantă a politicii austriece. Statul intervine în oprirea emigrării prin degrevarea în parte de numeroase sarcini față de stăpânul feudal ajutându-l să devină solvabil prin intervenția statului în relațiile ambigue dintre țăran și stăpânul de pământ.

23 *Istoria Românilor*, volumul VI, p. 83.

24 Barbu Ștefănescu, *op.cit.*, p. 32.

25 B. Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana*, Fundația Culturală Cele trei Crișuri, Oradea, 1995, p. 102.

Primele caracteristici ale absolutismului luminat apar în Transilvania o dată cu diversele proiecte și realizări de reforme militare și fiscale ale lui Carol al VI-lea și Maria Tereza. Acestea se cuvin a fi asociate soluțiile oferite de practicile reformiste mai vechi din Țările De Jos și de sugestiile venite dinspre științele camerale cu literatura lor mercantilistă și fiziocrată, dinspre dreptul natural și filozofia politică a vremii²⁶.

Față de politica de reforme a absolutismului luminat nobilimea păstrează o atitudine conservatoare. Tendințele de modernizare sunt frânate de reticența la inovație, și modul ei de a cultiva un stil de viață tradițional fac ca elementele civilizației occidentale să pătrundă greu în acest spațiu.

Teoria despotismului luminat pornea de la premisa că umanitatea progresa continuu, prin difuzarea luminilor și dezvoltarea rațiunii²⁷.

În condițiile în care instaurarea stăpânirii habsburgice în principat inaugurează o nouă direcție a politicii economice, de factură mercantilistă, se observă o grijă sporită față de exploatarea sistematică a resurselor noilor teritorii câștigate de imperiu și față de evaluarea statistică a potențialului uman și material existent.

Pasul următor în politica de stat austriacă este reprezentat de *iosefinism*. Considerat de unii istorici drept cea mai însemnată și mai energică încercare de reformă, iar de alții ca un compromis între tradiție și inovație.²⁸ Reformismul terezian inaugurează o atare direcție în politica față de români prin toleranță religioasă, înființarea regimentelor de graniță, măsuri în educație și școlarizare, începuturile practicării publicațiilor și dispozițiilor oficiale în limba română. Iosefinismul potențează mult aceste orientări aducând corective importante sistemului politic perimat al principatului. Edictul de toleranță iosefin, concivilitatea pe Pământul Crăiesc, reorganizarea pe baze unitare a administrației țării, asigură pentru români o seamă de drepturi refuzate până atunci. Desființarea șerbiei în 1785 pune capăt sistemului medieval al legării de glie a țăranimii²⁹.

O pondere importantă în ansamblul societății o deține de acum, la sfârșit de epocă feudală, în creștere numerică, pătura de țărani liberi, înscrise în statisticile fiscale ale vremii sub titlurile de români liberi, sași și germani liberi, unguri și secuși liberi care totalizau la 1765-1766 un număr de 45.637 familii, la 1772 un număr de 50.697 familii, la 1795- 71.043 familii, la 1805- 81. 540 familii, la 1821- 81.965 familii. Teritorial redusă în comitate, o găsim în concentrată în scaunele săsești și secuiești, unde s-a putut menține la adăpostul unor prevederi legislative de autonomie comunală.

Deși românii liberi le-a fost contestată cu înverșunare concivilitatea pe Pământul Crăiesc, socotit a fi un teritoriu săsesc în exclusivitate de unde și supunerea

26 *Istoria Românilor*, volumul VI, p.540.

27 B. Ștefănescu, *op.cit.*, p.106.

28 L. Gyemant, *op. cit.*, p. 46.

29 L. Gyemant, *op. cit.*, p.48.

lor la dijme către biserica lutherană, satele românești din această zonă de libertăți țărănești s-au bucurat de o dezvoltare economică superioară comparativ cu cele de iobagi din comitate. A contat cu deosebire o motivație mai bine susținută a muncii, ei având șansa unor posibilități sporite de desfacere pe piață a produselor lor.

2.6 Intervenționismul statului în viața economică, socială, religioasă a societății

Luminile aduceau cu sine tranziția de la teorie la practică, de la critica unor sisteme depășite, la acțiunea reformatoare, de ameliorare, a unei stări considerate nesatisfăcătoare în educație și în economie, în existența cotidiană, în domeniul macrosocial sau în politică. Ideea ridicării prin cultură a populației, grija acordată straturilor inferioare ale societății, reprezenta o componentă de bază a iluminismului european. În plan politic, secolul al XVIII-lea promovează în centrul preocupărilor sale- *statul și problemele sale*.

Regimul politic habsburgic din Transilvania evoluează în secolul al XVIII-lea în direcția accentuării caracterului absolutist al puterii monarhice și al sporirii intervenției statului în aproape toate componentele societății. Monarhul își afirmă absolutismul în măsura în care acționează fără restricții și fără control, fără divizarea puterii cu stările și ordinele, cu nobilimea și orașenimea. Absolutismul apare astfel, dacă nu social, cel puțin politic, ca o negare a feudalității, dar această putere absolutistă nu însemna despotism, monarhul recunoscându-și anumite limite derivate din însăși concepția sa despre stat inspirată din preceptele noii filosofii politice iluministe la care subscrie. Astfel, Maria Tereza, dar mai ales Iosif al II-lea consideră că puterea absolută nu mai trebuie exercitată în spiritul dreptului divin, ci în virtutea dreptului natural și a contractului social prin care poporul le-a delegat-o și în slujba căruia trebuie pusă.

Lumea rurală a domeniului feudal rămâne blocată în propriile neputințe de progres, din ce în ce mai evidente, aglomerând contradicțiile pe care politica energică de reformă socială a regimului habsburgic o ține încă în echilibru fragil și precar.

Societatea civilă a Transilvaniei ia act de condiția proprie dezvoltării sale într-un proces lent și ireversibil inclusiv în mediul românesc³⁰.

Noul imperiu central european, rezultat în urma eliminării turcilor ca factor politic din Europa Centrală era o alcătuire statală hibridă cuprinzând provincii cu nivele de dezvoltare, cu tradiții diferite. Încorporarea Ungariei și a Transilvaniei cu respectarea formală a sistemului stărilor privilegiate, contravenea tendințelor manifestate încă sub Leopold I, de centralizare și modernizare a imperiului, devenit unul din principalele puteri europene. Împotriva rezistenței nobiliare, Leopold I introduce politica de stat austriacă *principiul intervenționismului statului în viața economică, socială, religioasă a supușilor săi*. Confruntată cu opoziția stărilor privilegiate, monarhia absolută a găsit în țărănimea baza de susținere ideală. Țărănimea trăia într-o permanentă așteptare

30 *Istoria Românilor*, volumul VI, pp. 84-85.

mesianică intervenția providențială a unui principe binevoitor, care să-i îmbunătățească soarta, să o repună în posesia drepturilor și bunăstării deținute într-o mitică vârstă de aur a începuturilor.

Politica agrară a statelor s-a modificat față de cea a secolului anterior, ceea ce schimbă raporturile dintre puterea statală și elita nobiliară ce duce la grave contradicții între nobilime și țărănime³¹.

În cursul secolului al XVIII-lea, în cadrul Pământului Crăiesc se confruntă, patriciatul săsesc, care monopolizează conducerea treburilor publice și deține pozițiile cheie, dornic să păstreze rolul dominant, presat totodată de sistemul fiscal austriac tot mai riguros și apăsător ce agravează obligațiile românilor, tinzând să le asimileze cu sistemul prestațiilor iobăgești din comitate; și sunt puse limite în activitățile economice a negustorilor și meșteșugarilor români care concureau cu breslele și comerțul săsesc. În condițiile în care numărul de români devine un factor ce poate genera drepturi, în spiritul secolului luminilor, autoritățile săsești caută să îngrădească accesul românilor din restul Transilvaniei în jurisdicțiile lor și să alunge, în secolul al XVIII-lea, locuitorii români de pe pământurile lor. Acestor tendințe li se opune cea a românilor, care își afirmă cu vigoare dreptul la o existență decentă, cu o administrație proprie a activităților economice.

Înfruntarea acestor tendințe, de păstrare a rolului dominant al sașilor și de emancipare a românilor, care în numeroase ocazii ia forme acute, determină autoritățile austriece în cadrul politicii de reforme din epoca tereziană și iosefină, să caute căi menite să aplaneze stările conflictuale deschise și violente, asigurând exploatarea cu maximă eficiență pentru imperiu a resurselor oferite de munca locuitorilor acestei prospere părți a provinciei. O astfel de modalitate de soluționare a conflictului acut a dus la constituirea regimentului de graniță, născădean, prin care românii de pe Valea Rodnei au fost scoși de sub autoritatea Magistratului bistrițean, dobândind, în schimbul obligațiilor militare asumate, statutul de oameni liberi. Epoca lui Iosif al II-lea aduce măsuri radicale instituindu-se concivilitatea tuturor locuitorilor de pe Pământul Crăiesc, iar vechile forme instituționale care garantau privilegiile exclusive ale patriciatului săsesc, fiind desființate. În numeroase cazuri particulare, comunități românești, ca cele de la Rășinari, Șcheii Brașovului, Sebeș, Orăștie obțin după decenii de luptă drepturile lor, prin rezoluții imperiale favorabile³².

Transpunerea în plan politic, prin aspirații cu caracter politic spre o dezvoltare modernă stăpânește deopotrivă mediile responsabile ale ungarilor, sașilor și românilor, convergente în programele sociale, aceste aspirații s-au dovedit puțin pregătite să fuzioneze spre o doctrină comună a dezvoltării generale. O experiență dură și lungă anulează șansa unei dezvoltări moderne. Înverșunarea de a le găsi o soluție rămâne o utopie.

31 B. Ștefănescu, *op. cit.*, p.31.

32 L. Gyemant, *op.cit.*, pp.239-240.

2.7 Politica fiziocrată

Nu era suficientă nici ridicarea sa materială, socială, era necesară o ridicare a țăranului la condiția de cetățean conștient și de aici intervenția energetică a statului pentru a transpune în practică mai vechile intenții de luminare: de aici importanța acordată școlii, culturii în general³³.

Pentru administrația austriacă, Transilvania devenea o provincie de interes în organizarea Monarhiei. În acest context, autoritățile de la Viena treceau de la o analiză atentă a situației materiale a provinciei, prilej cu care au fost trimiși economiști, statisticieni, etnografi, funcționari, care au adunat un valoros material cu intenția declarată de a fi utilizat în decizia politică și administrativă³⁴.

Din punctul de vedere a dezvoltării agriculturii, o deosebită importanță are componenta fiziocrată a iosefinismului. Fiziocrații, față de filozofii luminiști, au un program mai precis, o viziune mai lucidă a lucrurilor, un pragmatism mai accentuat.

În secolul al XVIII-lea se intensifică circulația umană și se înmulțesc mijloacele de comunicare între oameni și regiuni îndepărtate. Informația despre stările de lucruri din zone este purtată nu doar de negustori, ci și de călători. Contactul personal cu realitățile din diferite regiuni este bun în planul cunoașterii individuale și al acțiunii practice.

Expansiunea presei ca mijloc de informare, are consecințe importante asupra formării de opinii.

Circulației umane și a ideilor i se alătură rapidă difuzare a inovațiilor tehnice, a sistemelor de lucru îmbunătățite din agricultură, a noilor plante și rase de animale. O literatură economică tipărită este menită să difuzeze noutățile în cele mai diferite domenii.

O serie de instituții culturale, dar și de asociații economice și culturale săsești și maghiare, își includ în programe substanțiale preocupări economice subliniindu-se necesitatea studierii realităților social-economice la nivelul diverselor regiuni și a folosirii concluziilor acestora ca punct de referință pentru orientarea activităților ulterioare. S-au scris astfel lucrări comparative privind starea agriculturii la transilvăneni care să releve modul de cultivare a pământului, în diverse ținuturi, a condițiilor de trai, pe baza căror informații să se constituie strategiile de urmat pe viitor. Deși nu au un caracter metodologic riguros, acest gen de lucrări poate fi încadrat, în sens larg, în rândul contribuțiilor privind modernizarea economică a Transilvaniei

Se pleacă de la premisa că modernizarea a fost un proces gradual și cumulativ care a antrenat treptat toate provinciile aflate sub administrație habsburgică, indiferent de locul pe care l-a deținut la nivelul complexului statal din care au făcut parte, chiar

33 B. Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana*, Fundația Culturală Cele trei Crișuri, Oradea, 1995, p.106.

34 Iosif Marin Balog, *Dilemele modernizării-Economie și societate în Transilvania 1850-1875*, International Book Acces, Cluj-Napoca, 2007, p.18.

dacă formele și intensitatea cu care s-a manifestat procesul modernizării, în general au fost diferite, acestea au avut rolul de a uniformiza treptat spațiul fostei monarhii.

De la mijlocul secolului al XVIII-lea, strădaniile pentru o reformă a agriculturii și a regimului agrar crescuseră; iluminismul, raționalismul, iosefinismul, fiziocratismul și liberalismul au fost forțele intelectuale decisive în această direcție. Ideile reformatoare au fost propulsate, pe de parte de enorma creștere demografică care a avut loc în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și a înmulțit atât de tare numărul locuitorilor de la țară, încât suprafețele arabile și inventarul de vite au devenit insuficiente. Propunerile de reformă cereau nu doar înlăturarea sistemului feudal, ci și mai ales, măsuri pentru stimularea dezvoltării gospodăriei țărănești, individuale, precum dispariția drepturilor de utilizare comună a pășunii, împărțirea pământului obștesc, cultivarea pârlor și hrănirea vitelor în grajd.

Se poate spune că în domeniul regimului agrar Evul Mediu s-a sfârșit o dată cu eliberarea țăranilor.

Agricultura ca ramură producătoare de câștig a fost înglobată în principii economiei liberale de piață, iar piedicile ce decurgeau din regimul proprietății funciare au fost înlăturate din temelie³⁵.

Eforturile pentru asigurarea existenței sunt mari, soluțiile tradiționale la care apelează populația în creștere nu mai sunt suficiente, făcându-se astfel apel la soluții moderne de cultivare a pământului și la creșterea randamentului agricol.

DIE POLITIK DES ÖSTERREICHISCHEN STAATES FÜR DIE WIRTSCHAFTSMODERNISIERUNG IM XVII JAHRHUNDERT UND IN DER ERSTEN HÄLFTE DES XIX JAHRHUNDERTS UND DEREN ANKLANG AUF DEM LANDE.

(Zusammenfassung)

Beginnend mit dem XVIII. Jahrhundert, hatten die Bestrebungen für die politische Reform Siebenburgens auch in der Modernisierung des Agrarregimes ihre Auswirkungen: Iluminismus, Rationalismus, Josephismus, Physiokratie und Liberalismus, waren in dieser Hinsicht Massgebende politische und intellektuelle Kräfte.

35 W: Rosener, *Țăranii în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași, 2003, pp.196, 206.

ACTIVITATEA PREOTULUI ȘTEFAN BALAȘ (1771-1817) ȘI LEGĂTURILE LUI CU NEGUSTORII LEVANTINI

Pr. Vasile S. Muntean

„Popa Ștefan Balaș paroh și începător a toate”¹

I Activitatea pr. Ștefan Balaș la Sighișoara

1. Introducere

Despre preotul Ștefan Balaș (1771-1817) s-au scris foarte puține lucruri deși a avut o activitate foarte bogată. Până la el sighișorenii ortodocși nu au fost organizați într-o parohie. El începe această muncă anevoioasă: zidește biserică, casă parohială și școală. S-a ocupat și de organizarea administrativă, după care a condus și Protopopiatul Ortodox al Sighișoarei.

În prima parte a studiului de față ne-am propus să lămurim, pe baza documentelor, cei mai importanți ani din activitatea pr. Ștefan Balaș și să aducem câteva elemente noi întâlnite în Registrele matricole, despre care credem că sunt de interes general. În partea a doua a studiului nostru am încercat să aprofundăm legăturile ce au existat între comercianții levantini și pr. Ștefan Balaș, împreună cu credincioșii sighișoreni. În urma acestui demers am ajuns la câteva concluzii inedite pe care le prezentăm.

Despre pr. Ștefan Balaș cele mai importante date sunt oferite de pr. protopop Zaharia Boiu (senior, 1800-1888), în *Cronica sa* (1887), în care amintește principalele realizări ale acestui cleric. Despre activitatea lui au mai scris în cadrul unor lucrări diferiți autori².

2. Începutul activității

Iosif II (1780-1790) a dat în 22 martie 1781 Edictul de concivilitate, prin care era suspendat dreptul exclusiv al sașilor de a deține proprietăți pe Fundus Regius, dându-se posibilitatea maghiarilor, secuilor dar și românilor de a cumpăra imobile și terenuri.

1 Pr. Aurel Stoicovici, *Monografia Bisericii ortodoxe Române din Sighișoara*, (manuscris), Sighișoara, 1957, traducere din germană de către Nicolae Moldovan, 1967, p.34.

2 Tului Racotă, *Prot. Ștefan Balaș*, în “Telegraful Român”, Sibiu, an.125, nr. 11-12, 15 martie 1977, p. 3.

Prof. Mercurie Petcu și Gheorghe Gavrilă, în *Astra sighișoareană(1871-1950) și Horia Teculescu (1897-1942)*, Tip. S.C. Șteffi S.R.L., Sighișoara, 1999, în capitolul „Câteva aspecte din viața spirituală a românilor din zona Sighișoara în epoca modernă” (p.15-36). Pr. Prot. Ioan Boian, *Istoricul Protopopiatului Ortodox Român din Sighișoara*, (manuscris), Sighișoara, 2002. Gheorghe Drăgan, *Protopopiatul Ortodox Român Sighișoara secolele XVIII-XIX*, (Teză de Master), Alba Iulia, 2005.

Românii doreau să devină cetățeni ai orașelor transilvănene, să învețe meserii și să ocupe diferite funcții. Toate aceste intenții le-au fost obstrucționate cu bună știință de către patriciatul săsesc care deținea pârghiile economice și puterea politică. Etnicii sași, prin diferite metode, au făcut din aplicarea acestui edict un lucru foarte dificil de transpus în practică. Egalitatea cu românii era pentru ei un lucru inacceptabil³. Mai ales după reorganizarea administrativă (1795-1804) efectuată de Curtea de la Viena, situația țăranilor de pe pământul Crăiesc s-a îmbunătățit prin creșterea gradului de libertate, ce s-a reflectat în prosperitate economică⁴, însă ei întâmpină în continuare opoziție la accederea în anumite funcții.

Pentru Biserica Ortodoxă, Edictul de toleranță din 1781, a fost un pas înainte, chiar dacă a primit doar o oarecare libertate, pentru că ea nu era încă egală cu cele patru religii recepte.

Organizarea bisericească a credincioșilor ortodocși din Sighișoara cunoaște o îmbunătățire substanțială în anul 1771, când parohia devine materă, adică parohie independentă cu toate drepturile de funcționare⁵.

Episcopul neuniților Sofronie Chirilovici (1770-1783) a hirotonit în anul 1771 ca preot paroh pe Ștefan Balaș pentru ortodocși din cătunele orașului Sighișoara⁶. Pr. Aurel Stoicovici (1888-1968), în notările sale cu caracter monografic (1957), susține că acest cleric a venit în Sighișoara din Săcele-Brașovului⁷.

Preotul Ștefan Balaș a găsit aici o comunitate dezorganizată, fără biserică, fără casă parohială, ce nu avea școală și nici pământ. Slujbele religioase erau ținute într-un șopron amenajat special pentru acest lucru și care era situat în măieriștea din Cornești. Școala nu avea un locaș destinat numai ei iar cursurile se țineau numai iarna. Situația pe care a găsit-o tânărul preot era destul de dificilă, însă el nu a căzut pradă disperării, ci din contră a început să lucreze pe toate planurile.

Zaharia Boiu (sn.) amintește în Cronică sa că parohia preotului Ștefan Balaș avea în jurul datei 1807 cam 50-60 de familii de români și cam tot atâtea de țigani⁸, ceea ce după estimările noastre ar rezulta un număr total de 100-120 de familii de ortodocși. El descrie situația din parohie, pe care a găsit-o preotul Ștefan Balaș, astfel: „Avea biserica într-o măieriște domnească, un șopron învelit cu scânduri, acolo era altarul și

3 Angelika Schaser, *Reforme iozefine în Transilvania și urmările lor în viața socială*, Sibiu, 2000, p. 51.

4 Ladislau Gyémant, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790-1848*, București, p. 60.

5 Pr. prot. Zaharie Boiu, *Conscrierea Parohiilor din Tractul Sighișorii greco-răsăritene*, 5 august, Nr. 580 și 154, anul 1854, apud Ana Grama, *Inventar de bunuri ale bisericilor românești ortodoxe din Transilvania. Protopopiatul Sighișoara 1854-1855*, MARISIA, XXV, Tîrgu-Mureș, 1996, p. 154.

6 Ana Grama, *op. cit.*, p. 154.

7 Pr. Aurel Stoicovici, *op. cit.*, p. 16.

8 Pr. Prot. Zaharie Boiu, *Cronică. Însemnări ale protopopului Zaharie Boiu, Sighișoara, 1887*, Apud Pr. I. Boian, *Istoricul...*, Anexe, p. I.

veneau preoții din județ -vecini- de slujeau poporului”⁹.

Pr. Ștefan Balaș a fost descris de către Zaharia Boiu cu următoarele cuvinte: „foarte zelos și iubitor de cele sfinte, a mișcat pe micul popor”¹⁰. Se pare că o parte dintre românii erau greu de mișcat când venea vorba despre punerea în practică a unor proiecte. Cu această situație s-a confruntat și Zaharia Boiu (sn.) când a devenit protopop. El cunoștea parohia dar și pe clericul Ștefan Balaș pentru că, ne spune el, în Cronica sa: „Creșterea mea a fost în casa, cu pâinea și învățătura preotului Ștefan Bălaș”¹¹. Datorită credinței și energiei de care a înțeles acest preot să dea dovadă, în slujirea lui Dumnezeu și a neamului lui, a făcut ca o parte însemnată de români să fie dedicați bisericii. Acest lucru a contribuit, ca într-un interval relativ scurt, să se realizeze multe obiective de care ducea lipsă parohia: ridicarea unei biserici, a unei case parohiale, deschiderea unei școli, organizarea administrativă și conducerea efectivă a parohiei.

Pr. Aurel Stoicovi precizează faptul că Ștefan Balaș era un cărturar din Săcelele Brașovului, despre care se bănuiește că a fost format la binecunoscuta școală a bisericii Sf. Nicolaie din Scheii Brașovului. Autorul afirmă că „De la Brașov s-a adus deci răsadul școalei române la Sighișoara”¹².

3. Construcția bisericii și a școlii

Într-o primă fază, a construit o casă parohială cu trei încăperi pe care a terminat-o în anul 1780. În cea mai mare dintre ele a făcut un altar, un loc de rugăciune, care suplinea biserica pe care se pregătea să o ridice. Aici se strângeau credincioșii pentru a participa la slujbele religioase. Tot în această casă, într-o altă odaie locuia preotul. Din această perioadă datează un policandru din anul 1780 și o Sf. Evanghelie tipărită la București în 1760 și dăruită bisericii în 1794. Biserica a fost ridicată în anul 1788 iar turnul i-a fost adăugat în anul 1797¹³. Aceasta din urmă a fost înzestrată cu 3 clopote, cel mic din anul 1774, cel mijlociu din 1788 și cel mare din 1834. Odată biserica ridicată a fost pusă o inscripție pe o bucată de tablă: „1788 ziditu-sa această sfântă biserică la neuniți în zilele Împăratului Iosif al II-lea și Arhiereul Ghedeon Nichitici și popa Ștefan Balaș paroh și începător la toate. Apoi în 1789 s-a făcut prestolul, în 1797 s-a terminat turnul. În 1808 s-a pus inscripția la intrare >Întărirea celor ce nădăjduiesc spre tine, întărește Doamne biserica Ta care o ai câștigat[o] cu scump sângele Tău. / In Honorem et axiliante Deo, Templum Ericium Sui< Ast Stefan Balas”¹⁴.

Școala a funcționat prima dată sub acoperișul unei șure din lemn, unde era o

9 Pr. Prot. Zaharie Boiu, *Cronică...*, 1887, Apud Pr. I. Boian, *Istoricul...*, Anexe, p. I.

10 Pr. Prot. Zaharie Boiu, *Cronică...*, 1887, Apud Pr. I. Boian, *Istoricul...*, Anexe, p. I.

11 Pr. Prot. Zaharie Boiu, *Cronică...*, 1887, Apud Pr. I. Boian, *Istoricul...*, Anexe, p. I.

12 Pr. Aurel Stoicovici, *op. cit.*, p.46.

13 Pr. Prot. Zaharie Boiu, *Conscrierea...*, apud Ana Grama, *op. cit.*, p. 155.

14 Pr. Aurel Stoicovici, *op. cit.*, p.34.

căsuță mică cu două ferestre construite ambele de către pr. Ștefan Balaș. El a fost inițiatorul și conducătorul primei școli românești din Sighișoara pe care a amenajat-o pentru educația copiilor. Este un început modest pentru această școală. Numărul copiilor care frecventau școala era destul de redus, în primul rând pentru faptul că românii nu erau obișnuiți să-și trimită odraslele la școală, iar în al doilea rând pentru că părinții lor îi solicitau la diferite activități gospodărești sau agricole. Școala a funcționat până în anul 1784, când a fost închisă de autorități în urma măsurilor pe care le-au luat datorită tulburărilor din satele Albești, Vânători, Șoard, Boiu și Țopa, în urma răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan¹⁵. Nu se știe cu precizie când au fost reluate cursurile, însă bănuim că după tulburările amintite mai sus, însă este cert că în 1816 numărul elevilor crescuse astfel încât încăperea devenise insuficientă. Pr. Ștefan Balaș, din banii săi, amenajează o nouă clasă în grajdul casei parohiale¹⁶. Ilie Rucărean a fost primul învățător român al școlii primare din Cornești fiind atestat documentar în anul 1807.

În 1854 pr. prot. Zaharia Boiu constată că nu exista casă pentru școală și nici măcar loc pe care să se ridice, deși înainte de Revoluția de la 1848 Magistratul orașului indicase un loc iar românii adunaseră piatră și o puseseră acolo. Între timp, piatra fusese risipită iar lui Z. Boiu nu-i rămânea decât să constate că: „Poporu n-are aplecare spre școală nicidecum”¹⁷. Cât despre perioada când se țineau cursurile el spune că iarna se țineau pe unde se putea, însă vara nu se făcea nimica.

În anul 1871, Parohia Ortodoxă va cumpăra o casă pentru școală în Cetate, „cu toată opziția și spaima sașilor”¹⁸, unde vor continua să învețe copiii românilor.

4. Organizarea administrativă

O parte din activitatea pr. Ștefan Balaș a fost legată de organizarea administrativă a parohiei, unde a fost nevoit să întocmească o serie de acte și să consemneze în registrele matricole situația anuală a parohiei. Din aceste registre ne putem face o imagine sumară asupra parohiei ortodoxe din Cornești. Din fericire s-a păstrat un Registru Protocol matricol al botezărilor, cununațiilor și morților¹⁹ pentru anii 1778-1817. Din păcate nu s-a păstrat un registru pentru primii ani în care Ștefan Balaș a funcționat ca preot.

Autorul acestui registru a notat, pe prima pagină, următorul titlu „Protocolu

15 Tuliu Racotă, *Prot. Ștefan Balaș*, în „Telegraful Român”, Sibiu, an. 125, nr. 11-12, 15 martie 1977, p. 3.

16 *Idem*.

17 Pr. Prot. Zaharie Boiu, *Conscrierea...*, apud Ana Grama, *op. cit.*, p. 157.

18 Pr. Aurel Stoicovici, *op. cit.*, p. 46.

19 Direcția Generală a Arhivelor Statului (D.G.A.S) Filiala Mureș, Fondul *Protopopiatul ortodox roman Sighișoara (1778-1959)*, nr. 747, *Registru Protocol al Botezărilor, Cununațiilor și Morților (1778-1817)*.

sfinței biserici a Sighișori de la anu 1778”²⁰. Registrul este scris de mână, în grafie chirilică. În acest act au fost înregistrați cei botezați, cununați precum și înmormântați. Pentru fiecare persoană se scria 2-3 rânduri, după care se trăgea o linie de la un capăt la altul al paginii. Conținutul unui astfel de text era construit după un anumit model, cum ar fi de exemplu: „Ioan fecioru lui Ștefan David și muma Eva e născut în anul 1830 Februaru 16 st. v. Zaharia Boiu parohu”²¹. De obicei, preotul paroh semna la sfârșit. La sfârșitul anului se trăgea o linie, sub care se trecea cu cifre, la mijlocul paginii, anul care urma.

Acest act începe la prima filă cu anul 1778, însă are însemnări pe coperta interioară din anul 1776. De remarcat, este faptul că tot pe coperta interioară sunt făcute unele notații, cum ar fi una din anul 1772, unde textul în marea lui majoritate este distrus. Probabil a fost consemnată mult mai târziu o slujbă religioasă oficiată anterior anului de început, însă preotul nu s-a semnat. Observăm cu ușurință că scrisul acestei însemnări este diferit de cel care a început să completeze registrul. Mai ales la primii ani consemnați preoții nu se semnează. În unele locuri apar doar câteva inițiale. În acest registru pentru prima dată apare numele preotului paroh Ștefan Balaș în anul 1788. Însă, comparând scrisul acestuia cu rubricile completate anterior am putut constata că scrisul este identic. Pe baza acestui fapt, putem afirma cu convingere că pr. Ștefan Balaș este cel care a început să noteze în acest document completând rubricile anul 1778²², precum și însemnarea anterioară din anul 1776. Astfel de însemnări consemnează pr. Ștefan Balaș în perioada anilor 1788-1805²³. Lângă semnătura acestui cleric constatăm și semnătura pr. Mihai Drăghiciu (1794-1811) începând cu anul 1794²⁴. Este clar faptul că încă din perioada de început au funcționat aici doi preoți cu două parohii lucru amintit și de pr. Zaharia Boiu²⁵. Dacă ne uităm în Registrul Protocol al Morților 1794-1817 remarcăm faptul că majoritatea semnăturilor sunt ale pr. Mihai Drăghiciu și de foarte puține ori semnează pr. Ștefan Balaș, ceea ce dovedește că participarea lui era foarte redusă, poate doar ca invitat. De exemplu, în Registrul Cununaților 1795-1829 semnează doar în 1807 și 1808 alături de preoții Mihai Popovici și Mihai Moldovan²⁶. Începând cu anul 1805 el se dedică activității de protopop al tractului Sighișoara, având și administrarea tractului Odorhei. În decursul anilor 1794-1811, alături de semnătura pr. Mihai Drăghiciu²⁷ apar și alți

20 *Ibidem*, f. 1.

21 Text scris de pr. Z. Boiu pe o bucată de hârtie volantă și introdus între paginile acestui registru.

22 D.G.A.S. Mureș, *doc.cit.*, f.1-2.

23 *Ibidem*, f. 1-31.

24 D.G.A.S. Mureș, *Registrul Protocol al Morților 1794-1817*, f. 1.

25 Pr. Prot. Zaharie Boiu, *Conscrierea...*, apud Ana Grama, *op. cit.*, p. 154.

26 D.G.A.S. Mureș, *Registrul Cununaților 1795-1829*, f. 8-9.

27 D.G.A.S. Mureș, *Registrul Protocol al Morților...*, f. 1-47.

clerici: Mihai Popovici²⁸, Mihai Moldovan²⁹, Gheorghe Vătășan³⁰. Ultima semnătură a pr. Ștefan Balaș apare în Registrul Protocol al Morților 1794-1817 în 18 martie 1815³¹. Știm că el a decedat în anul 1817.

Faptul că erau doi preoți care aveau împărțiți credincioșii în două parohii rezultă foarte clar din două însemnări făcute în Registrul Protocol al Botezaților 1795-1829. Aici apar numele preoților și următoarele precizări referitoare la parohii: „în marginea Sighișoarei”³² și „a 2-a în Sighișoara”³³. Cercetând cu atenție acest registru matricol am putut constata că după anul 1804 a fost înserat anul 1793 cu semnătura pr. Ștefan Balaș³⁴.

Concluzionând putem spune că activitatea începută de preotul Ștefan Balaș a fost în mai multe direcții: dotarea parohiei cu toate cele necesare, realizarea administrației bisericești și organizarea școlii. Timpul foarte scurt în care a realizat construcția bisericii și toate celelalte amintite ne face să credem că el a beneficiat de ajutor atât financiar cât logistic din partea altor persoane decât a credincioșilor sighișoreni care nu erau foarte bogați și nici influenți. Așa cum vom vedea în partea a doua a studiului acest ajutor a venit din partea comercianților levantini.

II Legăturile preotului Ștefan Balaș cu negustorii levantini

1. Câteva date generale despre negustorii levantini

Pentru a înțelege puterea financiară și influența pe care au avut-o comercianții levantini în Sighișoara este necesar să facem o introducere generală în această problematică.

Sub denumirea de negustori levantini sunt desemnați așa numiții comercianți „greci”, denumire ce avea un sens mai larg cuprinzând etnici ca albanezii, macedoromâni, greci, bulgari³⁵. În București, un punct comercial important al Peninsulei Balcanice, apelativul de grec avea înțelesul de străin sau negustor străin³⁶. Istoricul Dinu Giurescu caută și alte semnificații a cuvântului grec și constată faptul că în cele mai multe cazuri avea înțelesul de ortodox și era folosit pentru a se face o

28 *Ibidem*, f. 14 vs.- 35.

29 *Ibidem*, f. 35- 37 vs..

30 *Ibidem*, f. 37 vs.-39.

31 *Ibidem*, f. 57.

32 D.G.A.S. Mureș, *Registrul Protocol al Botezaților 1795-1829*, tom II, f. 46-48 vs.

33 *Ibidem*, f. 62 vs.- 63 vs.

34 *Ibidem*, f. 39 vs.

35 Panait I. Panait, *Etnia albaneză la București în epoca feudală*, în “Anuarul Albanezul”, nr. 401, București, 1996, p. 35.

36 Dinu Giurescu, *Istoria Bucureștilor, de la începuturi până în prezent*, Edit. Enciclopedică, București, 1967, p.279-287.

distincție clară față de catolici³⁷. Acești negustori au dezvoltat o rețea comercială ce lega Levantul de Europa Occidentală, având filiale în orașe importante ca București, Sibiu, Brașov, Veneția, Padova, Chilia, Moscopole³⁸.

Referitor la acest comerț se poate constata că acesta nu a fost monopolizat de o anumită etnie. Pe rutele comerciale erau implicați negustori din majoritatea neamurilor, inclusiv evrei, sârbi, croați, bosniaci, armeni, germani și ruși³⁹. O observație ce sprijină această idee a făcut-o și căpitanul austriac Stefan Dietrich, care descrie negoțul din București spunând că „se află în mâna aproape a tuturor națiunilor”⁴⁰. Bucureștiul era un punct important în rețeaua comercială, mulți negustori transilvăneni au avut deschise magazine în acest oraș.

Aromânii sau macedoromânii sunt o ramură a poporului român, vorbind dialectul aromân și provin din sudul Peninsulei Balcanice, din părțile Tesaliei, Epirului și a Macedoniei. În secolul al XVIII-lea funcționa o rețea de comercianți aromâno-albaneză, condusă din Veneția de Pano Pepano, care-și desfășura activitatea între Italia și Țările Române⁴¹. Aceștia făcuseră din orașul Moscopole un punct comercial important, pe care l-au conectat cu cele din ținuturile italiene.

Bulgarii, o populație turcică, asimilați de slavi în sec. VII-IX, aveau o reprezentare mare între negustorii secolului al XVIII-lea în Țările Române. Acest lucru s-a datorat faptului că un număr mare de emigranți bulgari au fugit din calea asupririi otomane.

Evreii, o populație originară din Israel și Iudeea antică, de religie mozaică, vorbind limba ebraică de origine semitică, sunt întâlniți în Transilvania în sec. al XV-lea printre comercianții existenți la acea dată⁴². În Transilvania, în sec. XVII-XVIII, evreii au fost în număr mic și nu au reușit să se impună în comerț cum au reușit în alte țări europene, datorită îngrădirilor ce le-au fost impuse. Evreii sunt întâlniți în actele oficiale ale Dietei din Cluj din 1578, care încerca să stăvilească pătrunderea comercianților greci și alte neamuri străine, printre care și evrei⁴³. În jurul anului 1591

37 Idem, *op.cit.*, p. 268.

38 Adrian Majuru, *Prin Bucureștiul albanez. Năpăr Bukureshtin shqiptar*, Edit. Privirea, București, 2006, p. 79-80.

39 Constantin Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1966, p. 252.

40 *Raportul căpitanului Ștefan Dietrich, comandantul spitalului militar de campanie nr.2, privitor la situația politică și socială a orașului București*, 12 decembrie 1855, apud Mihai Popescu, *Documente inedite din timpul ocupațiunii principatelor române de către Austrieci între 1854-1856*, București, 1935, p. 68.

41 v. Nicolae Iorga, *Știri despre comerțul nostru în veacurile XVII-XVIII*, *Analele Academiei Române*, tom XXXVII, *Memorile Secțiunii Istorice*, București, f.a.

42 v. *Izvoare și mărturi referitoare la evreii din România*, vol. I-III, Edit. Hasefer, București, 1986, 1988, 1999. Moses Schwarzfeld, *Excursiuni critice asupra istoriei evreilor din România de la început până la începutul mijlocului acestui veac, 1888*, în vol. *Evreii din România în texte istoriografice*, Edit. Hasefer, București, 2004, p.207-287.

43 *Erdély Országgyűlési Emlékek (Mărturi ale Dietei Ardelene)*, III, art. XXII, apud Dr. Eisler

la Alba Iulia există o comunitate de evrei numeroasă. Ei au avut posibilitatea de a circula liber între orașele transilvănene, însă nu li s-a permis să locuiască în orașele libere regești, unde localnicii erau organizați în bresle.

Albanezii au început să vină în Țările Române în sec. al XV-lea și al XVI-lea, într-un număr mic. Acest număr a crescut semnificativ în sec. al XVIII-lea și al XIX-lea datorită ocupației turcești din Albania. Un lucru care i-a atras în Țara Românească și Moldova au fost concesiile făcute în agricultură și comerț de către domnii români⁴⁴. Între albanezi foarte mulți s-au ocupat de negustorie. Ei făceau comerț cu animale, cereale, aveau cârciumi, erau brutari, simigii, făinari și bragagii.

Arnăuții (mercenari) și bragagii (cârciumari) erau îndeletnicirile cele mai frecvente pe care le-au îmbrățișat albanezii veniți în arealul locuit de români⁴⁵. Ei s-au remarcat în mod deosebit în zona militară, ca mercenari în slujba domnilor valahi.

Există o similitudine între arnăuți (arbănaș) și comercianții greci prin faptul că în rândurile lor au primit și alți oameni de alte etnii din Balcani. Bogdan Petriceicu Hașdeu observă acest lucru spunând că prin „arnăut se înțelege orice Sârb, Arvat, Arnăut (albanez), Bosniac, Muntenegrean, Bulgar sau Grec, dacă se lega cu brâu roșu sau cu un taraboulus, celma la cap, fustanelă sau poturi, minten și iminei roșii; își trântea la brâu un silef cu un iatagan și două pistoale, și intra în serviciul curții domnești, al hătmăniei, spătăriei sau agiei sau se suia cu ciubucul în mână dindărătul caleștii vreunui boier”⁴⁶.

Observăm că, în timp, această identitate socio-profesională bine legată de etnia albaneză permite intrarea în rândurile ei și a altor elemente balcanice. Acest fapt asigură continuitatea îndeletnicirii de mercenar.

În sec. al XVI-lea și al XVII-lea în special în Moldova și în Țara Românească, mulți albanezi și aromâni pătrund în cadrul ierarhiilor sociale, mai cu seamă între militari și negustori. Unii dintre ei ajung în fruntea structurilor politice, militare sau negustorești, numărându-se între domni, dregători sau bancheri.

Referitor la albanezi, în sec. al XIX-lea are loc o emigrare masivă a lor din nord-estul Bulgariei actuale⁴⁷. Această migrație a lor a fost determinată în special de instabilitatea vieții din acel loc și din acea perioadă.

Mátyás, *Din trecutul evreilor ardeleni în epoca Principatului*, în vol. *Evreii...*, p. 353-354.

44 Victor Papacostea, *Esquisse sur Les rapports entre la Roumanie et L'Epire*, în “Balcania”, București, 1938, p. 231-232.

45 Olga Cicanci, *Cărturari greci în țările române (sec.XVII-1750)*, apud *Intelectuali din Balcani în România (sec.XVII-XIX)*, în rev. „Studii Istorice Sud-Est Europene”, vol. II, Edit. Academiei R.S.R., București, p. 15-67.

46 *Etymologicum Magnum Romaniae, Dicționarul Limbei Istorice și Poporane a Românilor*, B.P. Hașdeu, tomul II, S.V. Socecu, f.a., p.1716-1717.

47 Gheorghe Barbalov, *Albanezii emigrați în România prin Bulgaria în secolul al XIX-lea*, în vol. „Istoria Comunității albaneze din România”, vol. I, București, 2000, p. 161-162.

2. Ștefan Balaș de origine albaneză

Între albanezii care au ajuns domnitori îl remarcăm în Moldova pe Vasile Lupu⁴⁸, urmat de familiile Duculești⁴⁹, Ghica⁵⁰, Balș⁵¹ și familia Șuțu⁵². Familia Ghica se află în fruntea tuturor pentru că în secolele XVII-XIX a dat 6 domnitori în Moldova și 8 în Țara Românească.

Numele de familie al pr. Ștefan Balaș este foarte rar și l-am găsit doar la etnicii albanezi. Familia Balș este de origine albaneză și se trage din nordul Albaniei⁵³, făcând parte din familia domnitoare Balsha din Muntenegru. Aceștia descind din Seniorii de Baux din Franța prin filiația Balșilor sau Balșizilor din Cernagora. În regiunea Provence, în anul 990 este întâlnit Pons Sire de Baux, apoi Raymond prince de Baux în 1100. În 1360 contele Francisc se stabilește la Ravenna (Italia). Urmașul său Bertand sau Balsa I întemeiază în Muntenegru dinastia Balșizilor, el fiind principe de Durazzo și ban de Zetta (1356-1367). Ulterior urmașii acestuia au părăsit Albania, găsind adăpost la curtea pricipilor moldoveni. Aici îi întâlnim în posturi diplomatice și militare în secolele XVII-XVIII purtând numele de Balș. Într-un document din 1493 se precizează că din Serbia au trecut peste apă cnezii Balsa oprindu-se în Moldova⁵⁴.

Cu acest nume Balș mai întâlnim pe Theodor Balș caimacam (1856-1857) în Moldova⁵⁵. În Bucureștiul anului 1832, în Catastiful patențarilor de neguțatori și meseriași împărțiți pe corporații îl întâlnim și pe cafegiul Agop Filibeliu cu precizarea „din Doamna Bălașa”⁵⁶. Mai întâlnim în Anuarul României pe anul 1887, în rândul avocaților, pe Balsch Alexandru și dr. Balsch M. Iar între ingineri pe A. Balsh⁵⁷.

Nu putem să nu facem legătura între familia Balș și primul preot din Sighișoara Ștefan Balaș. Numele lui este foarte rar și nu l-am găsit în alte conjuncturi, de exemplu între greci, macedoromâni, bulgari. Suntem convinși că acest preot este foarte legat de comercianții levantini din Sighișoara, pentru că el însuși făcea parte dintr-o familie

48 Georgiana Bauer, *Vasile Lupu, un albanez domnitor al românilor*, în vol. *Idem*, p.53.

49 Crista Maksutovici, *Neamul Ghiculeștilor*, „Anuarul Albanezul”, 401, București, 1996, p. 45.

50 Gelcu Maksutovici, *Istoria Comunității albaneze din România*, Edit. Kriterion, București, 1992, p. 17-30.

51 Sava Iancovici, *Relațiile româno-albaneze în epoca renașterii și emancipării poporului albanez*, în „Revue des Etudes Sud Est Europeennes”, tome IX, 1971, nr. 1, Academia R.S.R., p. 9.

52 Nicolae Șuțu, *Memoriile Principelui Nicolae Șuțu*, Edit. Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 35.

53 B.P. Hașdeu este de părere că neamul Balș are o origine românească, în hrisoavele mai vechi scriindu-se ca Baloș sau Băluș; v. *op. cit.*

54 Sava Iancovici, *op. cit.*, p. 9. Focion Miciacio, *Scurtă cronologie a istoriei Albaniei*, în „Albanezul”, an. IX, nr.9, sept. 2001, p. 5. Octav George Lecca, *Familiiile boierești române*, Edit. Libra, București, 2000, p. 80-81.

55 Adrian Majuru, *op. cit.*, p. 44.

56 *Începuturi edilitare (1830-1832)*, București, 1936.

57 *Annuaire de Roumaine Guide Dame*, Bureaux de L' Annuaire, București, 1887.

de negustori. Mai mult decât atât, suntem de părere că el a venit în Sighișoara la solicitările acestor comercianți.

Negustorii greci își trăiau cu susținere credința lor ortodoxă. Având drept model comunitatea ortodoxă din Brașov ei au făcut unele comparații cu Sighișoara, unde situația românilor ortodocși era precară. Cu siguranță ei s-au gândit că dacă vor aduce și vor susține un preot aici, poate fi organizată o parohie asemănătoare cu cea din Brașov. Era nevoie de un preot hotărât și capabil pentru că până la acea dată dintre sighișoreni nu s-a ridicat nici un lider care să se impună și să rămână în conștiința românilor localnici. Comercianții greci s-au hotărât să-i ajute pe ortodocșii din Măierîște. Situația religioasă a acestor negustori practic era rezolvată prin funcționarea acelei capele din Cetate⁵⁸. Cu siguranță acolo au slujit preoți pentru nevoile lor, însă nu s-a păstrat numele nici unuia. Însă, ei au vrut mult mai mult și anume să-i ajute pe maiieri bazându-se pe influența lor și pe puterea lor economică.

Au căutat un preot în rândul familiilor de negustori și l-au găsit pe tânărul Ștefan Balaș. Pr. Zaharia Boiu (născut în 1800) spune că preotul Balaș avea în Sighișoara pe ginerele său Zaharie Avram, care era neguțător și care avea „boltă la piață”⁵⁹. Comercianții doreau astfel să-l instaleze pe acest cleric în comunitatea ortodoxă pentru a avea o influență cât mai mare, pentru că se gândeau să ajute și pe viitor această comunitate. Probabil că ei și-au făcut multe planuri, dintre care o parte le-au pus în practică fiind ajutați de conjuncturile vremii. Astfel, negustorii levantini vin cu propunerea și reușesc să-l convingă pe episcopul ortodox Sofronie Chirilovici (1770-1783) să-l hirotonească preot, în anul 1771, pe Ștefan Balaș pentru Sighișoara⁶⁰. Apoi, în 1781 prin Edictul de concivilitate românii primesc dreptul de a cumpăra teren și a-și ridica biserică din zid de piatră. Comercianții greci l-au susținut pe pr. Ștefan Balaș în activitatea lui, ajutându-l din punct de vedere material să ridice biserica din zona Cornești.

3. Negustorii levantini din Sighișoara și ajutorul lor pentru români

În fața prozelitismului catolic, ce a urmat după momentul Unirii religioase cu Biserica Romei din anul 1698-1701⁶¹, românii din Sighișoara și-au păstrat credința

58 Pr. Aurel Stoicovici, *op.cit.*, p. 28.

59 Pr. Zaharia Boiu, *Cronică*, apud pr. Aurel Stoicovici, *op.cit.*, p. 62.

60 Ana Grama, *op. cit.*, p. 154.

61 Pr.prof.dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol.2, ed. II-a, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (IBMBOR), București, 1994, p. 289-306. Petru Maior, *Istoria Bisericii românilor atât a cestor dincoace cât și a celor dincolo de Dunăre*, Buda, 1813. George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1889. Pr.prof.dr. Ioan Crișan, *Beiträge zur Geschichte der Kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen under Leopold I*, (Teză de doctorat), Sibiu, 1882. Pr.prof. dr. Ioan Lupșa, *Biserica ortodoxă din Transilvania și unirea religioasă din veacul al XVIII-lea*, (Teză de doctorat), Budapesta, 1904. Pr.prof.dr. Ștefan Lupșa, *Știri și documente despre Biserica Ortodoxă Română din Ardeal după 1761*, culese din arhiva Consiliului de Stat și a Cabinetului Imperial din Viena, Sibiu, 1945.

lor ortodoxă. În acțiunea lor de propagandă, la un moment dat, erau în Sighișoara 5 preoți uniți însă fără nici un credincios, și funcționau trei mănăstiri catolice⁶². Pr. Aurel Stoicovici crede că românii au rezistat în fața acestor atacuri datorită sprijinului acordat de către comunitatea locală a comercianților macedo-români⁶³.

Și noi susținem această părere în studiul nostru și avem convingerea că acești negustori au fost impresionați de faptul că aici nu a avut succes prozelitismul catolic. Având modelul brașovean, unde a existat o reacție foarte puternică anticatolică, negustorii au fost surprinși de faptul că acești maieri, fără preoți, și-au păstrat credința ortodoxă. Ba, mai mult, au încercat să-i ajute cu dorința de a se implica să salveze acest lucru, transformând această intenție în propriul lor țel. Putem înțelege acest lucru mult mai bine dacă amintim faptul că Brașovul s-a opus cu succes acțiunii catolice preluând stindardul Ortodoxiei în această confruntare⁶⁴. În acest context al disputelor religioase se explică mult mai ușor implicarea de care au dat dovadă comercianții levantini.

Pr. Aurel Stoicovici spune că la sfârșitul sec. al XVIII-lea singurul comerciant sas din Sighișoara era Schenker, care avea în vecinătatea turnului cu ceas o prăvălie⁶⁵.

„Comerțul era în mâinile grecilor și mai puțin a armenilor. Caravanele grecilor străbăteau Europa de la Lipsca până la Constantinopol. Din oraș în oraș își aveau magaziile și reprezentanții lor. Așa și aici la Sighișoara. Cât de însemnate erau aceste magazine ne spune cronicarul Krauss. Pag.54.”⁶⁶

În anul 1676. a ars aproape toată Sighișoara și cetatea. A căzut pradă focului și bumbacul depozitat de greci. Într-o biserică a călugărițelor lângă biserica catolicilor din Cetate, în valoare de 6000 guldeni, sumă care, fiind enormă, a trebuit restituită grecilor de către magistrat.

Acești negustori greci-macedo-români aveau o situație privilegiată, puteau locui în cetate unde - se pare - că aveau și o capelă, ca și în Sibiu la 1699 și la Brașov. Această capelă ar fi fost în cetate lângă casa Dr. K. Hoch numită și azi „Die Kapelle” o sală lungă boltită, peste drum de biserica Ev. lutherană.”⁶⁷

S-au păstrat în timp câteva nume de familii ce-și au originea în acești negustori: Avram, Demian, Petcu și Sterie. În anul 1930 negustorul Dumitru Dămian își conducea

Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei*, Edit. Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1990.

62 Pr. Aurel Stoicovici, *op. cit.*, p. 30.

63 *Idem*.

64 Pr. Ștefan Meteș, *Românii din Țara Bârsei, a Făgărașului și Trei Scaune și unirea cu Roma*, în rev. ”Mitropolia Ardealului”, an. VIII, 1963, nr. 1-3, p. 109-130. Arhiep. Dr. Florea Lucian, *Ortodocșii din Brașov luptă cu uniația în prima jumătate a sec. Al XVIII-lea*, în rev. ”Glasul Bisericii”, an. XCII, 1975, nr. 9-10, p. 1114-1123.

65 Pr. Aurel Stoicovici, *op. cit.*, p. 27.

66 Autorul citează astfel: G. Krauss, *Schässburger Kronic*.

67 Pr. Aurel Stoicovici, *op. cit.*, p. 28.

cu succes afacerile din funcția de președinte al breslei comercianților din Sighișoara. Acesta a avut o prăvălie în strada Berigaz nr. 52, proprietatea curelarului Bilki și o „boltă la piață” la începutul veacului XX⁶⁸. După ce a fost construită catedrala ortodoxă din Sighișoara, între anii 1934-1937, acest lăcaș a fost zugrăvit de către pictorul Anastasiu Demian, nepotul negustorului Dumitru Dămian⁶⁹.

Revenind la legătura pr. Ștefan Balaș cu negustorii levantini și la ajutorul acordat de aceștia putem observa că ctitorii bisericii ortodoxe din cartierul Cornești sunt: Maria Balaș, Zaharie Avram, Dumitru Dămian cu soția Ana, Maria Petru. Aceștia făceau parte dintre comercianți. Nu știm dacă Maria Balaș a fost mama sau soția pr. Ștefan Balaș, însă cu siguranță a existat un grad de rudenie apropiat din moment ce în această listă de nume i-a acordat locul cel mai important. Despre Zaharie Avram am amintit deja că se înrudea cu pr. Ștefan Balaș, fiind ginerele său.

Ajutoarele negustorilor levantini și odată cu ele influențele Brașovului au continuat în Sighișoara. În anul 1794 a fost dăruită o Evanghelie tipărită la București în 1760, care a fost judecată de sighișoreni în urma unui poces: „această evanghelie prin hotărârea Consistoriului din 2 August 1794. sub N° 227 s-au judecat să fie a pravoslavnicei biserici neunite din Maierii Sighișoarei. Brașov anul, luna și ziua de mai sus. Gherasim Adamovici Episcop”⁷⁰. Ulterior, în anul 1823 această Evanghelie este legată din nou de: „Dl. Chir Niculiță Panaiot Sterie din Sighișoara spre veșnica pomenire: Vii: Zamfira, Nicolae, Dimitrie, Elena, Ioan, Maria, Regina și Irina.” Fără îndoială acest N. Panaiot Sterie este un negustor din rândul grecilor. Remarcăm faptul că este numit „Dl. Chir”, adică cu termenul de politețe „domnul” și cu apelativul neogrecesc „chir” care însemna „domn, jupân”, în perioada influenței grecești, dacă după el urma un nume propriu de persoană⁷¹. Cel care a făcut înscrisul pe Evanghelie cu siguranță era un localnic, care nu a știut că cei doi termeni sunt sinonimi.

Negustorii levantini au continuat să ajute biserica, astfel a fost realizat iconostasul în anul 1818 cu bani proveniți, o parte, de la negustorii greci iar cealaltă parte din „lada Bisericii”⁷². Încă o legătură cu Brașovul este și faptul că acest iconostas a fost construit și pictat de către pictorul brașovean Ion Pop. Vedem în această participare a pictorului brașovean influența negustorilor care s-au implicat și în găsirea acestui meșter. Comercianții mergeau în multe locuri în zonele locuite de români însă ei au preferat să aleagă un meșter din Brașov. La acest lucru se adaugă și apropierea celor două orașe, precum și similitudinile dintre ele.

Pr. Aurel Stoicovici aduce o dovadă în plus pentru faptul că Sighișoara a fost „o

68 *Idem*, p.29.

69 *Ibidem*, p. 29 și 44.

70 *Ibidem*, p. 33.

71 Monica- Mihaela Busuioc, *Dicționar de arhaisme*, Edit. All Educațional, 2005, 2006, 2007, București, p. 64.

72 Pr. Aurel Stoicovici, *op. cit.*, p. 34.

colonie grecească macedo-română” amintind faptul că la sărbătoarea Sfințelor Paști, în biserică se citea Sf. Evanghelie în limbile română, greacă și rusă. De asemenea, se rostea în cele trei limbi salutul „Hristos a înviat !” iar credincioșii răspundeau în limbile respective⁷³.

Putem vedea din toate cele amintite mai sus și putem concluziona că ajutorul comercianților levantini nu s-a rezumat numai la începutul organizării parohiei din Sighișoara, ci a continuat și ulterior.

De asemenea, am constatat în studiul nostru și faptul că influențele brașovene nu s-au rezumat numai la Sighișoara. Astfel, am putut remarca faptul că în satul Daneș (2 Km spre vest) au activat copii de-a lungul timpului. Legat de Brașov amintim faptul că în anul 1784 „popa Teodor namesnicul neuniților” copia lucrarea lui Ilie Miniati intitulată *Piatra smintelii*⁷⁴. Pe acest manuscris a fost trecut următoarea însemnare despre această carte, care a fost „tălmăcită dă pă limba grecească în cea părintească limbă a noastră românească, de dascălul Radu Duma din Brașov”.

Observăm faptul că Brașovul a influențat zona Sighișoara nu numai comercial și religios, dar și la nivelul culturii. Cărțile de acest gen, care au circulat, au menținut credința ortodoxă în rândul credincioșilor, prin faptul că au oferit învățături corecte, care trebuiau urmate.

Concluzii

În concluzie, putem spune că atunci când a venit Ștefan Balaș în Sighișoara ca primul preot al românilor de aici, aceștia din urmă aveau doar credința ortodoxă. El a început să organizeze parohia, a construit o casă parohială, a îmbunătățit locașul școlii și a construit prima biserică din zid (piatră). El a fost cel care a început să noteze în Registrele matricole, alături de preoții care au slujit în cea de-a doua parohie din oraș. A fost și primul protopop al orașului. Nu întâmplător a fost numit „începător a toate”.

O altă concluzie la care am ajuns este aceea că pr. Ștefan Balaș este de origine albaneză, provenind dintr-o familie de negustori levantini. El a fost adus la Sighișoara și apoi ajutat pe durata întregii lui activități de către acești negustori, care aveau influență mare în fața sașilor dar și a ierarhilor ortodocși. Ajutorul comercianților va continua și după ce vor veni alți preoți.

De asemenea, am ajuns la concluzia că organizarea comunității ortodoxe din Sighișoara a fost influențată foarte mult de cea din Brașov. Multe influențe brașovene au fost preluate de pr. Ștefan Balaș ajutat și de negustorii greci.

⁷³ *Idem*, p. 40.

⁷⁴ Pr. Vichente Dangulea, *Monografia Parohiei Ortodoxe Române Daneș*, Daneș, 1994, p. 2.

THE ACTIVITY OF THE PRIEST ȘTEFAN BALAS (1771-1817) AND HIS RELATIONS WITH MERCHANTS FROM LEVANT

(Summary)

The priest Ștefan Balaș (1771-1817), native of Brașov area, started to build the church made of stone (1788-1797), and vicarage (1760) with a shrine for the services, till construction of the church was finished. Ștefan Balaș also opened the first school, which was build in 1816 using his own money.

A lot of important information can be found in the administrative registers of the parish which he started to keep beginning with 1776. From the first years of running, the parish had two priests which shared the believers.

Ștefan Balaș' activity was supported by dealers from Levant. His provenence is also from a similar albaneese family, which derived from the Seniors de Baux from France. These merchants had great influence and financial power, what allowed them to help orthodox community from Sighișoara. The organization of this parish had a lot of influence on the part of orthodox people from Brașov, took over through the agency of dealers from Levant. (translation Svetlana Muntean)

PROTOPOPIATUL ORTODOX SIGHIȘOARA LA SFÂRȘITUL SEC. AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA

Gheorghe Drăgan

Spre deosebire de românii din comitatele maghiare, românii din scaunele săsești („Pământul Crăiesc”, „Fundus Regius”) au avut o situație ceva mai bună, fiind în general oameni liberi, deși nu aveau dreptul de a deține proprietăți sau imobile (jelerii). În această zonă, cea mai mare parte a comunităților românești erau formate din mici localități agro- pastorale (cătune) situate geografic în acea „silva Blachorum et Bissenorum”¹, menționată în Bula de aur a sașilor (Andreanum), dată de Andrei al II-lea, în 1224, pădure localizată de Șerban Papacostea în zona numită, în săsește, „under dem Wald”¹. Este vorba de masivul păduros aflat la sud de Târnava Mare care pornește din apropierea Munților Perșani la est și ajunge până la Sibiu la vest.

În această zonă de păduri și pășuni, situată în general pe cumpăna apelor dintre Valea Târnavei Mari și Valea Hârțibaciului, cercetările arheologice au pus în evidență urme de sate dispărute precum și existența unor toponime și hidronime cu bază slavo - romanică sau românească ceea ce dovedește o realitate demografică foarte veche, astăzi fiind uitată². Din această zonă cu relief mai înalt (600m altitudine medie), este probabil să fi pornit majoritatea populației românești, care s-a așezat în zonele mai joase treptat, începând din secolul XV-XVI, la marginea orașelor și satelor săsești.

Cea mai veche mențiune documentară privind prezența românilor pe teritoriul scaunului Sighișoara este foarte târzie și se referă la românii din satul Daneș. Recensământul din 1488 arată că aici erau 38 de gospodării, o școală, 3 ciurdari, o moară și trei case pustiite. La 1596 erau 90 de gospodării, pentru ca în anul 1609, în urma devastărilor făcute de generalul Basta, să rămână 7 gospodării. Dezastrele provocate în războaiele din secolul al XVII-lea, au dus satul în situația de a rămâne în anul 1663 cu numai „trei gospodării și jumătate”. În consecință, Magistratul din Sighișoara a decis ca între anii 1663 - 1668, să li se acorde mai multor familii de români liberi din zonă, încetățenire pe teritoriul satului Daneș și să se procedeze la reîmpărțirea hotarului. La recensământul scaunului din 1671 s-a precizat că existau la Daneș: „șapte cetățeni sași, 28 de cetățeni români, un jeler sas și trei văduve”³. Statutul Daneșului, aprobat de Magistratul Sighișoarei, stabilea la 1680 că în fruntea

1 Gheorghe Baltag, *Sighișoara, Schasburg, Segesvar*, Editura Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004, p. 140.

2 *Idem*, *Sighișoara înainte de Sighișoara*, Editura Oscar Print, București, 2000, p. 247-255.

3 G. Nussbacher, *Din cronici și hrisoave. Contribuții la istoria Transilvaniei*, București, 1987, p. 129-130.

localității să fie ales un sfat format din 8 germani și 8 români, urmând ca primarul să fie totdeauna un german. Acesta a fost cel mai vechi statut al unui sat care consfințea o situație unică (după opinia noastră), întrucât românii din Daneș deveneau cetățeni și proprietari egali în drepturi cu sașii, beneficiind de toate privilegiile și libertățile garantate numai pentru aceștia pe teritoriul Universității Săsești.

Pe teritoriul orașului Sighișoara au existat mici așezări românești în Evul Mediu, situate în afara zidurilor („extra muros”). Românii din aceste așezări (cătune) nu aveau dreptul de a deține proprietăți sau case și nu aveau dreptul de a intra în zona fortificată a orașului decât în zile de târg. Cea mai veche comunitate de la Sighișoara este cea din cartierul Cornești. Tradiția săsească admite că această comunitate rurală de la marginea de vest a orașului ar fi existat acolo „poate chiar de la 1650”⁴. De remarcat faptul că toponimul „Cornești” nu are corespondent german, sașii utilizând termenul românesc în grafie germană: „Kornescht”. De aici s-a ajuns la ipoteza că această așezare ar putea fi mai veche. O altă zonă în care se presupune că ar fi existat o așezare românească este în partea de sud-est (strada Avram Iancu, Alexandru cel Bun și Visarion Roman). Analiza formei și sistemului de parcelare a pus în evidență „proprietăți de formă rotundă sau ovală care reprezintă probabil resturile unor ocoale mai vechi și ar putea să aibă o vechime considerabilă”⁵.

Alți autori precizează că în secolul al XVII-lea, la marginea orașului ar fi existat: „32 de gospodării românești dincolo de Târnăvă, 8 gospodării deasupra Judecătoriei (pe „Galtbergh”), 39 gospodării dincolo de strada Șaeșului, 20 desupra străzii Baiergasse, 5 în Grund, 4 în Venchi și 64 de alte gospodării în locuri neprecizate, în total 172 de gospodării românești”⁶.

Majoritatea românilor din jurul orașului au fost maieri și păstori până în secolul al XIX-lea, neavând drept de proprietate, deținând terenuri în folosință temporală sau în arendă, pentru care plăteau impozit direct orașului.

Problema Pământului Crăiesc a fost în atenția Curții vieneze, astfel, în urma reorganizării administrative (1795-1804) Universitatea Săsească își menține vechile privilegii. Populația trăia în comunități proprii și mixte cu sașii. Românii le-a fost barat accesul la funcțiile publice, nu au obținut cetățenie în orașe și încă nu puteau să învețe meserii. Conform legilor în vigoare, nu era admisă șerbia. Românii prestau numai publice și plăteau contribuții bănești și în natură magistratelor orășenești și districtuale. În schimb, pe unele domenii dobândite de Universitatea Săsească, și de unele orașe ca Sibiu, Brașov, Bistrița prin daniile regești, locuitorii români sunt supuși la obligații iobăgești. „Situația țăranimii de pe pământul Crăiesc era mult mai favorabilă

4 E. Dubowy, *Sighișoara un oraș medieval*, București, 1957, p.141.

5 xxx, *Atlasul istoric al orașelor din România. Seria C Transilvania*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 5.

6 M. Kroner, *Geschichtliche Entwicklung*, in *Schassburg, Bild einer siebenburgischen Stadt*, Heillbrom, p. 75-118, 102-103.

în comparație cu statutul țărănimii dependente de restul Transilvaniei, ceea ce reflectă în gradul sporit de libertate, în prosperitatea economică și în strânsă legătură cu aceasta, prin cristalizarea mai timpurie și manifestarea cu vigoare a conștiinței proprii individualității, a drepturilor care le incubă în virtutea numărului lor și a sarcinilor publice purtate în proporția acestui număr preponderent față de conlocuitorii lor de pe Pământul Crăiesc”⁷.

În secolul al XVIII-lea s-au manifestat pe „fundus regius” două tendințe: patriciatul săsesc deținea funcțiile politice și economice, avea un rol dominant; este presat de sistemul fiscal austriac (riguros), ceea ce duce la agravarea obligațiilor locuitorilor români, manifestându-se tendințe de iobăgire, ca în comitate. Negustorii și meșteșugarii români sunt opriți, se încercă îngrădirea accesului românilor din restul Principatului în Pământul Crăiesc. La mijlocul secolului al XVIII-lea se încearcă alungarea, în unele părți, a locuitorilor români de pe pământul lor. Cea de-a doua tendință este rezistența comunităților românești la presiunile sașilor, exemplu dat de comunitățile din Șcheii Brașovului, Rodna, Săliște, Tâlmăciu, Rășinari, Sadu, Poplaca, Șibot etc. În 1791 Universitatea Săsească solicită reprezentanților juristicțiilor să aducă din arhivele proprii documente ca să răspundă la Supplex. Dintre scaunele săsești „Sighișoara s-a pronunțat pentru menținerea stării de fapt existente în 1790, păstrându-se pozițiile dobândite de români până atunci, dar neacceptându-se extinderea lor în continuare”⁸. Același punct de vedere l-au împărtășit Mediașul și Sebeșul, în schimb Brașovul s-a opus. Deși reglementarea din 1804 stipula participarea românilor în cadrul adunărilor jurisdicționale, totuși sașii pun piedici accesului românilor la funcții. Din acesată cauză, comunitățile urbane românești nu reușesc să pătrundă în oficiile politico-administrative. Nu este concludent, nu este cert, dacă sunt români funcționarii Matei Bartolomeu, protocolist la 1787 și Mihai Greavu - jude între 1796 - 1800⁹. Totuși, liderii vecinătăților românești, reușesc în secolul al XIX-lea să organizeze acțiuni revendicative mai ample după 1817, disputele fiind prezente în întreaga perioadă până la 1848.

De-a lungul istoriei au existat multe puncte de convergență între interesele românilor și sașilor din sudul Transilvaniei, însă raporturile dintre români și sași nu trebuie idealizate. Victor Jinga a sintetizat cel mai bine natura acestor relații: „Nu s-ar putea vorbi despre existența unor relații strânse și continue între români și sași. Deosebirile de rasă, limbă și credință, deosebirile economice și sociale, raporturile diferite cu oficialitatea, precum și modurile diferite de viață, nu au putut avantaja dezvoltarea relațiilor dintre cele două nemuri ale Transilvaniei. Românii și sașii au

7 Ladislau Gyémant, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790-1848*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 238.

8 *Ibidem*, p. 241.

9 Remus Câmpean, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 312.

trăit unii lângă alții, dar nu unii cu alții”¹⁰.

În continuare, vom prezenta situația statistică a românilor din zona Sighișoara, pe baza conscripțiilor și recensămintelor oficiale și confesionale din secolele XVIII - XIX, analizând evoluția Bisericii Ortodoxe din zona respectivă, din punct de vedere material, economic și cultural. La începutul secolului al XVIII-lea a avut loc unirea unei părți din români ortodocși cu Biserica Catolică. Ca urmare, între anii 1701-1761 Biserica Ortodoxă este desființată din punct de vedere oficial. Datorită situației materiale ceva mai bune a românilor din sudul Transilvaniei, rezistența ortodoxă se va afirma aici prin mișcările lui Visarion Sarai (1747) și Sofronie din Cioara (1758 - 1761), la acesta s-a adăugat influența din Țara Românească și opoziția sașilor față de unirea cu Biserica Catolică. Rezultatul a fost numirea episcopului sârb de Buda Dionisie Nonacovici (1761-1767) ca episcop pentru românii ortodocși din Transilvania.

Din „Conscripția confesională pe arhidiaconate a locuitorilor români din Principatul Transilvaniei” din 1733, a episcopului unit Ioan Inochentie Micu reiese următoarea situație a românilor din zona Sighișoarei¹¹.

Deși este o conscripție confesională, se impun câteva observații. În primul rând, în arhidiaconatul Coloniensis toți preoții sunt trecuți ca uniți împreună cu credincioșii. Au biserici, case parohiale, terenuri arabile și fânașuri. Această situație nu se întâlnește decât la trei sate (Prod, Felța și Iacobenii). Nu există neuniți. Toate satele sunt mixte, români și sași, cu excepția Crișului care este românesc. Spre deosebire de acest arhidiaconat, în arhidiaconatul Tichindial situația este total diferită, deoarece are un număr mai mare de sate și de credincioși și o suprafață mult mai mare. Ca și dincolo, cuprinde o parte din zona Sighișoarei și satele din zona Odorheiului Secuiesc. Aici sunt sate mixte de români și sași sau cu secuii. Cele mai multe sate sunt în zona Odorheiului, deși un număr mic de români sunt prezenți aici. Aici cei mai mulți preoți sunt neuniți (1) față de numărul mic (2) al preoților uniți. Preoții neuniți nu sunt trecuți cu numele de cei neuniți. Au biserică, case parohiale, terenuri arabile și fânașuri. Deși numărul satelor este mare, românii sunt prezenți în satele mixte cu secuii și sașii, dar în număr foarte mic. Sate românești sunt 4: Albești, Feleag, Vidacut și Zoltan, restul fiind mixte. Sunt sate cu biserici, dar fără preoți (Șapartoc și Zoltan), iar numărul caselor parohiale este mic(5).

„Conscripția parohiilor și parohilor din Principatul Transilvaniei” a episcopului unit Petru Pavel Aron din 1750 prezintă situația următoare pentru zona Sighișoarei și a Odorheiului¹².

Zona Sighișoarei, în Conscripția lui Petru Pavel Aron, la 1750 față de cea a lui Inochentie Micu, suferă modificări. Astfel, unele sate sunt trecute la scaunul Mediaș

10 Victor Jinga, *Problemele fundamentale ale Transilvaniei, II*, Brașov, 1945, p. 75.

11 Costin Feneșan, *Izvoare de demografie istorică, Transilvania, sec. XVIII*, București, I-II, 1986, p. 95-213.

12 *Ibidem*, p. 256-309.

(Daneș, Laslea, Seleuș) sau la comitatul Alba. Din punct de vedere numeric, populația în zona analizată a crescut. Sunt foarte puține sate cu neuniți (6), celelalte fiind înscrise ca unite. De asemenea, în puține sate preoții au pământ (4): Albești, Vânători, Zoltan și Feleag; în majoritatea nu au pământ. Există mai multe biserici (față de 1733) și case parohiale. Surprinzător este faptul că majoritatea satelor sunt înscrise ca unite față de Conscriptia lui Micu. Acum au fost înscrise și cantorii.

După numirea episcopului sârb de Buda Dionisie Nonacovici (1761 - 1767) ca episcop pentru românii din Transilvania, a fost reînființată Biserica Ortodoxă de aici. Cu acest prilej a avut loc din ordinul autorităților austriece, „Conscriptia generalului baron Nicolae von Bucow”, între anii 1761 - 1762¹³.

Pentru zona Sighișoarei, situația românilor se prezenta după cum urmează. În scaunul Sighișoara a fost înscris un singur preot unit la Daneș, neexistând nici o familie unită. Toate localitățile cuprinse sunt neunite, cele mai mari fiind Sighișoara și Daneș. Exista o singură biserică neunită la Daneș, fără preot. De remarcat că Sighișoara este comunitatea neunită cea mai numeroasă.

Rezultatele conscripției din scaunul Odorhei, prezintă următoarea situație. Nici aici nu existau preoți neuniți. În schimb, numărul familiilor neunite este mai mare de cât cel al familiilor unite, trecând peste jumătate (60%). În aceeași proporție au fost și bisericile. Spre deosebire de scaunul Sighișoara, neuniții sunt în proporție de 60% mai mulți față de uniți. Parohiile cele mai importante sunt: Porumbenii Mari și Bodogaia de Jos.

În comitatul Alba Superioară numărul preoților uniți (26) este mai mare decât cel al neuniților (11). Nu aceeași situație o întâlnim la numărul familiilor unite (139) care este mai mic față de numărul familiilor neunite (1333). Situația este în favoarea uniților și în ceea ce privește numărul bisericilor (12) față de uniți (4).

În toate cele trei unități administrativ-teritoriale, preoții au puțin teren agricol (agricol și fânaț). De asemenea, aproape toți preoții au case parohiale. Cu excepția scaunului Sighișoara, aproape în fiecare localitate sunt preoți uniți și familii unite, chiar dacă majoritatea sunt neuniți și în cea mai parte nu au preot.

În concluzie, se observă că cei mai mulți preoți s-au declarat uniți, în schimb majoritatea credincioșilor sunt neuniți. Din punct de vedere economic preoții uniți și neuniți au o stare materială precară.

„Conscriptia Eparhiei legii grecești neunite din Ardeal” din anul 1766 ne oferă situația ortodocșilor din zona Sighișoarei, pe protopopiate¹⁴. Deși Conscriptia din 1766 este pe criterii confesionale, păstrând rezervele de rigoare ne oferă o imagine a situației numerice a românilor ortodocși scaunele Sighișoara, Odorhei și comitatul Albei de Sus, zonă în care se va constitui Protopopiatul ortodox Sighișoara. Românii ortodocși din Scaunul Sighișoarei aparțineau de Protopopiatul de la Grânari (Mucundorf), pe când

¹³ *Ibidem*, p. 313-374.

¹⁴ *Ibidem*, p. 376-411.

cei din Scaunul Odorhei aveau propriul protopopiat. La sfârșitul secolului al XVIII-lea se vor constitui un protopopiat la Sighișoara care cuprinde și zona Odorheiului și unul la Paloș, în Comitatul Alba de Sus.

Sighișoara era „oraș liber regesc” de pe „fundus regius”, de acest scaun aparțineau 16 localități, dintre care erau: un oraș, un târg și 14 sate. Recensământul efectuat în timpul lui Iosif al II-lea, între anii 1784 - 1787, considerat de specialiști ca fiind primul recensământ modern, ne arată că Scaunul Sighișoarei avea o populație de 24615 locuitori¹⁵. Populația cea mai numeroasă era la sate, românii locuind cu predilecție în mediul rural.

Primul protopop al Sighișoarei găsit în documente era Ștefan Mundran, el era preot în Sighișoara, conform Șematismului din acel an¹⁶. Ștefan Mundran este protopop între anii 1787 - 1794. Dacă în conscripțiile din 1762 și 1766, Sighișoara avea o comunitate ortodoxă destul de numeroasă, dar nu avea nici un preot și nici biserică, depinzând de preoții satelor vecine (Daneș, Șapartoc), existența unui preot, ba chiar a unui protopopiat la 1787, poate fi o consecință a edictelor de concivilitate și de toleranță date de împăratul Iosif al II-lea în 1781. Prin edictul de concivilitate se acorda dreptul de cetățenie și de proprietate în orașele și satele de pe „*fundus regius*” (Pământul Crăiesc). Se acorda pentru toți locuitorii indiferent de apartenența națională. Au fost anulate privilegiile medievale ale sașilor, dreptul exclusiv asupra proprietății și a indigenatului în localitățile săsești. Deși nobilimea maghiară și sașii l-au contestat și atacat, edictul a „zguduit temelii administrației săsești”, iar constituția transilvană se afla formal în vigoare. Iosif al II-lea a văzut în acest demers primul pas pentru crearea unei *națiuni transilvane* care să ducă la desființarea antagonismului dintre națiunile și grupările etnice care trăiau în Marele Principat¹⁷.

Edictul de toleranță acorda libertate religioasă, contruirea de biserici fără aprobarea Curții, exercitarea cultului și în localitățile în care era interzis, nimeni nu mai era obligat să se convertească la religia catolică, în cazul căsătoriilor mixte: fetele treceau în religia mamei, iar băieții în religia tatălui, cu excepția cazului în care tatăl aparținea unei religii recepte și mama era ortodoxă, copii, indiferent de sex treceau în religia tatălui. Preoții catolici nu mai asistau cu sila muribunzii sau condamnații la moarte, se permitea accesul preoților religiei respective; catolicii, care nu aveau o sută de familii, într-o comunitate, și dispuneau de mijloace pentru biserică și școli, erau liberi să meargă la alte școli și biserici; cei care aveau mai mult de o sută de familii, puteau să-și construiască biserici și școli, iar pentru cei care părăseau biserica unită se făcea o instrucție de șase săptămâni.

15 Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p23.

16 *Șematismul Transilvaniei, 1787*, p. 156.

17 Angelika Schaser, *Reformele iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială*, Editura Hora, Sibiu, 2000, p. 48.

Prin acest edict, biserica se afla sub „supravegherea severă” a statului, s-a creat o „toleranță generală, care a inclus biserica ortodoxă, fără ca aceasta să fie pusă pe picior de egalitate cu cele patru religii recepte”¹⁸.

Atât edictul de concivilitate cât și cel de toleranță au avut pentru românii ortodocși consecințe pozitive. Deși românii locuiau, în secolul al XVIII-lea, în suburbiile orașelor săsești și după 1781 îi găsim tot aici, vom observa că au reușit să-și construiască biserici și școli în intervalul de timp de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, în pofida faptului că lucrau pentru sași ca maieri, căruțași, zilieri, grădinari și ciobani și a faptului că sașii s-au opus stabilirii lor în interiorul orașelor. De exemplu, în 1786, Magistratul sighișorean a refuzat unui evreu dreptul de a cumpăra o casă în oraș¹⁹.

Între anii 1786 - 1804 protopopiatul a fost condus de către Teodor Delbea²⁰. Interesant este faptul că în anul 1800 apare în Șematism ca protopop la Daneș, ca apoi în anul 1804, reședința protopopului să revină la Sighișoara.

O situație mai clară a Protopopiatului ortodox Sighișoara ne oferă Conscripția din 1805. Protopop la Sighișoara era Ștefan Bălaș (1804). Protopopiatul său cuprindea zona scaunului Sighișoara și cercului superior al Comitatului Odorhei. Conscripția ne oferă informații despre împărțire în parohii (matere și filii) a protopopiatelor, numele preoților, anul și locul hirotonirii, numărul de familii, situația economică, anul construirii bisericii, începând de la 1784. Spre deosebire de secolul anterior, situația românilor ortodocși din zona Sighișoarei a evoluat la începutul secolului al XIX-lea. Situația lor se prezenta, în 1805, după cum urmează:

1. Sighișoara (parohie materă):

- 340 familii;
- o biserică construită în 1788;
- protopop Ștefan Bălaș, hirotonit în 1775 (Transilvania);
- preot Mihai Drăghici, hirotonit în 1790 (Transilvania);
- nu are pământ;
- filie Seleușul Mare (30 familii).

2. Daneș:

- 169 familii;
- o biserică (nu este trecut anul);
- preot Teodor Delbea, hirotonit în 1761 (Valahia);
- teren arabil (13 câble) și fânaț (2 care și jumătate).

3. Archita (parohie materă):

- 58 familii;
- nu are biserică;

¹⁸ *Ibidem*, p. 79-81.

¹⁹ *Ibidem*, p. 87.

²⁰ *Șematism, 1796, 1804*, p. 156-160.

- preot Ioan Toma, hirotonit în 1791 (Transilvania);
- nu are pământ;
- filii: - Beia - 36 familii;
 - Roadeș - 18 familii;
 - Bunești - 35 familii.

4. Daia (parohie materă):

- 83 de familii;
- o biserică;
- nu este trecut anul construirii;
- preot Ilesie Gherman, hirotonit în 1785 (Transilvania);
- teren arabil (3 câble) și fânaț (3 care);
- filie: - Saschiz - 70 familii.

5. Brădeni:

- 98 familii;
- o biserică;
- nu este trecut anul construcției;
- teren arabil (o câblă și jumătate) și fânaț (2 care);
- preot Ilie Medrea, hirotonit în 1781 (Petrești);
- filie: - Netuș - 60 familii.

6. Laslea:

- 78 de familii;
- o biserică;
- nu este trecut anul construirii;
- teren arabil (12 câble) și fânaț (4 care);
- preot Ioan Tătar, hirotonit în 1802 (Arad);
- filii: - Hoghilag - 44 familii;
 - Prod - 28 familii.

7. Apold (Trappold):

- 99 de familii;
- o biserică;
- preot Lazăr Brendur, hirotonit în 1780 (Buda).

8. Eliseni:

- 38 de familii;
- o biserică;
- preot Teodor Man, hirotonit în 1799 (Buda);
- filii: - Jacodul Unguresc - 22 familii;
 - Șoimușul Mare - 22 familii;
 - Roana - 3 familii;
 - Andreași - 7 familii;
 - Vețca - 12 familii;

- Vidacut - 9 familii;
- Șoimușul Mic - 5 familii.

9. Bodegaia de Jos:

- 16 familii;
- o biserică;
- preot Mihail Boiu, hirotonit în 1779 (Buda);
- teren arabil (o jumătate de câblă);
- filii: - Geoagiu - 3 familii;
 - Avrămești - 8 familii;
 - Timafalău - 4 familii;
 - Secuienii Noi - 13 familii.

10. Porumbenii Mari:

- 66 familii;
- o biserică;
- preot Ionașcu Petruț, hirotonit în 1772 (Transilvania);
- filii: - Mugeni - 12 familii;
 - Dârjiu - 32 familii;
 - Ulieș - 12 familii;
 - Aluniș - 8 familii;
 - Mujna - 9 familii;
 - Daia - 4 familii;
 - Crăciunel - 4 familii;
 - Ocland - 5 familii;
 - Sânpaul - 4 familii;
 - Orășeni - 4 familii;
 - Betești - 10 familii;
 - Porumbenii Mici - 4 familii;
 - Mărtiniș - 3 familii.

11. Vârghiș:

- 37 familii;
- filii: - Brăduț - 4 familii;
 - Filia - 14 familii;
 - Bățanii Mici - 6 familii;
 - Herculian - 12 familii;
 - Tilișoara - 3 familii;
 - Bățanii Mari - 13 familii;
 - Biborțeni - 8 familii.

În Protopopiatul ortodox al Sighișoarei, la 1805, existau:

a. în scaunul Sighișoarei:

- 1348 familii;

- 6 biserici;
- 8 preoți;
- teren arabil (291/2) și fânaț (111/2 care).

b. în cercul superior al scaunului Odorhei:

- 463 familii;
- 3 biserici;
- 4 preoți;
- teren arabil (o jumătate de câblă).

Trebuie remarcat următorul aspect, în scaunul Sighișoara numărul familiilor românești ortodoxe a crescut, iar în scaunul Odorhei a scăzut. Parohii matere cu biserici sunt Eliseni, Bodogaia de Jos, Porumbenii Mari și Vârghiș care au multe filii. La terenuri și venituri se observă precaritatea Bisericii Ortodoxe, mai ales în zona Odorheiului.

Populația românească urbană din zona Sighișoarei între anii 1838-1839 era în localitățile: Sighișoara (1742), Saschiz (427), Odorhei (94) și Cristurul Secuiesc (20)²¹. De remarcat că la Odorhei numărul românilor a scăzut. Îl întâlnim pe fostul protopop din Daneș, Teodor Delbea, preot în aceeași localitate.

După moartea lui Ștefan Bălaș, protopopiatul este condus de preotul Ilie Medrea din Brădeni (Hendorf), în perioada 1818 - 1833, între 1838 - 1845, de preotul Nicolae Iliovici din Daneș și între 1845 - 1891, de preotul Zaharie Boiu din Sighișoara²².

În Sighișoara, românii s-au constituit în vecinătăți, își aleg fruntași proprii, în pofida dificultăților din partea Magistratului. Românii locuiau în suburbii: Cornești, Cătnul Viilor, Golberich, și în cătunele Venchi, Angofa, Bendorf, Rora și Aurel Vlaicu.

Conscripția oficială din 1850 a populației românești de pe Pământul Crăiesc pentru scaunul Sighișoara ne arată prezența ei în fiecare sat (8254).

1. Apold - 336	15. Merghindeal - 329
2. Archita - 310	16. Meșendorf - 104
3. Beia - 179	17. Netuș - 92
4. Bunești - 238	18. Noul Român - 168
5. Bungard - 545	19. Noiștat - 116
6. Cloașterf - 52	20. Prod - 54
7. Criț - 102	21. Roadeș - 158
8. Daia - 303	22. Saschiz - 427
9. Daneș - 1015	23. Seleuș - 128
10. Fișer - 105	24. Seliștat - 222

21 Eugen Gagy de Eted, *Regulatio Diocesis Transilvaniae anno 1805, Transilvania*, nr. 2, februarie. martie, an XLII, 1911, P. 170, nr. 3 mai-iunie, an XLII, 1911, p. 266-281.

22 Pr. Ioan Boian, *Istoricul Protopopiatului Ortodox Român Sighișoara*, Sighișoara, 2000, Anexe, p. XIV-XV.

11. Hoghilag - 102	25. Sighișoara - 1742
12. Iacobeni - 137	26. Șaeș - 250
13. Laslea - 196	27. Vulcan - 464
14. Măieruș - 390	

Total: 8254 români

În concluzie din datele prezentate mai sus reiese situația precară din punct de vedere economic, social și cultural a românilor din zona Sighișoarei în sec. XVIII-XIX. Doar în Sighișoara și în câteva sate există case parohiale și terenuri arabile și fânețe pentru biserică. Bisericile din piatră, acoperite cu țiglă sunt construite după 1781. Trebuie remarcată dificultatea cu care românii și-au construit biserici din piatră, case parohiale sau școli. Anii de construcție sunt în majoritatea cazurilor la începutul sec. al XIX-lea. Lipsiți de posibilități materiale, slaba organizare spirituală, nrecunoașterea drepturilor politice de către celelalte națiuni din Transilvania, românii, după recunoașterea de către stat, se vor afirma în ridicarea și îmbunătățirea vieții economice, culturale și spirituale în sec. al XIX-lea.

THE ORTHODOX DISTRICT OF THE ARCHPRIEST AT THE END OF THE 18TH CENTURY AND THE BEGINING OF THE 19TH CENTURY

(Summary)

Unlike the Romanians from the Hungarian counties, those in the Transylvanian Saxon seats ("The Royal Land", „Fundus Regius”) had a little better status being in general free people, although they didn't own any properties or houses ("jelerii”).

During the Middle Ages there existed small Romanian settlements on the territory of Sighisoara town. They were placed outside the walls ("extramuros”). The Romanians belonging those settlements weren't allowed to own any properties or houses and they couldn't enter the fortified area of the town excepting the market days. Most of the Romanians living around the town were free peasants and shepherds until the 19th century, having no right to own any properties. They owned only lands for temporary use or rented ones and had to pay direct taxes to the town.

In this study I have investigated, analysed and explained the static data concerning the evolution of the Orthodox Romanians living in and around Sighisoara and Odorheiul Secuiesc from the point of view of the development of religions organisation at the end o the 18th century and the beginning of the 19th century. My study is based on the confessional conscriptions between the 18th and 19th century.

In conclusion, from the present study results the precarious economic, social and cultural situation of the Romanians from and around Sighisoara and some villages around it there vicarages, tillable lands and hayfields for the church. The churches made of stone and tiled roofs are built after 1781. It must be noticed how hard it was for the Romanians to built churches with stone walls, vicarages or schools. The building years were in most cases at the beginning of the 19th century. The back of material, a weak spiritual may of organisation, not being recognized their political rights by the other nations from Transylvania make to raise and improve their economic, cultural and spiritual life in the 19th century, after being recognized by the state.

NUME ȘI LOCURI LA SIGHIȘOARA. ASPECTE PRIVIND TOPONIMIA ȘI EVOLUȚIA URBANĂ

Nicolae Teșculă

O anumită toponimie este dată de cele mai multe ori de anumite elemente care țin cont de o poziționare geografică, de o activitate care se desfășura în acel loc, de o anume instituție care își avea sediul acolo sau al unei populații, care locuia în acea parte de localitate. Cel mai bun exemplu este cel al Lipscanilor din București, unde erau magazinele comercianților originari din Lipsca, adică din Leipzig. Grăitor în acest sens este faptul că și azi în localitățile rurale anumite părți de sat sunt numite de locuitori într-un anume fel, fără ca această împărțire să fie recunoscută oficial.

La fel se întâmplă și orașului nostru, unde numele de străzi, mult timp nu au fost clar delimitate. Acest lucru este menționat într-o serie de scrisori trimise de studenți aflați la Universități germane, unde pe lângă numele destinatarului scria sec: *Schässburg, Siebenbürgen*, iar funcționarii poștei știau clar că este vorba de o anumită persoană din Sighisoara.

Explozia demografică a orașelor a făcut ca imobilele să fie serios marcate prin numere. Se apreciază că unul din primele orașe, unde casele au primit un număr este Köln. În timpul războaielor napoleonene, după ocuparea orașului de către francezi aceștia au făcut un inventar al locuințelor scriind pentru fiecare casă cu creta un număr. De aici până la numerotarea imobilelor din localități a fost doar un pas¹.

Pentru Sighișoara numerotarea caselor o putem menționa undeva în prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar numerotarea privea cartierele nu străzile, astfel a existat o numerotare pentru Cetate, alta pentru Orașul de Jos și alta pentru Cornești și *Siechhof* (azi str. Ștefan cel Mare).

Legat de numele unor străzi, vom începe a menționa anumite străzi din cetate. Putem spune că strada care cobora de la Turnul Croitorilor spre Cornești purta numele de *lange Brücke* (Podul lung) deoarece, pentru a ușura accesul spre cetate, la un moment dat municipalitatea a hotărât ca acest drum să fie pavat cu bârne de stejar, ceea ce dădea impresia că ești pe un pod. Cuvântul a fost preluat în limba română și mult timp această cale de acces a purtat numele strada Podului.

Cea de-a doua cale de acces spre cetate, care trecea pe sub Turnul cu Ceas, mult timp și ea a fost pavată cu bârne de stejar. Această stradă, însă, a purtat numele de strada *Turm-gasse* (ulița Turnului)². Venirea regimului comunist a făcut numele

1 Walter Roth „Schäßburger Gassennamen und Flurbezeichnungen“ in *Schäßburger Nachrichten*, nr. 22, Heilbronn, den 1. Dezember 2004, 11 Jahrgang, pp. 26-28.

2 *Ibidem*.

străzii să se schimbe în I.L. Caragiale, iar din 1969 s-a revenit la numele de strada Turnului³.

Tot în cetate, o poartă secundară puțin cunoscută aflată între Turnul Măcelarilor și cel al Cojocarilor purta numele de *Törle*. În Evul Mediu, zona unde se găsește azi cimitirul evanghelic era un loc de pășunat și probabil că aici era locul pe unde animalele intrau și ieșeau din cetate. Walter Roth, cel care s-a ocupat de toponimia străzilor, arăta că mult timp s-a considerat greșit că acest nume de *Törle* ar fi fost un diminutiv de la germanul *Tor* (poartă). De fapt numele german de *Törle* ar fi cel mai probabil o preluare din cuvântul românesc *Târlă*, mai ales, dacă se ia în considerare faptul că aici era un loc destul de mocirlos datorită intrării și ieșirii periodice a vitelor din cetate⁴.

O mică străduță este aceea care prin ocolirea Scării Acoperite permite accesul spre școală. Aceasta a purtat mai multe nume în paralel, cum ar fi cel de *Umweg* (ocol), de *Schulweg* (drumul Școlii), sau *Leichengasse* (*Leiche* = mort, cadavru, înmormântare; *Gasse*= uliță). Ceea ce ar fi legat de faptul că era accesul cortegiilor mortuare spre cimitir. Din 1925 va purta numele de Dealul Școlii.

Una dintre cele mai interesante străzi din cetate este cea a Cositorarilor, prin imaginea bolții care unește casa Paulini (azi Vlad Dracul) de una dintre clădirile internatului, dând impresia unei porți. Această stradă, la originile ei, a purtat numele de *Pfarrergässchen* (ulicioara preotului). Acest nume provine de la faptul că era drumul parcurs de preot de la casa parohială la Biserica Mănăstirii. Din 1925 va purta numele de strada Preotului, iar din 1948 de strada Constantin Dobrogranu Gherea⁵. După 1969 va purta numele de strada Cositorarilor, tocmai pentru că la capătul superior la străzii poate fi admirat Turnul Cositorarilor. Acest nume a fost ales, credem, deoarece regimul comunist nu permitea existența unor nume de străzi care vorbeau despre biserică și credință.

De schimbarea numelui nu a scăpat în această perioadă nici Piața Cetății (Burplatz), care din 1948 a avut numele de Piața Petofi Sandor. Explicația a fost dată de existența unei tradiții orale conform căreia în Casa cu Cerb, aflată în piață, ar fi înnoptat poetul Petofi Sandor în 1849. După 1969 se va reveni la numele de Piața Cetății⁶.

Din punct de vedere arhitectural Cetatea Sighișoarei a fost construită în secolele colonizării sașilor în Ardeal (sec. XII-XIII) după modelul *Zwei Strasse System*, adică după principiul a două străzi paralele în jurul cărora se vor așeza de o parte și de alta loturile de case și grădini.

3 Gheorghe Baltag *Sighișoara. Schässburg. Segesvar*. ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004, pp 311-312.

4 Walter Roth, *Op. Cit.*, p.27-28.

5 Gheorghe Baltag, *Op. Cit.*, p.311-312.

6 *Ibidem*,

În acest caz avem de a face cu o stradă care cobora în dreptul Scării Acoperite, parcurgea Piața Cetății și se oprea în dreptul Turnului Lăcătușilor (azi dispărut prin construirea Bisericii Catolice Sf. Iosif). A doua stradă mergea paralel cu prima de la zidul primei Bisericii Parohiale, prin curtea situată între casele pe strada Școlii și cele de pe strada Cositorarilor, traversa Piața Cetății, continua prin actuala uliță a Mănăstirii și ajungea în dreptul vechii Mănăstiri Franciscane (azi casa parohială romano-catolică). Prima stradă a dispărut cel mai probabil după incendiul din 30 aprilie 1676⁷.

Cea mai importantă stradă din Cetate este reprezentată de Str. Școlii. Ea permite accesul de la Piața Cetății la Școala și Biserica din Deal. Numele vechi al străzii este de *Schulgasse* (uliță Școlii). În 1948 va primi numele de strada Cuza Vodă, iar din 1969 va reveni la numele de stradă a Școlii⁸. Importanța acestei străzi nu este dată doar de faptul că este cea mai largă stradă din cetate, ci și datorită numelui său. Este interesant că, atât strada, cât și colina cetății, poartă numele de **a Școlii**. Chiar mai mult, vechiul nume al Scării Acoperite este de *Schulertreppe* (scara elevilor). Acest lucru atestă rolul important avut de Școala din Deal (actualul Liceu Josef Haltrich) pentru comunitate. Cu toate acestea, sus pe Dealul Școlii avem cel mai important monument din Sighișoara și unul dintre cele mai importante biserici construite în stil gotic din Transilvania- *Biserica din Deal*. Importanța instituției școlare crește mult după Reforma religioasă, iar Biserica din Deal se pare că își va pierde din importanța pentru care a fost construită și anume de Biserică Parohială. După secolul al XVI-lea principala biserică pentru comunitate devine Biserica Mănăstirii.

Actuala stradă Bastionului purta în secolul XIX numele de *Schanzgasse* (Schanz = bastion), deoarece la un capăt de-al ei se găsea până la finele veacului al XIX-lea un bastion între Turnul Cizmarilor și cel al Lăcătușilor. După 1948, în plin proces de transformare a *coruptei societăți burgheze* va primi numele de Oituz, după ce în 1925 avusese numele de strada Șanțului. Din 1969 va căpăta actualul nume⁹.

O altă stradă importantă este și cea a Tâmplarilor (*Tischlergasse*). Ea străbate cetatea de la un capăt la altul. Istoria sa este interesantă. Cu ocazia primelor statute orășenești din 1517, doar patru bresle aveau dreptul să locuiască în cetate: aurarii, croitorii, lăcătușii și curelarii. După opinia lui Richard Schuller, prezența acestui toponim atestă un drept de locuire ulterioară pentru breasla tâmplarilor¹⁰.

Alt loc din cetate este așa numita Piața a Rășuștelor - *Entenplätzchen*. Numele dat acestei piațete aflate în fața casei Parohiale ne este necunoscută. În 1925 va primi numele de Piața Parohială, iar din 1969 casele de aici vor aparține de strada Cositorarilor. Nu este de neglijat faptul că după 1990 această piață este cunoscută de sighișoreni sub numele de Piața Boema, după numele unei cofetării care exista într-o locuință din această piață.

7 *Ibidem*, p.161-171.

8 *Ibidem*, p.311-312.

9 *Ibidem*.

10 Richard Schuller *Alt Schäßburg*, Schässburg, 1936, p 20.

O altă piațetă este cea situată în fața Turnului cu Ceas, care a apărut relativ recent, la finele secolului al XIX-lea, când o serie de imobile situate între Biserica Mănăstirii și Turnul cu Ceas au fost demolate. Primul nume pe care îl va avea era Episcop Georg Daniel Teutsch, în onoarea unui fiu al orașului, profesor și apoi director al Liceului din Deal, care din 1867 și până în 1893 a fost episcop al Bisericii Evanghelice C.A. din Transilvania. După 1948 va primi numele de Maior Isakov, în onoarea unui ofițer sovietic mort în condiții suspecte în 1944 și declarat erou, iar din 1969 până în zilele de azi de Piața Muzeului¹¹.

Tot străduță din cetate este *Hundsrücken*, din 1925 *Hundsrück*, care în 1948 va primi numele de Strada Ion Creangă, iar după 1969 de Cojocarilor, probabil deoarece se găsește în apropiere de Turnul Cojocarilor și de poarta Törle¹².

La ieșirea din cetate pe sub Turnul cu Ceas, paralel cu ulița Turnului se desfășoară una dintre cele mai frumoase străzi din Sighișoara și anume Stradela Cetății. Această stradă explică cel mai bine efortul constructiv depus de sighișoreni în Evul Mediu pentru organizarea stradală. Este vorba de așezarea în *trepte* a locuințelor de sub colina cetății. Interesant este că parterul de la nivelul străzii corespunde cu etajul întâi sau doi din Piața Hermann Oberth. Vechiul nume al Străzii este Puikagässchen (Strada Puicii). Și originea acestui toponim ne este necunoscut. Actualul nume îl are din 1925¹³.

În privința evoluției urbanistice a orașului în Evul Mediu se pot distinge mai multe teorii. Pe de o parte, unii istorici susțin faptul că orașul s-a dezvoltat începând de la o mică fortificație existentă în secolul XII pe colina cetății. De aici orașul s-a extins cuprinzând actualul platou al cetății, iar mai apoi lunca formată la vărsarea pârâului Șaeș în râul Târnava Mare¹⁴.

Alții sunt de părere că primii coloniști s-au așezat în zona înaltă a actualului parc central, de unde, prin secarea zonei mlăștinoase dintre actualele străzi 1 Decembrie 1918 și Morii, au creat un prim cartier al orașului. Ridicarea cetății a reprezentat o etapă ulterioară și inițial, asemenea unei cetăți țărănești, a fost utilizată pentru refugiu în caz de asediu¹⁵.

În fine, a treia teorie vorbește despre o primă așezare undeva în cetate cam pe locul actualei străzi a Tâmplarilor și mica fortificație de pe Dealul Școlii¹⁶.

Dincolo de aceste ipoteze, cert este că în perioada medievală orașul a avut două cartiere principale: Cetatea și Orașul de Jos. Acest lucru reiese și din modul

11 Gheorghe Baltag, *Op. Cit.*, p. 311-312

12 *Ibidem*.

13 *Ibidem*.

14 Vezi pe larg la: Richard Schuller, *Op.cit.*, pp.6-7.

15 Vezi pe larg la :Erich Dubowy *Sighișoara, un oraș medieval*, București, 1957, p.133.

16 vezi pe larg la :Paul Niedermaier „Geneza orașului Sighișoara” în *Revista muzeelor și monumentelor*, XLVIII, 2, 1979, pp. 67-74

de organizare a instituțiilor locale. De pildă la nivelul Consiliului Orășenesc, cei 12 consilieri erau aleșii jumătate din Cetate și cealaltă jumătate din Orașul de Jos. La fel se întâmpla și cu alegerea *Bürgermeister-ului*, (primarul), care avea un mandat de doi ani. Un primar era ales din rândul locuitorilor din Cetate, iar apoi următorul din rândul locuitorilor din Orașul de Jos¹⁷.

Dacă Cetatea avea un rol militar și administrativ, Orașul de Jos avea în special un rol economic. Modul de organizare urbană a acestui ultim cartier a fost determinat în primul rând de pâraul Șaeșului, care la acea vreme traversa actualul centru al urbei. Acesta pornea de la actualul pod din strada Ana Ipătescu, pe aliniamentul străzii Traian, prin grădinile situate între strada Mihai Eminescu și Ilarie Chendi, pe sub actualul sediu al Judecătoriei. Apoi șerpuia prin curtea, unde sunt azi dispensarele medicale și ieșea în dreptul casei Misselbacher (azi magazinul Victoria), unde se bifurca.

Un braț mergea pe aliniamentul actualei străzi 1 Decembrie 1918 și se vărsa împreună cu pâraul Căinelui în Târnava Mare, iar celălalt prin actuala străduța situată între fostul Club al Tineretului și fostul magazin Ferometal¹⁸ (azi OTP Bank). Ajungea în actuala stradă a Morii, de unde aproximativ în dreptul actualului Gimnaziu Radu Popa se vărsa în Târnava. Cursul pâraului Șaeș a fost deviat de către municipiilitate în 1862 prin mari eforturi, dacă ne gândim la posibilitățile tehnice ale vremii.

Numele de ulița Morii (*Mühlgasse*) este dat de existența unei mori în apropierea locului de vărsare în Târnava. Existența morii este atestată până la mijlocul secolului al XIX-lea. Erau două părți ale uliței. Una în partea superioară (actuala străduță dintre Piața Hermann Oberth și Piața Octavian Goga), apoi cea inferioară, și aceasta, la rândul ei, cu două părți. O parte pe actualul aliniament al uliței Morii, iar alta făcea legătura cu actuala stradă 1 Decembrie 1918. În 1933, ca urmare a problemelor de circulație, se lărgiște această ultimă porțiune a străzii prin dărmararea unor locuințe și va apărea actuala piață Octavian Goga. În perioada regimului comunist a fost folosită ca piață alimentară, parc și mai apoi loc de parcare. Numele acestei străzi a fost modificat în 1948 în Andrei Mureșanu, apoi în Piața 23 August 1944, Strada Morii (1969), iar în 1990 Piața Octavian Goga și strada Morii¹⁹.

Cel mai important punct din Orașul de Jos era reprezentat de *Piața Mare*, *Marktplatz*, unde aveau loc târgurile săptămânale și cele anuale. Orașul avea dreptul de a organiza un târg săptămânal în ziua de miercuri și trei târguri anuale. Numele acestei piețe a fost schimbat în 1924 în piața Unirii, apoi în 1948 în piața Lenin, iar din 1990 în piața Hermann Oberth. În 1950 piața este desființată și transformată în parc central al orașului²⁰. Crearea unor parcuri în piețele centrale ale orașelor a fost

17 Geront Nussbecher, *Scurtă schiță a istoriei și administrației orașului și scaunului Sighișoara până la 1700*, Brașov, 1964, (mss, MIS), passim.

18 Datorită îngustimii uliței până aproape în zilele noastre a purtat numele de *Canalul de Suez*

19 Georghe Baltag, *Op. Cit.*, p. 311-312.

20 *Ibidem*.

determinată în primul rând de teama conducerii comuniste legate de organizarea unor posibile mitinguri spontane.

În secolul al XIX-lea, după devierea cursului Șaeșului se va dezvolta ca și zonă comercială strada Baiergasse. Strada avea trei părți. Baiergasse de Sus și de Mijloc (azi Horia Teculescu) și de Jos (azi 1 Decembrie 1918). Numele străzii ar fi fost în opinia lui Walter Roth de la *Bauerngasse* (*ulița țărănească*)²¹. Acest aspect este dovedit și de faptul că prezența Șaeșului și desele sale revărsări au făcut ca zona să nu fie locuită de protipendada orașului. Strada a purtat după 1924 numele de regele Ferdinand, în 1948 Stalin, în 1962 Bulevardul Republicii și în 1969 Gheorghe Gheorghiu-Dej. După 1990 partea mijlocie și superioară a străzii a primit numele de Horia Teculescu și cea inferioară de 1 Decembrie 1918. Memoria colectivă a pastrat însă vechiul nume, dar în dialect săsesc-*Berigas*.

Pe lângă pâraul Șaeș în modul de organizare al Orașului de Jos, un rol însemnat l-a avut și drumul comercial care străbătea la aceea vreme orașul. Dezvoltarea și afirmarea Sighișoarei fost favorizată la începuturile Evului Mediu de către intersecția drumurilor comerciale în zona urbei. Pe de o parte avem de a face cu un drum de-a lungul Târnavei Mari care făcea legătura dintre zona secuiască și valea Mureșului, apoi un drum care venea din nord și mergea spre sud și legătura care se făcea tot aici cu Țara Bârsei.

Revenind la drumul care trecea prin oraș, acesta în zona confluenței Șaeșului a pâraului Câinelui cu Târnavă Mare întâmpina greutăți datorită zonei mlăștinoase. Credem că rolul primilor coloniști a fost acela de a realiza, prin această zonă, un drum sigur. Legat de poziționarea acestuia putem spune că urma până în zona podului de beton aceeași traseu cu cel de azi. De aici urma actualul aliniament al străzii Baiergasse de Jos, trecea obligatoriu prin piață, de unde pe actuala stradă Ilarie Chendi și prin zona „Groape” ajungea în Cornești. De aici ieșea din oraș.

Acest aliniament al drumului a fost folosit din două considerente. Unul dintre ele este cel economic. Drumul trebuia să treacă prin oraș și prin piață, unde aveau loc schimburile comerciale. Al doilea ține de geografia zonei, de meandrele Târnavei care făceau imposibilă călătoria mai ales în lunile ploioase.

În acest sens după *Marktplatz*, urma o uliță care purta numele de Spitalgasse. Nume provenea de la vechea biserică a Spitalului atestată încă din secolul al XV-lea și care servea atât ca biserică parohială, cât și ca așezământ spitalicesc pentru oraș. Acest prim spital al orașului era întreținut de bresle și avea mai mult doar un rol de azil pentru meșterii bătrâni și familiile lor, decât de spital în adevăratul sens al cuvântului. Biserica va fi dărâmată la finele secolului al XIX-lea și pe locul ei va fi ridicată Școala evanghelică de fete, care după 1950 va deveni Școala Metalurgică, și azi, o clădire a Grupului Școlar de Industrie Ușoară, cunoscută sub numele de „*MIU vechi*”. Și strada a cunoscut mai multe denumiri. În 1924 va primi numele de strada Azilului, apoi din

21 Walter Roth, *Op. Cit.*, pp. 27-28.

1948 de Nicolae Bălcescu și din 1969 de Ilarie Chendi²².

Drumul urma apoi pe actuala stradă Ilarie Chendi, care în vechime purta numele de *Hüllgasse*. În opinia lui Walter Roth, acest nume provine de la germanul *Hügel, Berg* (=deal) și se referă la faptul că este strada de la baza Dealului Școlii. Numele a fost schimbat în 1924 în Ilarie Chendi, după cel al criticului literar, absolvent al Liceului german din Sighișoara, care a locuit, în anii când a fost elev, într-o casă aflată pe această stradă.

După cum spuneam, drumul continua cel mai probabil prin actuala zonă „Groape”. Numele vechi este de *Lehmkeule* (*Lehm* = lut, argilă; *Keule*= *Loch, Grube*= groapă, gaură), de unde se va păstra toponimul actual. Inițial zona a fost o colonie țigănească, apoi a servit ca cimitir pentru comunitatea mozaică. Și azi mai pot fi văzute câteva pietre funerare. Geografia zonei s-a schimbat după 1862, când Șaeșul a fost deviat. De aici se ajungea în zona actualului cartier Cornești. Numele german este de *Kornescht* și se pare că provine de la numele unor arbuști care umpleau zona și anume coarne. În această zonă se va dezvolta comunitatea românească a orașului²³.

O altă străduță este *Kleinegasse*, care face legătura între străzile Ilarie Chendi și Mihai Eminescu. Numele ei în memoria colectivă s-a păstrat sub numele de ulița evreiască, deoarece în 1912 aici s-a construit sinagoga comunității israelite. În 1924 va primi numele de strada Mică, iar în 1969 de Tache Ionescu. Actuala stradă Eminescu a avut numele de *Schaasgasse* (ulița Șaeșului) în special datorită acestui pârau care, până în 1962 traversa grădinile străzii. Din 1924 va primi numele de Mihai Eminescu²⁴.

Pe lângă zidurile propriu-zise și bine cunoscute azi ale orașului, mai existau și o serie de fortificații care aveau în special meritul de a apăra Orașul de Jos. În acest sens, pe ulița Morii, în apropiere de moara orașului, aproximativ în dreptul magazinului Sigma de azi, exista un mic turnuleț de apărare legat de Turnul Lăcătușilor printr-un zid care cobora de pe platoul cetății. Acest turn a primit numele de Turnul Pescarilor, nu atât de mult datorită existenței unei bresle a pescarilor, care nu a fost confirmată de documente, cât mai ales vecinătății Târnavei și a unui mic stăvilar, existent în zonă. Așa reiese și din vechile hărți cadastrale ale orașului făcute de către austrieci în secolul al XVIII-lea. Apoi îi urmau o serie de porți pe *Schaassergasse*, pe *Hüllgasse* și la intrarea și ieșirea din *Marktplatz* prin *Spitalgasse* și *Baiergasse*. La acestea am mai adăuga ziduri aflate la extremitățile grădinilor, care dădeau spre câmp și alinamentul natural al văii Târnavei și a pâraului Șaeș.

Exista o singură zonă neprotejată, unde nu se putea spune că exista pericolul unei cuceriri. Era vorba de zona din dreapta Târnavei, care grupa mai ales actuala stradă Ștefan cel Mare. Aceasta, în vechime purta numele de *Siechhof*. Am pomenit de faptul că nu era nici un pericol ca această zonă să fie ocupată deoarece încă din

22 Gheorghe Baltag, *Op. Cit.*, p. 311-312.

23 Walter Roth, *Op. Cit.*, pp. 27-28.

24 Gheorghe Baltag, *Op. Cit.*, p. 311-312.

1507 în zonă este amintită prezența unei mici bisericuțe sub hramul Sfântul Duh, care deservea un spital aflat în apropiere. Acest spital oferea o ultimă alinare celor loviți de cumplitul flagel al leprei. Ceea ce putem spune este că, și în zilele noastre, bisericuța mai păstrează un mic amvon exterior de unde preotul predica celor bolnavi. Tot acolo se mai găsea și o mică nișă unde cei bolnavi primeau Sfânta Împărtașanie. Lângă biserică, până în 1872, a existat clădirea spitalului, demolată cu ocazia construirii căii ferate, Oradea-Cluj-Brașov²⁵. Din 1924 strada a purtat numele de Dealul Sichhof și în 1948 va primi numele de strada Ștefan cel Mare.²⁶ Importanța acestui toponim este relevantă și de faptul că, atât colina, care poartă astăzi numele de Dealul Gării, cât și pădurea purtau numele de Sichhof.

În apropiere se mai găsește, chiar deasupra gării, strada Primăverii, însă până mai ieri era întipărită în memoria colectivă sub numele de „*Colonia CFR*”. Acest toponim ne arată, chiar din denotație, faptul că avem de a face cu o colonizare, nu este vorba de una recentă, făcută în perioada comunistă, deși majoritatea locuitorilor au lucrat sau lucrează la CFR. Este de fapt vorba de o lotizare a zonei făcută de către Căile Ferate Maghiare după 1872. Majoritatea lucrătorilor au primit aici, fie locuințe de serviciu, fie locuri de casă, de unde se explică probabil și faptul că majoritatea etnică a străzii, încă din vechime era de origine maghiară.

Tot în zonă se mai găsește pe drumul care merge spre *Serkesch*, un mic platou folosit mult timp ca și poligon, apoi ca birouri și locuințe pentru o întreprindere de drumuri și poduri aparținând de Centrala gazului metan în perioada comunistă și care azi este ocupat de locuințe sociale. Numele vechi al dealului este de *Kreuzberg* (= *Dealul Crucii*) ceea ce atestă faptul că în vechime acest loc este posibil să fi fost locul de supliciu, unde condamnații la moarte ai orașului își găseau sfârșitul. În opinia lui Walter Roth acest loc este concurat de o zonă din apropiere, unde azi se găsește strada Dealul Gării, care purta în vechime numele de *Galgenberg* (= *Dealul Spânzurătorii*). Se spune că, cu ocazia construirii căii ferate, când s-a mușcat din botul dealului pentru amenajarea incintei gării, s-au găsit foarte multe oseminte umane. Să fi fost loc de supliciu sau de înmormântare a proscrisilor care alegeau sinuciderea ca mijloc de rezolvare a problemelor vieții? Nu avem de unde să știm²⁷.

În vecinătatea străzii Ștefan cel Mare se mai găsesc încă alte două străzi: actuala strada Libertății și strada Clujului. În privința străzii Libertății aceasta purta numele de *Bunergasse*, fiind vorba de o extindere a cartierului Siechhof, probabil după construirea căii ferate, și din 1924 are numele de Libertății. Actuala stradă a Clujului este cunoscută în special datorită fântânei, folosite de o mare parte a locuitorilor urbei. Însă această zonă, plină azi de grădini, a fost până la inundațiile din anii 70 o zonă locuită, fiind lovită puternic de furia apelor, care la aceea dată a dat și multe victime.

25 Richard Sculler, *Op. Cit.* p. 23.

26 Gheorghe Baltag, *Op. Cit.*, p.311-312

27 Walter Roth, *Op. Cit.* pp. 27-28.

Și azi se mai pot vedea urmele vechilor imobile. Această stradă era oricum o extindere relativ recentă a cartierului Siechhof. Probabil la începutul secolului XX, deoarece de-a lungul timpului dese revărsări ale Târnavei nu a permis o locuire timpurie.

Începând cu secolul al XIX-lea, ca urmare a exploziei demografice, se va dezvolta din punct de vedere urbanistic orașul. Vor apărea noi clădiri care vor încerca să imite modele din Viena sau Budapesta, dar în același timp se vor dezvolta și noi cartiere. Un prim pas a fost extinderea vechiului cartier Siechhof. Apoi în zona de la poalele dealului Cetății și până în cartierul Cornești, a cartierului Viilor și a extinderilor în zona Berigas. Au apărut astfel noi lotizări, care, dau dovadă de o rețea stradală bine pusă la punct, ceea ce atestă o anumită rigurozitate și anumite reguli în domeniul urbanistic. Acest lucru a fost posibil prin apariția la mijlocul secolului XIX a funcției de arhitect și inginer al orașului. Rolul său era acela de a sistematiza orașul, de a elimina o serie de anomalii prezente în modul în care s-au reconstruit clădirile după marele incendiu din 1676. Primul arhitect a fost Fritz Mild (1829-1910), care s-a evidențiat prin lucrările de deviere a Șașului, de amenajarea și pietruire a Marktplatz-ului. Este renumit mai ales prin lucrările de construire a Podului Maria Terezia, cunoscut și sub numele de podul Mamut, care a existat în zona unde azi se găsește podul de beton²⁸. A fost funcțional până în 1975, când a fost distrus de inundație. Acest pod avea un rol important, deoarece asigura accesul între actualul cartier al Gării și restul orașului.

Astfel pe lângă strada Libertății, o dată cu apariția căii ferate se va dezvolta actuala stradă a Gării, unde în vechime existau doar câteva clădiri pe actuala străduță a Tăbăcarilor. Numele străzii va fi de *Bahngasse* (ulița Gării), apoi din 1924 va primi numele de Mihai Viteazul, Republicii din 1948 și Gării din 1969. De la podul Mamut, ca urmare a apariției manufacturii de stofe se va dezvolta actuala stradă Gheorghe Lazăr. Vechiul nume era de *Seilergang* (= culoarul frânghierilor). Se spune că aici era locul unde frângherii din oraș își prelucrau funiile. Strada va purta numele de strada Funarilor, apoi din 1924 de Gheorghe Lazăr, Armata Roșie din 1948 și din nou Gheorghe Lazăr din 1975²⁹. Între aceste două străzi se va dezvolta o zonă rezidențială, ce azi poartă numele de str. Nicolae Titulescu.

Tot în această parte de oraș am mai putea evidenția cvartalul numit Alea Teilor. Numele vechi al zonei este de *Pfarrerswiese* (fâneța preotului) ceea ce ar atesta o zonă aflată în proprietatea bisericii. Numele va evolua apoi în Târgul Vitelor, deoarece aici mult timp s-a organizat târgul săptămânal de animale și din perioada interbelică de Alea Teilor³⁰.

Din această zonă pornea un canal numit al Morii, care traversa întreaga zonă ajungând în dreptul catedralei de azi. Aici, în 1903 a fost inaugurată o centrală electrică

28 *Schäßburg. Bild ein siebenbürgischen Stadt*. Herausgegeben Heinz Brandisch, Heinz Heltmann und Walter Lingner, Rautenburg Verlag, 1998.p.407(în continuare *Schäßburg...*).

29 Georghe Baltag,*Op. Cit.* pp.311-312;

30 Walter Roth, *Op.cit.*, p. 27-28.

a orașului, una dintre primele din Transilvania, ceea ce a făcut ca orașul nostru să fie unul dintre primele orașe electrificate. De aici canalul se vărsa din nou în Târnăvă. În această zonă se va organiza un parc al orașului, din păcate în mare parte dispărut. După construirea catedralei din 1935 o va înconjura pe aceasta. Numele parcului, după 1920, va fi Parcul Elisabeta, iar strada era numită Parkgasse (ulița parcului). La 1935, va primi numele de Mitropolit Andrei Șaguna, iar din 1948, de 6 Martie 1945. După 1990 va fi rebotezată ca și în perioada interbelică³¹.

De pe Aleea Teilor, traversând calea ferată se ajunge în cartierul Viilor. Numele vechi al stăzii va fi de *Mühlhalm*. Zona se pare că, după fizionomia unor case, să fie locuită încă din secolul al XVIII-lea. Aliniamentul străzii, posibil, să fi fost un drum care făcea legătura între Sighișoara și vechea șosea organizată de austrieci. Ea unea zona secuiască de pe valea Târnavei Mari prin Șoard, Uilac, Jacul Românesc, Jacod, Vețca, Fântânele de valea Târnavei Mici. Acest vechi drum posibil să lege orașul de acest drum important în zona numită *Bălibășoaia*. Numele de Viilor a fost dat în perioada interbelică, posibil datorită prezenței unor vii în zonă. De altfel, tot aici există și toponimul Dealul Viilor. Zona prosperă, începând cu secolul al XIX-lea se va evidenția, ca un al doilea cartier românesc al orașului. Până în zilele noastre în zonă păstrându-se o serie de obiceiuri aparte care ar trebui revalorizate. În acest sens ne referim la obiceiurile legate de vecinătatea femeilor. Se pare că populația la originile Albești, Boiu, Țopa, Vânători. Zona se va dezvolta după apariția, la începutul secolului XX, a fabricii de cărămidă funcțională și azi **.sale a provenit din localitățile învecinate.**

O altă zonă în care orașul s-a dezvoltat este cvartalul cuprins între Dealul Cetății și Cornești. Acest cartier se dezvoltă abia în secolul al XIX-lea. La aceea vreme, în dreptul actualului Gimnaziu „Radu Popa” (fosta școală generală nr. 1), la poalele dealului va fi amenajată o pivniță a orașului. Aici, iarna se depozitau bucăți de gheață provenite din Târnava Mare, aflată în apropiere și care, vara, deservea restaurantele urbei. Numele acestei pivnițe funcționale până în anii ‘70 ai secolului trecut era de *Eiskeler* (= pivnița de gheață). În limba română va primi numele de „Pivnița de gheață a orașului” sau „Ghețăria orașului”. Ulița primit numele de *Schneidereiskeule*, fiind locul unde se tăia iarna gheața. De altfel aici avem de a face cu una dintre cele mai răcoroase locuri din oraș în perioada de caniculă a verii, fapt ce permitea păstrarea la temperatură optimă a gheții. Din această cauză tot aici se organiza patinoarul orașului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea³².

De aici se face accesul pe strada *Târnavei (Kokelgasse)* care în vechime avea un dublu scop. Pe de o parte avea rolul de a permite accesul spre cartierul Sichhof prin podul cu același nume, care se va construi în zona unde azi se găsește Școala Radu Popa. Pe de altă parte înconjura așa numita *Holzmarkt (= Piața de lemne)*. Locul unde

31 Gheorghe Baltag, *Op. cit.*, p. 311-312.

32 Walter Roth, *Op. Cit.*, pp. 27-28.

se depozitau și se vindeau lemnele pentru foc. Este posibil ca funcționarea acestora să fie mult mai veche și să aibă legătură cu o ocupație veche practică pe Târnava și anume plutăritul. Posibil ca această zonă din apropierea apei să fi fost în vechime locul unde acostau cei care practicau plutăritul și aduceau mărfuri pentru oraș din Secuime.

Această Piață de lemne avea o suprafață foarte mare și cuprindea cvartalul dintre între strada Târnavei, actuala stradă Anton Pann, strada Nouă și strada Cloșca. Tot aici era locul unde de obicei aveau loc reprezentațiile circului în secolul al XIX-lea.

În zonă, se vor dezvolta două afaceri. Pe de o parte va apărea moara Lingner (mai târziu Moara Munca) și pe de altă parte pe malul Târnavei *Fabrica de spirt Broser*. Din vechea distilerie s-a păstrat și azi o clădire care se găsește în apropierea actualii benzinării de lângă Piața alimentară. Prezența acestei fabrici a determinat ca în memoria colectivă să rămână zicala „*duc ca măgarul lui Borser*”. Adică la o activitate, care necesită transportarea greoaie a unor lucruri. La origine era vorba de un măgar care trăgea o căruță unde se găsea o cadă cu melasa rezultată din procesul de distilare a fructelor din care se obținea pălincă. Căruța era umplută și măgarul singur mergea pe străzile orașului, în special în Cornești, unde existau gospodării cu animale. Cine avea nevoie de melasă pentru animale oprea măgarul își lua cantitatea de care avea nevoie, iar măgarul își continua singur drumul. Când se golea cada măgarul se întorcea acasă³³.

Această parte a orașului se va dezvolta mai apoi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după devierea cursului Șaeșului. Aici se va tăia o stradă dreaptă, care făcea legătura cu cartierul Cornești - actuala stradă Zaharia Boiu. Această stradă a purtat numele de Albertstrasse, după numele poetului profesorului de literatură germană Michael Albert de la Liceul din Deal. După 1948 va primi numele de I.C. Frimu, după numele fruntașului socialist, apoi din 1969 de strada Spitalului și din 1990 de Zaharia Boiu. În zonă vor apărea lotizări de străzi ca Mărășești, Simion Bărnuțiu, Ecaterina Varga și se va dezvolta până la mijlocul secolului al XX-lea un cartier rezidențial al orașului.

O stradă veche este și Anton Pann. În vechime purta numele de *Burghals sau Halsbrunnen*³⁴. Denominația provine de la existența unor fântâni, care au fost acoperite în anii 20 ai secolului trecut din motive igienice datorate prezenței cimitirului din apropiere. Tot în aceeași perioadă se va face legătura cu strada Ilarie Chendi prin Neue Weg (= drumul nou) sau „Vârtej” cum mai este cunoscut.

În această zonă se spune că înaintea înființării spitalului în acea zonă, ar fi fost așa numitul *Cartier al faraonilor*, care, după cum arată Richard Schuller în monografia

33 Informație obținută de la domnul ing. Walter Lingner, nepotul proprietarului fabricii de spirt Broser, căruia îi mulțumim pe această cale.

34 Walter Roth, *Op. Cit.*, pp. 27-28.

sa dedicată Sighișoarei, era o colonie de romi³⁵. Aceștia, ulterior, vor fi strămutați o parte în zona Dealului Gării și o altă parte mai numeroasă în actualul *Golberich*.

Numele exact german al acestui loc este *Galtberg*. Numele ar proveni de la *Galtvieh* (= junincă) și ar presupune faptul că în Evul Mediu aici era un loc de pășunat pentru animale, care nu produceau lapte și care de obicei înnoptau aici. Ulterior de la această mică colonizare se va ridica apoi un cartier distinct al orașului³⁶.

În apropierea acestui cartier mai există o altă zonă. Una dintre cele mai liniștite din oraș care, mult timp, a fost folosită doar pentru construirea de case de vacanță pentru protipendada orașului - *Lunca Poștii sau Postland*. Numele acestui loc este legat în mare parte de activitatea poștei. În secolul al XVIII-lea, Transilvania intră în componența Imperiului Habsburgic și cu această ocazie, se va organiza și sistemul de comunicații prin intermediul serviciului de poștă și al poștalionului. La aceea vreme era mijlocul cel mai rapid prin care informațiile circulau. Din loc în loc existau stații de poștă pentru pasageri, colete dar și pentru schimbarea cailor. O astfel de stație era și Sighișoara. Zona numită azi Lunca Poștii, era folosită pentru obținerea de fân și iarbă pentru caii de poștă, dar și locul unde funcționarii poștei și-au amenajat mici grădini.

La toate cartierele vechi ale orașului am mai putea adăuga și o prelungire a actualului cartier Cornești, aflat la extremitatea urbei. Este vorba de locul numit *La Chip*. Acest nume este traducerea germană a lui *Steilau*. Etimologia sa este legată în primul rând de micul turn aflat în zonă, cunoscut sub numele de Turnulețul de la Chip. În jurul acestui Turn s-a țesut o legendă cu semnificații extrem de interesante. După poveste se spune că în vechime o armată otomană se apropia de oraș în frunte cu un pașă călare pe un elefant alb. Marșul armatei a fost oprit de un arcebuзier care l-a lovit din Turnul Aurarilor, aflat lângă Biserica din Deal, pe pașă și pe elefant, producându-le decesul. Pașa și elefantul au fost înmormântați în acel loc, iar ca semn al preciziei aceluia arcebuзier s-a ridicat un turn³⁷.

Semnificația acestei legende este interesantă deoarece amintește de pericolul care a existat pentru oraș și pentru regiune, și anume Imperiul Otoman. Pe de altă parte menționarea unor animale ca elefanții arată că sighișorenii aveau cunoștințe despre aceste pahiderme, datorită comerțului pe care îl practicau în Anatolia și Asia Mică. Dincolo de legendă, existența turnului, a terminologiei *La Chip* și intersecția de drumuri din apropiere arată că în vremurile vechi aici s-a aflat o statuie a Sf. Ana sau Ecaterina, care nu a mai rezistat Reformei. După ce regele Matia Corvin reconfirmă privilegiile sașilor, acest postament este acoperit cu o fleșă din șindrilă, care îi dă aspectul de turn. Era un semn prevestitor, care arăta că se întră într-un oraș regal, unde dreptul de a condamna la moarte îl avea magistratul orașului prin judele regal³⁸.

35 Richard Schuller, *Op. Cit.* p. 12.

36 Walter Roth, *Op. Cit.*, pp. 27-28.

37 Emil Giurgiu *Sighișoara*, ed. Sport-Turism, București, 1982, pp. 104-105.

38 Richard Schuller, *Op. Cit.* p. 16.

Orașul va cunoaște mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o extindere de-a lungul văii Șaeșului, pe drumul care face legătura orașului cu Agnita și Sibiu. Aici se va dezvolta actualul cartier Ana Ipătescu. La nivelul secolelor XVIII-XIX, aici a funcționat o veche cazarmă austriacă, în jurul căreia vor apărea mai multe case, care vor duce mai târziu la dezvoltarea zonei. După ce cazarma militară își va muta sediu din Sighișoara, aici va lua ființă un edificiu școlar și anume Școala Pedagogică de Fete (până mai ieri centru de plasament) în anul 1904.

După 1945, orașul se va dezvolta mai ales în partea de est prin existența platformei industriale, care a determinat apariția unor noi cartiere de locuințe. În zonă, pe așa numita stradă a Albeștiului, la nivelul anilor '60 va apărea Întreprinderea de Sticlărie și Faianță. La acea vreme era așezată în plin câmp. Cu această ocazie, vor fi făcute locuințe de serviciu pentru muncitorii care lucrau la construirea platformei industriale. În anii '80 acestea vor deveni locuințe sociale și va primi insolitul nume de „CONGO”. Acest cartier va fi mai apoi restrâns prin dezvoltarea Întreprinderii Nicovale și după anul 2000, va fi desființat prin crearea cartierului rezidențial Miron Neagu.

Actuala stradă Mihai Viteazul, practic cea mai lungă stradă din oraș, va apărea ca urmare a politicii demografice din anii începutului industrializării, când muncitorii vor primi loturi de pământ pentru construcția de locuințe. O parte dintre acestea au rezistat demolărilor ulterioare și sunt prezente pe o parte a străzii între stadion și unitatea de pompieri.

Aici se vor dezvolta în anii '70 mai multe zone rezidențiale compuse din blocuri de locuințe, care vor apărea de-a lungul străzilor Mihai Viteazul, Dumbravei și străzii Plopilor, care până atunci era o zonă plină de livezi și grădini. Ultimele aveau numele puțin știut azi de sighișoreni și anume de *Herțeș*. În anii '80 va apărea carterul de blocuri Târnavă II. Se poate spune, că acest cartier înființat în plin câmp în lunca Târnavei Mari a fost cel care a salvat, în plin avânt stalinist cartiere precum Cornești sau Ana Ipătescu de la demolare.

Dezvoltarea urbanistică a zonei a permis ca azi peste 50% din populație să locuiască aici. Se poate spune că și dezvoltarea viitoare a urbei va fi în această zonă, lăsând cumva în umbră orașul vechi, fiind un fenomen care este specific pentru orașele din întreaga Europă. Deși aceste cartiere au primit oficial un nume toponim, de multe ori acesta nu este cunoscut de sighișoreni. Mai ales cartierul Târnavă II este cunoscut sub numele de *Bărăgan*. Acest nume provine cel mai probabil de la forma plană avută de lunca Târnavei, care ne duce cu gândul la întinderile nesfârșite ale Câmpiei Române. Cu timpul, și alte zone vor primi astfel de denumiri haioase. De pildă cvartalul de blocuri aflat în fața Stadionului municipal a primit numele de *Cartierul Foamea*, după cum reiese din inscripția aflată pe una din tribunele stadionului, iar blocurile aflate între calea ferată și șoseaua E60 datorită zgomotului sunt numite *La surdo-muți*.

Nu putem încheia fără a menționa alte două locuri. Este vorba de două cârciumi

de cartier care au primit în aceeași perioadă socialistă denumiri speciale. În primul rând cârciuma aflată în complexul din zona stadionului care este numită *La Strek*. Se presupune, după numele unui mandatar care administra cârciuma în perioada comunistă. În al doilea rând cea aflată în cartierul Bărăgan, numită în aceeași perioadă pur și simplu „*La ultimul leu*”. Din câte se pare de faptul că, aici, în ziua de salariu, muncitorii care frecventau regulat astfel de localuri „scăpau” de ultimii bani avuți în portofel.

În concluzie, putem arăta faptul că urbea de pe Târnava Mare are o istorie încărcată, nu doar prin intermediul sitului istoric propriu-zis, ci și prin intermediul străzilor și a locurilor din oraș. Practic, fiecare stradă are propria sa istorie, care începe de la denumirea ei și continuă cu locuințele aflate în acel spațiu.

Se observă că și partea nouă a orașului devine prin nume istorie, denumirile cartierelor noi primesc de cele mai multe ori alte apelative decât cele oficiale. Ele intră în memoria colectivă a locuitorilor sub aceste noi nume, care de cele mai multe ori țin seama de o serie de forme de relief, de anumiți proprietari de locuințe aflați în zonă sau pur și simplu de o anumită situație ivită la un anumit moment dat.

NAMEN UND PLÄTZE IN SCHÄSSBURG. ASPEKTE DER STÄDTISCHEN NAMENKUNDE UND DER STÄDTISCHEN ENTWICKLUNG

(Zusammenfassung)

Der Verfasser des vorliegenden Artikels übernimmt einen Streifzug durch die Geschichte Schäßburgs aus Sicht der Etymologie der Namen von Schäßburgs Strassen und Wohnviertel. Es werden die älteste Namen übersucht, von denen einige in Vergessenheit geraten sind, unter Berücksichtigung der Namen, welchen diese Plätze während des 20. Jahrhunderts tugend. Ebenfalls werden die „volkstümlichen“ Namen einiger Wohnviertel und Strassen erwähnt, welche in der kollektiven Erinnerung erhalten bleiben.

MIJLOACELE DE COMUNICARE ȘI INFLUENȚARE ÎN SPAȚIUL PUBLIC SIGHIȘOREAN

Florina Ștefan

Istoria menționează din vechime prezența unor modalități structurate ale comunicării publice. Nevoia de informare „de sus în jos” și invers, acțiune care se dorea cât mai rapidă, mai exactă și mai completă, prin care cei ce conduceau erau datori să-și transmită măsurile, dispozițiile, actele de tot felul, pe de o parte, iar pe de altă parte nevoia de a obține „știri” despre ce se petrece la nivelul celor care erau conduși, reprezintă o realitate. Această nevoie ca și „curiozitatea” în sine, au acționat înainte de apariția scrisului și, evident, înainte de apariția tiparului. Gazetele-manuscris și alte foi ocazionale reprezintă o realitate care acoperă aproape două secole înainte de secolul al XV-lea. Dincolo de nevoia circulației informației, de „valorificarea” faptului divers, este reținut și ceea ce Jean-Noel Jeanneney socotea un fel de „presă de atitudine, prin care se influențează „afacerile publice”, crescând ponderea notelor satirice, a elementelor de pamflet. Pe de altă parte, aceste foi circulau ușor și puteau evita „controlul” autorităților. În felul acesta vorbim și despre o altă paradigmă, a luptei dintre cenzură și libertatea presei, dramatică relație care va acoperi secolele. Ideea apare și în „*Histoire de la presse*” a lui Pierre Albert¹.

Dar trebuia să mai intervină ceva fundamental pentru ca presa să devină realitate. Și chiar dacă acest „ceva”, tiparul, este un produs al secolului al XV-lea, și chiar dacă și celelalte elemente - hârtia, cerneala, difuzarea - își găsesc afirmarea în același secol, presa tipărită își face loc „în timp”, coexistând cu formele mai vechi sau cu alte forme de tranziție. Dincolo de această „coexistență” se desprinde însă adevărul, care atestă această lungă „preistorie” a presei și care fixează momentul de autentică geneză în relația cu fenomenul Gutenberg (1394-1468).

Se pare că în secolul al XVIII-lea, datorită publicistului Burke, se naște ideea că presa reprezintă cea de-a patra putere în stat. Dar până la realizarea acestei conștientizări, de-a lungul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea s-au petrecut multe și decisive evenimente. Este un adevăr pe care nimeni nu-l mai pune la îndoială: începutul presei în sensul modern acceptat este legat de apariția tiparului. Condițiile politice și economice, starea de spirit, avântul Umanismului, mișcarea Reformei, ca și toate acumulările, se vor întâlni fericit în revoluția tehnică impusă de apariția tiparului. Toate acestea vor asigura jurnalului periodicitate, apariția cotidiană, tirajele, difuzarea, etc., adică factorii definitorii pentru ideea de presă modernă. Indiscutabil, inventarea tipografiei cu litere mobile și de metal, cu agregatele tehnologiei tipăririi reprezintă o veritabilă revoluție. Între anii 1438-1450, Johan Genfleisch Gutenberg

1 Pierre Albert, *Histoire de la presse*, Presse Universitaires de France, Paris, 1980, p.8

reușește să realizeze la Strasbourg și Mainz tiparul cu litere mobile, metalice, izolate în matrițe. Depășirea copierii de manuscrise sau imprimarea tabelară și asigurarea unor tipări rapide și într-un număr tot mai mare de exemplare au însemnat evenimente excepționale. Și totuși imprimeria a mai avut nevoie de timp pentru a pătrunde în domeniul public. Presa modernă avea să mai aștepte. Era necesar să se realizeze, pe scară industrială, suportul și hârtia adecvată tiparului. În aceeași măsură era necesară realizarea unei alte cerințe, cerneala tipografică care să corespundă literelor de plumb. Și tot Gutenberg și colaboratorii lui vor realiza această nevoie. Și se mai impunea depășirea unui alt obstacol: difuzarea. În acest sens destinul presei se leagă de cel al instituției poștale. Apelarea la poștă a fost, pentru atelierele tipografice, soluția optimă. De altfel, avantajele au fost reciproce. Și colaborarea, cu forme convenționale, s-a întins pe secole și a servit la realizarea procesului de difuzare și la îndeplinirea unei condiții importante pentru statutul presei moderne: periodicitatea.

Presa a constituit întotdeauna un mijloc eficient de exprimare a identității naționale a unui popor și în același timp, un barometru al nivelului său de cultură. Sașii transilvăneni au dat atenție în permanență publicisticii lor, tocmai pentru faptul că aceasta îi ajuta în menținerea și întărirea caracterului lor național. Începând cu periodicul *Theatral-Wochenblatt* (Foaie săptămânală pentru teatru) apărut la Sibiu, la 1 iunie 1778, în Transilvania au fost editate până în 1944 cca 220 publicații în limba germană².

La Sighișoara, în iarna anului 1869 va debuta **Sächsisches Volksblatt**, primul ziar politic, editat de Friedrich Kraner și avându-l redactor responsabil pe Daniel Keßler, dar cu o existență doar pe parcursul primelor 10 luni ale anului 1869. Apariția acestui ziar **Sächsisches Volksblatt**, este legată de interesele politice ale „**tinerilor sași**” care doreau o participare activă la viața politică și o prezență puternică în societate pentru a determina formarea unei opinii publice favorabile ideilor lor. Ei și-au exprimat în acest ziar opiniile în mod liber și au reușit să atragă populația de partea lor, acest lucru finalizându-se prin votul favorabil al majorității. Gruparea activistă vedea în participarea la lucrările Parlamentului pestan și colaborarea cu guvernul o șansă pentru idealurile naționale. Această grupare avea printre membrii ei cercul comercianților și al manufacturierilor din Brașov, care doreau deschiderea de piețe de desfacere în secuime, cluburile lor fiind în jurul asociațiilor muzicale, sportive și de vânătoare. Gruparea era condusă de istoricul sighișorean Carl Fabritius și, în opoziție cu cealaltă grupare va primi denumirea de **Tinerii sași**. Ei se opuneau „**bătrânilor sași**”, o grupare aflată la acea vreme la guvernarea orașului. Era formată în jurul funcționării și a reprezentanților bisericii evanghelice care vedeau, ca și românii, o politică pasivă, de boicotare a Parlamentului și găsirea sprijinului în Universitatea saxonă, în corpul comunităților și în ierarhia bisericească. Această grupare spera la

2 Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918-1944*, Editura Hora, Sibiu, 2001, p.337

restaurarea monarhiei austro-germane și milita pentru apartenența la marea națiune germană. Era condusă de episcopul Georg Daniel Teutsch³.

Îndrăznim să afirmăm că, odată cu ascensiunea presei ca putere, a apărut ceea ce specialiștii numesc *spațiul public*. Începuturile apariției spațiului public la Sighișoara sunt strâns legate de apariția primei publicații în 1869, *Sächsisches Volksblatt*. În spațiul public se examinau diferitele măsuri și orientări politice, se dezvolta un alt tip de raportare la putere și la rezultatele acesteia. Categorie, adevăratul stăpân al spațiului public era la acea vreme presa, azi acest rol îl deține mass media, puterea politică fiind obligată să ia în calcul această nouă putere pentru a-și legitima acțiunile, a-și aplica și chiar impune măsurile. „*Infrastructura sferei publice s-a modificat o dată cu formele organizării, distribuției și consumului unei producții de carte extinse și profesionalizate, adaptată unor noi categorii de cititori, precum și o dată cu publicarea de ziare și de reviste care și-au schimbat totodată și conținutul...*”⁴.

Pentru o corectă înțelegere a fenomenului apariției în cadrul comunității germane a unei noi orientări politice, instituționalizate, *partidul sașilor tineri*, care a adoptat și a încercat să imprime o cu totul altă direcție mersului societății de la 1869, despre cum a fost posibilă străpungerea acestui „ghețar” al tradiționalismului german, voi încerca să explic câteva elemente psihosociale specifice acestei comunități. Este foarte clar că sașii au dezvoltat de-a lungul a 800 de ani de viață pe aceste locuri, un anume fel de a se raporta la realitățile noii lor patrii, s-au raportat la o scală specifică de valori și au conservat și au transmis memoriei lor sociale, elemente care au avut ca scop supraviețuirea, și nu oricum, a comunității lor. Păstrarea identității lor sociale, a drepturilor pe care le-au primit de la regii maghiari, au devenit în timp lucruri sacre, ajungându-se chiar până la a se considera acest lucru drept rațiunea existenței lor pe pământul transilvan. Până în anul 1876, statutul sașilor în Transilvania a fost acela de „națiune”, după aceea devenind prin aplicarea legii maghiare (Legea naționalităților), o „minoritate națională”, un grup etnic. Ei însă au luptat neîncetat pentru drepturile lor și pentru statutul lor de națiune în Transilvania. De asemenea sașii au dezvoltat și au transmis din generație în generație ceea ce definim ca și „caracter etnocultural”: după cum spunea Xenopol (*Cultura națională*, 1868) caracterul etnocultural este alcătuit dintr-un câmp de interese și trăsături caracteristice proprii culturii naționale, identificabile în limbă, drept, moravuri, literatură, tradiții și artele frumoase. Nu toate ramurile unei culturi poartă semnul specificului național. Elementul central al specificului național este „conștiința de sine” („când un popor a ajuns la conștiința de sine, când el a început a se dezvolta, atunci el nu pierie până nu împlinește rolul său istoric pe pământ”). Cu timpul, după ce statutul de grup etnic, minoritate etnică,

3 Nicolae Teșculă, *Presa săsească sighișoreană 1869-1900*, în Revista Bistriței, XIX, 2005, pp.231-248. Emil Sigerius, Op.cit, p.2

4 Jürgen Habermas, *Sfera publică și transformarea ei socială*, Editura Comunicare.ro, București, 2005, p.27

a sașilor s-a configurat tot mai puternic în cadrul realităților de după 1876, aceștia au continuat cu o demnitate și o perseverență de un înalt grad etic și moral să-și dezvolte viața socială, politică și economică în Transilvania și mai apoi în România. Ei au dezvoltat sentimentul identității și autoperceperea lor ca fiind diferiți de alți membri ai societății. Etnicitatea este starea de a fi etnic sau de a aparține unui grup etnic. Prezervarea etnicității, sașii și-au realizat-o prin pluralism cultural (formă de acomodare socială în care grupul etnic își păstrează tradițiile și trăsăturile culturale distinctive și cooperează în mod pașnic și relativ egal în viața politică, economică și socială). Niciodată în istoria lor pe aceste locuri sașii nu au folosit separatismul drept modalitate de a-și prezerva etnitatea. Păstrarea tradițiilor, a „spiritului german”, transmiterea lor din generație în generație, au fost idealuri pe care le-au urmărit și spre care au privit sașii de-a lungul istoriei lor în Transilvania.

De asemenea, breslele au avut un rol deosebit asupra tot ce a însemnat viața economică, socială, politică și militară a orașului Sighișoara. Termenul de „breaslă” este definit în *Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a, 1998*, astfel: „*asociație de meșteșugari de aceeași branșă, creată pentru apărarea intereselor comune, organizație închisă a meșterilor*”. Putem vorbi deci, despre bresle ca fiind o formă de capital social, pentru că avem în vedere diferite tipuri de sociabilitate cum ar fi: încrederea, toleranța, cooperarea și relațiile sociale. Anumite relații interpersonale susțin și dezvoltă capitalul social. O dominantă tendință care se regăsește în definițiile date capitalului social de mai mulți cercetători este aceea de a considera capitalul social ca „sociabilitate productivă”. Diferite tipuri de relații, comportamente sau atitudini de sociabilitate au funcție de capital social, doar în măsura în care ele se dovedesc a fi „productive”, deci, ajută la reducerea costurilor de tranzacție în interacțiunea umană. Este exact rolul și rostul breslei ca nucleu al economiei medievale. Un alt exemplu în acest sens putem da „*vecinătățile de tip sășesc din Transilvania*”. Acestea, în forma lor tradițională, bine consolidată, au fost o formă exemplară de întrajutorare în cadrul comunității săsești. Acest model-exemplu a fost adoptat și încă mai funcționează în cadrul comunităților românești a satelor și în mediul urban al cartierelor (în zona Transilvaniei). Ele poartă, ca și vecinătățile săsești o valoare de purtător de capital social deoarece, în acest caz, nu au fost purtătoare de segregare și limitare a interacțiunilor interetnice, ci dimpotrivă.

Membrii breslei se conformau regulilor și dispozițiilor impuse de breaslă pentru că aceasta, prin stricta ei ierarhie exercita o influență socială care consta în schimbări atitudinale și comportamentale determinate de preluarea voluntară a poziției susținute de majoritatea membrilor grupului de apartenență⁵. Un alt tip de influență socială exercitat de breaslă asupra membrilor săi era obediența, pentru că indivizii își modificau comportamentul ca urmare a presiunii explicite exercitate de breaslă

5 Septimu Chelcea, Iluț Petru, *Enciclopedia de psihosociologie*, Editura Economică, București, 2003, p. 95.

și conducerea acesteia, aceasta fiind o autoritate considerată legitimă. De asemenea breasla a dezvoltat membrilor săi un tip de comportament prosocial care nu leza, ci dimpotrivă consolida normele și valorile sociale. Acest tip de comportament era orientat spre ajutorarea, protejarea, sprijinirea, dezvoltarea altor persoane, de cele mai multe ori fără a primi nici o recompensă externă.

Presa, ca unul dintre primele mijloace de comunicare în masă a exercitat o puternică influență asupra grupurilor din mediul urban, ea fiind la început o instituție exclusiv urbană. Grupurile nu aveau încă un exercițiu al selecției și interpretării mesajului transmis prin intermediul ziarelor, ele erau înclinate să dezvolte atitudini comune. Cum dezvoltă grupurile atitudini comune? Prin două mecanisme: existența și activitatea *liderilor de opinie* și *aparitia sau cristalizarea opiniei* printr-un sistem de interacțiuni reciproce în cadrul vieții de grup.

„Liderii de opinie sunt persoanele cele mai active ale grupului, cele mai sensibile față de interesele comune și cele mai preocupate să-și exprime punctele de vedere în problemele de interes mai general (...) Prima funcție a liderilor de opinie este cea de *mediere* între mass media și ceilalți membri ai grupului”⁶. Este și cazul primei publicații sighișorene care este editată și tipărită de membrii partidului *tinerilor sași* pentru a-și face cunoscute ideile și pentru a forma în rândul populației orașului o opinie publică care să le susțină accesul către funcțiile de deputați în Parlamentul de la Pesta. Ei devin astfel lideri de opinie și informațiile din presă (în acest caz tot ei fiind emițătorii) curg de la ei spre segmentele de populație mai puțin activă. Cei mai mulți membri ai grupului primesc informațiile din discuțiile și contactele pe care le au cu liderii de opinie, acest fapt însă, nu exclude relația dintre presă și membrii grupului, care este independentă și funcționează indiferent de existența și performanța liderului. Liderii de opinie sunt recunoscuți ca având o mare competență pe o problemă *specifică*. Ei îi influențează pe membrii grupului în cadrul discuțiilor față în față pe probleme specifice. Ei nu transmit pur și simplu informația ci interpretarea acestei informații (interpretare conformă intereselor lor).

Discuțiile se desfășoară intens și în interiorul grupului, unde întâlnim opinii bine articulate sau sentimente vagi împărtășite la nivelul membrilor. În interiorul grupului viața se desfășoară asemenea unui sistem de interacțiuni reciproce având o dinamică extraordinară de contacte, conexiuni, discuții, conflicte, interpretări. În cadrul grupului, opiniile preexistente se consolidează, cele mai vagi se caută a se transforma în opinii aflate în acord cu valorile grupului. Există însă mulți oameni care nu discută cu nimeni problemele politice, iar în cazul nostru, în societatea conservatoare germană acest lucru este foarte frecvent. Acești oameni reprezintă ținta influenței mesajelor din presa vremii din cauza izolării lor de alte influențe externe. Deci, fluxul de mesaje ajunge din presă la liderii de opinie și de la liderii de opinie la persoanele mai puțin interesate,

6 Paul Dobrescu, Alina Bârgăoanu, *Mass media și societatea*, Editura Comunicare.ro, București, 2003, p. 181

dar și direct, de la presă la aceste persoane care nu intră în conversații pe teme politice. Orice prezentare a cercetării presei ca mijloc al comunicării de masă conține o mare cantitate de întrepătrundere. Nu se pot separa efectele presei asupra publicului sau analiza comunicatorului de conținutul mesajului transmis. Comunicatorii, mesajele, publicul vizat și efectele exercitate asupra lui au toate legătură unele cu altele - legătură care este necesară pentru comunicare. De-a lungul anilor, comunicatorii s-au străduit să folosească metodele de cercetare ca instrumente care să îi ajute să înțeleagă procesul de comunicare și să prevadă efectele demersului lor.

În cadrul mișcării *tinerilor sași* se va înscrie și apariția ziarului ***Sächsisches Volksblatt***, care încă din numărul de probă își va menționa obiectivele și orientarea politică: „*Sigur vom avea nevoie de legi asupra problemelor importante ale vieții, de a căror finalizare stă marea construcție a statului, vom avea nevoie ca această construcție să se facă calm, de aici și înțelegerea clară a importanței și necesității unității tuturor locuitorilor acestei țări la splendida construcție*” și pentru realizarea obiectivelor în noua ordine statală: „*Noi dorim să reprezentăm îmbinarea vieții noastre naționale cu interesele patriei întregi în numele poporului*”:

Apărarea autonomiei totale a municipiilor săsești fără a leza interesele generale ale imperiului (...), apărarea dreptului de reprezentare, a dreptului de dispoziție în interesele speciale ale acestor municipii săsești-introducera sub supraveghere dacă este necesar.

Comunități libere cu posibilitatea de largă reprezentare.

Alegerea funcționarilor reprezentanți pe un timp determinat și nu pe perioada vieții cu posibilitatea utilizării articolului 23 al Parlamentului din 1848”

Nu sunt uitate nici celelalte domenii de activitate. Astfel, în domeniul învățământului va milita pentru „...inițierea separării școlii de biserică și o mai bună reprezentare a științelor reale în școli”, apoi militează pentru dezvoltarea domeniului economic: „*Noi dorim pe teritoriul economiei populare, în privința comerțului și al meșteșugului ca și al agriculturii, profesarea liberă și fiecare proprietate o sprijinim cu toate mijloacele eficiente cu recomandări făcute cu căldură*”⁷.

După prezentarea dezideratelor ne este prezentată și modalitatea prin care acest program al ziarului este pus în practică prin:

„*Discuții invitate pe problemele speciale pe fiecare cadru al vieții noastre cetățenești prin convorbiri în corespondențe sigure și competente, prin dezbateri în comunitățile cercuriale și locale ca și în reprezentanțele bisericești*

Discuții ale noilor legi și ordonanțe

Discuții despre obiectul comerțului și al meșteșugului, agriculturii și silviculturii în două suplimente separate

Dări de seamă ale asociațiilor

Dări de seamă ale târgului și ale cursului (bursei n.n.)

7 *Sächsisches Volksblatt*, 1869, numărul 1, pp.1-2

(...) Și un foileton atractiv (la care n.n.) noi credem că cititorii noștri vor putea discuta”(Ibidem).

Iată cum se conturează cu claritate un dialog social al liderilor de opinie, „**tinerii sași**”, cu populația de origine germană a Sighișoarei, de votul căreia aveau nevoie pentru a-și trimite în Parlamentul ungar reprezentanții, cu scopul de a apăra drepturile și privilegiile populației germane din Transilvania. Dobândite încă de la colonizarea sașilor pe aceste locuri, încă din secolul XII, aceste drepturi și privilegii au fost apărate chiar cu lupte și sacrificii de-a lungul secolelor. Cu atât este mai măreț scopul propus de „**tinerii sași**”, cu atât mai mare dorința lor de a forma un curent de opinie favorabil lor în mediile germane din Sighișoara și chiar din întreaga Transilvanie.

Partidul **tinerilor sași**, transmite prin intermediul acestui ziar interpretarea pe care el o dă Legii Naționalităților, lege pe care tinerii sași o aproba și nu o văd ca un pericol la adresa identității naționale a sașilor. În numărul din 10 ianuarie, pag.2-3 a *Sächsisches Volksblatt* aceștia explică cum, după ce Universitatea a protestat la minister împotriva legii, a continuat protestul și l-a expediat regelui chiar și după ce legea a suferit reale transformări în Parlament, favorabile națiunii germane. Tinerii sași atacă dur pe bătrânii sași în acest număr : „*Chiar împotriva unei legi sancționate se protestează festiv și formal; deoarece domnii cu vederi înguste consideră, uitându-se la aceste legi prin ochelarii lor întunecați și murdari, că prin promovarea acestora se va stinge în cel mai scurt timp germanitatea din țara săsească*” (Idem, nr.1 p.2-3). Tinerii sași demontează toate argumentele pe care bătrânii sași le aduc împotriva Legii Naționalităților, punct cu punct: „*Este adevărat? Este micul nostru popor într-adevăr amenințat de dispariție? Se urmărește, așa cum se insinuează-maghiarizarea sa? Să lăsăm legile să vorbească!*” (Ibidem).

Ziarul, emisar al mesajului și al convingerilor tinerilor sași, expune punctul acestora de vedere față de această delicată lege cu scopul de a convinge națiunea germană de faptul că uniunea cu Ungaria a Transilvaniei este un lucru benefic care va aduce progresul și drepturile germanilor nu vor fi încălcate, ci dimpotrivă.

Cunoaștem faptul că opinia publică sintetizează într-un fel istoria unei comunități naționale, cu ceea ce are ea specific și particular. Niciodată de-a lungul istoriei lor pe aceste locuri, sașii nu au manifestat opinii atât de diferite și în rândul comunității lor nu au apărut curente de opinie opuse din punctul de vedere al conținutului și modului de manifestare. Cum a fost posibil acest „cutremur” care a zdruncinat din temelii conservatorismul și disciplina de fier a sașilor? Poate dorința de progres și de afirmare a tinerei generații de sași, poate îndelungata perioadă în care rigurozitatea germană era considerată sfântă, ea respectându-se încă din familie și transmițându-se în societate, în cadrul relațiilor interumane. În cadrul vieții de grup, mereu conformismul a acționat ca un liant al opiniilor, a exercitat o presiune în vederea respectării sau alinierii la opinia majoritară. Cu atât demersul sașilor sighișoreni este mai temerar iar fenomenul separării opiniei publice germane în două curente total opuse este întâlnit

pentru prima dată la 1869. De această dată „toți sunt ca mine” și „eu sunt ca toți” - proiecția și identificarea - nu au mai funcționat. Probabil fenomenul care a avut loc în sânul comunității germane din Transilvania în preajma anului 1869, este acela de dezintegrare a simbolurilor, ceea ce a dus la întreruperea transferului emoțional de la indivizi la simbolurile instituționale, cauză pentru care individualismul a fost stimulat, s-a creat această dispută între cele două grupări sociale, **bătrânii sași** și **tinerii sași**. Era semnul clar că o perioadă de prefaceri și răsturnări se apropia. Ceea ce tinerii sași fac prin transmiterea mesajului lor este un act de folosire a noilor simboluri prin care să stimuleze emoții care să fie orientate către programul lor, program menit să capteze energia populației și să îi ofere acesteia, în timp, un sentiment de împlinire.

Dar să urmărim mai departe demonstrațiile din ziarul *Sächsisches VolksBlatt* pe care tinerii sași le făceau pentru a demonta punct cu punct argumentele bătrânilor sași împotriva celor două importante legi, Legea învățământului și Legea Naționalităților, adoptate de Parlamentul de la Pesta, după integrarea Transilvaniei în regatul ungar. Referitor la folosirea limbii maghiare în instanțele judecătorești, tinerii sași văd lucrurile în felul următor: „*În fața instanței va fi audiat fiecare în limba sa maternă, chiar și avocații având dreptul-în primă instanță-să folosească una din limbile protocolare... Ce din această lege i-ar putea determina pe dușmanii noștri să vrea să convingă fără încetare poporul nostru că există tendința de a-l maghiariza? Legea cere funcționarilor din jurisdicții să întocmească procesele verbale și în limba maghiară, să corespundă cu instituțiile statului în maghiară, să trimită rapoartele lor spre instanțele superioare în maghiară. Va fi maghiarizat poporul, datorită faptului că un funcționar sau altul trebuie să scrie și în ungurește? A fost el oare latinizat pe vremea când corespondența oficială se purta în latină...?*” (Ibidem). Răspunsul vine prompt, propriul exemplu fiind argumentul cel mai puternic: „*Cu siguranță că NU, chiar și faptul că tinerii sași, deseori în număr mare, au locuit în sate ungurești și au mers la școli și colegii maghiare pentru a învăța ungurește, nu a avut un impact negativ asupra poporului nostru*” (Ibidem). Puterea enormă a presei, pe care tinerii sași au intuit-o în momentul 1869, provine din rolul acesteia de a organiza pentru societate informațiile, de a ușura dar și de a orienta percepția socială asupra beneficiilor pe care sașii le-ar avea în noul context politic, dacă aceștia ar urma convingerile lor. Fini observatori ai societății, fini cunoscători ai trăsăturilor fiecărei categorii sociale în parte, *tinerii sași*, se adresează în mod diferențiat populației, folosind și argumentul susținerii financiare a națiunii săsești de către guvernul de la Pesta: „*Funcționarii noștri, care primesc remunerația lor anuală de la stat (în acord cu bugetul pe anul 1868, jurisdicțiile săsești au primit 200.000 florini, în timp ce comitatele, districtele și scaunele secuiești, de patru ori mai mari, au trebuit să se mulțumească cu 330.000 florini) nu vor avea nimic împotriva să facă de dragul statului acest mic dar util sacrificiu (să scrie și să citească ungurește, nn.); vor ține cont de împrejurări și condiții, la fel ca și meseriașul sas căruia nu-i este suficientă doar limba lui maternă germană pentru a-și vinde marfa, ci trebuie să*

vorbească și maghiara sau româna cu clienții sau vânzătorii săi. Făcând aceasta el nu își renegă nici pe departe naționalitatea sa germană.” (Ibidem). La acest punct tinerii sași vin cu soluții alternative pentru cei care nu doresc acest nou mod de comunicare cu statul maghiar: „*Dar funcționarul care nu dorește în nici un fel să folosească limba maghiară are opțiunea de a se retrage în viața particulară, să trăiască din rodul averii sale particulare, sau dintr-o activitate privată pentru a cărei desfășurare se poate lipsi în totalitate de limba maghiară*”. (Ibidem)

Ne aflăm în fața dilemei: adevărul este în acest caz relevant, inspirat, furnizat? Sau adevărul este construit, descoperit, câștigat în urma unui efort de durată? Versiunea tinerilor sași, mesajul lor transmis prin intermediul ziarului, este propria lor versiune asupra adevărului, iar opinia publică construită pe baza propriilor stereotipuri, potrivit propriilor coduri s-a format sub presiunea intereselor proprii. Este acesta un adevăr? Cert este că ziarul și-a atins scopul, mesajul a ajuns la popor și acesta a acționat în consecință, votând partidul tinerilor sași ca reprezentanți ai germanilor în Parlamentul de la Pesta. Istoria ne va dovedi că, aceștia chiar au fost eficienți în exercitarea puterii după ce au câștigat-o.

Dar să revenim la argumentarea strălucită pe care tinerii sași o fac în demersul lor: „*Acesta ar fi pericolul pe care legea naționalităților îl aduce poporului nostru. Dacă acest pericol ar exista într-adevăr, atunci poporul nostru ar trebui să fi dispărut demult, deoarece au existat și înainte împrejurări similare, fără a-i dăuna poporului nostru, într-o perioadă în care nu aveam încă legături atât de strânse ca acum cu Germania, cu literatura și industria ei. Mai grea este folosirea limbii maghiare în relațiile cu oficialitățile pentru cei care au neglijat total în educația lor învățarea acesteia. Există însă unele dispoziții tranzitorii încât cel care are oarecum un pic de bunăvoință își poate însuși în scurt timp abilitarea necesară în folosirea acestei limbi.*” (Ibidem)

Instrumentează apoi factorii de natură moralizatoare și exemplul personal al înalților conducători ai tuturor germanilor, pentru ca mesajul lor să primească o și mai mare putere de persuasiune: „*Așa cum Majestatea Sa Regele și Majestatea Sa Regina au avut bunăvoința să învețe și să vorbească limba maghiară, așa vom putea ține și noi cei mai mici, cont de noile împrejurări, și va trebui să învățăm ungurește. Încăpățânarea inconștientă este zadarnică; împrejurările nu se ghidează după noi, noi suntem cei care trebuie să ne ghidăm după ele. Dar pentru ca tinerii să-și însușească folosirea limbii maghiare și românești, de aceasta trebuie să se ocupe școala, a cărei misiune este de a pregăti tineretul pentru viață. Dacă nu își face datoria din proprie bunăvoință, atunci va trebui să o facă în mod silit*”. (Ibidem)

Un raport al eficienței activității sale politice aparținând lui Emil von Trauschenfels adresat alegătorilor săi din circumscripțiile electorale unite ale orașului și districtului Kronstadt (Brașov), împreună cu cererea de a-i acorda din nou încrederea și a-l vota în noul parlament de la Pesta, le avem redată în numărul 5 din 21 Februarie, pag.18-19 al ziarului.

Mesajul unui candidat politic trebuie să fie o chintesență a programului politic, economic, social etc., și, în același timp, trebuie să fie atractiv, ușor de reținut, convingător, coerent. Candidatul **tinerilor sași** despre care vorbim, și-a axat mesajul pe o prezentare personală și a insistat asupra valorilor națiunii germane, a îndemnat populația să încerce să înțeleagă realitatea vremurilor și să voteze în consecință. Dincolo de opiniile momentului, importanți sunt liderii momentului: „*Sunt ca bărbat încă tânăr, un copil al noii ere, și-mi iubesc era cu înțelegere deplină și după cum sper eu, corectă; pentru că ea e adevărată și dreaptă (era..nn), în fața ei se afirmă doar cine e vrednic de a se afirma; ea e mai puternică decât toți regii pământului iar pe cei fără de inimă care nu vor să audă avertismentele puternice cu care ea bate la vechile porți, îi va trânti fără de milă la pământ și va păși peste cei căzuți. Aceluia care, însă, înțelege aceste avertismente și li se alătură cu bunăvoința lor, îi va fi dat a-și salva sâmburele sănătos al individualității sale înspre noua orânduire...*”. (Idem, nr.5, pp 18-19). Iată cum, mesajul electoral al candidatului tinerilor sași se axează în principal pe credința în noile realități, pe îndemnul de cunoaștere a acestora, cheia unui viitor mai bun. În această „nouă eră”, candidatul își pune toate speranțele și credințele, o preamărește și îndeamnă populația să vadă realitatea și fiecare individ să creadă în el însuși, în propriul potențial: „*Noua eră va concentra creațiile unor generații întregi în doar câțiva ani; în fața ei nu contează nici un patent și nici un privilegiu. Selbst ist der Mann (ajută-te singur; prin forța proprie)- și liberă este calea pentru angajare*”. Candidatul își prezintă idealul său și direcția pe care o va urma, chemând alegătorii să îl urmeze: „*Punctul meu de vedere stimații mei concetățeni, sau **crezul** meu dacă doriți este rodul înțelegerii acestei perioade și a dragostei credincioase față de țară și patrie (în limba germană, țară Heimat și patrie Vaterland, două lucruri total diferite, nn.). Asta înseamnă că sunt conștient de cinstea de a fi fiul unor părinți sași, adică de origine germană. Subordonez profunde mele legături de dependență față de țara mea natală, frumosul Burzenland (Țara Bârsei) numai datoriei față de patrie. Dar cântăresc toate demersurile mele în acest sens, dacă se potrivesc spiritului epocii și în ce fel pot fi ele aliniate acestuia*”. (Ibidem). Iată cum „epoca” este viitorul și realitățile bine înțelese duc la orientări spre succes. Aceasta reiese din însuși scopul apariției acestui ziar și se regăsește în toate mesajele electorale, și anume nevoia integrării pragmatice a necesităților specifice tuturor locuitorilor de pe pământul regesc în noul cadru al structurilor statale. Se face îndemn la înțelegere între naționalități, la atașament și respect față de noua ordine.

După doar 10 luni de la apariție în numărul din 3 octombrie se menționa sec încetarea existenței jurnalului, cititorii fiind invitați să-și ridice restul rămas din plata abonamentului până la finele anului: „*Așadar **Sächsische Volksblatt** cu prezentul număr și-a încetat apariția, toți abonații care s-au abonat până la sfârșitul anului, vor fi invitați să-și dispună restul lor de contribuție de 1,50 florini de la administrația ziarului Pfarrergasse, casa nr.145*”, după care într-un ultim articol editorial se încearcă

a se explica motivele încetării apariției ziarului. Acestea erau de natură financiară și se face un apel la implicarea unor cititori influenți: „...noi ne ținem obligația de a aduce la cunoștința cititorilor noștri cauza acestei angajări. La întemeierea acestui ziar ne-am angajat pe tărâmul bogat al jurnalisticii patriei pe baza patriotică a programului dezvoltat în numărul de probă. Renunțăm la sursa de interes a câștigului și venim cu speranța că de acum încolo vom avea o participare privată a cercului de cititori de pe Pământul Crăiesc, pentru a căror drepturi indiferent de naționalitate și de confesiune am garantat, unde ziarul în mijlocul indispensabil al acestor interese libere a avut de câștigat mai ales în domeniul reformării corpului reprezentativ...” redactorul își exprimă speranța că existența ziarului a fost utilă mai ales în domeniul reformării corpului reprezentativ de la nivel local la nivelul Universității Saxone „...în timpul existenței acestei foi marea cucerire a locuitorilor de pe Pământul Crăiesc a fost legea corpului reprezentativ al funcționarilor, desființând birocrăția de breaslă...” (Idem, nr.37, p.145).

Deși am putea să integrăm publicația doar în cadrul unei mode a unor foi volante apărute cu ocazia alegerilor, când o grupare sau alta își putea exprima programul politic, ziarul a reușit să fie un imbold pentru noile apariții editoriale în domeniul presei scrise, să mobilizeze o parte a elitei locale, să promoveze și să susțină editarea unor noi publicații⁸.

Nu putem încheia fără a menționa faptul că aspectul politic îl va diferenția pe *Sächsische Volksblatt* de celelalte ziare apărute ulterior, care vor renunța în mare parte la o abordare fățișă a subiectelor politice, limitându-se la a prezenta doar aspecte care țineau de viața orașului, a problemelor cu care se confruntau cetățenii și doar tangențial avem de a face cu unele abordări cu caracter politic, dar care nu doreau să supere pe nimeni.

8 Nicolae Teșculă, *Presa săsească sighișoreană 1869-1900*, în *Revista Bistriței*, XIX, 2005, pp.231-248. Emil Sigerius, Op.cit, p.2

KOMUNIKATIONS- UND BEEINFLUßUNGSMITTEL IM SCHÄSSBURGER ÖFFENTLICHEN RAUM

(Zusammenfassung)

Der Beitrag untersucht die Verarbeitung des historischen Inhaltes welcher von der ersten 1869 in Schäßburg erschienenen politischen Zeitung dem „Sächsischen Volksblatt“, gegeben ist, aus Sicht der sozialen Kommunikation und der Einwirkung welche die Presse auf die Meinungsbildung der Öffentlichkeit auszuüben anfang .

Die Zeitung wurde als Sprachrohr politischer Gedanken der „Jungsachsen“ Partei in Schäßburg Januar 1869 ins Leben gerufen - erschien jedoch nur 10 Monate lang, die letzte Nummer wurde im Oktober desselben Jahres herausgegeben. Die Analyse einiger Artikel dieser Zeitung aus dem Standpunkt der von den Herausgebern (jungsachsen) übermittelten Botschaften, führen zur Schlussfolgerung dass in dem öffentlichen Raum, auch in der konservativsten und althergebrachten Umgebung so wie diejenige der deutschen Gemeinschaft in der zweiten Hälfte des XIX Jahrhunderts war - die Presse das Hauptmittel zur Meinungsbildung darstellte.

Einige Eigenarten des sächsischen Lebens und der Denkweise der Sachsen aus diesem Zeitabschnitt werden auch analysiert, um so nochmals die Wichtigkeit der Meinungsbildung und Wechsels, der Teilnahme und des Benehmens der Gesellschaft mittels der Presse, zu unterstreichen.

ZAHARIA BOIU -autor de manuale-

Cornelia Suciu

Zaharia Boiu - tatăl și școala românească

Zaharia Boiu - tatăl s-a născut la 8 mai 1800 în comuna Hetiur, unde tatăl său, Mihail Boiu, era preot.

Comuna Hetiur, este o comună situată nu departe de Sighișoara. Este o comună foarte frumoasă, așezată în formă de cerc, încât dacă te uiți bine parcă ar fi un teatru antic grecesc. Comuna este construită pe trepte de înălțimi. De pe o colină a dealului stă de veghe comunei, Biserica cu turnul ei înalt, construită în stil țărănesc, având un clopot cu sunet lin, melodios, încât atunci când trage parcă auzi o muzică cerească, ce te atrage dându-ți liniștea sufletească.

De jur împrejur este înconjurată de dealuri pline cu verdeață și cu flori multicolore care prin parfumul și culoarea lor vin să întregască frumusețea comunei, dar și să închine o cântare lui Dumnezeu pentru faptul că le-a dat un loc și o menire pe acest pământ. Cercul se închide cu frumoasele păduri.

Comuna Hetiur prin așezarea ei, dă senzația unei armonizări muzicale, care te îndeamnă la meditație, reflectare și nu în ultimă instanță o puternică dorință de muncă, luptă și afirmare.

Sub conducerea și păstoritul preotului Mihail Boiu s-a ridicat Biserica, cam pe la anii 1805 - 1807. Mihail Boiu s-a căsătorit cu Maria Dreghici din Sighișoara, fiind binecuvântați cu trei copii: Ana, Patricic, **Zaharie**.

Rămânând orfani de tată, Zaharie Boiu senior și o soră mai mică au fost luați în casa parohului Ștefan Bălaș, din Sighișoara. Acesta devine părintele spiritual al lui Zaharie Boiu senior. Deși nu se încadrează în perioada de acțiune a ASTREI, prin ceea ce a realizat pe tărâmul vieții religioase și a învățământului românesc sighișorean, merită să fie încadrat ca primă personalitate de marcă a Sighișoarei, el realizând fundația pe care s-a clădit mai târziu opera ASTREI¹.

Cel care a preluat de la Ștefan Bălaș nu numai înclinația spre cele sfinte, ci și grația pentru școala primară românească, continuându-i opera pe ambele planuri a fost Zaharia Boiu senior (1800 - 1885).

Zaharia Boiu senior a intrat în viața publică, pe terenul bisericesc, la Biserica și parohia greco - neunită a Sighișoarei, mai întâi ca dascăl și cantor, mai târziu și ca diacon.

În 1833 a fost ales paroh primar în Sighișoara, iar în 1834 s-a născut fiul său

1 Vezi *Arhiva Protopopiatului Greco-ortodox din Sighișoara*. Cronica Bisericii Ortodoxe Sighișoara.

Zaharie Boiu, viitor preot, poet, membru corespondent al Academiei și altele.

În 1845 primește postul de administrator protopopesc tractual.

În 4 decembrie 1848 a fost hirotonisit de Preasfințitul Noul Arhiereu Andrei, baron de Șaguna cu „actul de numire din partea Episcopului” și cu brâul roșu devenind Protopop.

Zaharie Boiu senior cumpără o casă în cetate pentru satisfacerea multiplelor cerințe ale vremii, pentru binele celor de un neam cu el.

Încununarea străduințelor sale pe plan școlar o aduce anul 1860. Primăria dă Parohiei ortodoxe dreptul de cumpărare a casei pentru școală în cetate dar și sprijinirea materială a noii școli².

Formarea intelectuală a tânărului Zaharia Boiu

Drumul spre Sighișoara este de o variație fermecătoare.

Zbuciumul sufletesc încrețește fruntea noastră, iar furtunile vremii ruinează cetățile. Cetatea Sighișoara a rămas aproape neatinsă de vremi, zidurile ei n-au farmecul ruinelor. Stăpânitorii cetății au jertfit orice pentru păstrarea ei.

Frumusețile Sighișoarei au trezit în cursul vremurilor admirația tuturor călătorilor:

Italianul GROMO în informația pe care o dă principelui din Florența, Cosimo de Medicii este foarte încântat de Sighișoara.

„Perla văii Târnavei” o numește Bergner.

Lui Kovari i se pare „orașul de jos, vara, înconjurând cetatea ca o cunună de trandafiri albi și roșii, împletită cu frunze verzi”.

Domnul Nicoale Iorga admiră piața orașului, ca una din cele mai frumoase ale Ardealului.

Trecutul Sighișoarei se împletește din clipe de bucurie și de durere.

La 6 februarie 1506 în biserica din dealul cetății s-a încheiat frăția maghiarilor, secuilor și sașilor, de teama țăranilor, dar mai ales, împotriva românilor.

Unirea celor trei națiuni și recunoașterea celor patru confesiuni sunt cele șapte păcate ale Ardealului, confirmă Alexandru Papiu Ilarian.

La 29 august 1549 s-a convocat dieta la Sighișoara, în care s-a hotărât că Ardealul va recunoaște ca rege pe cel care îl va alege Ungaria.

În 1704 a fost arsă și dărâmată o parte a orașului și cetății.

În 1849 sașii din Sighișoara au aprobat votul dietei pentru unirea Ardealului cu Ungaria.

La Sighișoara s-au adunat 223 de preoți și câțiva protopopi arătând încrederea față de cinstitul episcop Ioasaf, cel persecutat de calvini. În cronica bisericii din Sighișoara se păstrează consemnată data de 28 mai 1822 când episcopul MOGA a

² Tului Racotă “Însemnările autobiografie ale preotului sighișorean Zaharia Boiu” în *Mitropolia Ardealului*, III, 1958, pp. 5-6.

trecut pe aici. Orașul nostru are o veche tradiție bisericească ortodoxă, necunoscând abaterile de la legea veche. Întâmplarea a făcut ca Francisc Iosif, călătorind prin Ardeal (1852), în ziua de 30 iulie, să înalțe la rangul de consilier intim pe Mitropolitul ȘAGUNA, în Sighișoara.

Nu este nici o surpriză că această localitate a dat Ardealului pe cel mai mare predicator:

Zaharia Boiu

Zaharia Boiu junior vede lumina zilei la 4 martie 1934, în acest oraș medieval, fiind fiul lui Zaharia Boiu și al Ioanei Pălasau, devenind mai târziu: „bărbat” probat și cu autoritate, mai ales în oratoria bisericească,

- „predicator de elocvență rară”,
- „podoaba Bisericii sale și fala amvonului român de peste Carpați”
- „unul dintre cei mai distinși oratori bisericești”,
- „orator de remarcabile posibilități”,
- „poetul, preotul, redactorul diferitelor ziare de mai târziu”.

Provenind, prin tradiție, dintr-o familie de preoți, la rândul său, îmbrățișează și el această carieră, singura posibilă pentru românii de atunci de a scăpa de sclavia întinerului.

Moștenind calitățile tatălui, în ceea ce privește munca îndârjită pentru a lăsa ceva concret în urmă, dar și curajul de a lupta pentru apărarea oamenilor săi, iar de la mamă moștenește acea tandrețe plină de iubire de oameni, nu este nici o clipă de îndoială că se născuse o ființă umană menită să devină un adevărat luminător al poporului român, alături de alți frunzași ai vremii.

În îndeplinirea tuturor acestor deziderate l-au ajutat și calitățile intelectuale deosebite.

Alături de frații săi, a crescut de mic în vechile și frumoasele virtuți naționale și creștinești ale neamului nostru. Activitatea prestigioasă pe tărâm bisericesc și școlar al tatălui îl influențează și pe fiu³.

Școala primară, învățarea scrisului și a cititului, cele patru operații ale aritmeticii, le-a deprins la școala elementară românească, ridicată de însăși tatăl său, ajunsă vestită pe întinderea Târnavei Mari prin strădaniile învățătorului Nicolae Stan.

Văzând râvna pentru carte, părinții l-au înscris la liceul săsesc - Gimnaziul evanghelic - luteran Sighișoara - unde din prima și până în ultima clasă lua totdeauna cele mai mari note.

În anul școlar 1849 - 1850 funcționa în clasa „psihologico - matematică”, și de aceea apar noi discipline.

Printre profesori îi amintim pe Teutsch, J.Haltrich, Friedrich Muller, Jozsef

3 Vezi Arhiva Protopopiatului Greco-ortodox din Sighișoara. Cronica Bisericii Ortodoxe Sighișoara.

Hoch, Johann Ziegler, Daniel Hohr.

Introducerea limbii române ca obiect de studiu la școala din Deal este un început de colaborare între învățătorii români și profesorii sași. Profesorii germani au manifestat o atitudine corectă față de tânărul Boiu⁴.

Elev la liceul săsesc din Sighișoara, între anii 1846 - 1854, ce cultivă cu predilecție studiile luministe, ajutat de profesori binevoitori, ca folcloristul J.Haltrich, și încurajat de un tată iubitor de cultură și uneori el însuși stihuitor, Zaharia Boiu scrie versuri de timpuriu, chiar și în limbile latină și germană. El a debutat în primul număr al *Telegrafului Român* cu poezia „Salutare la Telegraful Român”, scrisă într-o limbă foarte greoaie, o îmbinare a limbii chirilice cu limba chirilică de tranziție⁵.

Zaharia Boiu dă românimii îndemnuri să se trezească din letargie, din somn și să pășească pe drumul dezvoltării multilaterale, îmbrățișând meseriile, comerțul, știința.

Trece bacalaureatul cu calificativul „eximo modo”.

Sărăcia și împrejurările istorice îl silesc pe Zaharia Boiu să meargă pe un drum lung și sinuos. După un an se face dascăl în Săcelele Brașovului, desfășurând o activitate prestigioasă, atrăgând atenția lui Andrei Șaguna. În 1855 acesta îl cheamă la Sibiu, unde intră la **Seminarul Andreian** terminând cursurile teologice și pedagogice.

Mitropolitul Șaguna îi acordă o catedră de profesor la secția de pedagogie, menținând-o doi ani. Apoi este trimis ca bursier la Universitatea din Leipzig.

Cu o recunoaștere supremă a formațiunii sale culturale, în 1890 a fost ales academician. „În scurt timp Academia română a devenit un for de lumină, un focar de căldură pentru întreg poporul românesc, fără deosebire de barierele vâmlor, de păreții despărțitori ai stărilor”.

Situația generală a învățământului românesc și a manualelor școlare, în Transilvania până la Zaharia Boiu

Cadrele vechii organizări politice a Transilvaniei și Ungariei nu favorizau dezvoltarea elementului românesc, care constă dintr-o singură pătură, pătura țărănească.

Situația în Transilvania este agravată și de unele măsuri represive de ordin național prin care se încerca deznaționalizarea elementului românesc, ca de pildă, legea propusă în dieta din 1842 în virtutea căreia „în toate școlile Principatului - exceptând cele săsești - limba de predare să fie cea maghiară”. Chiar și în școlile Blajului, înființate, dezvoltate și susținute prin jertfele românilor, în termen de 10 ani trebuia să se treacă la limba de învățământ maghiară, ducând la un protest vehement atât din partea Blajului cât și din cea a Sibiului.

4 Vezi *Matricolele liceului Josef Haltrich Sighișoara*, 1846-1865.

5 *Telegraful Român*, nr. 1, 3 ianuarie 1953.p. 2.

Începând de pe la 1800, în școlile Blajului începe să mustească conștiința națională, apar primele publicații românești în Transilvania și se tipăresc cele mai multe cărți românești în tipografia de la Buda.

În această perioadă învățământul românesc propriu-zis nu înregistrează progrese deosebite. Conte Nicolae Wesseleny, deși cu oarecare vederi democratice scrie în ziarul clujean - Kolosvary Hirado - „aceea care cer școli pentru poporul român de la sate, voiesc nefericirea lui, căci deșteaptă într-însul dorințe și aspirațiuni necunoscute până acum lui”.

Școala era socotită fiica bisericii: „biserica fără școală era ca o moară fără roate”, le spunea în 1804 Radu Tempea, gramaticul și directorul școlii naționale ortodoxe din Transilvania, brașovenilor⁶.

Nici episcopii n-au întreprins măsuri pentru îmbunătățirea situației învățământului sătesc. Pe la 1843 Blajul nu avea încă o școală națională, adică populară, pe măsura timpului, ci una în care badea Gheorghe Gruică, cantorul catedralei predă atât băieților cât și fetițelor puțin scris, citit și aritmetică. Referitor la aceasta Alexandru Papiu Ilarian spunea: „Oare este apa Târnavelor destulă pentru a șterge această rușine?” Noi credem totuși că Blajul și-a îndreptat atenția spre institutele lui: școala de normă, liceul și seminarul.

Chinuitoare a fost epoca Bucoavelor sau a școalelor az - buche din primele decenii ale secolului XIX. Alfabetul sau literele lui nu se citeau prescurtat ca astăzi, ci prin cuvântul „bucnea” sau echivalentul lor, ca de exemplu:

a = az

b = buche

g = glagole

d = dolore

e = iest

z = zalu

j = zemble

i = ije

k(c) = kako

l = liude

m = mislete

n = naș

Tatăl nostru se scria.

o = on

p = pocoi

r = rîță

s = slovo

t = tverdu

ț = ți

u = uc

f = fita

h = her

ce = cervu

ș = șa

ă = ier

Tverdu - az - tverdu- ier - liude - naș - on - slovo - tverdu - rîță - uc.

6 Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, ed. Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 123.

Conținutul acestui învățământ neștiințific și nebulos, va fi atacat de însuși Simion Bărnuțiu, care cerea „deschiderea a cât mai multe școli naționale, în care să se introducă științele cele folositoare, adică cele cu aplicabilitate în realitățile vieții, ca să se poată apăra poporul de pauperism într-un mod mai sigur”⁷.

Consecințele evenimentului din 1867 s-au făcut simțite și în domeniul învățământului. Un ecou al lor este reflectat în cuvântul rostit de Gheorghe Barițiu, la închiderea adunării generale a ASTREI, ținută la Șomcuta-Mare, în 12 octombrie 1869, în al cărui sfârșit găsim starea suflătoare generală a românilor din A - U: „Recomand onorabilei adunări generale de la Șomcuta - Mare luarea în cea mai de aproape considerațiune spăimântătoarea nepăsare ce se manifestă în unele ținuturi către școalele românești, către literatura română, către institutele patriei și națiunii, mai scurt către tot ce e românesc”.

Învățământul și bucoavele au rămas tot cele vechi.

În 1744 apare în Transilvania Bucoavna de la Cluj având ca titlu „Bucoavnă ce are în sine deprinderea învățaturii copiilor la carte și simbolul credinței creștine, zece porunci ale legii vechi și ale celei noi, șapte taine ale bisericii răsăritului”.

În 1777 apare în nemțește și românește o „Ducere de mână către aritmetică” și o „Ducere de mână spre cinste și dreptate”.

Bucoavna de la Sibiu apărută în tipografia lui Martin Hochmeister este intitulată „Bucoavna spre folosul neamului românesc”.

Bucoavna de la Blaj este intitulată „Alphavit pentru folosul și procopseala școalelor celor normalicești a neamului românesc”.

Sibiul a avut noroc să fie înzestrat cu câțiva „directori naționali” ai școlilor care au lucrat cu multă râvnă la înaintarea învățământului. Printre aceștia se află și Grigorie Pleșoianu. În „Introducerea” Abecedarului, Pleșoianu spunea următoarele: „De vreme ce știința cetirii este cel mai anevoie meșteșug și trebuie cele mai ușoare mijloace spre a-l putea pricepe copiii prea bine, ne-a chibzuit societatea de a hotărâ ca literele să nu se mai citească sârbește, ci firește: a, be, ve, ghe,de, e, je, te; și devreme ce învățatura cetirii privește mai cu seamă de a face pe copil să fie un om bun și cinstit în societate și în patria sa, nu e nici o greșeală de a apuca drumul cel mai scurt care-l poate duce acolo”

Activitatea lui Zaharia Boiu pentru constituirea unui sistem de învățământ modern în Transilvania

Documentele destăinuiesc trista stare școlară, peste 80% din învățătorii diecezei ortodoxe a Transilvaniei nu aveau calificarea necesară, și cei mai mulți dintre aceștia abia știau să scrie și să citească, iar localurile școlii chiar și în unele orașe, erau

⁷ Vezi manualul lui Ioan Pop Reteganu- „*Carte de cetire*” pentru anii din urmă ai școalelor populare, școala de repetițiune de adulți și pentru poporul nostru, Ed. Librăriei Nocolae I. Ciurcu, Brașov, 1892.

improprii desfășurării procesului instructiv - educativ.

În școală, izvorul de învățătură era Bucoavna incapabilă să creeze un proces instructiv - educativ complex cum cerea spiritul vremii. Nu se urmărea ca elevii să învețe scrisul să cunoască lumea reală, să-și facă o educație patriotică și artistică.

Mulți intelectuali transilvăneni în frunte cu Andrei Șaguna, preocupați de necesitatea ridicării nivelului instructiv - educativ a școlilor „poporale” române, susțineau ideea elaborării și tipăririi „cărților școlastice” bine întocmite.

Ideea a fost a ASTREI, creată la 23 octombrie 1861. ASTRA a pus pe prim plan alcătuirea și tipărirea unor asemenea cărți.

Conștient de rolul manualelor didactice, într-o vreme când se cerea mai mult chiar și de la cel mai simplu țăran, profesor la un institut, îndrumat și controlat îndeaproape de Șaguna, participant entuziast la munca de înființare a noii „Asociațiuni” și ajuns între primii ei membrii activi, înarmat cu temeinice cunoștințe din domeniul pedagogiei teoretice și practice și înzestrat cu talent literar, Zaharia Boiu acceptă greaua sarcină a întocmirii principalelor manuale necesare „școlilor populare”.

Ținând cont de justetea luptei poporului român pentru ridicarea culturală, socială și națională și de triumful realizat în țările înaintate de principiul educării multilaterale a elevului școlii elementare, Zaharia Boiu a extins conținutul învățământului românesc, punând la bazele lui cultura generală.

Prin manualele sale, Zaharia Boiu a dat expresie convingerii că fiecare obiect de învățământ contribuie la realizarea scopului formal și material al învățământului. Zaharia Boiu sublinia că limba noastră literară a făcut un spor neobișnuit de mare în ultimul timp. De acest spor se bucură până acum numai învățații, literații, inteligenții.

O altă coordonată modernă a activității lui Zaharia Boiu ca alcătuitor de manuale, o constituie adaptarea conținutului învățământului la cerințele și împrejurările vieții poporului nostru. Zaharia Boiu aplică în mod creator principiul că: „școala își primește conținutul ca și sensul de la viață”⁸.

Zaharia Boiu își exprimă convingerea că e necesar ca o școală poporală bine întocmită să aibă în orarul ei și desenul. Acesta este un factor important al educației estetice căci cultivă în școlari simțul frumosului, dar este cerută și de trebuința fiecăruia de a-și desena un lucru, fie numai o unealtă de agronomie ori meserie.

Ideea promovării meseriilor bazată și pe tendințele de dezvoltare a economiei capitaliste a Transilvaniei, este susținută de Zaharia Boiu și mai târziu, prin articole publicate în ziarul Transilvania - organ al ASTREI.

Zaharia Boiu a urmărit ca manualele sale să fie și instrumente de educație națională, să fie îndemnuri de situare pe drumul marilor împliniri naționale. Cu toate acestea, pedagog integru și bun cunoscător al stărilor de spirit din Transilvania post revoluționară, ca și al menirii adevăratei școli, Zaharia Boiu este conștient că

8 Zaharia Boiu, „Despre cultura poporului nostru” în *Transilvania*, XXIII, 1892, pp. 1-8.

adevăratul patriotism duce la ideea de umanitate, condamnând trufia națională aducând o contribuție românească la realizarea conviețuirii pașnice locale.

Zaharia Boiu susține formarea gândirii logice a elevului, căci numai acela vorbește bine, drept, corect, care cugetă bine, drept și corect. Limba fiind numai tipul și răsunetul cugetării. În manualele sale nu sunt uitate nici proverbele, considerate o comoară de înțelepciune spirituală, de înțelepciune populară.

Manualele scrise de Zaharia Boiu sunt:

- în 1862 tipărește la Sibiu un „Abțadariu pentru școalele populare române” și un îndreptar metodic pentru folosirea acestuia denumit „Manducere pentru învățători la întrebuintarea Abțadariului”.
- în 1865 tipărește „Cartea de citire pentru școalele populare române” - partea întâi.
- în 1869 tipărește:
 - Cartea de citire - Partea a II-a
 - Elemente de geografie
 - Elemente de istorie
 - Elemente de istoria naturii și fizică

Zaharia Boiu și-a dat seama de necesitatea unei cărți de citire corespunzătoare. El trece la lucru și alcătuiește „Cartea de citire” - partea întâi.

Și pentru ca încă din cursul primar elevii să beneficieze de tot ce produsese scriitorii noștri mai bun și mai sănătos pentru fii țăranilor. Zaharia Boiu a căutat să culeagă un mănunchi de poezii și proverbe pline de învățăminte, care să deschidă un drum luminos celor ce fuseseră lăsați până atunci în întuneric.

Prefața către învățători a „Cărții de citire” - partea întâi aduce o concepție înaltă și surprinzătoare prin noutatea ei cu privire la conținutul și scopul unui asemenea manual. Zaharia Boiu știe că o carte de citire trebuie să aibă însușiri care să-i dea o finalitate multilaterală, să îmbogățească și să înfrumusețeze limba elevilor, să le creeze acestora deprinderea de a cugeta, să le deștepte și să le cultive fantezia, să le înnobileze inima în vederea receptării a tot ce este bun și frumos, să le înmulțească cunoștințele referitoare la diferite ramuri ale științelor. Pentru a da viață acestei concepții constructive, în cărțile de citire, Zaharia Boiu alternează proza cu poezia, grupează textele după criteriul tematic și le situează în așa fel încât să satisfacă principii și metode didactice moderne, ca predarea cunoștințelor în mod gradat și sistematic.

Zaharia Boiu a evitat tratatele lungi și ostenitoare care pretind facultăți și pregătiri cu mult mai mari de cum le pot avea niște prunci începători primind numai bucăți scurte și ușoare.

Zaharia Boiu consideră că intercalarea poeziei printre proză nu va constitui un defect, ci o preferință a acestei cărți, pentru că etatea de 7 la 9 ani predomină la copii fantezia. Pe ici pe acolo, Zaharia Boiu, a mai intercalat și scrieri chirilice.

Zaharia Boiu a insuflat cărților sale și un caracter național, cerut de valul de entuziasm stârnit în Transilvania de unirea din 1859, de literatura militantă românească

și de însăși conștiința lui Zaharia Boiu care se considera cetățean al României. Pentru o mai temeinică formare a omului legat istoricește de neamul și pământul său, Zaharia Boiu introduce în Cartea de citire - partea întâi lecții precum: „Cum a fost Transilvania mai înainte?”, „Blajul și poporul românesc”.

Cuprinsul „Cărții de citire”- partea întâi este aranjat pe 8 capitole mari, aranjate astfel: NARAȚIUNI, DESCRIERI, FABULE, DIALOGURI, PARABOLE (asemănări, pilde), GHICITORI, CÂNTĂRI⁹.

Manualul lui Zaharia Boiu trebuie să servească în școli ca un prim îndrumător în viață a copilului. Zaharia Boiu strecoară la momentul potrivit o învățătură pe care copilul trebuie să-o prindă încă de pe băncile școlii:

- cea mai frumoasă podoabă a casei, fie bogată, fie săracă este curățenia
- ce cinste-i pe un sătean să-și vadă casa înconjurată de curte curată și de grădină bine lucrată

- leneșul mai mult aleargă

Pe lângă bucăți originale Zaharia Boiu introduce în manual legende, tradiții populare și scurte povești ca „Mureșul și Oltul”, „Când a învățat lupul carte”.

Manualul cuprinde 17 poezii, dintre care 7 aparținând lui Zaharia Boiu scrise anume pentru copii.

Ceea ce caracterizează cărțile lui Zaharia Boiu este tendința de a mișca la fiecare pas și cu fiecare piesă de citire, din orice domeniu ar fi luat subiectul, sufletul elevului, de a-l ridica în sfere mai înalte ale iubirii de oameni, de a-l face mai bun. Nu idei voia să dea Zaharia Boiu, ci simțuri înalte și alese.

Un alt manual pentru școlile populare române este Abecedarul, necesar pentru clasa întâi. El va trebui să fie întocmit așa, ca să introducă obiecte după puterea de înțelegere a minorilor. Aceasta este un lucru greu și de aceea principal trebuie să fie modul cum va ști învățătorul să întrebuințeze Abecedarul; și aceasta l-a determinat pe Zaharia Boiu să scrie o **manducere** pentru învățători.

Planul interior al Abțadaruului este ca să introducă pe băieți în elementele tuturor acelor lucruri care se cer de la o școală populară bine întocmită, și care sunt: Doctrina religioasă, Limba maternă (vorbită și scrisă), Aritmetica, Geografia, Istoria, Istoria patriei, Fizica, apoi Cântarea și desenul.

Sufletul școlii este învățătorul, iar Abțadariul trebuie să știe a-i da viață și suflare, căci în deșert va fi metalul în stâncă dacă nu va fi și un băiat care să-l știe scoate¹⁰.

Zaharia Boiu susține în manducere ca scrierea să se înceapă înaintea cetirii, pentru că cere deprinderi mai multe decât citirea, și dacă nu se va începe mai de timpuriu decât aceasta, nu se va putea merge într-un pas cu ea. Scrierea se începe cu punctul, în etapa a doua se învață liniile, iar în faza a treia liniile strâmbe, curbele, cercul rotund și cercul lunguiet. Apoi, se învață vocalele, consoanele și silabele. Abțadariul

9 Idem, *Carte de cetire* Partea I-II, Ed. Tipografiei Diecezane, Sibiu, 1865-1869.

10 Idem, *Abițidariu pentru șoliile populare române*, Ed. Tipografiei Diecezane, Sibiu, 1862.

lui Zaharia Boiu este întocmit după metoda sunetară și după scriere și citire.

Zaharia Boiu știe să îmbine foarte bine cunoștințele în lecții, începând cu lucruri simple și terminând cu lucruri mai grele sau complexe.

Zaharia Boiu preia în Abțadariu alfabetul latin explicând fiecare literă în parte, chiar dacă ea s-a mai întâlnit și în alfabetul chirilic.

Din Abțadariul lui Zaharia Boiu nu lipsește nici „Aritmetica”. Referitor la aritmetică, el se pronunță astfel: Lucrul principal este ca băiatul să-și câștige o idee clară despre număr. Aceasta o va avea numai atunci, când va vedea, cum dinaintea ochilor lui se nasc numerele unul dintr-altul. Numărul 1 este fundamentul tuturor numerelor. El este lucrul cel dintâi al instrucțiunii. După parcurgerea Abțadărului școlarul va ști elementele cele mai folositoare pentru toată viața.

Cartea „Elemente de istorie a naturii și fizică” pentru școlile populare române greco - orientale, de Zaharia Boiu, are ca subtitlu „De cunoașterea naturii”, urmând 52 de lecții din domeniile fizicii, geologiei, botanicii, zoologiei, igienei corporale.

În manualul intitulat „Elemente de istorie” Zaharia Boiu arată că nu s-a mărginit numai la istoria patriei, arătând că istoria patriei noastre nu ar fi înțeleasă dacă nu ar fi tratată cât de cât în legătură cu istoria întregii omeniri. Manualul începe cu o serie de lecții despre popoarele antice: sirieni, greci, romani. Un alt popor antic căruia Zaharia Boiu îi acordă o mare atenție sunt fenicienii.

Dacă urmărim îndeaproape manualele scrise de Zaharia Boiu pentru școlile populare române și întreaga sa activitate observăm că încearcă să cultive la școlari sentimentul de dreptate și moralitate.

Prin manualele sale Zaharia Boiu a dat expresie convingerii că fiecare obiect de învățământ, în mod diferit, contribuie la realizarea scopului formal și material al învățământului. Dincolo de toate acestea manualele lui Zaharia Boiu au fost scrise în așa fel încât să scoată românimea din întunericul necunoașterii, de a-i stimula pentru meserii, știință, cultivând speranța unei deveniri umane cu aspirații înalte¹¹.

În încheiere permiteți-mi să mă asociez cu Ion Codru Drăgușanu și să spun:

„În casa cu flori multe intri cu încredere, pentru că omul care are flori în grădină are flori și în suflet. Neamul românesc nu se va civiliza până când nu vom vedea în ferestrele fiecărei case oale cu flori; cine nu umblă la școli nu iubește florile”.

Aceasta constituie de fapt visul și lupta lui Zaharia Boiu.

11 Idem, *Manducerea pentru învățători la întrebuintarea Abițidarului*, Sibiu, 1862.

ZAHARIA BOIU
-AUTHOR OF SCHOOL BOOKS-

(Summary)

Zaharia Boiu was born on the 4 of March 1834, in the beautiful medieval town of Sighisoara. He comes himself this career, the only one viable for Romanian in those times as a means of escaping the slavery of darkness.

He inherits his father`s qualities concerning hard as the hard work and leaving something sustainable behind, as well as the courage to fight for his men, becoming an enlightener of the Romanian people, together with other characters of those times.

Together with his brothers, he grows into the ancient and beautiful national and Christian virtues of our people. The prestigious activity on the scholar and clerical field of his father also influences the son. He continues his studies at the German high school in Sighisoara.

At the Andreian Seminar he participates to theological and pedagogical courses. In 1890 he becomes an academician.

All these distinguish him as an:

-as a preacher of rare eloquence:

-as a highly valuable figure of his Church and the pride of the Romanian pulpit:

-as a poet, priest, editor of several newspapers, author of manuals for the later Romanian popular schools.

Through all these he fought against the darkness of ignorance, guiding the Romanians towards the spiritual growth through education, seeing education and professional skills as means of personal development and self becoming.

PICTORIȚA BETTY SCHULLER ȘI COLECȚIA EI DE ACUARELE DIN PATRIMONIUL MUZEULUI DE ISTORIE SIGHIȘOARA

Adriana Antihi

Sighișoara frumoasa și unica cetate medievală de pe Târnava Mare, se face cunoscută nu numai ca un important centru meșteșugăresc (secolele XIV - XVI - XVII) dar și ca o cetate în care viața artistică cunoaște un nivel deosebit. Astfel statutele orășenești ale Sighișoarei din 1514-1517 fac referire la ordinele regelui Vladislav al II-lea privind revenirea în Cetate a unor bresle: pictori, strungari în lemn, zidari, tâmplari¹.

Refacerea și decorarea celor două biserici din Sighișoara (Biserica din Deal și Biserica Mănăstirii) contribuie în secolul al XVI-lea la formarea unui mic centru artistic în care sunt activi, cum indică și statutele orășenești, pictori, sculptori, etc.

În această epocă a funcționat la Sighișoara un atelier de altare poliptice condus de Johann Stoß, fiul celebrului sculptor gotic Veit Stoß, activ la Cracovia și Nürnberg. Acestui atelier i se datorează, probabil, altarele bisericilor din satele vecine - Fișer, Beia, Rodeș. Johannes Reychmuth din Sighișoara, poate membru al breslei strungarilor de lemn, este autorul unei serii de piese de mobilier în stil gotic și Renaștere, care decorează interiorul bisericilor din Biertan, Richiș, Ațel și Sighișoara-la Biserica din Deal.

Pictorul Jeremias Stranovius din Sibiu pictează și sculptează altarul și orga din Biserica Mănăstirii de la Sighișoara între anii 1680-1682, precum și portretul primarului sighisorean Michael Helwig (1677-1686). Johann Martin Stock (1742-1800) pictează portretul generalului Michael von Melas, datat în anul 1793, aflat în pinacoteca Muzeului din Sighișoara.

Ludwig Schuller (1826-1906) a studiat pictura și sculptura la Academia de Artă din Viena. Împreună cu alți pictori, cum ar fi Carl Dörschlag (1837-1917), au venit în Transilvania ca profesori de desen, și au avut un rol însemnat în reconsiderarea prestigiului picturii, a artei în general, a profesiei de artist, pe fondul pătrunderii Zeitgeist - ului (spiritul epocii) în Transilvania. Elevii lor: Betty Schuller, Karl Ziegler, Artur Coulin, Robert Wellman, Octav Smigelschi, Fritz Schullerus etc. sunt cei mai importanți pictori din sud- estul Transilvaniei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor. Ludwig Schuller are numeroase lucrări de mare finețe, cu valoare deosebit documentară, portrete, peisaje cu Sighișoara, Tușnad, din Munții Carpați și Austria (Klagenfurt) precum și tablourile de la altarele Bisericilor din

1 Topografia monumentelor din Transilvania. Mun. Sighișoara, p. 22

Sighișoara - Siechhof, Daneș, Laslea, Dedrad, Peteka și Saschiz². Karl Ziegler, născut în 1866 la Sighișoara și mort în Transilvania în 1919 este un alt pictor care a lăsat frumoase portrete și peisaje. Muzeul nostru are în colecția de artă, doar un caiet de schițe.

Este neîndoielnic că în secolul al XIX-lea și începutul celui următor, peisajul se constituie și la noi ca gen aparte. Peisajele transilvănene evidențiază topografic locurile, redând cu scrupulozitate, exactitate, specificul etnografic și geografic local.

În această viață artistică febrilă a secolului XIX și începutul secolului XX, era firesc și natural să apară, să lucreze și să se remarce un talent deosebit în persoana pictoriței Betty Schuller (1860-1904).

Fiica lui Ludwig Schuller, profesor de desen, pictor și primul fotograf din Sighișoara, Betty Schuller este considerată prima pictoriță a bătrânului burg sighișorean. Mama ei, Friederike, născută Martens și bunica ei, din partea tatălui, originară din Danemarca, erau o familie talentată de pictori.

Betty Schuller s-a născut la 18 martie 1860 la Sighișoara. La vârta de 4 ani moare mama ei. În 1864, Ludwig Schuller se căsătorește cu Frida Binder, cea care va fi o mamă deosebită prin tactul și bunul simț cu care o înconjoară pe micuța Betty.

Din fragedă copilărie Betty Schuller a suferit de mari dureri de cap, ceea ce a împiedicat-o deseori să-și ducă la îndeplinire dorința ei de a reda frumusețile înconjurătoare. Totuși uneori a putut să își manifeste simțul ei artistic și spiritual mai întâi în lucrările ei de pictură - peisajele ei de basm și mai târziu în criticile de artă despre lucrările pictorilor autohtoni pe care le prezintă în diferite ziare ale vremii.

La început, când își manifestă dorința de a picta, lucrările ei sunt copieri după alte picturi care o interesau mai mult. După ce a terminat școala s-a ocupat de învățarea limbilor moderne și l-a ajutat pe tatăl ei în lucrările fotografice, făcându-i multă plăcere cunoașterea concepției artistice pe care o avea tatăl ei despre acest gen nou artistic - fotografia. Desenul și pictura îi provoacă în continuare mari dureri de cap. De abia în 1878 i-a fost din nou posibil să exerseze în realizarea peisajelor după natură. Caietele de schițe din această perioadă conțin de obicei mici peisaje și grupuri de flori după natură. Schițele precum și alegerea subiectelor permit concluzia că Betty Schuller face dovada unei cunoașteri artistice și bucuria de a lucra aceste subiecte.

În 1884 i se împlinește un vis: pleacă la Graz (Austria) la Academia de Desen, secția Peisagistică, unde prin voința și sânguința ei se face remarcată de profesori. Acest lucru se finalizează cu primirea unui certificat în care i se recunosc merite deosebite. În vara lui 1885 se întoarce la Sighișoara. Caietele ei de schițe din această perioadă dovedesc un mare interes în tratarea subiectelor desenate: o linie sigură, o corectă împărțire a umbrelor și luminilor, o perspectivă bună. Detaliul este minuțios executat și începând cu anul 1890 tratează teme mai largi, acest lucru datorându-se studiului la Academia de Artă din München.

2 Alfons Haffner - Zeitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten, Ed. Geschichtsverein für Kärnten, Klagenfurt 1990, p. 567

În 1893 pictorul autohton Robert Wellman, autor a numeroase peisaje și portrete executate în trăsături largi de penel cu o execuție îngrijită până la pedanterie, are o expoziție de pictură în ulei la Sighișoara. Expoziția lui o inspiră pe Betty Schuller la o critică entuziastă. De acum poartă o vie corespondență cu Wellman care o determină să picteze în ulei. Din nou boala din copilărie o determină să renunțe pe moment la pasiunea ei, pictura.

În 1897 îl cunoaște pe acuarelistul Illés care și-a petrecut o vară la Sighișoara, vrăjtit de peisajul acestui frumos oraș de pe Târnave. Lucrările și maniera lui de a picta o influențează pe Betty Schuller foarte mult. De acum ea vede singura ei șansă, *acuarela*. Sfaturile și criticile lui o ajută să se realizeze în această direcție. Colaborarea cu acest pictor se concretizează cu o expoziție comună la Sibiu. Când se realizează primul ghid turistic al Sighișoarei în 1894-1895, acuarela ei cu Turnul cu Ceas va fi folosită ca și copertă a acestui ghid. Ilustrează și o carte a lui Henrich Müller „Cetatea de la Rupea”.

A avut mici expoziții la Sibiu, Brașov, Sighișoara și a fost o importantă colaboratoare a Asociației Sebastian Hann, filiala Sighișoara, fiind totodată și o colaboratoare a dr. Josef Bacon, în ideea de a înființa la Sighișoara în Turnul cu Ceas muzeul „Sighișoara Veche” („Alt Schäßburg”). Prin această asociație se realizează pentru prima dată ilustrate colorate după acuarelele lui Betty Schuller, ce reprezintă diferite peisaje din Cetatea Sighișoara și turnurile de apărare așa cum la Sibiu pictorul Johann Böbel, immortalizează frumoase peisaje cu vechiul Sibiu.

A murit la Sighișoara în anul 1904.

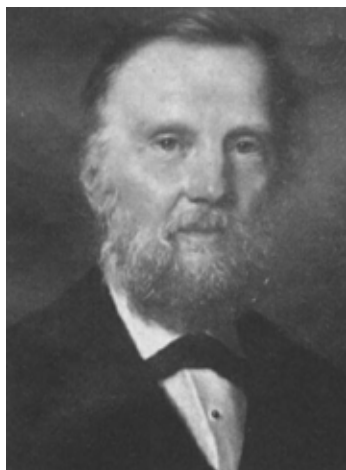
Multe lucrări ale lui Betty Schuller (acuarele) se află în colecții particulare în Germania. Muzeul de Istorie din Sighișoara deține doar 7 acuarele ce au o frumoasă rama de lemn. Peisajele din Sighișoara - acuarelele sunt realizări în tablouri de dimensiuni reduse, într-o atenuare a caracterului monumental conferindu-li-se aceea tendință intimistă a Biedermeier-ului ce caracterizează spațiul central-european în al cărui areal cultural artistic se înscrie și Transilvania³. Lucrările lui Betty Schuller sunt purtătoare ale unui conținut documentar și artistic, sensibile și fermecătoare mărturii ale vremurilor de demult, ele reprezentând imagini ale burgului sighișorean: case, turnuri azi dispărute sau modificate.

Un deziderat al muzeului nostru a fost crearea unor mape mari și mici cu aceste sensibile acuarele, în anul 2000, care se bucură de o apreciere deosebită din partea publicului vizitator. Astfel, pe lângă cele 7 acuarele din colecția Muzeului, grație domnului Walter Lingner, președintele Asociației Sighișorenilor din Germania au mai fost incluse în mape 3 acuarele aflate în colecții particulare din Germania.

Deși în pinacoteca muzeului există un număr mic de acuarele, ele sunt lucrări de referință a unei pictorițe sighișorene, ce ilustrează în egală măsură specificul local și contactele cu arta central europeană.

3 Iulia Mesea - Pictura în Transilvania sec. XIX încep. sec. XX, Muzeul National Bruckenthal 2007, p. 12

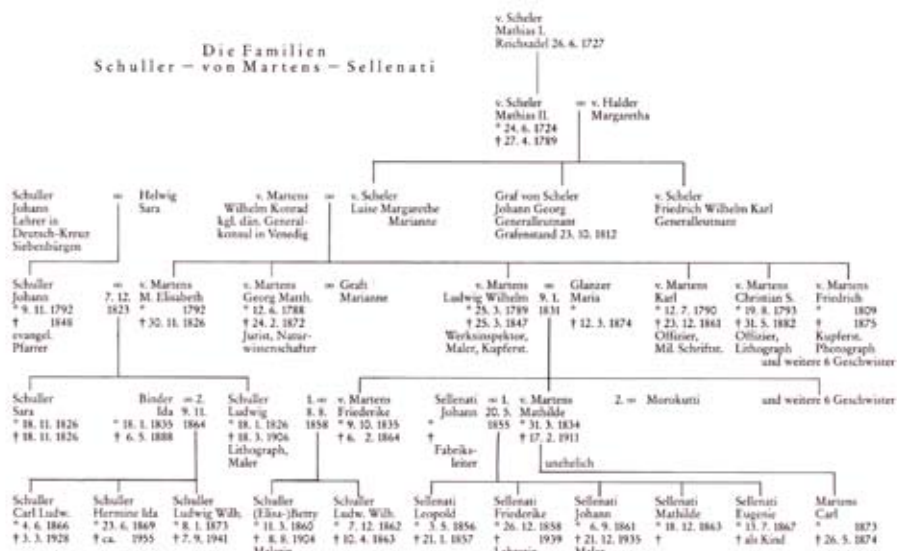
Însoțim scurta prezentare a vieții și activității pictoriței, oferindu-vă în paginile următoare imaginile cu grațioasa Cetate - orașul natal a lui Betty Schuller.

Ludwig Schuller

Betty Schuller

Casa Schuller - Tablou în ulei de Ludwig Schuller

Acuarela Betty Schuller - Turnul Dogarilor
(Azi actuala primărie) 1885
(Colecția Muzeului de Istorie)

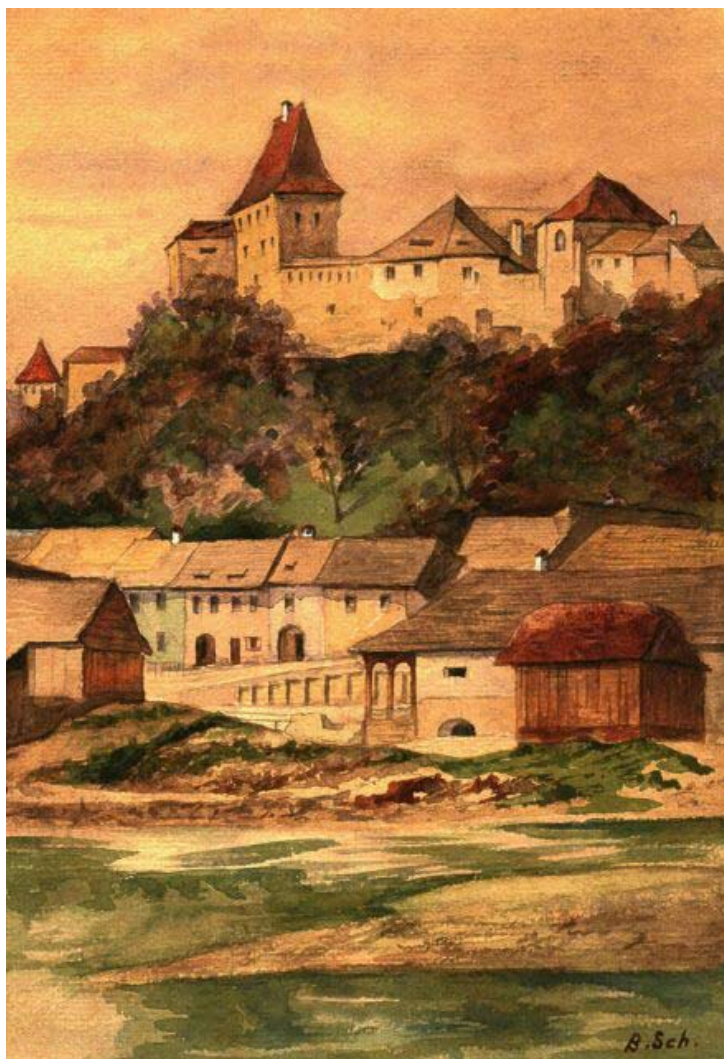
Acuarela Betty Schuller - Turnul Cositorarilor 1897 (colecție particulară Germania)

Acuarelă Betty Schuller - Sighișoara 1897 (colecție particulară Germania)

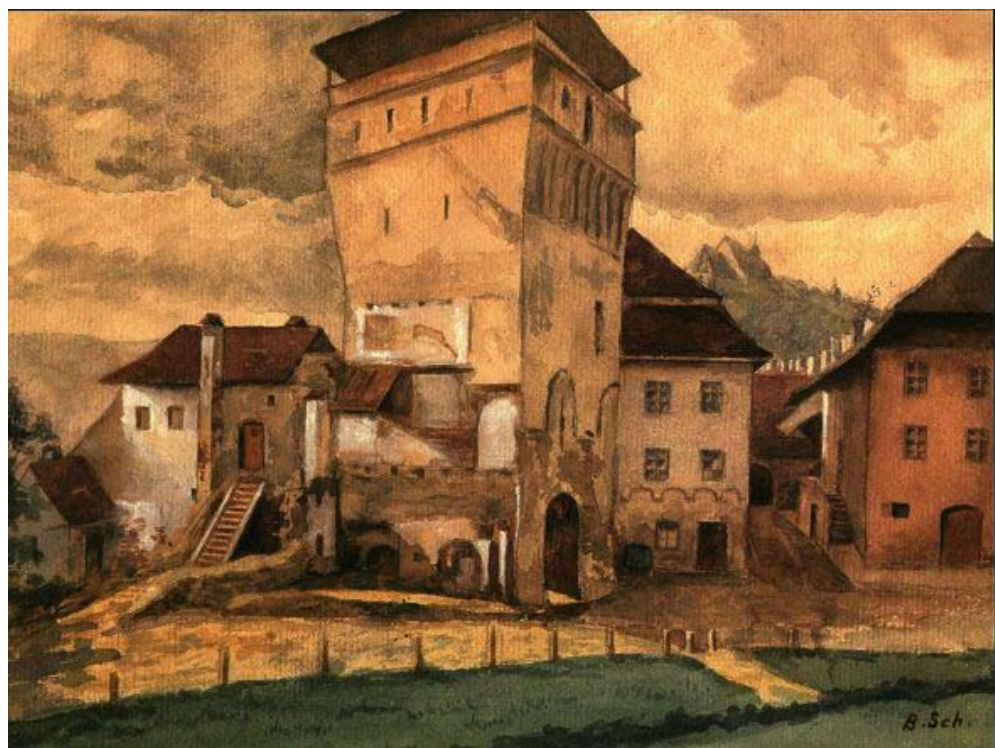
Acuarelă Betty Schuller - Coperta primului ghid al cetății Sighișoara

Acuarelă Betty Schuller - Turnul Dogarilor și Mănăstirea
călugărilor dominicani, 1897
astăzi nu mai există (colecția Muzeului de Istorie Sighișoara)

Acuarelă Betty Schuller - Str. Școlii iarna 1897 (Colecția Muzeului de Istorie)

Acuarelă Betty Schuller - Turnul cu Ceas 1897 (Colecția Muzeului de Istorie)

Acuarelă Betty Schuller - Turnul Lăcătușilor și Bisericuța franciscanelor (azi dispărute) și Turnul Cizmarilor 1897 (Colecția Muzeului de Istorie)

Acuarelă Betty Schuller - Turnul croitorilor cu o singură intrare 1897.
(Colecția Muzeului de Istorie)

DIE MALERIN BETTY SCHULLER UND IHRE AQUARELLSAMMLUNG AUS DEM GESCHICHTSMUSEUM SCHÄSSBURG

(Zusammenfassung)

Dieser Artikel stellt das Leben und das Wirken der Malerin Betty Schuller (1860-1904) dar. Die Tochter des Ludwig Schuller - Zeichner, Lithograph, Maler und der erste Photograph aus Schäßburg, wird als die erste schäßburger Malerin bezeichnet. Sie studiert in Graz und in München an der Kunstakademie.

In 1893 lernt sie den heimischen Maler Robert Wellman kennen, welcher zu diesem Zeitpunkt eine Ausstellung in Schäßburg vorgestellt hat - Öl auf Leinwand. Dieser überzeugt Betty Schuller diese Technik zu übernehmen. Wegen ihrer Krankheit aus der Kindheit (starke Kopfschmerzen) wird sie immer wieder ihre große Leidenschaft - die Malerei aufgeben müssen. 1897 lernt sie den Aquarellmaler Illes kennen, welcher ein Sommer in Schäßburg verbracht hat. Dank seiner Technik, Kritiken und Meinungen wird Betty Schuller zur Aquarellmalerin. Die beiden werden eine gemeinsame Ausstellung in Hermannstadt eröffnen, danach wird Betty Schuller kleinere Ausstellungen in Kronstadt und Schäßburg vorstellen.

Sie illustriert das Buch „Cetatea de la Rupea” des Schriftstellers Heinrich Müller. Ist ein wichtiger Mitglied des Sebastian Hann Vereins-Niederlassung Schäßburg, und eine Mitarbeiterin von Dr. Josef Bacon gewesen.

Das Geschichtsmuseum Schäßburg besitzt 7 ihrer Aquarellmalereien, von großem künstlerischen und dokumentarischen Wert, da es viele der Bilder heute so nicht mehr gibt; z.B. der Faßbinderturm, der Schlosserturm, sowie verschiedene Häuser an der Schülergasse, alles Gebäude die in den heutigen Tagen nicht mehr existieren.

Ein älterer Wunsch des Schäßburgers Geschichtsmuseum ist die Realisierung zweier Mappen mit Illustrierten nach den Aquarellmalereien von Betty Schuller gewesen, 2000 erschienen. Dieser Mappen wurden 3 Illustrierten nach 3 Aquarellmalereien zugefügt, die sich im privaten Besitz in Deutschland befinden, Dank der Hilfe und Mitarbeit des Herren Walter Lingner, Vorsitzender der Heimat-Ort-Gemeinschaft zu dem Zeitpunkt.

BOIU - ASPECTE DE ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

Sârbu Ion Eugen

Boiu, așezare rurală din cadrul Jud. Mureș, locuită în majoritate de români, este atestată documentar la **20 octombrie 1301**. În documentul din 1301, redactat de **capitolul** bisericii Sfântului Arhanghel Mihail din Alba Iulia, moșia Bwn (Boiu) este menționată în contextul unui schimb de moșii între voievodul Ladislau Kan (1295-1315) și un anume comite Nicolae. În studiul nostru ne-am oprit asupra aspectelor de istorie modernă și contemporană a satului.

Conscripția urbarială din 1785 ne oferă informații inedite despre situația țăranilor din Boiu Mare și Boiu Mic. Din aceasta reiese că țăranii din Boiu erau iobagi, însă nu putem reține împărțirea lor pe naționalități pentru că marea majoritate a numelor sunt maghiarizate; de multe ori apare numele (Nomina) maghiarizat iar prenumele (Cognomina) românizat. Putem vedea familiile și capii familiilor după *sesiile* pe care le dețineau (*seffinonis qualitas*), precum și pământul intravilan și suprafața sesiilor împărțite în 1600 (stânjeni) dintr-un iugăr (1 iugăr = 0,57,55 ha)¹. Dintr-un număr aproximativ de 250 de familii (noi am numărat 247) majoritatea aveau pământ intravilan care însă era sub 1000 de stânjeni (1600 stânjeni = 1 iugăr). Într-un singur caz avem 1842 stânjeni (adică aproximativ 1,15 iugăre). Pământul arabil primit în folosință de la groful Bethlen varia. Existau familii care aveau de la 7 până la 9 iugăre, majoritatea se încadrau între 2 și 4 iugăre, însă erau destui care aveau sub 1 iugăr². Erau destul de multe familii, între 60 și 70 (noi am numărat 68), care nu aveau pământ deloc, nici măcar la rubrica intravilan nu figurează cu nimic. Probabil erau familii tinere care locuiau cu părinții sau își câștigau existența muncind cu ziua. În același document nu am găsit date referitoare la alte meserii³. Se întâlnește însă o listă de treizeci de deținători de vie; suprafețele variind de la 1 iugăr până la ¼ dintr-un iugăr⁴. Pe prima filă există un fel de proces verbal în care este specificat faptul că datele au fost culese în prezența a 12 persoane din Boiu Mare și Boiu Mic: - din Boiu (Nagy Bun) Ștefan Pal (46 de ani, jude comunal) Mihail Varga (36 ani, jurat), Mihail Pal (60 ani, jurat), Arone Borvsnyai (33 ani, colono - adică iobag), Crișan Ilie (60 ani, colono), Crișan Ioan (50 ani, colono), Crișan Irzano? (30 ani, colono);

- din Țopa (Kis Bun) toți coloni - Puso Marton (26 ani), F. Gyorg (32), Dan

1 Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond: Colecția conscripții urbariale, nr. VI/114, anul 1785, filele 7-10,

2 *Ibidem*.

3 *Ibidem*, fila 12.

4 *Ibidem*, fila 13.

György (26), Paszat Gyorg (50 ani), Boitoș Dumitru (35 ani)⁵.

În secolul XIX informațiile despre oamenii din Boiu, despre viața și activitatea lor sunt mai numeroase datorită recensămintelor oficiale, documentelor bisericești, atât ortodoxe și reformate și informațiilor rurale culese de învățătorul Nicolae Zamfir în perioada interbelică.

La 1848, fără a avea legătură cu evenimentele revoluției, la Boiu s-a produs un incendiu de mari proporții. La 27 aprilie, groful Haller Ignac, comite suprem, informează autoritățile superioare că „*în dupămasa din sâmbăta paștelui, la Boiu s-a produs un mare incendiu, flăcările lui sau văzut până aproape de mijlocul nopții. Patruzeci și una de gospodării și-au pierdut averea. Doar puțini dintre ei sunt asigurați. S-au luat măsuri corespunzătoare pentru a li se veni în ajutor. Primele ajutoare de hrană și altele vor fi asigurate de nobilul comite pentru săptămâna aceasta și cea următoare...*”⁶. În monografia județului Târnava Mare acest episod al incendiului din 1848 este pus în legătură cu acțiuni ale secuilor, se pare că „*secuii au început să prade satele românești [...] la Șorș fură măcelăriți secui care arseseră Boiurile și Vânătorii*”⁷. În monografia învățătorului N. Zamfir este amintit acest incendiu dar nu este pus pe seama evenimentelor din timpul revoluției⁸.

În vâltoarea evenimentelor Revoluției din 1848-1849 avem câteva informații referitoare la Boiu. Maghiarii l-au prins pe „*popa*” (preotul ortodox) și „*după ce i-au smuls părul și barba îl osândi la furci*” însă se pare că în cele din urmă l-au lăsat în viață⁹. Despre acest eveniment avem și informații orale culese de către învățătorul N. Zamfir de la bătrânul Ilie Teșculă care pe la 1849 avea 13 ani. Ilie Teșculă povestește cum ungurii „*alergau după români în toate părțile. Unii s-au luat după tatăl meu, Dumnezeu să-l ierte, Ștefanul Lungului, dar nu aveau puști și l-au alergat până în Pripior (loc din partea de nord-vest al satului). Acolo într-un răzor au văzut pe popa Alexandru. Au lăsat pe tatăl meu și s-au luat după popa care a fugit până în Nadeș. Pe urmă l-a scăpat un nepot al său din Albești care conducea o armată ungurească*”¹⁰. Unele acțiuni ale secuilor în câteva sate de pe Târnava Mare le aflăm din mărturia preoților din Șoard și Săcel (sate vecine). În Albești au intrat în biserica românească distrugând altarul și folosind-o ca grajd, iar în Boiu după ce „*au tirănit*” preotul, „*pe o nevastă care născuse de vreo două zile o spintecaseră și pe copil îl tăiară în bucăți*”¹¹. În primăvara anului 1849 trupele țariste au pătruns în Transilvania

5 Ibidem, fila 1.

6 Documente privind Revoluția de la 1848 în Țările Române, C. Transilvania, vol.II, 12-29 aprilie 1848, Ed. Academiei, București, 1979, p. 364.

7 Monografia județului Târnava Mare, 1943, p.159.

8 N. Zamfir, Monografia comunei Boiu, 1932, p.11.

9 Mircea Păcurariu, Revoluția românească și Banat în anii 1848-1849. Contribuția bisericii, Sibiu, 1995, p.122.

10 N.Zamfir, op.cit., p.29.

11 Mircea Păcurariu, op.cit., p.121-122.

în sprijinul habsburgilor, însă primele conflicte cu armata revoluționară maghiară, condusă de generalul Iosif Bem s-au soldat cu un eșec pentru ruși. Rușii s-au retras spre Muntenia și odată cu ei s-au refugiat și funcționarii *Comitetului Național Român de la Sibiu*, urmat de mulți preoți ortodocși printre care și preoții Alexandru și Ilie Ioanovici din Boiu¹². Aceștia se aflau în luna martie 1849 la Câmpulung; aici se mai aflau printre alții și preotul din Albești, Hașfalău, Jacul Românesc și Hetiur.

Se știe că bătălia care a decis în mare măsură sfârșitul revoluției maghiare a fost cea de la Albești din 31 iulie 1849, când armatele generalul Bem au fost înfrânte de trupele rusești conduse de generalul Lüdes. Bătălia în care și-a pierdut viața poetul maghiar Petofi Sandor și publicistul german Anton Kurz, s-a desfășurat pe malul stâng al râului Târnava Mare foarte aproape de hotarul Boiului și de castelul Betlen¹³. Interesant este faptul că boienii au văzut această bătălie de pe Dealul Furcilor (de pe acest deal este o imagine panoramică asupra văii râului Târnava Mare). Acest episod este povestit de Ilie Teșculă în monografia lui Nicolae Zamfir *„noi ne-am dus toți în dealul furcilor și ne uitam în Valea Târnavei și în Albești unde se vedeau multe cătane. Aproape de noi sta unul cu calul alb, se uita și trâmbița. Era rus. Rușii s-au retras înapoi până către oraș. Când au ajuns și au trecut de gâtul morii Boiului... a trâmbițat ăla de lângă noi și odată numai ce vedem ca ies de prin stufuri și din pădure o mulțime mare de cazaci. Ei nu aveau puști, fără numai niște sulite ca furcile de torc boresele. Când au ieșit cazacii nu se mai auzea nimic, decât tot numai tolvoi, cum strigau ungurii, căci îi băteau prea tare cazacii ăia... Dacă nu se începea lupta cu o zi mai înainte, era și mai rău de ei, căci după aceea a doua zi atâta armata rusească a venit, de se cutremura pământul”*¹⁴.

După stingerea conflictelor, la 14 august 1849 preoții refugiați în Muntenia, Ilie Ivanovici din Boiu, cel din Albești, Hetiur, și toți ceilalți s-au întors acasă, însă ulterior au fost închiși de către autorități în Târgu Mureș și „amenințați cu spânzurătoarea pentru că i-au sprijinit pe români”¹⁵.

La sfârșitul revoluției boienii au subscris și ei la memoriul întocmit de „comunitatea din Feriház”, prin care Andrei Șaguna, A. Treboniu Laurian și Ion Maiorescu erau împuterniciți să apere cauza românilor înaintea *„Majestății sale Împăratul”*¹⁶. Din partea comunității din Boiu au semnat 4 jurați sătești și 4 jurați bisericești.

Revoluția de la 1848 a determinat o schimbare de politică a habsburgilor, astfel că în 1853 a fost desființată iobăgia în întreg imperiul, fapt ce a avut efecte și asupra

12 *Ibidem*, p.150.

13 Gheorghe Baltag, *Sighișoara Schassburg Segesvár*, Editura Nereamia Napocae, Cluj Napoca, 2004. p. 250-253.

14 Nicolae Zamfir, op.cit., p. 29-30.

15 Mircea Pcurariu, op.cit., p. 185-186.

16 Mihail Marcu Deleanu, *Memorial istoric și etnolingvistic*, Editura Timpul, Reșița, 2003, p. 45.

locuitorilor din Boiu. În anul 1853 s-au încheiat măsurătorile hotarului Boiului în vederea întocmirii „cărților fundoare”¹⁷. Membrii comisiei de măsurători au fost următorii: Varga János, Szakais Mihlos, Crifra I.?, Pop Nonu, Boitiș Nyele și Boitoș Balars¹⁸.

Evenimentele legate de „scăparea de iobăgie” ne sunt relatate, așa cum au fost trăite, de Ilie Teșculă „*La Rusalii s-a publicat în biserică slobozia. Atunci a spus preotul că nu mai comandă domnii și fiecare e stăpân pe ce a stat și a lucrat. În 1851 (probabil 1854) a venit voloșmanul (inginerul) și s-a trecut pământul pe numele fiecăruia. Îl măsoara cu stânjenul. În comisie era și popa cel unguresc și m-a luat și pe mine că știam o țară de numărătoare, și mă puneau să dau cu stânjenul și apoi strigam de departe câți au fost. În 1872- 1873 s-au făcut cărțile funduare. Slobozia fusese hotărâtă cu treizeci de ani înainte, au ținut hărțile ascunse*”¹⁹. După desființarea iobăgiei situația economică a oamenilor s-a schimbat într-o anumită măsură, dar însă nu în mod spectaculos. În 1857 din 386 de familii (Boiu și Țopa) doar 273 de proprietari de pământ, peste 100 dintre acestea nu aveau pământ; mai sunt consemnați 83 muncitori agricoli necalificați și 124 zilieri²⁰.

Anul 1870 a fost un an negru în istoria satului. La 1 mai 1870 în urma unei ruperi de nori s-a produs o inundație ce a făcut importante victime umane și animale. În urma inundației și-au pierdut viața 165 de oameni (144 români și 21 maghiari) și au fost duse de apă 64 de case și 77 de șuri (17 case și 33 de șuri au fost ale maghiarilor). La acestea se mai adaugă: un bou, 37 de vaci, 2 cai, 182 de porci și capre, 52 viței și mânji și 12143 mirțe de porumb²¹. Despre acest eveniment și urmările lui avem informații din însemnările preotului ortodox Ilie Ioanovici „*la 1870 mai 1 după o vreme frumoasă și cu călduri mari de câteva zile, într-o zi ... cam pe la șase ore, deodată se ridică de către apus-miazăzi un nor greu, care în puține minute întâlnindu-se cu un alt nor venit de către miazănoapte-apus, se vărsară întruniți pe hotarul Boiului Mare, așa de tare și înfricoșător, încât în mai puțin de ½ ore pământul se părea a fi acoperit cu apă deopotrivă deal și vale. Peste o oră casele zidite pe șes în sat erau înconjurate de valul apelor, care curgând ajunseră până la acoperișul acelor, la unele și mai sus; - și care rupând cu sine una sau altă casă și grajdurile oamenilor se adunau și pluteau în câte un loc, unde mai cu seamă prin sat se aflau pomi și sălcii mari și groase rupându-le pe acestea, ba pe altele smulgându-le din rădăcina lor afundă. Se slobozea apa cu o frunte de înălțime de câte un stânjen.... O mulțime de vite, boi, vaci, s.a. care se aflau în sat la acea vreme ... apa le-a apucat și înecat și dintre care unele au scăpat și vii ducându-le până în Târnava, altele le*

17 Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond - Colecția de evidență cadastrală, dosar 457, fila 8,

18 *Ibidem*.

19 N. Zamfir, op. cit. p.31.

20 *Recensământul din 1857*, în *Studia Censualia Transsilvanica*, Ed. Staff, Cluj Napoca, 1997, p. 356- 359.

21 N Zamfir, op. cit., p.24.

aflară moarte, pe țarmuri și hotarul Boiului și al Sighișoarei, iar unele defel nu sau mai aflat. Oameni fiind în vremea lucrului la câmp, mulți se aflară în câmp, și pe unii de acolo apa i-au luat cu vite cu tot și se înecară; cei de pe acasă se urcară și suiră în podurile caselor ca să afle ca alte dăți acolo scăpare, însă cu case și șuri cu tot luându-i s-au înecat, ba una întreagă familie.... dintre care mulți se aflară îndată în ziua următoare în Tănărogul de la curtea Boiului Mic, care s-au și îngropat în cimitirul Boiului Mic o parte, iar pe alții readucându-i rudeniile se înmormântară în cimitirul bisericii gr. or. a Boiului Mare [...]. Cei duși de apă mai pe de parte se îngropară pe la satele și locurile unde se aflau sau scoteau din apă. Așa la Ferihaz, la Sighișoara, la Seleuș s.a.m.d. până și pe la Alma. Câțiva s-au putut afla numai după mai multe zile de sub lemnele grămadite sau ivindu-se mai târziu prin spălarea apei din noroiul Târnavei”²². Preotul Ilie Ioanovici a realizat, o listă a celor luați de apă și a celor morți în inundație. Această listă nu se regăsește și în *Registrul morților 1814-1871*, a parohiei ortodoxe din Boiu. În acest registru la anul 1870 sunt menționați doar 55 de morți²³. O consemnare a victimelor (atât maghiari cât și români) și a pagubelor materiale făcute inundației, a fost făcută și de preotul reformat din acea vreme. Pe lângă români aici am întâlnit și numele maghiarilor prăpădiți de ape, iar numărul lor este cu puțin peste 21 cât este consemnat de către preotul ortodox²⁴. Mai știm că în urma inundației din 1870 importante pagube materiale au avut și cele două „curți”. Curtea Boiului a baronului Szentkreszti Zigmond și Curtea Țopii a grofului Bethlen Laszlo (ultimul pe lângă cereale și vite și-a pierdut și o proprietate)²⁵.

Inundația a distrus aproape jumătate din sat. Distrugerile și pierderile de vieți omenești s-au datorat atât poziției satului traversat de valea ce adună apa din tot hotarul, cât și caselor construite din materiale puțin rezistente. Situația economică, nu le-a permis însă să-și construiască astfel de gospodării; boienii nu erau deloc înstăriți în acea vreme. În anul 1900, la 30 de ani de la inundația de la 1870, în Boiu și Țopa existau puține case din cărămidă. Din 440 de case: 17 erau din piatră sau cărămidă, 1 din chirpici sau pământ și 422 din lemn sau altceva; dintre acestea 284 erau acoperite cu țiglă, 4 cu șindrilă, 152 cu trestie sau paie. Dacă ar fi să comparăm cu Albeștiul, care la 1900 avea mai puține case decât Boiu și Țopa, aici existau mai multe case de cărămidă; dintr-un total de 359 avem 50 din piatră sau cărămidă, 21 din chirpici sau pământ, 288 din lemn sau altceva²⁶. Albeștiul avea însă o altă situație fiind foarte aproape de Sighișoara și având o comunitate importantă de sași (184 în anul 1900).

Sub aspectul „educației și a științei de carte” întâlnim informații începând cu anul 1900. La 1900 dintr-o populație de 1946 locuitori (Boiu și Țopa) știau să

22 *Ibidem*, p. 14-17.

23 Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond - Parohia ortodoxă Boiu, dosar nr. 5, filele 106-107.

24 Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond - Parohia reformată Boiu, dosar nr. 2,

25 *Ibidem*.

26 *Recensământul din 1900*, în *Studia Censualia Transsilvanica*, Ed. Staff, Cluj Napoca, 1997, p. 426-429

scrie 421, iar vorbitori de limba maghiară (limba oficială) erau 831, deși avem 610 maghiari²⁷. Putem observa că avem un analfabetism de 78,4 % iar 42,7% știau limba oficială (limba maghiară) din care aproximativ 220 erau români; (16,5% dintre români vorbeau limba maghiară).

În 1910 dintr-o populație de 2020, potrivit datelor oficiale, știau să scrie și să citească 765 și erau vorbitori de limba maghiară 907 locuitori²⁸. Putem observa că procentul analfabeților a scăzut de la 78,8 % la 61,3 %; astfel la 1910 aproximativ 38 % dintre boieni și țopeni știau să scrie și să citească.

Un aspect, de altfel întâlnit în multe sate din Ardeal, este plecarea în „America”. Sunt cunoscute unele plecări în America la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, unele chiar după primul Război Mondial. La recensământul din 1900 avem la rubrica plecați un număr de 40 de persoane însă nu știm câte dintre acestea ar fi fost plecate peste ocean.

Despre participarea boienilor la primul război mondial nu avem o imagine completă, știm doar despre câțiva români și un ungur, din amintirile scrise de Ioan Dafin (participant la război). Acesta scria în amintirile lui că au fost la război: Mihail Fintoc, Stoica Ioan, Pop Toader, Chiș Nicolae, Hegbeli Niculae, Grusea Zaharie, Nagy Lörincz, Neag Zaharie, Balu Artimie (ultimi doi din Țopa)²⁹. Aceștia au luptat pe frontul din nordul Italiei de unde s-au deplasat prin Serbia până în Albania.

Sfârșitul războiului și unirea Transilvaniei cu România au determinat importante schimbări în viața boienilor.

În anul 1918 românii din Boiu și-au „manifestat și ei dorința de unire”. A fost trimis și la Boiu un *credențional* cu textul de adeziune, în care era loc liber pentru numele satului, sub care s-au făcut subscrierile. *Credenționalul* satului Boiu a fost de 496 de locuitori români și câțiva de altă naționalitate³⁰. Se pare că în unele cazuri „prinși de elanul național” boienii și-au trecut în *credențional* și copii minori³¹. Satul Boiu a fost reprezentat la Alba Iulia de Mihail Fintoc, Ioan Ganea și Ioan Maier³².

În „pornirile revoluționare” din decembrie 1918 boienii și țopenii și-au împărțit bunurile celor două „Curți” (Curtea Boiului și Curtea Țopii). Se spune că stăpânii de la curte au fugit la Budapesta, iar cirezile de vaci, boi și porci au fost duse până la Cluj de oamenii din sat de unde le-au luat alții și le-au dus până în Ungaria³³.

În același context al evenimentelor din decembrie 1918, ca în majoritatea satelor

27 *Recensământul din 1900*, în *Studia Censualia Transilvanica*, Ed. Staff, Cluj Napoca, 1997, p. 426-429.

28 *Recensământul din 1910*, în *Studia Censualia Transilvanica*, Ed. Staff, Cluj Napoca, 1997, p. 408-411.

29 Marcu Mihail Deleanu, op.cit. p. 51.

30 *Documentele unirii, 1918 la români*, vol. IX, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 356-359.

31 Marcu Mihail Deleanu, op. cit., p.54,

32 *Ibidem*,

33 *Ibidem*.

din jurul orașului Sighișoara, și în Boiu au avut loc acțiuni prin care românii și-au manifestat entuziasmul³⁴.

Reforma agrară din 1920-1921 a rezolvat în mare măsură problema proprietății. Comitetul local pentru reformă agrară în 1920 era format din: Ganea Zaharie (primar), Avram Crișan (secretar), Ioan Balu, Zaharie Marc și Ioan Marcu³⁵. Un tabel cu „îndreptățiți” pentru împrăștierea din 1920 conține 109 nume de persoane³⁶. Nu știm dacă aceștia sunt toți cei împrăștiți atunci. O dată cu această reformă proprietățile funciare ale Bisericii Unitariene (fosta moșie Bethlen de la Curte Boiului) au fost expropriate³⁷.

În urma reformei agrare, încheiată în 1921, boienii au fost împrăștiți în masă, fapt ce duce la o dezvoltare a gospodăriei țărănești și o îmbunătățire a traiului sătenilor. În „monografia” lui N. Zamfir, scrisă în 1932, se arată că *„Înainte mai toate casele erau din lemn și acoperite cu stuf. Astăzi nu mai sunt în comună decât vreo 3 case acoperite cu stuf. Toate sunt făcute din piatră pe care o scot de prin dealuri și din cărămidă. Sunt acoperite cu țiglă. Majoritatea caselor sunt cu două sau cu trei camere, prea puține cu o singură cameră. O parte din ele sunt pe pivniță”*³⁸.

Un aspect întâlnit în această perioadă în sat este cel al plecărilor în alte părți pentru a strânge bani. Unii plecau încă în America, însă *„cei mai tineri după ce se căsătoreau se duceau prin alte orașe, mai ales în București, după serviciu unde stăteau să-și adune bani pentru a-și face casă și șură, reîntorcându-se după aceea înapoi și reîncepând viața de agricultor”*³⁹.

Sub aspectul educației a crescut numărul elevilor și interesul pentru școală (în sat funcționau două școli: una cu predare în limba română și școala confesională maghiară).

În ceea ce privește viața politică în perioada interbelică, cu excepția „legionarilor”, nu avem acțiuni politice deosebite.

Șefii locali ai diferitelor partide și grupări politice au fost: Stoica Ioan (PNL), Cioc Ilarie (PNȚ), Teșculă Gheorghe (Argetoianu), Fintoc Mihail (P. Naț. Creștin), Teșculă Ioan și Alexandru Zamfir (legionari)⁴⁰.

Mișcarea legionară a fost destul de puternică la Boiu și se pare că a fost organizată de învățătorul Alexandru Zamfir (fratele lui N. Zamfir).

Nu se știe de vreo agresiune cu caracter rasist, dar oamenii își amintesc cum

34 M. Petcu și G. Gavrilă, *Astra sighișoreană (1871-1950) și Horea Teculescu (1897-1942)*, Sighișoara, 1999, p. 33.

35 Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond: Tribunalul Județului Târnava Mică, dosar nr. 28, fila 2.

36 *Ibidem*, fila 4.

37 Idem, dosar nr. 27, fila 24.

38 N. Zamfir, op. cit., p. 47,

39 *Ibidem*.

40 Marcu Mihail Deleanu, op. cit., p.75,

tinerii legionari s-au implicat în unele „acțiuni obștești”: au înălțat cruci, au săpat și sfințit fântâni⁴¹.

Astăzi mai trăiesc câțiva dintre tinerii legionari de atunci. Posteucă Eugen (85 ani) își aduce aminte cum împreună cu alți feciori din Boiu, în frunte cu Al. Zamfir, îmbrăcați în costume naționale au defilat în București la o manifestare a legionarilor (probabil în 1937). Asistența a fost atât de impresionată încât s-a strigat de la tribună „bravo Zamfire!”.

Fără a înțelege prea mult din ceea ce se întâmpla, legionarii din Boiu au participat și la „Rebeliunea de la Sighișoara”. Avem o mărturie interesantă de la Eugen Posteucă, participant la evenimentele din 1941 de la Sighisoara: “*Ne-am dus din Boiu vreo 15 inși în frunte cu învățătorul Alexandru Zamfir. Eram eu, Vlad Mihai, Chiș Alexa, Crișan Zaharie, Pop Traian, Cismaș Nicolae, Ganea Dumitru și nu-i mai știu chiar pe toți. Când am ajuns în oraș, erau veniți niște muncitori din Mediaș care i-au dezarmat pe jandarmi. Ne-au dat arme și cartușe să păzim: unii Prefectura, alții Poliția, [...]. Noi am păzit telefoanele, am răzâmat porțile cu lemne mari[...] parcă acum le văd[...]. Prin alte părți Antonescu o băgat armata, de s-o liniștit legionarii. Noaptea am predat armele la prefectură și apoi am venit acasă peste deal, așa cum am putut[...] părinții erau supărați[...]. Noi eram tineri și proști, ce am știut noi atunci, bine că n-a venit armata că atunci era bai*”⁴². Acest episod ne arată că era vorba mai degrabă de simpatizați ai legiunii decât de legionari „veritabili”.

„Cedarea Ardealului”, în favoarea Ungariei la 30 august 1940 a făcut ca granița cu Ungaria să treacă la câțiva kilometri de hotarul Boiului. Granița trecea la nord pe la Uilac, continuând spre nord-vest între Jacul Românesc și Jacul Unguresc. În Boiu erau două pichete de grăniceri și s-au instalat linii telefonice până la Uilac și Jac. În contextul acestor evenimente nu se știe de existența unor conflicte interetnice deosebite.

În amintirea sătenilor a rămas faptul că elevii români treceau încolonați prin zona „ungurească” a satului și cântau cântece patriotice, iar bărbații unguri care nu trecuseră granița au fost închiși câteva zile în căminul cultural păziți de premilitari.

Un eveniment traumatizant pentru contemporani a fost „venirea rușilor” în 1944. Din amintirile celor care au trăit acele evenimente știm că o parte a sătenilor s-au refugiat pe Valea Albeștiului (mai târziu Boienii i-au zis și *valea plângerii*). Au fost destui care au rămas în sat. Jăcanii au venit cu „*popă cu tot*” în Găonoaia și la Făgetulung (în hotarul Boiului) pentru a nu rămâne în calea rușilor. Rușii au venit dinspre Vânători și au rămas în sat două zile, timp în care au făcut unele pagube. Căutau în special cai, căruțe și furaje pentru cai, dar mai alergau și după „*câte o boreasă*”, însă nu se cunosc victime ale agresiunii rușilor⁴³. După ce au rămas o zi și o

41 *Ibidem*.

42 Posteucă Eugen (85 ani) - Interviu realizat în 27 aprilie 2008.

43 Hegbeli Ana (87 ani) și Fiscu Aurel (83 ani) - Interviu din 27 aprilie 2008

noapte, a doua zi au trecut pe la Bălibășoia spre Jac mergând în direcția nord-vest.

În urma celor două războaie mondiale au murit 79 de boieni (români, maghiari și țigani). În memoria celor căzuți pe front s-a ridicat inițial o troiță în cimitirul ortodox, unde ieșeau elevii cu profesorii și preotul la Ispas (Ziua Eroilor).

Din inițiativa preotului ortodox Dumitru Ionescu, în anul 1974, s-a ridicat „*Monumentul eroilor*” de lângă biserică și în curtea bisericii ortodoxe. Pe acest monument, sub textul „*Pomeniște Doamne pe robii tăi ostași eroi*” au fost trecute numele celor căzuți în război.

După schimbarea „regimului” și după eliberarea Ardealului s-au luat măsuri în vederea evaluării averii „*persoanelor inamice*” - încadrate la art. 8 din „*Ordonanța de armistițiu*” - anume cetățeni români refugiați în teritoriul german sau maghiar ori teritorii ocupate de aceștia înainte de 12 septembrie 1944⁴⁴. În Boiu întâlnim un număr de 16 „*persoane inamice*” plecate clandestin în Ungaria: Laszlo Mihali, Simo Doinise, Szokacs Albert, Kovacs Andrei, Muska Moise, Muska Ioan, Rakosi Gheza, Kovacs Eden, Kovacs Dominic, Kovacs Petru, Suto Ioan, Suto Nicolae, Nagy Carol, Nagy Laurențiu, Buzogany Lina și Nagy Nicolae. Bunurile lor au fost evaluate astfel: bunuri agricole - 1333000 lei; clădiri 3624000 lei⁴⁵. În aprilie 1964 bunurile următorilor, s-au scos de sub prevederile legii 91/1455 și se lasă „*la libera dispoziție a proprietarilor lor*”: Kovacs Eden, Kovacs Andrei, Buzogany Lina și Suto Ioan. La 19 mai 1947 la fel s-a întâmplat și cu ceilalți 12⁴⁶.

În urma reformei agrare din 1945-1946 în Boiu au avut loc noi împrăștiări. Comisia agrară din 1945 avea următoarea componență: președinte Traian Pop; membrii Deleanu Dionide, Țifrea Ioan, Pop Ștefan, Grusea Emanoil, Datui Gheorghe, Cârțan Ioan, Cioc Ilie, Suci Teofil și I. Cismaș (primar)⁴⁷. Pe o listă a „*îndreptățiților*” pentru împrăștiare, din 1945, am întâlnit 194 de persoane dintre care 53 de nu aveau pământ deloc⁴⁸. Se știe că în general în perioada interbelică, țiganii nu aveau pământ și trăiau lucrând cu ziua. Pe această listă am întâlnit și în jur de 20 de nume de țigani din Boiu. În 1946 au existat și câteva cazuri de localnici care au cerut să fie „*colonizați*” în localități apropiate, pe proprietăți care au aparținut sașilor. Bogar Ambrozie din Boiu cere comisiei agrare să fie colonizat în Seleuș pentru că „*în Boiu nu este pământ destul pentru împrăștiare*”⁴⁹. Alte cereri au mai fost: a lui Ioan Aldea (din Țopa) pentru împrăștiare în Beșa și a lui Vasile Teșculă (din Boiu) pentru colonizare

44 Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond: Județul Târnava Mare - Prefectura Jud. Târnava Mare, nr.670, dosar 37/1945.

45 *Ibidem*, fila 181.

46 *Ibidem*, fila 183, 185.

47 Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond: Reforma Agrară Târnava Mare 1945, dosar nr. 24, fila 6.

48 *Ibidem*, filele 41-48.

49 Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond: Comisia Reformă Agrară Jud. Târnava Mare, dosar nr. 595, fila 6.

în Roandola⁵⁰. Este posibil să mai fi existat și alte asemenea cereri, dar noi nu am întâlnit.

Situația economică după război nu a fost deloc bună, cotele de cereale și carne impuse de autorități au apăsător pe umerii locuitorilor. Nu am întâlnit acțiuni de mare amploare față de noua ordine politică și socială, însă au existat localnici considerați „ghiaburi”: Stoica Ioan, Neag Nicolae (Niculiță Armenci), Racoszy Geza, Puser (?), Buzogany Janos și Nagy Imbre. Unii localnici, datorită opiniilor diferite au fost considerați „dușmani ai poporului”. Fintoc Zaharie (fost simpatizant al Legiunii) a fost arestat în 18 iulie 1955 ca instigator, „i-au înconjurat casa la miezul nopții și i-au făcut percheziție, căutând arme. A fost ținut două zile la Sighișoara și apoi dus cu duba la București, unde a fost anchetat două săptămâni la rând ca dușman al poporului. Nu a fost judecat, nici condamnat, privarea de libertate considerându-se pedeapsă administrativă pentru o vină ce nu i-a fost adusă la cunoștință. A lucrat 22 de luni în colonia de la Poarta Albă la canalul început atunci, a mai lucrat patru luni la construcții în Onești de unde a fost eliberat în 15 mai 1954”⁵¹. Un alt deținut administrativ a fost Racoszy Gheza, arestat tot în 1952 și dus pe șantierul de la Bicz, de unde s-a întors infirm acasă⁵².

În dosarul cu documente legate de electrificarea satului, din anul 1955, locuitorii satului sunt caracterizați astfel: „Ocupația principală a locuitorilor este agricultura și cea secundară creșterea animalelor. Majoritatea locuitorilor sunt țărani săraci și mijlocași, precum și crescători de vite”⁵³. O informație interesantă ar putea fi faptul că în 1955 în Boiu existau 11 biciclete (mai erau 3 în Țopa și 1 în Jac).

În această perioadă în Boiu funcționa o echipă de pompieri, care în 1953 avea 40 de membri, iar șeful formației era Fiscu Aurel, înlocuit mai târziu de Boitoș Mihai⁵⁴. Aceasta nu avea însă decât o pompă manuală și câteva alte unelte.

Începând cu anul 1956 satul a făcut importanți pași spre modernizare când a fost introdus curentul electric, iar în anii 1958-1960 a fost introdus gazul. În 1960 nu exista medic permanent, decât cadre sanitare medii, iar cazurile ce nu erau de competența lor erau îndrumate la punctul sanitar din Albești unde era medic Hochmeister Adolf; medicului avea doar zile de consultație la Boiu⁵⁵. Mai exista în sat un punct farmaceutic condus de „tovarășa” moașă⁵⁶. Se arată și un interes pentru activitățile sportive prin decizia, luată la 1 septembrie 1960, de a construi o „popicărie”. De construirea popicăriei și a acoperișului cu țiglă erau responsabil Neag Nicolae și Postecă Eugen⁵⁷.

50 Ibidem, filele 46 și 56.

51 Marcu Mihail Deleanu, op. cit. p. 66,

52 Ibidem.

53 Arhiva Primăriei Albești, jud. Mureș, Fond: Comuna Boiu (1938-1968), Dosar 59/1955, fila 3.

54 Idem, dosar 13/1955.

55 Idem, dosar 5/1960, fila 76.

56 Ibidem, fila 77.

57 Ibidem, fila 74.

„*Membrii de partid*” (comuniști) în Boiu au fost în 1955 numai cinci persoane: Lucaci Carol, Agapie Dumitru, Cezar Ana, Potcoavă Gavrilă, Datui Gheorghe și Boros Bela⁵⁸.

Colectivizarea a prins greu teren în Boiu. În 1959 s-au înființat „*întovărașirea*”, avându-l ca președinte pe Hegbeli Traian, iar secretar pe Grusea Dumitru și număra 506 membrii⁵⁹.

Colectivul (C.A.P.) s-a înființat în anul 1962, când pentru convingerea oamenilor „*să intre în colectiv*” s-au pus importante forțe. În amintirea localnicilor a rămas faptul că „*veneau câte 14 inși pentru a-l convinge pe unu să intre în colectiv*”. Președinți de „colectiv” au fost: Bănuț Dumitru (1962), Pop Ioan (Nuțu Hunvezului - 1963) Teșculă Alexandru (1963- ?).

Dintr-o descriere a „*muncii culturale*” din anul 1965, făcută de profesorul D. Agapie, „*director de cămin*” și membru al Sfatului popular al comunei Boiu, se desprind multe aspecte legate de eforturile făcute pentru a arăta oamenilor „superioritatea” gospodăriilor agricole colective (GAC) față de alte forme de exploatare agricolă⁶⁰. În document se arată că „*Sarcina principală ce a stat în fața colectivului de conducere a Căminului Cultural în desfășurarea muncii culturale a fost transformarea tovărășiei agricole în G.A.C.*”. Putem observa că „*munca culturală*” a fost de fapt o intensă muncă de îndoctrinare a țăranilor, fapt ce reiese din programele artistice. S-au prezentat piesele de teatru: *Târgul Inimilor*, *Bucuroși de oaspeți*, *Neamurile*, etc.; elevii școlii și tineretul au învățat cântecele „*Hora colectivștilor*” și „*Hai să facem o gospodărie colectivă*”⁶¹. Tot cu rolul de a arăta țăranilor „superioritatea G.A.C.” s-au ținut conferințe, printre care „*G.A.C. izvor de belșug și fericire*”, „*Să pășim cu încredere în G.A.C.*”, urmate de vizite la G.A.C. din Daia, Laslea și Archita⁶².

În perioada interbelică și până în anul 1968 Boiu a fost comună. În anul 1968 a fost desființată comuna Boiu, iar satul a fost integrat în actuala comună Albești.

58 Interviu din 4 aug. 2008 cu Lucaci Carol (77 ani).

59 Arhiva Primăriei Albești, jud. Mureș, Fond: Comuna Boiu (1938-1968), dosar 26/1960.

60 Idem, dosar 5/1961,

61 *Ibidem*.

62 *Ibidem*.

BOIU-ASPECTS OF MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

(Summary)

Boiu, a rural settlement in the district of Mureș, mostly inhabited by Romanians, **was documentary certified in 1301, on October 20. In the document from 1301, edited by the canonical gathering of the „Sfântul Arhanghel Mihail” Church in Alba-Iulia, the Bwn (Boiu) settlement is mentioned in the context of an exchange of domains between the voivode Ladislau Kan (1295-1315) and a certain county leader Nicolae.** In our study we insisted on the aspects of the modern and contemporary history of the village.

In the XIX century, there was much information about the people from Boiu, about their lives and activities, thanks to the official census, the official documents, both Orthodox and Reformed and the oral information collected by the teacher Nicolae Zamfir during the interwar years.

Until the XIX century, both the Romanians and the Hungarians were serfs, and the noble land from Boiu belonged to the Bethlen family. The agrarian reform between 1920 and 1921 had mostly solved the problem of properties. Concerning education, during the second half of the XIX century, there were two schools in the village: one with Romanian teaching and another with Hungarian teaching. Regarding the political life in the interwar years, there weren't any special political actions, except for the legionnaires.

From the interwar period until 1968 Boiu had been a parish. But in 1968 it was abolished and the village was integrated in the present parish Albești.

HORIA TECULESCU SI ASTRA SIGHIȘOREANĂ

Gavrilă Gheorghe

REORGANIZARE

În perioada imediat următoare Unirii de la 1 Decembrie 1918, perioadă de cristalizare a noii vieți politice, economico-sociale și culturale în condițiile create de România Mare, situația Astrei sighișorene a fost destul de confuză.

Astfel, pentru perioada anilor 1919-1920 documentele rămase la nivel central păstrează o tăcere totală, amintind doar faptul că despărțământul sighișorean nu a fost reorganizat. În anul 1921, cu toată această dezorganizare, pe data de 30 octombrie la Sighișoara are loc o impresionantă serbare culturală - sub patronajul Ministerului Culturii și Artelor - cu prilejul înființării a 125 de biblioteci populare în județul Târnava Mare. La această serbare vor participa : principele moștenitor Carol, ministrul culturii și artelor, iar din partea *Asociațiunii* - copatroană a acțiunii - Andrei Bârseanu (președinte), V. Bologa (membru în Comitetul Central), I. Georgescu (secretar literar), profesorii I. Bratu și Al. P. Arbore¹.

În același timp, vechiul comitet al despărțământului, pe lângă dezorganizarea datorată unor condiții obiective, se pare că nu mai avea nici voința necesară de a relua o rodnică activitate. Dar, până în anul 1925, în Sighișoara se va forma o nouă și puternică pătură de intelectuali, funcționari etc., în rândul românilor, care va prelua și duce mai departe stindardul *Asociațiunii*. Dacă până la 1918 nucleul conducător a fost format din protopop, clerul local, un avocat și câțiva învățători, după 1921 avem de-a face cu numeroși români cu studii superioare și animați de înalte idealuri naționale. Funcționari ai Prefecturii județului Târnava Mare și ai Primăriei, profesori de la cele două gimnazii: Liceul *Principele Nicolae* și Școala medie de stat pentru fete, medici, judecători, avocați, notari și preoți, învățători, funcționari ai poștei, ofițeri ai armatei române, polițiști dar și țărani, vor da o cu totul altă dimensiune acțiunilor Astrei pentru perioada 1925-1948, când aici va pulsa o intensă și reală viață culturală.

Venirea la conducerea despărțământului a unor intelectuali de certă valoare - A.P. Bănuț, Horia Teculescu, protopop Emilian Stoica, Tuluiu Racotă, colaborarea rodnică și permanentă cu *Extensiunea universitară* de la Cluj, condusă de profesorii Bărbat și Ștefănescu Goangă și cu *Universitatea liberă* din București, având în frunte pe profesoara Sabina Cantacuzino, prezența în județ a unei întregi pleiade de scriitori, poeți, muzicieni, epigramiști, oameni de teatru, etc., apariția la Sighișoara a primei edituri românești din Transilvania (*Editura Miron Neagu*) va face din capitala județului Târnava Mare o adevărată *PERLĂ CULTURALĂ A TRANSILVANIEI*.

1 Biblioteca ASTRA Sibiu, fond. Doc. 1302/1921.

MEMBRII ȘI PERSONALITĂȚI

Arătăm în capitolele anterioare că, după 1919, despărțământul sighișorean va câștiga foarte mult din punct de vedere numeric și calitativ. Dacă până la 1926 au mai existat probleme legate de reorganizare și atragerea noii elite sighișorene la activitățile *Asociațiunii*, după 1926 și până la 1944 Astra locală își va spori mereu ponderea și influența în zonă.

În orice caz, comparativ cu perioada anterioară a anului 1918, chiar și în aceste condiții de folosire a unor date lacunare, situația despărțământului sighișorean este mult mai bună. De asemenea se remarcă o înviorare a acțiunii de cuprindere în *Asociațiune* a intelectualității sighișorene după venirea la conducerea despărțământului, în anul 1930, a directorului Liceului *Principele Nicolae*, profesor Horia Teculescu.

Faptul că datele păstrate nu reflectă întotdeauna adevărata situație din teren, ne-o dovedește și componența numerică a comitetelor despărțământului din anii 1925, 1930 și 1942, singurele păstrate. În anul 1925 -la reorganizare- comitetul despărțământului sighișorean cuprindea 11 persoane, cel din anul 1930 avea în componența sa 16 persoane, iar în 1942, noul comitet ales după moartea lui Horia Teculescu cuprindea 32 membri.

Din multitudinea de personalități sighișorene ce se identifică total cu activitatea interbelică a ASTREI sighișorene, am ales pe următorii:

HORIA TECULESCU (1897 - 1942)

S-a născut la Râșnov, la 4 aprilie 1897, în casa lui Ioan Teculescu, viitor protopop al Bălgradului, redactor la *Telegraful român*, președinte al despărțământului Alba al Astrei.

Își face studiile la Brașov (liceul), Sibiu, Budapesta și București. Își începe activitatea de profesor la Alba Iulia, o continuă la Sighișoara până în 2 august 1942, când va muri. Între 1926-1942, va fi directorul Liceului *Principele Nicolae*, iar din 1930 președinte al Astrei sighișorene.

Îl găsim pe tânărul student Horia Teculescu, în toamna anului 1918, ca membru al C.N.R. Alba (președinte I. Teculescu) și președinte al Comitetului de primire al oaspeților veniți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 (în conformitate cu Documentele Unirii, vol.VI, pag. 6).

La Sighișoara, sub îngrijirea sa, au fost tipărite cele trei *Anuare* ale Liceului *Principele Nicolae*, în anii 1926-1927, 1927-1929, 1929-1933, realizate în spiritul unei vechi tradiții brașovene, cu un bogat conținut în idei și bucurându-se de o mare prețuire în țară și străinătate.

Activitatea de publicist, începută în 1921 la Arad (scriitorii ca luptători pentru unirea neamului), o continuă în paginile *Anuarelor*, unde publică mai multe materiale:

- Contribuții la problema unității neamului,
- Doi luptători pentru unitatea neamului Take Ionescu și Nicolae Filipescu,

- Petru Rareș
- Nicolae Iorga și unitatea neamului.

În culegerea de folclor **Pe Mureș și pe Târnave...**, cuprinde 614 doine și 645 strigături, strânse în cadrul a 40 de acțiuni și primită entuziast de către poeți: Nichifor Crainic îi consacră în **Gândirea**, o recenzie laudativă, iar raportul admirativ al lui O. Goga i-a adus premiarea de către **Academia Română**. Însuși Lucian Blaga va folosi șase doine din culegerea lui Teculescu în opera sa **Spațiul mioritic**. Prin **Oameni și locuri din Târnava Mare**, se manifestă ca un activ susținător al *localismului educativ*, realizând o interesantă contribuție de istorie regională. Se va ocupa de popularizarea unor figuri proeminente ale literaturii române (M. Eminescu, O. Goga, L. Blaga), aducând contribuții inedite².

Se va apleca și asupra vieții și activității istoricului literar G. Bogdan-Duică, a dascălilor săi brașoveni V. Onițiu și A. Bârseanu. Monografia **V. Onițiu, un educator deschizător de suflete și ziditor de idealuri**, publicată în 1937 de Ministerul Învățământului, a fost premiată de **Academia Română** în 1938, moartea luându-l în timp ce muncea-cu înfrigurare-la terminarea monografiei despre A. Bârseanu.

Ca președinte al Astei sighișorene, a despărțământului județean Târnava Mare și Ținutului Mureș, se va implica în toate activitățile acesteia, perioada 1930-1942 fiind cea mai prolifică din istoria acestui despărțământ.

Prin intermediul *Extensiunii universitare* de la Cluj și a *Universității libere* din București, a adus la Sighișoara și în satele din zonă numeroși profesori universitari, ce vor conferenția an de an (în fiecare sâmbătă din lunile octombrie - mai), pe diverse teme, în ideea ridicării nivelului cultural al românilor din zonă.

Într-un articol al lui Ioan Breazu, **Horia Teculescu, precursor al localismului creator din Transilvania**, scris la moartea sa, autorul îl caracterizează fidel : *Sighișoara culturală ajunsese să se identifice cu personalitatea lui; era voievodul ei spiritual, fără blazoane, dar recunoscut de toată lumea. Un voievod în bunul înțeles al cuvântului, nu numai cu drepturi, dar și cu un adânc sentiment al răspunderii și al sacrificiului.* (Vezi prefața semnată de Petronela Negoșanu la Bănuț, A.P., *Scrieri. Umor și satiră*, Editura Minerva, Buc. 1974.)

Bustul lui mai așteaptă ca urmașii întru cultură să-i redea locul, celui ce a găsit timp și loc pentru fii acestui județ ce-l binemeritau. Azi, îi poartă numele o librărie și o stradă.

Din opera sa, exemplificăm câteva titluri mai sugestive:

- Zile mari. Conferințe pentru serbările naționale, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1937
- Un stâlp de foc: Ioan Lupaș. Oratorul și conferențiarul, Extras, București, 1943
- V. Onițiu. Un educator. Viața și opera, Editura Casei școalelor, 1937

2 Breazu, Ion, „Horia Teculescu - la moartea lui” în *Transilvania*, LXXIV, nr. 1/1943, pp.. 644-645.

- Un ziditor de suflute, V. Onițiu, Brașov, 1936, Extras **Țara Bârsei**
- Pe Murăș și pe Târnave. Flori înrourate (doine și strigături), Sighișoara, Tipografia Miron Neagu, 1929
- Scriitorii ca luptători pentru unirea neamului, Arad, Editura Librăriei diecesane, fără an
- Ștefan cel Mare și Ardealul, Brașov, 1934

A. P. BĂNUȚ (1891 - 1970)

Printre scriitorii ardeleni din prima jumătate a secolului XX, A. P. Bănuț deține un loc aparte. Opera sa, destul de vastă, stă în marea majoritate risipită prin periodicele literare ale vremii, în broșuri și manuscrise, doar o mică parte fiind înmănunchiată în volume. Larga circulație în vreme a numelui său, s-a datorat atât activității din cadrul Societății pentru fond și teatru, cât și pentru contribuția sa la tipărirea revistei **Luceafărul** (1902) din Budapesta.

El va constitui o etapă importantă în literatura umoristică a Ardealului, scriitor remarcabil de proză scurtă artistică și umoristică, întregind fresca societății ardeleni de început de secol XX, atât de măiestru zugrăvită de către Ion Slavici, Ion Agârbiceanu și Liviu Rebreanu.

S-a născut la 23 octombrie 1891 la Cohalm (Rupea), în fostul județ Târnava Mare. Informații complete despre viața și activitatea sa le dă însăși scriitorul în câteva din operele sale: **Autobiografie, Pagini de jurnal - temă și variațiuni, Viața și activitatea mea, Testamentul mecenatului Olimpiu Fluture de Netotu.**

Rămas orfan de mic, va crește în casa bunicului și apoi a tutorelui său Valeriu Popa Comșa. După școala primară (Rupea, Făgăraș, Copăcel) și liceală (Făgăraș, Blaj), va frecventa cursurile Facultății de drept din Cluj, Budapesta, Berlin, reușind să obțină mai târziu titlurile de Doctor în drept și științe economice.

La Budapesta, își va face debutul literar în paginile revistei **Luceafărul**, cu schițele **Anno Domini 2202 și Milionarul.**

În anul 1903 va avea prima întâlnire cu Sighișoara, când va fi operat de apendicită de către Dr. Frantz Oberth, directorul spitalului din localitate.

Se va angaja pe calea teatrului în vara anului 1905, când câștigă concursul pentru bursa de comedie și regizorat, urmând apoi Conservatorul de muzică din București (clasa profesor C. I. Nottara), absolvit în anul 1908. De aici se stabilește la Brașov, unde va sta până în 1914.

Între anii 1905 - 1944 va colabora intens la **Gazeta Transilvaniei**, unde semnează cu pseudonimele *L. Țurubanea, Călătorul, Urubeanul, Bănțularu, Tel Buruiiană.*

În calitate de director artistic al Societății pentru fond de teatru, a activat în direcția răspândirii teatrului în lumea românească, reușind să înființeze 64 de comitete teatrale și trupe de teatru. Experiența din acest domeniu, va fi consemnată în studiul satiric tragi-comic **Artiștii Ardealului în 1914.**

Firea sa aventuroasă îl va purta în 1911 într-o călătorie - vizită prin America și Franța.

Între 1915 - 1916 va fi concentrat în armata austro-ungară, dar, în 1916, la intrarea armatei române în Transilvania, trece Carpații și se înrolează în Corpul voluntarilor ardeleni din armata română, unde ajunge la gradul de sublocotenent.

Între 1920 - 1922 va avea domiciliul în Sighișoara, la nepoata Melania Bercan, unde va locui și în perioadele ulterioare de ședere aici.

Între 1 ianuarie 1925 - 1 octombrie 1927 va fi director al Propagandei culturale din teritoriile alipite, iar între 5 noiembrie 1927 - 7 iulie 1928, va fi consilier județean, raportor al Comisiei Cultelor și Învățământului, în Delegația județului Târnava Mare. După o scurtă trecere prin Oradea (director la Teatrul de vest - 1928), revine la Sighișoara, unde va fi prefect al județului Târnava Mare între 13 noiembrie 1928 - 20 ianuarie 1930. Între 1930 - 1931 va îndeplini funcția de inspector în Direcția educației populare, iar între 1931 - 1932 va fi prefect al județului Someș - la Dej, unde va întemeia o școală țărănească cu internat și 30 de cursanți, a doua după cea de la Sighetul Marmăției.

În perioada sighișoreană (1925 - 1931) va fi director al despărțământului Târnava Mare (Sighișoara) a **Asociațiunii**, cel care-l va reorganiza în 1925. Între 1930 - 1931 va fi director onorific al despărțământului, avându-l ca director executiv pe Horea Teculescu. Activitatea sa benefică în acest domeniu a făcut obiectul analizei capitolelor anterioare.

Între 1936 - 1938 va fi vicepreședinte la Comisia Interimară a județului Bihor, între 1938 - 1940 va fi primar la Ocna Sibiului, iar între 1940 - 1950 va locui la Tinca Bihorului, colaborând intens la **Transilvania** și **Gazeta Transilvaniei**.

În 1940 se va pensiona de la **Societatea Scriitorilor din București**.

La moartea soției sale, în anul 1950, pleacă la București, unde rămâne până în anul 1958, iar apoi, până în 1970, la Brașov, unde va fi membru fondator al **Asociației Scriitorilor din sudul Transilvaniei** (1969).

Spirit neliniștit, mereu în căutarea ineditului, de-a lungul vieții sale, a locuit la : Rupea, Copăcel, Făgăraș, Blaj, Mercheașa, Sighișoara, Budapesta, Brașov, Gratz, Berlin, Praga, Zărnești, Bacău, București, Iași, Onești, Schitu Frumos, Sibiu, Ocna Sibiului, Tinca, Oradea, Dej, Boulogne sur Mer, Paris, New York. Decedează la 28 iulie 1970, la Sibiu.

Din opera sa, demne de semnalat sunt :

1. Fond al presei pentru popor - extrase din articolele din **Gazeta de Transilvania**, 1909, iscălită Călătorul.
2. Elocința fratelui Ladislau, Sibiu, **Gazeta săteanului**, 1922.
3. George Cârțan, Biblioteca Astra, Sibiu, 1922.
4. Cinci broșuri sub titlul general **Umor și satiră din Ardeal**, Tipografia Fr. J. Horeth, Sighișoara, 1925:
 - a). Cearta părintelui Retevei și Elocvința fratelui Ladislau (reprodusă de G. Călinescu în **Istoria Literaturii Române**)
 - b). Istoria unui împrumut
 - c). Lămurirea ucenicilor și Izbânda Prăpăștișenilor
 - d) Amintirile lui Nenea Liță

e). Cârțan și Problema orfelinatelor

5). Achim Filăru, despre una - alta. Monolog în dialectul din Târnava Mare, Sighișoara, Editura Bibliotecii, 1925.

6). Tempi passati. Umor și satiră din Ardealul de ieri, Editura Bucovina, București, 1931 - premiată de Academia Română.

7). Oameni de ispravă, Editura Tipografia Dacia Traiană, Sibiu, 1939 - premiată de Astra.

8). George Dima. Contribuții la cunoașterea vieții și activității sale, Editura Muzicală, București, 1955.

9). Tempi passati. Umor și satiră. Evocări, E.P.L. București, 1965.

10). Scrieri. Umor și satiră. Curriculum vitae. Tempi passati, piesă de teatru. Evocări, Editura Minerva, București, 1974.

Cel ce se autocaracteriza foarte dur :

a). Inteligență - mediocră,

b). Moralitate - slăbuță,

c). Sânguință - lipsă,

d). Caracter - neexprimat, fiind în neconținută formație,

Va rămâne în istoria literaturii române ca unul din marii umoriști ai săi, iar pentru Sighișoara, omul de cultură ce-a pus bazele noii Asociațiunii de după 1918 și i-a trasat liniile directe de acțiune³.

MIRON NEAGU (1889 - 1973)

Născut la data de 2 noiembrie 1889, la Loamneș, Sibiu, urmează cursurile primare în localitate, iar liceul la Sibiu. Se înscrie la facultatea de teologie, dar, dându-și seama că nu aceasta este adevărata sa vocație, se va retrage după 14 luni de la începutul cursurilor.

În anul 1922, se va lansa în ceea ce va constitui marea iubire a vieții sale, activitatea tipografică și editorială prin înființarea la Făgăraș a unei tipografii.

În anumite condiții neclare, în anul 1928, se va muta la Sighișoara, unde înființează imediat o nouă tipografie (pe strada H. Teculescu nr. 25) și va deschide librării la Sighișoara și Mediaș. Din efortul său, concertat cu cel al poetului Emil Giurgiuca (profesor la Sighișoara din 1936), se va naște Editura **Miron Neagu**, prima editură românească din Ardeal și care a fost tratată în subcapitolul **Activitatea editorială**.

Va fi un adevărat Mecena pentru tinerii scriitori fără posibilități materiale, aceștia găsim la el *casă și masă* gratuit. A fost un pasionat culegător și interpret de folclor, calitățile sale vocale permițându-i să activeze cu mult succes în corul Astrei, unde abordează și roluri din opere și operete. În 1925 la Făgăraș și 1929 la Sighișoara, va fi audiat de către George Enescu și de Tiberiu Brediceanu, evoluțiile sale scenice

3 Vezi prefața semnată de Petronela Negoșanu la Bănuț, A.P., *Scrieri. Umor și satiră*, Editura Minerva, Buc. 1974.

bucurându-se de aprecierile celor doi titani ai muzicii românești.

Va continua să cânte și să înregistreze muzică la Radio Tg. Mureș și TV până în anul 1971, piesa sa de rezistență fiind **Drăguț car cu patru boi**.

Moare în anul 1973, în orașul ce l-a adoptat și pe care l-a adoptat⁴.

TULIU RACOTĂ (1908 - 1991)

Și-a făcut studiile primare la Dumbrăveni și Blaj, iar cele liceale la Sighișoara (Liceul **Principele Nicolae**), pe care le absolvă în 1927. În perioada 1927-1931, urmează cursurile Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Cluj.

Ca profesor, își va desfășura activitatea în mai multe școli:

- 1931-1932, pedagog la Liceul **Principele Nicolae** din Sighișoara,
- 1933-1935, profesor la gimnaziul din Baia de Arieș,
- 1936-1938, director la același gimnaziu,
- 1935-1936, profesor la Liceul **Principele Nicolae** Sighișoara,
- 1938-1939, profesor la Liceul din Gheorghieni,
- 1939-1940, director la Școala normală din Cristurul Secuiesc,
- 1940-1960, profesor la Liceul de băieți din Sighișoara, director între 1942-1948,
- 1960-1966, profesor la Liceul nr. 2 din Sighișoara (director),

În perioada 1945-1948, a fost președinte al despărțământului Sighișoara a **Asociațiunii**. A decedat în anul 1991.

Din anul 1934, va desfășura una din cele mai bogate activități publicistice din zonă, implicându-se activ în viața Astei locale (1934-1948), dar și în viața culturală a Sighișoarei (1948-1990)⁵.

CONFERINȚE ȘI CONFERENȚIARI

Dacă înainte de 1918, prelegerile populare ale **Asociațiunii** pe raza de activitate a despărțământului sighișorean erau susținute de ierarhia bisericească locală (protopop, preoți), la care se adăugau câțiva învățători, după 1918 și, mai ales după 1923 vom asista la două fenomene ce vor concura în deplină armonie la susținerea, în fața auditoriului sighișorean sau din celelalte localități, a unor conferințe de nivel academic :

- a). pe de o parte are loc formarea unei puternice pătri intelectuale - profesori, medici, juriști, funcționari, oameni de cultură și artă, mai puțin preoți,
- b). pe de altă parte va exista o colaborare permanentă și fructuoasă cu **Extensiunea universitară** de la Cluj și **Universitatea liberă** din București.

Pe lângă aceștia, Sighișoara a găzduit scriitori, poeți, artiști plastici, muzicieni, umoriști, membri ai secțiunilor științifice-literare și ai conducerii centrale a **Asociațiunii**.

a). Analizând activitatea conferențiarilor locali, putem aprecia că încă de la

4 Melinte Șerban, „Noi considerații privind activitatea Editurii Miron Neagu”, în *Vatra*, Tg. Mureș, nr. 76, 20 iulie 1986, p. 13.

5 Biografie întocmită pe baza datelor preluate din: *Momente culturale transilvănene*, ed. Litera, București, 1986, p. 9 și interviul din revista *Flacăra* An XXVIII, nr. 8 (1237), 22 febr. 1979, p. 5.

reorganizarea despărțământului, ambițiile noului director A.P. Bănuț expuse și într-o scrisoare către H. Petra Petrescu, secretarul literar al **Asociațiunii**, de a mobiliza toată intelectualitatea locală și a pătrunde în toate localitățile județului, au început să se materializeze.

În Raportul de activitate pe anul 1925⁶, Bănuț arată că au fost realizate primele echipe complexe de conferențieri la Cornești, Albești, Vânători, Daneș, directorul deplasându-se singur la Cincu și Cohalm. De asemenea este subliniat bogata activitate depusă de unii vechi membri ai Astrei locale, preoții Moise Flitter din Șapartoc, A. Stoicoviciu din Mihai Viteazul și N. Stoicoviciu din Mălâncrav.

În 1926, cu ocazia adunării generale de la Criț, din luna martie, îl întâlnim pe conferențiarul V. Vermeșanu cu o prelegere pe teme de **Istoria patriei**, iar la 1 decembrie, cu ocazia aniversării Unirii din 1918, Horia Teculescu va dezvolta ideile **Lupta pentru întregirea neamului în literatura noastră și Precursorii întregirii neamului**, la 6 decembrie dezvoltând tema **Cruciada idealului**⁷.

Anul 1927 va aduce o mărire și diversificare a conferințelor și conferențiarilor, organizate predilect în perioada octombrie-mai și în completare cu serate artistice, ele abordând o paletă largă de problematice. Astfel A.P. Bănuț va susține mai multe prelegeri despre Caragiale, Coșbuc, Șt.O. Iosif, Beethoven; Horia Teculescu va conferenția despre **Take Ionescu și N. Filipescu - doi luptători pentru întregirea neamului**, dar și despre : **Basarabia, Importanța zilei de 10 mai în istoria poporului nostru, De ziua eroilor**, iar despre **Războiul de independență și întregirea neamului** va vorbi Stelian Voinea. Îi vom întâlni printre conferențieri și pe profesorii P. Nisipescu (despre **Newton și Volta**), A. Mircea (**Centenarul romantismului**) și H. Ghinescu (**Din trecutul nostru**).

Din acest an asistăm și la o masivă implicare a lumii medicale locale în activitatea **Asociațiunii**. Medicii Gh. Petrescu, Șt. Chelemen, O. Ganea, A. Căpățână, V. Cricopol, ș.a., vor conferenția pe teme legate de sănătate sau de combaterea unor maladii ce făceau ravagii în epocă: tuberculoza, cancerul, dar și alcoolismul sau sifilisul⁸.

Pentru anul următor, datele rămase sunt mai sărace, la Sighișoara fiind pomenite doar dizertațiunile susținute la 10 mai și 1 decembrie de către Horia Teculescu și V. Vermeșanu, la sate vor fi organizate mai multe șezători culturale la care vor conferenția: H. Ghinescu și V. Cricopol la Albești și Șapartoc, V. Cricopol la Hetiur, V. Vermeșanu la Boiu, A.P. Bănuț, R. Barceanu și Dr. O. Dobre la Daneș și Albești⁹.

În 1929, centrul manifestărilor îl va constitui comemorarea a 40 de ani de

6 Biblioteca ASTRA Sibiu, fond. Doc. 1302/1921.

7 Vezi pe larg în *Anuarul Liceului Principele Nicolae*, 1927/1928, ed. Miron Neagu, Sighișoara, pp. 164-172

8 Biblioteca ASTRA Sibiu, fond. Doc. 2369/1927.

9 Horia Teculescu, „Raport de activitate 1927-1928”, în *Transivania*, LIX, 1928, P.O., p. 276.

la moartea lui Eminescu, prelegerile susținute analizând viața, iubirea, poezia filosofică, proza literară, proza politică și rolul de îndrumător al neamului ale celui ce a fost Luceafărul poeziei românești. Pentru prima dată, printre conferențieri apare și profesorul Z. Török, viitor profesor la Universitatea maghiară din Cluj după 1940, cu tema **Din lumea plantelor**.

În virtutea unui obicei ce va tinde să devină tradiție, echipe complexe de conferențieri se vor deplasa la Daneș (A.P. Bănuț, R. Barceanu, V. Vermeșanu, Dr. O. Dobre), Albești (A.P. Bănuț, A. Stoicoviciu, R. Barceanu), Rupea (H. Teculescu, Dr. A. Bănuțiu), Feldioara (A.P. Bănuț, H. Teculescu, gen. Butunoiu, protopop I. Hociotă), Biertan (A. Stoicoviciu, Fl. Prodan, Dr. A. Căpățână), dar și la Laslea, Saschiz, Șoard, Vânători, Hendorf¹⁰.

Ultimul an în care îl mai găsim printre conferențieri pe A.P. Bănuț va fi 1930, deoarece fiind numit inspector în Ministerul Muncii la 13 iulie la Biertan, va fi ales ca președinte de onoare al despărțământului și la scurt timp va părăsi orașul și județul, succedându-i la conducere Horia Teculescu. Temele abordate vor fi legate de rostul Astrei, cultură și civilizație. Alături de el, întâlnim o întreagă pleiadă de localnici: Horea Teculescu, Z. Török, Dr. O. Ganea, Șt. Stătescu, Al. Hodoș, Fl. Prodan, R. Barceanu, Dr. I. Ghizdavu, Dr. A. Căpățână, preot A. Stoicoviciu¹¹, ce-și vor susține conferințele la Sighișoara -15, Sighișoara-sat (Cornești) - 3, Albești - 3, Daneș - 3, Saschiz - 3, Biertan - 3, Laslea - 3, Vânători - 2, Șoard - 2¹².

Din 1931 Horia Teculescu va mobiliza forțele locale în 4 direcții importante:

- creșterea numărului conferențierilor locali, prin atragerea în rândurile celor vechi a unor nume noi (Dr. G. Petrescu, L. Constantin, M. Galan, preot N. Munteanu, I. Savu, I. Medrea, Z. Harhuiu, D. Bucur, ș.a.)

- diversificarea temelor abordate, pentru a face față mai bine cerințelor tot mai ridicate ale publicului auditor: Z. Török abordează tema **Petrografia județului Târnava Mare**, Horea Teculescu va trata o gamă diversă de tematici: voievozi, regi, oameni politici, scriitori, militari, aniversarea unor date importante, teme istorice, filozofice, etc., R. Barcianu va dezbate rolul cărții în societate, I. Savu analizează fenomenologia crizei economice ce lovise și România, I. Medrea explică rostul radiofoniei și al recensământului, ș.a.

- creșterea numărului localităților în care **Asociațiunea** susține conferințe și organizează spectacole omagiale, șezători culturale în 1931 întâlnim astfel de acțiuni la Apold, Ațel, Biertan, Beia, Boiu, Cața, Crihalma, Criș, Daneș, Frăua, Proștea, Șaeș¹³.

- a patra direcție de acțiune a reprezentat-o atragerea unui număr sporit

10 Biblioteca ASTRA Sibiu, Fond doc. . 2600/1929 și în revista *Foaia noastră*, Sibiu, An IV, 1929, nr. 12/17 mart., nr. 14/31 mart., nr. 32/3aug.

11 *Transilvania*, LXI, nr. 1-6/ ianuarie-iunie 1930, pp. 92-93.

12 Idem, LXII, nr. 1-8/ ianuarie-august, 1931, P.O.Anexa IV, pp. 102-103.

13 Biblioteca ASTRA Sibiu, Fond doc. . 2893/1932.

de conferențieri străini (Sibiu, Cluj, București) și va fi analizată în partea a doua a acestui subcapitol.

În 1932 sunt atrași în *caruselul* Astei nume noi ca: E. Adorjan, T. Racotă, C. Morosin, P. Danu, Al. Brotea, P. Amărășteanu, I. Holitzer, Tr. Ciocănelea, Dr. A. Cămărășanu, prof. Gh. Babeș, Al. Botta, E. Mazilu, preot C. Medrea, G. Dănilă¹⁴, când sunt tratate probleme legate de Societatea Națiunilor, natură, împrejurimile Sughisoarei, Goethe, teme de artă, medicale, geografice, bogățiile județului Târnava Mare, rolul școlii, teme susținute atât la Sighișoara cât și la Archita, Boiu, Cața, Cuciulata, ș.a.

Pentru anii 1933 - 1934, conferențialii locali și cei străini vor susține 123 de prelegeri¹⁵, printre noii veniți numărându-se prof. O. Liuba și R. Popa, D. Roman, S. Balint, I. A. Bassarabescu, col. Calcinescu, Dr. G. Jurubiță, Tr. Pețanca, ing. V. Sonea și D. Stoicescu. În 1935 este atras în rândul conferențialilor și profesorul H. Brandsch de la Liceul din Cetate cu o disertație despre Martin Luther¹⁶, iar în 1936 printre cele 56 de conferințe susținute pe teme de literatură, istorie, muzică, medicină, filozofie, memorialistică, etc. se numără și cea a profesorului sas D. Schuller (Aspecte din vechea Sighișoară)¹⁷. Pentru anul 1938 în documentele oficiale Sighișoara apare nominalizată cu 21 conferințe, fără exemplificări¹⁸, dar în 1939 în rândul conferențialilor locali îi vom regăsi pe H. Teculescu, Al. Dima, A. Cincic, S. Radu, Gh. Secaș, T. Doctor, Gh. Popa, N. Cristescu, I. Cocîșu, R. Budac, I. Popescu, P. Ionescu¹⁹.

Din 1940, noile condiții create de pierderile teritoriale din vară și al doilea război mondial, plus pierderea documentelor oficiale ale despărțământului, nu mai apar nominalizări de conferențiali locali, deși se raportează Comitetului Central al *Asociațiunii* ținerea a 39 conferințe pentru 1940²⁰ dar nu apar date pentru anii 1941-1942. După 1943, sub directoratul protopopului Emilian Stoica, se încearcă reînvierea tradiției *teculesciene*, lucru remarcat și de inspectorul școlar E. Hulea în rapoartele sale către Sibiu²¹. După 1945 nu mai avem activități ale localnicilor, împotrivirea noilor autorități silind pe ultimi doi directori (E. Stoica , T. Racotă) să-și dea demisia, iar despărțământul să nu poată fi reorganizat.

b). Sighișoara devenind centru de județ și crescând mult importanța și prestigiul despărțământului local de plasă, între 1923 și 1944 se va realiza o fructuasă colaborare cu conferențieri trimiși de la Sibiu, Cluj (*Extensiunea Universitară*, Secțiile științifice),

14 Idem, Fond doc. 2501/1933 și 2667/1934

15 Idem, Fond doc. 2345/1935

16 *Transilvania*, LXVII, nr.4/iulie-august 1935. p. 425 și 477.

17 Idem, LXIX, 1938, P.O. p. 234.

18 Biblioteca ASTRA Sibiu, Fond doc. 3140/1939.

19 *Ibidem*.

20 *Transilvania*, LXXI, nr. 3-4/iulie-decembrie 1940, p. 137.

21 Idem. LXXV, nr. 1-2/ianuarie-iulie 1944, p. 10.

București (**Universitatea liberă**), sau invitați din rândul scriitorilor, poezilor, muzicienilor, filozofilor, militarilor, oamenilor politici, umoriștilor, economiștilor, ș.a.

Într-o scrisoare a lui Șerban I. Șerban către președintele Astrei, înainte de reconstituirea din 1925 se menționează printre conferențiarii străini: Nicolae Iorga (la 3 mai 1924), V. Goldiș, Gh. Vâlsan, M. Dragomirescu, I. Costa Floru, P. N. Haneș, Th. Speranția²².

Într-un alt document, din anul 1927, pentru perioada 1923-1926 sunt nominalizați 24 de profesori universitari și scriitori cu conferințe susținute la Sighișoara, față de cei pomeniți mai sus apărând în plus C. Ionescu²³.

Raportul pe 1927 îi amintește pe următorii profesori universitari veniți la Sighișoara²⁴:

V. Bărbat	- Femeia în trecut, prezent și viitor
C. Petronu	- Arta română în Transilvania
Th. Capidan	- Românii în Peninsula Balcanică
V. Urechea	- Problemele longevității și ale senilității
Stefănescu-Goangă	- Neam, popor, națiune
P. Eremia	- Sufletul poporului Englez în operele sale
S. Dragomir	- Eroii noștri. Prefectul C. Roman

La Sighișoara și la Saschiz vor conferenția, în 1928 Gh. Preda și H. Petra Petrescu, membrii ai conducerii centrale ai Astrei, alături de conferențiarii eco-nomici Chiculiță și Rândașu, pe care îi găsim la adunarea generală de la Criț, lângă delegații **Universității libere** (Ștefan Voinescu, Ioan Valoni) și **Extensiunea universitară** își va trimite reprezentanți în zonă, printre conferențieri îi întâlnim pe Silviu Dragomir, N. Drăganu, I. Lupaș, C. Diclescu, S. Pușcariu, I. Minea, V. Stanciu, I. Popescu-Voitești, C. Marinescu, A. Maior²⁵.

Lista conferențiarilor universitari pe anul 1929 cuprinde pe următorii:

I. Agârbiceanu	- Frământările în preajma Unirii
Emanoil Bucuța	- 10 mai
Ștefănescu-Goangă	- Neam, popor, națiune
Silviu Dragomir	- Eroii noștri
Ioan Lupaș	- Prăbușirea Imperiului habsburgic
Predescu -Rion	- Tuberculoza în ziua de azi
M. Botez	- Cultura și sănătatea
Augustin Maior	- Cosmogonia modernă
Bogdan Duică	- Legenda lui Dragoș
Sextil Pușcariu	- Ce este românesc în literatura noastră

22 Biblioteca ASTRA Sibiu, Fond doc. 1513/1925.

23 *Anuarul Liceului Principele Nicolae*, 1927/1928, ed. Miron Neagu, Sighișoara, p. 165.

24 Biblioteca ASTRA Sibiu, Fond doc. 2827/1927.

25 *Transilvania*, LIX, 1928, P.O.p. 278.

Conferințele acestora au fost audiate la Sighișoara, Daneș, Albești, Rupea, Hendorf, Vânători, Feldioara²⁶.

Anul 1930 aduce pentru prima dată la Sighișoara o echipă complexă, ce va conferența în întreaga zonă: P. Georgescu (**50 ani de știință românească**), Bogdan Duică (**I. Budai-Deleanu**), P. Grimm (**Bernard Shaw**), D. Teodorescu (**Cultul soarelui în Dacia**), O. Meruțiu (**O excursie în România - Proiecții**), V. Stanciu (**Bogățiile miniere în România**), Ștefănescu-Goangă (**Selecțiunea profesională**)²⁷.

Anii 1931²⁸ și 1932²⁹ vor completa bogata listă a conferențiarilor clujeni și bucureșteni cu nume ca: I. Lupaș, Dr. Dan Hiotu, L. Rusu, G. B. Duică, Al. Lapedatu, V. Pușcașiu, S. Dragomir, P. Danu, Al. Brotea, S. Pușcariu, Al. Hodoș, Suciu Sibianu, de prezența lor beneficiind nu numai sighișorenii, ci și locuitorii din Cața, Boiu, Archita, Daneș, Albești.

O prezență insolită pentru Sighișoara o vom găsi în anii 1933 și 1934 prin conferințele lui Cincinat Pavelescu despre epigramă. Alături de el îi vom găsi pe: rector N. Colan (**Valoarea umană în lumina Evangheliei**), V. H. Serdici (**Problema minoritarilor**), C.C.Giurescu (**Justificarea statului național**), S. Dragomir (**Drepturile noastre asupra Ardealului**), D. Roman, F. Purdea, C. Suciu (**Anul 1948 în Ardeal**), G. Bogdan-Duică³⁰.

La invitația despărțământului sighișorean, în anul 1935, în zonă vor conferența I. Lupaș, V. Jinga, I. A. Basarabescu, G. Trancu-Iași, G. Lungulescu, ce vor atrage în sala orașului un numeros auditor, din rândul românilor dar și a sașilor și maghiarilor³¹. Cezar Petrescu (**Eseu despre Eminescu**) și D. D. Roșca vor fi oaspeții Sighișoarei în 1936³², iar E. Hulea, Aron Cotruș și Nichifor Crainic în 1937³³.

Pentru anii 1943³⁴ și 1944³⁵, deși este specificată continuarea colaborării cu **Extensiunea universitară** de la Cluj, în documentele rămase nu sunt specificate numele conferențiarilor care au făcut deplasarea la Sighișoara.

Deși aflată în *marginea unor puteri mai reduse*³⁶, cum se exprima I. Agârbiceanu într-un raport înaintat Comitetului Central al **Asociațiunii** în urma unei inspecții efectuate în despărțământ, activitatea Astrei a transformat Sighișoara într-un puternic focar de cultură românească în această zonă. Savanți și profesori universitari, membri

26 Biblioteca ASTRA Sibiu, Fond doc. 2600/1930.

27 Idem, Fond doc. 2428/1930.

28 *Transilvania*, LXII, nr. 7-8/ iulie-august 1931, p. 24 și 104-105.

29 Biblioteca ASTRA Sibiu, Fond doc. 2893/1932-

30 Idem, Fond doc. 2501/1933.

31 Idem, Fond doc. 2345/1935.

32 *Transilvania*, LXVII, nr 4/iulie-august 1936, p. 425.

33 Biblioteca ASTRA, Fond doc. 3140/1939.

34 Idem, Fond doc. 1577/1943.

35 Idem, Fond doc. 300/1944.

36 *Transilvania*, LXVII, nr. 4/iulie august 1936. p. 425.

ai Academiei Române, scriitori și poeți, artiști plastici și epigramaști vor găsi aici un public însetat de cultură, receptiv la nou și capabil să asimileze noi și noi informații din cele mai variate domenii ale vieții

CONCLUZII

Dincolo de plusurile sau minusurile din activitatea sa, Astra după cum bine arăta P. Matei în cartea ce i-a dedicat-o *a fost sâmburele de aur al luminoaselor sale aspirații fundamentale, al numeroaselor sale înfăptuiri de mare importanță pentru cultura națională, pentru ridicarea poporului printr-o amplă și sistematică operă de luminare, de împlinire a visului unității naționale, de realizare a progresului economic, social și moral al celor mulți, toate obținute prin eforturi deosebite, prin sacrificii chiar, de generații succesive de cărturari și alți oameni de bine, uniți de o cauză patriotică pilduitoare*³⁷.

O verigă din acest imens lanț de simțire și acțiune culturală românească a constituit-o și despărțământul sighișorean (Târnava Mare) al **Asociațiunii**. La fel ca viața celorlalte despărțăminte și agenturi culturale, acesta (al XXI-lea, al XX-lea sau al XXX-lea, după diferite arondări) a urmat sușurile și coborâșurile societății mamă, desfășurându-și acțiunea în această *margină* de Ardeal, dar și într-o anume margine de posibilități, cu mult mai reduse, atât pe plan financiar sau material, cât și pe planul forțelor intelectuale, decât al altor despărțăminte gen Blaj, Cluj, Sibiu, Brașov.

Înființat la doi ani după adoptarea în statute a necesității creării despărțământelor, activitatea sa cuprinde două mari perioade: o primă perioadă se întinde în anii imperiului habsburgic și a dualismului austro-ungar (1861-1918) și apoi perioada de acțiune în cadrele statului național unitar român (1919-1950).

După 1918 și, mai ales după 1923, situația se va schimba radical. Înființarea celor două licee românești, crearea unei rețele adecvate de școli primare, având ca o consecință imediată constituirea unui numeros corp de profesori și învățători români, bine pregătiți și animați de înalte idealuri patriotice, dar și prin impactul pe care l-a avut în zonă crearea județului Târnava Mare și a noilor instituții ale statului român, a dus la apariția unei numeroase clase intelectuale, ce s-a angajat plenar în acțiunile **Asociațiunii** și a transformat Sighișoara într-un important focar dar și centru creator de cultură și tradiție românească. Nu întâmplător aici a fost înființată prima editură românească din Transilvania, într-o mare de edituri maghiare și săsești și, nu întâmplător Sighișoara se va bucura de prezența unor mari personalități culturale românești, ca să-i enumerăm doar pe George Enescu, Nicolae Iorga, Mihai Beniuc, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Ștefănescu Goangă, Tiberiu Brediceanu și alții.

Rezultatele obținute de A. P. Bănuț și Horia Teculescu, atât pe plan publicistic cât și pe cel al ridicării nivelului acțiunilor **Asociațiunii** în zonă la cel cerut de situația și pretențiile unei capitale de județ, au situat despărțământul sighișorean în rândul

37 Pamfil Matei, *Astra 1861-1950*, ed. Dacia, Cluj Napoca, 1986, p. 328.

celor mai apreciate. Prin apostolatul profesorului Horia Teculescu, oameni și fapte ale istoriei românești de pe aceste meleaguri au fost făcute cunoscute printr-o vastă și generoasă acțiune de împânzire a județului cu o adevărată rețea de monumente și plăci comemorative.

În domeniul activității economice, va fi puternic sprijinită acțiunea de înființare de reuniuni și bănci de credit, beneficiindu-se și de prezența filialei locale a Băncii Naționale. Conferințele organizate în acest domeniu au căutat să trezească interesul pentru activitățile industriale, pentru introducerea progresului tehnic în agricultură, expozițiile cu tematică agricolă organizate în zonă și premiile acordate, având ca scop și scimbarea atitudinii românilor față de aceste profesii, stimularea creării a unei numeroase pătri muncitorești aici.

Prin construirea de case naționale și înființarea de biblioteci populare, s-a reușit pătrunderea în lumea satului, dezvoltarea gustului la țaranul român pentru carte și cultură. Din păcate, insuficiența ofertei pentru forța de muncă dornică să plece din agricultură, a făcut să ia amploare fenomenul de imigrare spre centre industriale mai puternice: Brașov, București, Vălenii de Munte, Ploiești.

Organizarea primelor fanfare și coruri românești, a unor echipe de teatru, munca de culegere, păstrare și valorificare a imensului tezaur de cultură românească din zonă, acțiune în care s-au implicat Horia Teculescu, Ilarion Cocișu, Miron Neagu, ș.a., materialele rezultate fiind valorificate în cărți, spectacole, ale formațiilor de dansuri sau corale, în emisiuni radiodifuzate.

Asociațiunea a adus la rampa istoriei și a potențat personalități locale care, în alte condiții, ar fi rămas anonime. Zaharia Boiu, Ioan Șandru, Demetriu Moldovan, A. P. Bănuț, Horia Teculescu, Laurean Herlea, Ilarion Cocișu, Miron Neagu, ca să pomenim doar vârfurile, și-au jertfit talentul, timpul, posibilitățile materiale și financiare pentru ca principiile Astei să triumfe și pe aceste meleaguri.

Valabilă atât pentru activitatea Astei în general, cât și pentru cea a despărțământului sighișorean în special, este caracterizarea dată de Andrei Bârseanu - în anul 1913 acestei opere : *E adevărat, lucrarea cea mai de preț a asociației noastre nu e o lucrare ale cărei efecte să se poată vedea și simți imediat ci, este mai mult o lucrare mărunță, de multe ori nevătată în seamă, dar care s-ar putea asemana cu picăturile unei ploii călduțe de vară, care cad încet, domol, dar care fac ca sămânța aruncată în pământ să încolțească, să crească și să aducă rod.*

DIRECTORILOR DESPĂRȚĂMÂNTULUI SIGHIȘOARA

1. Șandru Ioan, senator,	director din 1871,
2. Augustin Horea, avocat,	director din 1876,
3. Ganea Zaharia, preot,	director din 1894,
4. Moldovan Demetriu, protopop,	director din 1897,
5. Dr. Cornea Toma, avocat,	director din 1910,
6. Bănuț A.P.	director din 1925,
7. Teculescu Horia, profesor	director din 1930,
8. Stoica Emilian, protopop,	director din 1942,
9. Racotă Tului, profesor,	director 1945-1948,

HORIA TECULESCU AND THE ‚ASTRA’ IN SIGHISOARA

(Summary)

The present article has set out to clarify an aspect of the history of Romanians in Sighișoara about which little is known, mainly the activity of Târnava Mare County of ‚Astra’ between WWI and WWII.

The article presents the numerical and qualitative alterations of the structure of Astra’s members, its fruitful collaboration with the ‚Extensiunea universitară’ in Cluj and with ‚Universitatea liberă’ in Bucharest, which led to outstanding academic dissertations held in front of the local audience.

Special attention has been given to the pioneer work of the teachers of the ‚Principele Nicolae’ Highschool, led by remarkable headmasters, such as N.D. Petrescu Zoița, Horia Teculescu and Tului Racota, as well as the ‚Liceul de fete’. It was the highschool teachers who provided the nucleus local lecturers, alongside doctors, journalists, engineers, economists and others.

ASPECTE ALE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SIGHIȘOREAN ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Mihaela Crăciun

Unirea din 1918 a fost urmată de o perioadă în care statul român a depus eforturi susținute pentru integrarea deplină a noilor teritorii, pentru unificare și uniformizare legislativă.

Pentru a-și consolida autoritatea în noile provincii, statul a căutat să dezvolte elite de origine românească, care să poată înlocui elitele regimurilor care guvernaseră aceste teritorii în trecut. În orașele noilor provincii ale României, românii nu formau decât o treime din populație și nu ocupau poziții culturale importante. Școala fiind una din instituțiile care formează elite, statul român a acordat o mare atenție învățământului.

În perioada interbelică au fost votate mai multe legi de organizare a învățământului: pentru învățământul primar în 1924, 1925 și 1928 iar pentru învățământul secundar în 1932 și 1939.

După Unirea de la 1918, învățământul din Sighișoara a cunoscut o nouă evoluție. Din 1919, școlile de stat maghiare s-au transformat în școli românești, dar cu toate acestea, învățământul românesc era slab reprezentat. Într-un oraș cu populație predominant germană, nu existau școli secundare românești, iar școala primară funcționa în condiții improprii.

Dezvoltarea vieții românești a primit un important impuls odată cu anul 1934, când se instalează primul primar român al Sighișoarei, Aurel Mosora. Unul din domeniile căruia noul primar și noul consiliu comunal, controlat de români, i-au acordat atenție, a fost școala, și în mod deosebit școala primară. Aceasta își desfășura activitatea în condiții improprii, așa că, după 1934, se vor construi noi localuri școlare, atât pentru școala primară de fete cât și pentru cea de băieți.

Studiul de față dorește să prezinte câteva din aspectele mai mult sau mai puțin inedite, ale învățământului sighișorean interbelic.

I. Școli românești

Până în 1918 în zona Sighișoara au existat doar două școli primare românești, cu totul insuficiente pentru populația românească din zonă.

După 1918 statul român a început o vastă campanie edilitară în domeniul școlilor primare. Această campanie s-a făcut simțită și la nivelul județului Târnava Mare, și în Sighișoara, între 1920-1940 construindu-se noi localuri de școală în cătunele Sighișoarei, școala primară de fete din oraș și școala primară de băieți¹.

Prima construcție școlară ridicată după 1934 a fost localul școlii primare de fete. Suprafața acesteia era de aproximativ 700 mp și pentru finalizarea ei s-a alocat

1 *Monografia județului Târnava Mare, Sighișoara, 1943, p. 320*

suma de 4.000.000 de lei. Clădirea era formată din: subsol, parter (care cuprindea cinci săli de clasă, cancelaria, biblioteca, sala de ședințe) și etaj cu patru săli de clasă, o sală festivă și alte săli de învățământ².

Școala primară de băieți funcționa într-un local închiriat, care ajunsese să fie insuficient și impropriu desfășurării procesului de învățământ. Localul avea doar patru săli de clasă și de aceea cursurile se țineau alternativ atât dimineața cât și după amiaza³.

O statistică din anul 1925 ne arată că școala avea 267 de elevi și 8 învățători⁴. În 1934 școala era frecventată de peste 300 de elevi și nu avea, pe lângă sălile de clasă, alte încăperi necesare desfășurării în bune condiții a procesului de învățământ.

În aprilie 1937 consiliul comunal a alocat de la buget, pentru construirea școlii, o sumă de 2.300.000 de lei⁵. Noua clădire a școlii va fi inaugurată însă abia în 1940.

Răsfoind arhiva școlii primare din Sighișoara am putut observa creșterea treptată a numărului de elevi, precum și schimbările intervenite în organizarea procesului de învățământ, o dată cu Legea pentru învățământul primar din 1924.

Până în 1923 se menține clasificarea elevilor, „la Crăciun”, „la Paști”, și la „finele anului”. Primele două clasificări erau realizate cu cifre de la 1 la 4, 1 însemnând „foarte bine” sau „lăudabil”. La finele anului școlar se făcea o clasificare finală cu litere, de la „foarte bine”, la „bine”, „îndestulător”, și „neîndestulător” (care însemna corijență)⁶.

În 1923 se introduce un nou sistem de notare. Astfel, notele se acordau de la 1 la 10 și însemnau: 1, 2 și 3- rău, 4 și 5-mediocru, 6 și 7-bine, 8, 9 și 10-foarte bine. În ceea ce privește notele la purtare, acestea însemnau: 1, 2 și 3-purtare rea, 4 și 5-purtare de mijloc, 8 și 9-purtare foarte bună, iar 10 însemna purtare exemplară⁷.

Obiectele de învățământ studiate erau împărțite pe grupe, astfel: Limba română (scrierea și exerciții gramaticale, cetirea, exerciții de memorie, exerciții de compunere); Aritmetica și geometria; Celelalte științe (religia, istoria, geografia, științele fizico-naturale și igiena); Dexterități (caligrafia, desenul, cântul, exerciții de educație fizică, lucrul manual); Disciplina (purtarea și frecventarea).

La fiecare elev era consemnată situația la finele anului școlar cu termenul de „promovat” sau „repetent”, arătându-se și poziția elevului în ierarhia clasei⁸.

Spre exemplu, în catalogul clasei a III-a, din anul școlar 1929-1930, am

2 Nistor Cristescu, *Muncă românească. Activitatea consiliului comunal al Primăriei Sighișoara (1934-1937)*, Sighișoara, 1937, p.57

3 *ibidem*, p.105

4 Gustav Adolf Schneider, *Rumänische und ungarische Schulen*, în “Schäßburg.Bild...”, Heilbronn, 1998, p.184

5 Nistor Cristescu, *op.cit.*, p.106

6 Arhiva Școlii Generale „Radu Popa” din Sighișoara, *Fond III, Registrul matricol pe anul școlar 1919-1920*

7 *Viața școlară*, An.I, nr.2, 1 noiembrie 1923, Sighișoara, p. 5

descoperit numele elevului Gelu Teculescu, fiul renumitului director al Liceului de băieți. El încheia anul școlar cu media anuală 9,85, iar situația la finele anului școlar este consemnată de învățătorul Ghe.Fleşariu astfel: „*Promovat al 3-lea din 36 promovați*”⁸.

Cadrelle didactice din învățământul primar sighișorean s-au arătat preocupate nu numai de activitatea strict didactică din școală. Interesul lor pentru perfecționare și înnoire s-a regăsit și în paginile unor reviste de specialitate.

Astfel, în perioada interbelică, au apărut la Sighișoara, două reviste pedagogice, destinate cadrelor didactice din învățământul primar dar nu numai lor. Prima a apărut între 1923-1924 și se numea *Viața școlară*, iar a doua, între anii 1928-1931 cu titlul *Graiul dascălesc*.

Paginile acestor reviste erau folosite mai ales pentru a publica diferite circulare ale Revizoratului școlar, dar fiecare număr conținea și contribuții ale cadrelor didactice. Cu toate că putem caracteriza apariția lor ca fiind efemeră, aceste reviste au existat în peisajul publicistic sighișorean și le putem considera o realizare a corpului didactic din învățământul primar.

Dacă școlile primare românești au existat și înainte de anul 1918, învățământul secundar românesc își are începuturile în perioada interbelică.

Prima școală secundară românească de stat a fost cea de fete. Ea a fost înființată în anul 1919 și funcționa în clădirea fostei școli maghiare de fete, ca gimnaziu, cu clasele I-IV. În 1924 gimnaziul a fost transformat în liceu de tip C. A funcționat ca liceu până în anul 1930, când a fost readusă la statutul de gimnaziu, cu trei clase (I - III). În această formă a funcționat până în anul 1934 când s-a reînființat liceul, adăugându-i-se anual câte o clasă (ajungând liceu cu clasele I - VIII). Statutul de liceu s-a menținut doar patru ani, deoarece în 1938, școala este din nou transformată în gimnaziu (cu clasele I - IV). În perioada 1938-1942 a figurat sub denumirea de Gimnaziul de Fete, iar între 1942-1944 a redevenit liceu cu 8 clase, cu numele de Liceul „Regina Elena”⁹.

Clădirea școlii, a fost construită în 1897 și modernizată în 1938.

În ceea ce privește numărul și naționalitatea elevelor care au frecventat această instituție, documentele vremii prezintă statistici din care se poate observa foarte bine o fluctuație a numărului de eleve, datorat în primul rând deselor schimbări de statut ale școlii și creșterii sau scăderii numărului de clase, în funcție de aceste schimbări. Ca urmare, cel mai mare număr de eleve (276) l-a avut școala în anul școlar 1937-1938, când funcționa cu 8 clase, iar cel mai mic număr (60), în anul școlar 1930-1931, când fusese redusă la gimnaziu cu 3 clase.

În ceea ce privește naționalitatea elevelor, se observă că a existat mereu un număr de fete de naționalitate germană, maghiară sau evreice, care au frecventat

8 *ibidem*

9 *Monografia județului...*, p. 339

această școală, indiferent de statutul ei. Anul școlar 1937-1938 iese în evidență din nou ca fiind anul în care o treime din eleve erau de altă naționalitate decât română¹⁰.

Corpul didactic al liceului era format predominant din profesoare, dintre titulare remarcându-se Emilia Berea, Maria Crăciunescu, Virginia Știrbețiu, Maria Diaconescu ș.a.

A doua școală secundară românească înființată după 1918 a fost o școală de băieți, Liceul de băieți „Principele Nicolae”.

Liceul și-a deschis porțile la 15 octombrie 1923, în localul școlii primare. Cursurile liceului au început cu 5 clase (secția modernă). În anul școlar următor, 1924/1925, liceul avea 6 clase, iar numărul total al elevilor crescuse la 254. În anii următori s-au mai adăugat succesiv câte o clasă, ajungându-se în anul școlar 1926-1927, la 8 clase (liceu tip C)¹¹.

Liceul nu avea un local propriu, clădirea în care funcționa era a școlii primare de stat, și a fost construită prin 1880 pentru școala maghiară de stat pentru băieți. Au fost făcute reparații importante clădirii, înainte de deschiderea liceului iar apoi, pe parcursul anilor s-au făcut permanent îmbunătățiri.

La inaugurarea liceul avea 180 de elevi înscriși¹² dar în anii următori numărul elevilor se va tot modifica ca urmare a creșterii numărului de clase dar va și scădea. În privința naționalității elevilor, în afară de români, majoritari, mai erau și elevi de alte naționalități. Procentul cel mai mare era al maghiarilor, fapt explicabil prin lipsa unei școli secundare de băieți, maghiară, în timp ce sașii aveau Liceul „Episcop G.D.Teutsch”.

Din corpul profesoral al acestui liceu făceau parte cadre didactice de înaltă ținută precum profesorii: Constantin Medrea, Ion Cernetz, Mihail Vitez, Iuliana Schlachter-Balint, Ioan Medrea, Alexandru Petit, Zoltan Török, Eugen Adorjan, Ghe. Babeș, Florea Prodan, Gheorghe Orăsanu ș.a.

Toți acești profesori s-au implicat activ în viața școlii și a orașului, mărturie fiind bogata și diversă activitate extrașcolară desfășurată de ei și consemnată în anuarele liceului.

În perioada interbelică liceul a avut în frunte ca directori, două personalități ale vieții culturale românești: Nicolae D. Petrescu-Zoița și Horia Teculescu.

Nicolae D. Petrescu-Zoița a fost director al Liceului „Principele Nicolae” între anii 1923-1926, numele său fiind legat de una din importante realizări din viața școlară sighișoreană, redactarea gazetei „*Sfătuitorul Târnavelor*”.

„*Sfătuitorul Târnavelor*” apărea bilunar, sub conducerea corpului profesoral al Liceului de băieți „Principele Nicolae” și a fost prima gazetă sighișoreană apărută sub conducerea unui corp profesoral. Primul număr a apărut în 4 martie 1926, avându-l

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ *Monografia județului...*, p.334

¹² *Anuarul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara. Anul școlar 1926/1927*, p.164

ca director redacțional pe profesorul N.D.Petrescu-Zoița. Din păcate, *Sfătuitorul Târnavelor* a avut viață scurtă, după al patrulea număr, această gazetă încetându-și apariția.

De la 1 octombrie 1926 este numit director al Liceului de băieți profesorul Horia Teculescu, detașat de la Liceul „Mihai Viteazul” din Alba Iulia.

Horia Teculescu va rămâne în Sighișoara și în fruntea liceului, până la moartea sa în 1942, în toată această perioadă remarcându-se ca o personalitate activă în viața culturală a orașului. Se poate afirma că întreaga lui viață profesională a pus-o în slujba învățământului și culturii din Sighișoara și județ, unde a fost talentat profesor, animator cultural, cărturar, culegător de folclor, publicist premiat de Academia Română, conferențiar și orator¹³.

Printre realizările remarcabile în domeniul publicistic ale lui Horia Teculescu se numără culegerea de folclor „*Pe Murăș și pe Târnavă*” dar și cele trei ediții ale anuarului liceului pe care-l conducea.

Liceul de băieți „Principele Nicolae” a fost, de la înființare și pe întreg parcursul perioadei interbelice, un adevărat centru de cultură și simțire românească

Menirea de instituție de învățământ a liceului, a fost îndeplinită cu succes, prin educarea a generații întregi de români, care până atunci fuseseră lipsiți de posibilitatea de a urma o școală secundară românească în Sighișoara. Această menire a fost dublată de cea de instituție de cultură a orașului. Prin activitatea școlară și extrașcolară a elevilor și a cadrelor didactice de aici, liceul a contribuit la dezvoltarea vieții culturale a orașului și la promovarea spiritualității românești în zonă.

II. Școli germane și maghiare

Școlile germane existente înainte de 1918 au continuat să funcționeze și să fie importante instituții de cultură.

Astfel, Școala civilă evanghelică pentru băieți continua să funcționeze ca școală confesională, aparținând comunității evanghelice. Localul școlii, construit în 1867, era proprietatea Bisericii evanghelice și în aceeași clădire își ținea cursurile și școala elementară de băieți.

Directorul școlii era Carol Höchsmann, iar din corpul didactic mai făceau parte și profesorii E. Schols, Johann Tellmann și Richard Lang¹⁴.

Școala civilă evanghelică germană de fete funcționa în continuare în localul construit în 1877, care aparținea Bisericii evanghelice. Ca și la școala de băieți, și aici exista și o școală elementară de fete.

În anul școlar 1923-1924, cele patru clase secundare erau frecventate de 186 de eleve, din care 181 eleve germane iar 5 eleve erau de alte naționalități.

13 M. Petcu, Ghe. Gavrilă, *Astra sighișoreană (1861-1950) și Horia Teculescu (1897-1942)*, Sighișoara, 1999, p.99

14 *Anuarul învățământului particular de grad secundar din România pe anul școlar 1923-1924*, București, 1925, p. 163

În anii următori, statisticile ne arată o scădere a numărului de eleve, astfel că în 1939-1940 doar 95 eleve au frecventat această școală¹⁵.

Corpul didactic al școlii era alcătuit din profesori ca W. Hann, T. Fabini, K. Leonhardt și Maria Wollmann. Directorul instituției a fost profesorul Samuel Both, urmat de Wilhelm Hann și Josefine Siegmund¹⁶.

Anuarele Gimnaziului ne furnizează o serie de informații sumare despre viața școlii. Pe lângă informațiile și statisticile legate de numărul elevelor, naționalitatea lor, promovabilitate și mișcările de personal, sunt descrise și alte activități și evenimente din viața școlii.

Spre exemplu, aflăm că în anul școlar 1933-1934 nu s-au putut face decât „excursiuni mai mici” din cauza vremii nefavorabile dar și din „lipsa de bani a elevelor”. S-au făcut însă vizite în oraș și în împrejurimi, la fabrici, muzee și monumente demne de văzut¹⁷.

În legătură cu starea sanitară a școlii, în anul școlar 1934/1935, anuarul consemnează închiderea tuturor celor patru clase, între 10 decembrie 1934 și 3 ianuarie 1935, din cauza scarlatinei¹⁸.

O altă școală germană a fost Școala Normală evanghelică pentru fete. Aceasta a continuat să funcționeze ca școală normală cu 4 clase suprapuse la 4 clase de școală medie sau 4 primare superioare cu examen de admitere. Avea și o școală de aplicație de 6 ani, cu mai multe diviziuni.

Absolventele acestei școli primeau diplome de învățătoare pentru școlile primare cu limba de predare germană.

În anul 1922 în fruntea școlii va ajunge dr. Heinz Emeric Brandsch care se va remarca și printr-o serie de publicații, care vor fi preluate ca manuale autorizate în locul celor de până atunci. Printre acestea se numără și o „Istorie a pedagogiei”¹⁹.

Pe lângă profesorul Brandsch, școala mai avea în corpul didactic și alți profesori dedicați muncii la catedră precum: Frederic Czikeli, Malvine Scheidler, Maria Wollmann, Selma Gottschling²⁰.

În ceea ce privește numărul elevelor care au studiat la aceasta instituție, o statistică a vremii ne arată că acesta varia în jurul cifrei de 100. În privința naționalității, majoritatea covârșitoare a elevelor erau de naționalitate germană, din 1930 până în 1940 doar 7 eleve au fost de altă naționalitate, și anume maghiară.

Liceul „Episcopul G.D.Teutsch” a continuat să fie un pilon de bază al

15 *Anuarul Gimnaziului ev.C.A. de fete din Sighișoara pentru anul școlar 1933/1934*, Sighișoara, Tipografia F.J.Horeth, 1934, p.10

16 *Monografia județului...*, p.346

17 *Anuarul Gimnaziului...*, p.4

18 *Anuarul Gimnaziului...*, p. 4

19 Josefine Siegmund, *Lehreinneinbildungsanstalt*, în “Schäßburg. Bild...”, Heilbronn, 1998, p.176

20 *Anuarul învățământului particular de grad secundar...*, p.168

învățământului german din Sighișoara și în perioada interbelică.

În cele 8 clase ale liceului studiau atât elevi germani dar și români sau maghiari. O statistică 1925, ne arată că în anul școlar 1923/1924 frecventau școala un număr de 329 de elevi, din care 288 erau germani²¹.

Pentru restul perioadei interbelice se înregistrează o scădere a numărului total de elevi față de anul școlar 1923-1924. Astfel, numărul elevilor a variat de la 176, în anul școlar 1932-1933, la 271 în anul școlar 1937-1938²².

La conducerea liceului s-au aflat în această perioadă personalități, de seamă ale comunității germane din Sighișoara: dr.Johann Wolf și dr.Julius Hollitzer (între anii 1928-1945).

Alături de aceștia, și-au desfășurat activitatea și alte cadre didactice de valoare, cum au fost: Karl Brausohr, Hugo Birnbaum, Henrich Höhr, Johann Markus, Karl Rath, Gustav Teutsch²³.

Activitățile elevilor și profesorilor de la liceul german nu țineau însă exclusiv de orele de curs. Continuă să-și desfășoare activitatea și în această perioadă, organizația elevilor liceului, înființată cu decenii în urmă, *Coetus*²⁴. Existau deasemenea, diferite colectivități grupate după diferitele activități desfășurate: literatură, teatru, atletism, handbal, orchestra. Se organizau diferite manifestări pentru elevi și nu numai, cum ar fi: serate Coetus, concerte, manifestări sportive, searea Skopation, absolvirea Oktavei.

În ceea ce privește școlile maghiare, se remarcă Școala civilă romano-catolică de fete. Aceasta era școală confesională civilă, cu limba de predare maghiară, care aparținea comunității romano-catolice.

Școala funcționa cu 4 clase iar elevele erau atât de religie romano-catolică, cât și reformată și unitariană²⁵. În anul școlar 1923-1924, școala avea 94 de eleve, iar în 1925, 88 de eleve, numărul acestora variind în jurul cifrei de 100.

Directoarea școlii era Bertha Simon iar din corpul profesoral mai enumerăm: Ema Szabó, Johana Sándor, Árpád Bonda, Ferent Lőrinczy, și Irina Pinter²⁶. Numărul cadrelor didactice era destul de restrâns, aceștia predând grupe de materii. Acest fapt poate fi corelat însă și cu numărul destul de mic al elevilor care frecventau această școală.

Sursele cu privire la școlile din Sighișoara interbelică sunt destul de sărace în informații privind școlile maghiare. Știm doar că erau școli particulare, confesionale. Astfel, pe lângă școala comunității romano-catolice, a mai funcționat și o școală

21 *Anuarul învățământului particular ...*, p.166

22 *Monografia județului...*, p.345

23 Egon Machat, *Die Bergschule* în "Schäßburg. Bild...", p.162

24 Egon Machat, *op.cit.*, p.164

25 *Anuarul învățământului particular...*, p.165

26 *Ibidem*, 166

deschisă de biserica reformată maghiară în anul școlar 1919-1920²⁷. Această școală avea 7 clase și până în 1923 și-a ținut cursurile în casa parohială. În 1925, funcționa cu 103 elevi și 3 cadre didactice²⁸.

Analizând însă statisticile școlilor secundare românești și germane, se poate observa că un număr destul de ridicat din elevii care le frecventau erau de naționalitate maghiară.

Trebuie să ținem seama însă și de faptul că, populația maghiară a Sighișoarei în perioada interbelică a fost mai redusă ca număr, decât cea săsească și cea românească (de exemplu în 1930, din totalul populației Sighișoarei de 13.033 de locuitori, 5236 erau sași, 4366 erau români, 2896 erau maghiari²⁹).

În orice limbă și în orice perioadă, școala a avut un rol deosebit în viața comunității sighișorene. Oamenii școlii au fost mereu, adânc implicați în viața orașului și mulți dintre ei au fost exemple de dăruire și pasiune pentru meserie.

The period between the two wars was one in which Sighișoara went through significant changes, most of which constituting the next logical step following the union between Transylvania and Romania. One of the domains which manifested a new evolution after 1918, was that of education.

This period between wars in Sighișoara, is characterized not only by an evolution of the Romanian education, in particular, but also by the existence of the German and Hungarian schools who will continue to work and represent important cultural centres for the national minorities.

Romanian primary schools, which were not sufficient at the time and who worked in improper conditions, will go through some changes, especially after 1934, when Aurel Mosora, the first Romanian mayor, is appointed in Sighișoara. Thus, the first girls Primary School will be built and funds will be allotted for the building of the boys primary school.

In the same period, the first Romanian secondary schools are opened in Sighișoara: the Girls High-school in 1919 and the "Prince Nicholas" Boys High-school in 1923. The two institutions were very active in the life of our town and of our county, representing important and cultural educational centres through the activity of their students and teachers.

27 Gustav Adolf Schneider, *Rumänische und ungarische Schulen*, în "Schäßburg.Bild..." , p.183

28 Idem, *Statistik über das Schäßburger Schulwesen nach 1900*, în Schäßburg. Bild..." , p.184

29 Gheorghe Baltag, *Sighișoara. Schassburg. Segesvar*, Cluj-Napoca, 2004, p.297

ASPECTS OF THE EDUCATION SISTEM IN SIGHISOARA IN THE PERIOD BETWEEN WARS

(Summary)

It is worth mentioning here, the name of Horia Teculescu, the principal of the “Prince Nicholas” Boys High-school, a remarkable personality of the Romanian culture and education in Sighișoara, a reputed teacher, a cultural animator, a folklore pursuer, a Romanian Academy awarded publicist, a lecturer and an orator.

The presence of the published works belonging to different teachers must also be mentioned in the publishing life of Sighișoara. They refer to the two teachers’ magazines: “School Life” (Viața școlară) and “The Teacher’s Voice” (Graiul dascălesc), and also to: “The Tarnava Adviser” (Sfătuitoarul Târnavelor), a newspaper written by the teachers of the “Prince Nicholas” Boys High-school.

The German schools existing prior to 1918, continued to work and represent important cultural institutions. They remained private schools under the authority of the German Evangelical Church. Among these, are the: “G.D. Teutsch Bishop” School, The Girls Normal School, The Civil Evangelical Boys and Girls Schools.

The Hungarian schools were not so numerous, and they were also confessional schools. A lot of Hungarian students went to German as well as to Romanian schools.

Whatever the language or the period, school had an important role in the community life of Sighisoara. The teachers were deeply committed to the life of their town, and many of them were became models of true dedication and passion for their jobs. (Mihaela Buică)

PRESA ȘI ACTIVITATEA EDITORIALĂ ÎN SIGHIȘOARA ANILOR 1920-1940

Ancuța Moldovan

Presa românească sighișoreană își va face apariția destul de târziu în spațiul transilvan, abia după anul 1918. Se cunosc puține date despre cele câteva publicații periodice românești sighișorene ale anilor '20-'40 ai secolului XX, iar din câteva studii de istorie aflăm că existența acestor periodice românești a fost pe cât de târzie, pe atât de efemeră.

Reconstituind crâmpie din viața politică și culturală a românilor sighișoreni, în epoca modernă, vom evoca remarca lui Nicolae Iorga, care vizitând în anul 1906, frumosul oraș de pe Târnava Mare, aprecia că: românii de aici nu sunt deloc „*un element de disprețuit*”¹.

1. „*Vocea Târnavei Mari*” - 1922-1929 (Foaie populară săptămânală)

A fost prima gazetă românească care apărea în Sighișoara, la câțiva ani după Primul Război Mondial.

Din cauza surselor bibliografice sumare nu am reușit să aflăm decât că era o „foaie populară săptămânală” avându-l ca director pe Andrei V. Popovici-Popescu, a apărut, discontinuu (cu intermitențe), pe parcursul a opt ani și s-a tipărit în Atelierele Grafice „Tiparul Românesc” din București.

2. „*Sfătuitorul Târnavelor*” - 1926

Prima gazetă sighișoreană apărută sub conducerea unui corp profesoral

Apariția ziarului

Prima gazetă școlară românească apărută în județul Târnava Mare s-a numit „*Sfătuitorul Târnavelor*”.

Ziarul apare la Sighișoara, în 4 martie 1926, „*sub conducerea Corpului Profesoral al Liceului de băieți - Principele Nicolae - din Sighișoara*”, avându-l ca director redacțional pe N.D. Petrescu Zoița (directorul liceului), ca prim-redactor pe Ion Steriopol și girant responsabil pe Petru Gogu (toți - profesori la acest liceu). După cel de-al patrulea număr, ziarul va fi silit să-și înceteze apariția din motive de natură politică.

Structura internă și orientarea generală

Din frontispiciul ziarului aflăm ca apariția sa este bilunară și că abonamentul pe un an este 200 lei, pe o jumătate de an 120 lei, iar în America este 3 dolari; un exemplar costă 4 lei.

1 Nicolae Iorga. *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*. București: Minerva, 1977, p. 252

Ziarul are patru pagini, iar formatul său este de 48 x 32. Sub frontispiciul ziarului apare scris: „*Lozinca noastră: **Pentru tron și țară!***”.

Se afirmă că „*Sfătuitorul Târnavelor*” va manifesta o dragoste activă față de oamenii muncii, străduindu-se să fie răspunzător de cultură și de sfaturi practice, constituind „o verigă de legătură între sat și oraș”. Pentru realizarea acestui scop constructiv, „gazeta va sta la o parte de frământările politice”.

În numărul 2, din 18 martie 1926, al acestui bilunar de informație, întâlnim pe prima pagină în articolul „Scriitori și Cititori” semnat de prof. N.D. Petrescu-Zoița, ecoul puternic pe care l-a avut apariția acestei gazete românești, mult dorită de locuitorii din județul Târnava Mare. Din cele 1500 de exemplare, au fost refuzate doar 62. În pagina 3 sunt publicate diverse povești și sfaturi utile, grupate în articolele: „Gospodărești”, „Juridice” și „Sfaturi medicale”.

Ultima pagină este dedicată, ca și în primul număr, rubricilor: „Informațiuni”, „Glume”, reclamelor publicitare și știrilor de interes local.

„*Sfătuitorul Târnavelor*” a avut viață scurtă. După numărul al patrulea, această gazetă, atât de necesară în județul Târnava Mare, și ajungând la vreo 800 de abonați, și-a încetat apariția.

Câteva date cu privire la tipograful ziarului

Gustav Markus era nepot al tipografului J. Wilhelm Krafft. El a condus, din anul 1925, o tipografie proprie la Sighișoara, pe care ulterior, în anii 1934-1935, a mutat-o la Brașov. Alături de tipografie funcționa și o librărie, care comercializa diverse articole de papetărie, cărți și tablouri.

Pe ultima pagină a ziarelor sighișorene, tipografia își făcea reclamă astfel: „*Cele mai bune tipărituri ardelene ies din Tipografia Markus - Sighișoara*”.

În perioada 1925-1934, cât a funcționat la Sighișoara, tipografia a avut o bogată activitate tipografică și editorială. Au apărut o serie de scrieri și gazete în limba română: „*Glasul Târnavei*”, „*Graiul dăscălesc*”, „*Straja Târnavelor*”, „*Viitorul Târnavelor*”, „*Vocea Târnavei Mari*”, publicația de informare - „*Munca românească*” („Activitatea Consiliului Comunal a Primăriei Sighișoara între anii 1934-1937”) și „*Anuarul Liceului <Principele Nicolae> pe anii școlari 1926/1927*”.

3. „Viitorul Târnavelor” - 1927 (Organ al Partidului Național Liberal)

Apariția ziarului

Guvernările liberale, de după Mare Unire din 1918, au avut o mare influență asupra orientărilor politice ale românilor din teritoriile revenite la Patria Mamă.

Așa s-a întâmplat și cu românii din Sighișoara, care au rămas în bună parte credincioși ideilor Partidului Național Liberal. Ei au reușit să impună o publicație „politică săptămânală”, intitulată „*Viitorul Târnavelor*”, care a apărut pentru prima dată la 1 ianuarie 1927 și a rezistat până la 25 noiembrie 1927 (cu o întrerupere forțată de trei luni, din 24 februarie până în 2 iunie, perioadă în care a fost înlocuit de noul

ziar „*Glasul Târnavelor*” - n.n.), fiind prima publicație politică liberală a județului.

Structura internă și orientarea politică

„*Viitorul Târnavelor*”, „Organ al Partidului Național-Liberal” apare săptămânal, în zilele de marți, joi, sâmbătă și în special duminică, totalizând - din ianuarie până în noiembrie 1927 - 33 de numere, cu o ediție specială (nr. 15, din 23 iulie 1927, care anunță moartea Regelui Ferdinand I).

Director și girant responsabil este d-l dr. Victor Știrbețiu, avocat în Sighișoara. Administrația și redacția ziarului sunt situate în Piața Unirii nr. 27, iar prețul abonamentului este: pe un an - 120 lei, pe o jumătate de an - 60 lei, pe 3 luni - 30 lei, iar un exemplar costă 3 lei.

Ziarul are patru pagini (fac excepție numerele 13 și 33, care au doar două pagini, și numărul 5, care are șase pagini), cu dimensiunile 47 x 32, și apare în tipografia lui Gustav Markus.

Prima pagină a ziarului este dedicată în mod special articolelor politice cum sunt: „Despre politică și partidele politice”, „Democrație”, „Guvernul și Ardealul”, „Rezultatul alegerilor”, „Strălucitul discurs al lui I.G. Duca” etc.

În pagina a doua, ca și în alte ziare, sunt continuate articolele mai ample din prima pagină, însă sunt aduse la cunoștința cetățenilor și unele fapte de interes local.

Pagina a treia este rezervată știrilor de tot felul: politice („Activitatea Partidului Național-Liberal în județul Târnavă-Mare”, „Alegerea comunală din Daneș”, „Din propaganda electorală: Votați semnul I - stâlpul”), economice („Cât se cheltuiește pe beuturi?”, „Cât s-a sămânțat și ce roade a dat țara noastră în anul 1926”), sociale („Istoricul primei reuniuni a femeilor”, „Rolul femeii ca mamă”), culturale („G. Enescu în Sighișoara”), agricole („Sfaturi practice pentru plugar”), financiare („Bursa”) și sportive.

Pagina a patra este destinată „Informațiilor” de tot felul („Persecuții administrative”, „Reuniunea meseriașilor și comercianților români din Sighișoara”, „Serată artistică dansantă”, „Vânzări de imobile” ș.a.), iar printre aceste „aduceri la cunoștința cetățeanului” sunt inserate și reclame publicitare: Banca „Frăția”, zugravii Cristea & Orechonek, croitorul Basil Ațeleian, magazinul de piese al lui Iosif Moldovan, precum și tipografia și librăria lui Gustav Markus.

Concomitent cu „*Viitorul Târnavelor*”, din luna februarie a aceluiași an, va apărea și „*Glasul Târnavelor*”. Cu aceste două publicații se va deschide „seria” gazetelor editate de Filiala Partidului Național Liberal din Sighișoara („Mișcarea Târnavelor” - 1931, „*Renașterea Liberală*” - 1933 și „*Glasul Târnavelor*” - 1935-1937).

„Glasul Târnavei” - 1927 (Organ al Partidului Național Liberal)

Apariția ziarului

„Glasul Târnavei” va înlocui gazeta „Viitorul Târnavelor” din 24 februarie până în 2 iunie 1927. Din data de 9 iunie 1927 „Viitorul Târnavelor” își va relua apariția.

Structura internă și orientarea politică

Datele din frontispiciul ziarului „Glasul Târnavei” sunt identice cu cele din „Viitorul Târnavelor”. Cele două ziare aveau apariție săptămânală, același director și girant responsabil, în persoana d-lui Dr. Victor Știrbețiu - avocat, același preț la abonamente (pe un an - 120 lei, pe o jumătate de an - 60 lei, pe 3 luni - 30 lei, un exemplar costând 3 lei), aceeași adresă pentru administrație și redacție - Sighișoara, Piața Unirii nr. 27, și același număr de telefon - 6. Tipografia este și ea aceeași cea a lui Gustav Markus.

Ziarul are patru pagini, excepție făcând nr. 3, din 10 martie, și nr. 9, din 21 aprilie, cu șase pagini, de format 47 x 32.

Prima pagină este destinată, firește, articolelor politice; articolelor care elogiază Partidul Național-Liberal, a cărui „operă încă nu e isprăvită”: „Politica în județul Târnava-Mare”, „Partidul Liberal și școala”, „Partidul Liberal și biserica”, „Prestigiul nostru”, „Un partid, un trecut și o muncă”.

În pagina a doua, pe lângă articolele politice, apar și articole culturale, economice și sociale: „Criză de guvern”, „Serbare culturală”, „Schimbul”, „Primari averescani”, precum și diverse alte știri și „Informațiuni”.

Pagina a treia este consacrată evenimentelor culturale („Sărbătorirea lui Beethoven la Sighișoara”) și poeziilor, dar și informațiilor utile cetățeanului, grupate în cele două rubrici, deja cunoscute: „Informațiuni” (continuare din pagina a treia) și „Publicațiune de licitație” (ca și în „Viitorul Târnavelor”). Majoritatea articolelor sunt semnate cu pseudonime sau cu inițiale.

În pagina a patra, apar diverse reclame publicitare, aceleași ca și în „Viitorul Târnavelor”. Aceste două ziare ale Partidului Național-Liberal sunt ziarele care au ultima pagină (pag. 4) plină cu anunțuri de vânzări și mică publicitate (tipografia și librăria Markus, librăria F. Kamilli, magazinul de stofe și textile Mihail Menning, Banca „Frăția”, magazinul de mașini de cusut, biciclete și gramofone Iosif Moldovan, croitoria Basil Ațelea, zugravii Cristea & Orechonek ș.a.).

„Straja Târnavelor” - 1930-1934; 1936-1938 (Ziar independent săptămânal, pentru apărarea și promovarea intereselor cetățenești)

Apariția ziarului

„Straja Târnavelor” apare pentru prima dată într-o zi de joi, 4 septembrie 1930, sub directă îndrumare a d-lui Iorgu Anton, director și proprietar al ziarului.

Din toată pleiada ziarelor interbelice sighișorene, acest ziar este singurul care nu apără interesele vreunui partid politic.

Structura internă

Ziarul apare, în perioada 4 septembrie 1930 - 16 noiembrie 1934, sub titulatura de periodic săptămânal. Din noiembrie 1934 până în noiembrie 1936, ziarul își suspendă temporar apariția (presupunem că din lipsă de fonduri, deoarece așa se va întâmpla și anul 1938 - an după care ziarul nu va mai apărea - *n.n.*).

„*Straja*” reappare la 1 noiembrie 1936 tot ca ziar săptămânal. La reparația sa, comitetul de redacție menționează: „*După o amorțire de doi ani, ziarul «Straja Târnavelor» își face din nou apariția, cu o tendință nouă trasă din învățămintele ce a cules în scurta-i existență din 1930, până în 1933.*”

Pe parcursul anilor I-VIII de apariție, tipografia unde se va tipări ziarul este binecunoscuta tipografie a anilor '20-'30, cea a lui Gustav Markus. În ultimul an de apariție, anul IX, ziarul va fi scos de tipografia Fr. Welzer, din Sighișoara, despre care, din păcate, nu am găsit nicio însemnare.

În prima pagină nu se mai vorbește, ca în alte ziare, atât de mult de situația politică a țării, ci, dimpotrivă, se discută problemele economice și sociale ale cetățenilor sighișoreni: „Noi și sașii”, „Loc de catedrală în Sighișoara”, „Reforma administrativă”, „Perspective europene” ș.a.

Articolul intitulat „Gospodăria orașului Sighișoara” este un adevărat serial în care este prezentată structura edilitară a orașului, care îi avantajează net pe locuitorii sași, ce ocupă cartierele selecte, din centru (în anul 1930, numărul sașilor era mai mare decât al românilor - *n.n.*). Pe parcursul anului 1930, fiecare episod, ce se regăsea sub titulatura generică de „Gospodăria orașului Sighișoara”, purta un anumit titlu, care „boteza” o stradă sau un cartier al orașului: *Cartierul „Talpa Gâștei”* - străzile Libertății, Mihai Viteazul, Funarilor și Gh. Lazăr; *„Corneștii”* - cartierul uitașilor; *„Podeiul”* - cartierul îngropașilor de vii; *„Zaharia Boiu”* - cartierul dezamăgirii; *„Dealul Hulei”* - cartierul mizeriei volante; *„Cânepii”* - cartierul oropsișilor; *„Golberg-ul”* - *Golgota neorustică*; *„Knöpfe”* - cartierul oblăduirilor; *„Cetatea”* - cartierul fericiților. Aceste articole sunt semnate cu pseudonimul „Străjerul”.

În paginile a doua și a treia apar diverse articole despre realizările din orașul Sighișoara și comunele județului Târnava-Mare - „Sfințirea catedralei ortodoxe”, „Sighișoara înzestrată cu gaz metan”, „Cinematograful «Astra» - renovat”, „Realizări edilitare din comuna Biertan”, „Întâmplări și fapte”, poezii semnate de d-l Iorgu Anton, directorul ziarului, și rubricile: „De prin lume adunate”, „Știri” și „Informațiuni” (interne și externe).

În pagina a patra, apar reclamele tipografiei „Markus”, ale parfumeriei „Popescu & Szabo, știri și diferite anunțuri în cadrul rubricilor: „Ultima oră”, „Informațiuni”, „Publicațiuni”, „Cronica sportivă” și „Schimbul” - la Bursa oficială de Devize București.

Ziarul se încheie sub îndemnul: „**Citiți și răspândiți <Straja Târnavelor>**”.

Acest periodic - independent săptămânal „pentru apărarea și promovarea intereselor cetățenești” - este, astăzi, o valoroasă sursă de informații locale.

6. „Mișcarea Târnavelor” - 1931 (Ziar săptămânal)

Apariția ziarului

Din articolul „Cuvânt înainte!” apărut în primul număr al ziarului, aflăm din ce considerente a luat naștere acest „ziar săptămânal”.

„Un ziar cinstit, cinstit ca atitudine, cinstit în tendințele sale de înfăptuire, cinstit, în sprijinul ce acordă sau în critica ce face este un lucru rar de multă vreme”².

S-a născut din necesitatea: de a pune la dispoziția tuturor o serie de „informațiuni” și „lămuriri folositoare”.

Structura internă

Ziarul apare săptămânal, după cum ne arată chiar subtitlul său, avându-l ca redactor responsabil pe Ion Maurer.

Primul număr apare într-o zi de duminică, 29 martie 1931, iar ultimul număr - într-o zi de miercuri, 29 aprilie 1931.

„Viața” acestui ziar a fost extrem de scurtă, apariția lui a înregistrat doar 5 numere.

Din frontispiciu aflăm, ca și din celelalte ziare descrise, adresa redacției și a administrației, care sunt situate în strada Piața Unirii nr. 26, precum și costul abonamentului. Pentru autorități și instituții financiare - 300 lei anual, pentru particulari - 180 lei anual, iar un exemplar costă 4 lei.

Ziarul a fost tipărit în tipografia lui **Miron Neagu**, avea patru pagini, numerotate de la 1 la 4, format: 47 x 32 pe toată durata apariției sale.

Orientarea generală

Din „cuvânt înainte” nu reiese că acest ziar este „organul” vreunui partid politic, însă, unele dintre articolele sale sprijină, în mod evident, Partidul Liberal, aducându-i omagii d-lui Gheorghe Brătianu.

În prima pagină sunt dezbătute probleme legate de starea generală a țării, în articolele: „Dificultățile statului”, „Rolul lui Gheorghe Brătianu în starea de azi a țării”, „Glasul vremii”.

Pagina a doua a ziarului este rezervată „știrilor lămuritoare” despre viața politică și rolul acesteia în societate („De ce urmăm pe Domnul Gheorghe Brătianu”, „Ce este un partid”, „Rolul femeii în viața politică”).

În pagina a treia, sunt expuse articolele cu privire la domeniile: agricol, financiar, economic („Curățitul pomilor roditori”, „Lege asupra contractului de gaj agricol”, „Informațiuni cu prețurile de pe piața Sighișoarei în ultima săptămână”), știri politice externe („Grave turburări republicane la Madrid”) și alte știri („Nenorocire”, „Incendiu”, „Furt”, „Atac cu arma”).

Ultima pagină a ziarului este destinată reclamei („Librăria și Tipografia «Miron Neagu»”, „Liniile de autobuze «Federal»”, magazine, etc) și anunșurilor de licitații - „Publicațiune de licitație”.

2 „Mișcarea Târnavelor”, Anul I, nr.1, 29 martie 1931, Sighișoara, p. 1

De regulă, pe pagina a treia sau a patra, este tipărit îndemnul: „**Cetiți și răspândiți «Mișcarea Târnavelor»**”.

Prin apariția sa modestă și acest ziar a încercat, pe cât posibil, să se impună în peisajul cotidian al orașului din acea vreme.

7. „Roata” - 1931-1934

Apariția ziarului

Încă din primul număr al ziarului, aflăm că această gazetă sprijină interesele Partidului Național Țărănesc din Ardeal.

Structura internă și orientarea politică

Ziarul „Roata” apare pentru prima dată la 2 octombrie 1931, avându-l redactor responsabil pe d-l prof. Chirca Avram, redacția și administrația aflându-se în cancelaria d-lui dr. Beniamin Suci, avocat - situată în Piața Unirii nr. 29, Sighișoara.

Din anul II de apariție, mai precis din data de 7 decembrie 1932, apare menționat, în frontispiciul ziarului: ca director - d-l avocat Vasile Pinte, iar mai târziu cu câteva numere, se face mențiunea că ziarul „*apare sub conducerea unui comitet*”.

Ziarul apare pe parcursul a patru ani (2 octombrie 1931 - 18 martie 1934), numerele sale fiind date de la 1 pentru fiecare an de apariție; conține patru pagini, cu dimensiunile 41 x 29 pe toată durata apariției sale. Fac excepție numerele 2 și 3 din anul IV de apariție (27 ianuarie 1934 și 18 martie 1934 - ultimul număr), care au doar două pagini.

În primul an, ziarul are o apariție săptămânală, în al doilea și al treilea an apărea o dată sau de două ori pe lună, iar în anul patru va apărea doar o singură dată pe lună.

Cu toate că redacția și administrația ziarului se aflau în Sighișoara, acesta a fost tipărit (nu se știe din ce considerente) la Tipografia lui Ion Hațiegan din orașul Făgăraș, strada M. Eminescu nr. 2.

Pagina întâi a ziarului este dedicată cu precădere articolelor cu caracter politic: „Situția politică”, „Hotărârile consiliului partidului național-țărănesc pentru Ardeal”, „Dezbaterile Consiliului Județean”, „Noi și sașii”, „Marea adunare a românilor din Sighișoara. Peste 1000 de români - intelectuali, meseriași și plugari - cer într-un singur glas Primar român la Sighișoara” ș.a.

În pagina a doua, se continuă articolele politice din prima pagină și apare frecvent „chestiunea raporturilor dintre români și minoritatea săsească”:

În pagina a treia, la rubrica „Știri”, se dezbate diverse probleme interne și externe, dintre care enumerăm: „Calendarul plugarului”, „Conversiunea datoriilor agricole”, „Prigonirea național-țărăniștilor”, „Falimentul dictaturii în Iugoslavia”.

Pagina a patra este, ca la majoritatea ziarelor, plină cu anunțuri de tot felul grupate în rubricile: „Informațiuni”, „Știri”, „Vânzări diverse”, „Publicațiune de licitație”.

La sfârșitul paginii a treia sau a patra apare notat îndemnul: „**Cetiți și răspândiți «Roata»**”.

„Roata” este ziarul care, pe parcursul celor patru ani de apariție, prin glasul său cere conducătorilor țării să instituie o conducere românească la Primăria orașului Sighișoara. Acest fapt este realizat în ziua de 3 iunie 1934, când, prin voturile românilor, a fost ales ca primar al orașului d-l deputat Aurel Mosora. Prin această alegere, ce a reprezentat o strălucită victorie românească, se încrustează pe răbojul victoriei acestui oraș primul primariat român la conducerea orașului Sighișoara.

8. „*Plugul*” - 1932-1933 (Organ al Uniunii Naționale de sub președinția domnului Nicolae Iorga)

Apariția ziarului

Născută în perioada de frământărilor politice intense, gazeta îndeamnă românii-plugari la vot pentru Uniunea Națională - care îl are în fruntea sa pe d-l Nicolae Iorga, „marele cărturar, omul chemat până și în America să lumineze poporul din Statele Unite, neobositul luptător și apărător al dreptății plugarilor”.³

Structura internă și orientarea politică

După un an și o lună de la încetarea apariției ziarului „*Mișcarea Târnavelor*”, îl întâlnim ca director pe Ion Maurer și la ziarul „*Plugul*”.

În frontispiciul ziarului, de o parte și de alta a numelui acestuia stă semnul electoral al Partidului Uniunii Naționale - *pătratul dublu*.

La câteva numere, după prima apariție, găsim notat în frontispiciu că „*Plugul*” este o „foaie de apărare a plugarilor și datornicilor Târnaveni”, care apare o dată pe lună sub conducerea unui comitet, redacția și administrația ziarului fiind situate în strada Regele Ferdinand nr. 34.

În paginile ziarului sunt prezentate o seamă de personalități ale județului și înfăptuirile acestora. Dintre aceștia îi amintim pe: d-l Ignatie Mircea - fost senator, binefăcătorul județului Târnavă Mare, a înființat școli, biblioteci și laboratoare, a dat bani și ajutoare comunelor necăjite, a înzestrat bisericile cu clopote și alte lucruri sfinte; d-l Dr. Dan Hiottu - fost prefect, a pus pentru întâia oară un primar român în orașul Sighișoara, a făcut dreptate românilor cu carte numind șapte fii de țărani români în posturi de notari, a repartizat în toate comunele bani pentru clădirea școlilor românești, a făcut în general tot ce omeneste s-a putut în timpuri grele; d-l Constantin Argetoianu - fost ministru de finanțe, binefăcătorul plugarilor, cel care a făcut Legea înjumătățirii datoriilor agricole (conversiunea) a fost decorat cu Marele Cordon al „Serviciului Credincios”; d-l Aurel P. Bănuț - fost prefect al județului, omul care a luptat totdeauna pentru plugari; d-l Ion Maurer - fost magistrat, avocat, cel care a sfătuit și îndrumat gratis pe plugari.

Semnul electoral - pătratul dublu - se va transforma, după câteva luni, în pătratul

3 „*Plugul*”, Anul I, nr. 1, 20 iunie 1932, Sighișoara, p. 1

străbătut de două linii dispuse pe diagonală - „semnul înmulțirii banilor” sau „semnul lichidării datoriilor prin scăderea lor”.

Prin „ținuta” sa, ziarul este o acerbă foaie politică, care apare concomitent cu alte două ziare de același gen în oraș: „Roata” și „Renașterea Liberală”.

9. „Renașterea Liberală”- 1933 (Ziar al Partidului Național-Liberal din Jud. Târnava Mare)

Apariția ziarului

Din păcate, nu putem ști care a fost „viața” acestui periodic, deoarece în colecția de la B.C.U. Cluj-Napoca nu am găsit decât primul număr al ziarului (anul I, nr. 1 din 1 septembrie 1933). Se poate ca acesta să-și fi întrerupt apariția, din diverse motive, chiar după primul număr.

Nu se specifică, întocmai ca în alte ziare, dacă apariția sa este săptămânala, bilunară sau lunară, precum nu se specifică, pe nicio pagină a ziarului, prețul unui exemplar sau al abonamentului.

Structura internă și orientarea politică

Redacția și administrația ziarului erau la Hotelul „Steaua” din centrul orașului Sighișoara. Ziarul are patru pagini și formatul de 48 x 33.

Fiind ziarului unui partid politic, bineînțeles că nu va fi uitat îndemnul: „Votați III - semnul Partidului Național-Liberal”, care apare pe frontispiciul ziarului.

În toate cele patru pagini ale sale, sunt publicate articole despre activitățile, înfăptuirile și conducătorii Partidului Național-Liberal („Reîntregirea liberală”, „Capitularea”, „Vizita d-lui Gh. Brătianu la Mediaș”, „Congresul Partidului Național-Liberal din jud. Târnava-Mică”, „Programul de înfăptuiri grabnice ale Partidului Național-Liberal”). În afara celor două articole scrise de directorul ziarului, toate celelalte nu sunt semnate.

Ziarul se încheie cu îndemnul: „*Târnăveni! Veniți duminică 17 septembrie la Sighișoara, spre a asculta pe d-l Gh. I. Brătianu*”⁴.

10. „Îndrumătorul satelor” - 1934-1936 (Organ de luptă al „Frontului Românesc” din Valea Târnavelor)

Apariția ziarului

Din numerele existente putem presupune că acest ziar a apărut în anul 1934, deoarece în anul 1936 pe frontispiciul ziarului este notat anul III de apariție.

„Îndrumătorul satelor” este, după cum ne-o arată și subtitlul pe care-l poartă, „Organul de luptă al «Frontului Românesc» din Valea-Târnavelor”.

Structura internă și orientarea politică

Ziarul apare lunar și îi are ca directori pe dr. Ilie Popa, avocat, și Corneliu T. Ghimbășanu, deputat, iar ca redactor pe Vasile Blotor. Redacția și administrația ziarului

sunt situate în Piața Unirii nr. 21, abonamentele anuale sunt de trei feluri: pentru autorități - 350 lei, pentru particulari - 100 lei, iar pentru săteni - 40 lei. Tipografia ziarului este, deja cunoscută, „**Miron Neagu**”.

Pe ultima pagină a ziarelor vremii, își făcea reclamă astfel: „*Tipografia - Librăria Miron Neagu, execută lucrări în această branșă, cu prețurile cele mai avantajoase, ca: imprimate oficiale, invitări de nuntă, petrecere, cărți de vizită, registre, plicuri comerciale etc. Este asortată cu tot felul de articole de papetărie, cărți literare, pedagogice, juridice și tot felul de articole de birou. Tot aici se primesc și cărți, registre și hărți pentru legat*”.

Formatul ziarului este de 47 x 32, cu patru pagini, numerotate de la 1 la 4.

Din prima pagină a gazetei suntem întâmpinați cu îndemnuri și devize „*întru unitate națională: Deviza noastră: **Ideea națională***”.

În toate cele patru pagini ale ziarului, sunt articole despre „adunările”, „manifestările” și „alte întruniri” ale „Frontului Românesc” din Târnava-Mare și Târnava-Mică.

Se prezintă, de asemenea, situația politică județeană atât la național-țărăniști, cât și la liberali, neînțelegerile care au apărut în cele două partide.

În ultima pagină sunt publicate, în cadrul rubricii „Știri” diferite anunțuri despre membrii „Frontului Românesc”, ajutoarele materiale și stipendiile pe care aceștia le acordă săracilor și șomerilor, precum și anunțuri utile țăranilor și tuturor cetățenilor.

Prin apariția sa lunară, și această gazetă se înscrie în rândul celorlalte publicații periodice „născute” în Tipografia lui Miron Neagu din Sighișoara, în tumultuoșii ani 1930-1940.

11. „**Glasul Târnavei**” - 1935-1937 (Ziar al Partidului Național Liberal)

Apariția ziarului

„*Acum șapte ani am înființat o gazetă săptămânală pentru popor, în Sighișoara, sub numele «Viitorul Târnavelor».* Această gazetă a fost oprită pe nedrept de prefectul averescan de atunci, și am înființat o a doua gazetă, sub numele «**Glasul Târnavei**»”, mărturisea dr .V. Știrbețu, prefect al județului Târnava Mare și fost deputat, în primul număr al ziarului.

Structura internă

Ziarul „**Glasul Târnavei**” apare săptămânal, „în fiecare joi dimineața”, avându-i ca redactori responsabili pe dr. Victor Barna și Axente Brândușă - avocați în Sighișoara, iar tipografia în care apare nu este alta decât cea a lui Miron Neagu.

Din frontispiciul ziarului mai aflăm: adresa redacției și administrației - str. Regele Ferdinand nr.10 (azi, str. 1 Decembrie 1918, nr.10 - *n.n.*) și prețul abonamentelor: pentru autorități - 200 lei anual, iar pentru particulari - 60 lei anual.

De-a lungul celor trei ani de existență (1 ianuarie 1935 - 16 decembrie 1937) forma ziarului a rămas aceeași - patru pagini, cu dimensiunile de 47 x 32.

Publicația inserează, în mod echilibrat, toate problemele și frământările sighișorenilor din acei ani. În ea găsim numeroase relatări privitoare la viața și politica națională și locală.

Prima pagină a ziarului este rezervată întotdeauna articolelor ample cu privire la politica și personalitățile marcante ale timpului, la realizările și chiar eșecurile acestora: „Din realizările d-lui Prefect dr. V. Știrbeș”, „Cum a administrat Serdici Camera Agricolă?”, „Opoziția domnului Madgearu”. Aceste articole se continuau, de regulă, pe pagina a doua a ziarului.

În pagina a doua, din 28 martie 1935, este publicat, nesemnlat, articolul „Lupta dintre elementul românesc și cel minoritar pentru stăpânirea orașelor din Ardeal”.

În pagina a treia a ziarului apar articole, mai scurte decât cele din primele două pagini, pe teme sociale, politice, economice, culturale și de învățământ. Spicuim câteva titluri: „Datoria contribuabililor”, „Spiru Haret - făuritor al culturii naționale și mare reformator social-politic”, „Sfințirea clopotelor de la Catedrala Ortodoxa Română din Sighișoara - una din multele opere de binefacere ale vrednicului prefect de Târnava-Mare” „Inaugurarea școlilor din județul Târnava-Mare”, „Realizări din județul Târnava-Mare”, „Refacerea sanitară a țării”, „Organizarea agricolă”, „Activitatea culturală a Astrei la Sighișoara”, „Înzestrarea orașului Sighișoara cu gaz metan”, „Electrificarea satelor din județul Târnava-Mare”, „Sighișoara, oraș climateric”, „Doi ani de guvernare” ș.a. Unele din aceste articole sunt prezentate pe parcursul a două sau mai multe numere ale ziarului.

Ultima pagină este rezervată, ca în toate ziarele, informațiilor scurte, știrilor diverse și publicității. Acestea sunt deseori grupate în articole intitulate sugestiv: „Informațiuni” sau „Scurte informațiuni”, „Publicațiune”, „Aviz!” , „Eveniment artistic” ș.a., în care se prezintă: „Piața cerealelor - prețurile în țară”, „Expoziție „Simenthal” la Sighișoara”, „De vânzare” - case și diverse, licitații ale primăriilor județului Târnava-Mare.

Întotdeauna pagina a treia sau a patra a ziarului se încheie cu îndemnul: **„Cetiți și răspândiți «Glasul Târnavei»”**

Orientarea politică

Scopul publicației era vădit: de atragerea populației spre ideile și programul liberal, în vederea reușitei în alegerile din primăvara anului 1935, și nu numai.

Din articolul-program, „*Cuvânt înainte*”, deducem intențiile de unitate și apropiere a românilor, găsirea unor căi comune de luptă, pentru biruință.

Ultima apariție a ziarului „*Glasul Târnavei*” a fost numărul 76, la data de 16 decembrie 1937. După această dată, ziarul a încetat să mai apară.

Săptămânalul „*Glasul Târnavei*” rămâne o etapă semnificativă în peisajul publicistic local, deschizător de drumuri, iar pentru cei de astăzi - o valoroasă sursă de informații locale.

12. „Deșteptarea Târnavelor” - 1936-1938 (Gazeta Organizației Partidului Național-Creștin, pentru promovarea și apărarea intereselor naționale)

Apariția ziarului

Ziarul apare în ziua de 9 aprilie 1936, după Sărbătoarea Sfințelor Paști, îndemnându-i pe românii creștini să se trezească, așa încât *„Învierea lui Hristos și învierea neamului nostru să fie un crez, (...) în valea Târnavelor, un ziar de luptă cinstită, pentru o Românie a Românilor”*⁵.

Structura internă și orientarea politică

„Deșteptarea Târnavelor” este, deci, *Gazeta Organizației Partidului Național-Creștin*, cu o apariție bilunară, avându-l ca director pe d-l Dr. Emil Todoran, avocat, din Sighișoara.

Redacția și administrația ziarului sunt situate în Sighișoara, str. Azilului nr. 2, prețul abonamentului anual este de 50 lei, iar tipografia este cea a binecunoscutului Miron Neagu.

Ziarul apare pe parcursul a doi ani (1936-1937), însă nu întotdeauna de două ori pe lună, așa cum anunțase la început. Ultima sa apariție este cea cu nr. 35, de la începutul anului 1938, mai precis pe 16 ianuarie.

Și acest ziar, ca și altele, are majoritatea articolelor nesemnate, iar cele câteva semnate poartă numele partidului pe care-l reprezintă.

În prima pagină a ziarului întâlnim diverse articole pe teme politice: „Frontul Popular”, „Glasul neamului”, „Cine va învinge?”, semnate, de obicei de directorul ziarului - dr. Emil Todoran, avocat, sau de președintele partidului - dr. Corneliu Pop.

În frontispiciul ziarului, de o parte și de alta a titlului, apare svastica.

Pagina a doua este rezervată, în special, activității Partidului Național-Creștin în județul Târnava-Mare (din cele patru *plăși* ale acestuia). Putem spune, chiar, că este creat un „foileton” pe această temă, în care sunt etalate toate manifestările, realizările, cât și proiectele acestui partid.

În pagina a treia, apar mai puține articole politice, numeroase fiind, aici, articolele de interes cultural, economic și social (programul Asociației Corale „Doina Târnavelor”, precum și „cuvântul” d-lui Miron Neagu - „*Despre doină și aplicația ei*”).

Pagina a patra a ziarului este, după cum ne-am obișnuit (ca la multe dintre ziarele studiate), rezervată știrilor de tot felul („De prin lume adunate”, „Expoziție de vite rasa Siementhal”, „Noi târguri la Sighișoara”, „De la C.F.R”, „Depunerea jurământului”), reclamelor („Frăția - institut de credit și economii, societate anonimă în Sighișoara”, „Biroul advocațional dr. Emil Todoran”) și publicității („Publicațiune de licitație”). La sfârșitul paginii a patra, e notat îndemnul - „*Semnul nostru este: — Linia dreaptă*”.

5 *Ibidem*

13. „Renașterea Târnavelor” - 1940 (Ziar al Partidului Națiunii și Asociației Culturale „Astra” Târnava-Mare)

Apariția ziarului

Din primul număr al ziarului, prin articolele: „Primul cuvânt” și „Cuvinte de început”, semnate de directorul dr. Cornel Pop, și respectiv, redactorul responsabil Petre Guran, aflăm în ce împrejurări a luat ființă și de ce este necesară această gazetă.

Această gazetă nouă se vrea a fi „o torță de proaspătă lumină, în negura vremurilor trăite”.

Păcat, însă, că apariția ei a fost de scurtă durată și nu a reușit să ducă la bun sfârșit ceea ce își propusese.

Structura internă

„Renașterea Târnavelor” (*Organ al Partidului Națiunii și Asociației Culturale „Astra” Tr. Mare*) a fost înscrisă în Registrul publicațiilor periodice la Tribunalul Târnava-Mare, sub nr. 1-1940.

„Publicațiunea” are următoarea componență: director dr. Cornel Pop - avocat, deputat și prefect al județului Târnava-Mare, redactor responsabil Petre Guran - avocat, administrator Roman Robu. Redacția și administrația sunt situate în strada Regele Ferdinand nr. 34 (azi, str. 1 Decembrie 1918 nr. 34 - n.n.), iar abonamentele anuale sunt de: 150 lei, pentru instituții și întreprinderi - 1.000 lei și de susținere - de la 1.000 în sus.

Tipografia „Robu”, în care apare „Renașterea Târnavelor”, este proprietatea administratorului gazetei, Roman Robu.

Acest „Ziar al Partidului Națiunii și Asociației Culturale „Astra - Tr-Mare” (subtitlul ziarului apare doar în primul număr - n.n.) apare săptămânal, din data de 22 iunie 1940 până la data de 17 noiembrie 1940, totalizând 22 de numere.

Dimensiunile ziarului sunt de 45 x 31, iar forma sa este - cea obișnuită - de patru pagini.

De obicei, prima pagină este dedicată articolelor: „Partidul Națiunii”, „Ardealul Românesc”, „O seamă de luptători pentru drepturile românilor din Ardeal”, „Gânduri pentru viitor” ș.a. Articolele mai ample, începute în prima pagină, se continuă, de regulă, în pagina a doua unde mai apar: diverse realizări în județ („Frumoase realizări în comuna Copșa-Mare”), o rubrică de sfaturi medicale de larg interes, precum și nelipsita rubrică „Sfatul gospodinei”.

Spicuiam câteva din articolele prezentate în pagina a treia a ziarului, pe parcursul apariției sale: „Colaborarea agricolă româno-germană”, „Când începe războiul contra Angliei și cum va fi purtat?”, „Succesele mișcării legionare”, „În prag de an școlar”, „Sufletul curat al țăranului”, „Datoria clipelor de față” ș.a.

În pagina a patra, pe lângă rubrica „Diferite știri”, apar frecvent rubricile „Sfaturi veterinare” („Alimentația oilor”) și „Publicațiuni de licitație”, alături de reclama librăriei și tipografiei „Robu”.

Orientarea generală

Apariția gazetei „*Renașterea Târnavelor*” în Sighișoara e „o fericită idee, pentru care lumea bunilor români trebuie să fie mândră”.

„Deci, mai presus de toate și înainte de toate, să se pună în valoare adevărurile românești și poruncile naționale care izvorăsc din ele”⁶.

Cu acest ziar, „*Renașterea Târnavelor*”, se încheie seria publicațiilor periodice apărute la Sighișoara în perioada interbelică.

Notă: În perioada analizată, 1920-1940, au mai existat în Sighișoara două reviste școlare românești însă din cauza surselor bibliografice sumare facem doar o scurtă prezentare a acestora.

14. „*Graiul dăscălesc*” (Revistă pedagogică literară socială. Organ oficial de știri școlare), 1928-1931, director C. Luchian, tipărită la tipografia Markus, Sighișoara.

15. „*Viața școlară*” (Revistă pedagogică și socială a corpului didactic primar. Organul oficial al revizoratului școlar județean din Târnava-Mare), 1923-1924, director - D. Bedeleanu, redactor responsabil - P. Dan.

Concluzii: Presa politică sighișoreană rămâne tributară, în mare parte, Partidului Național Liberal, ale cărui eforturi asumate de diriguire a societății se extind atât în județul Târnava-Mare, cât și în alte județe din țară.

Începuturile liberale aparțin gazetelor „*Viitorul Târnavelor*” (1927) și „*Glasul Târnavelor*” (1927), urmate, cu mici intermitențe, de „*Mișcarea Târnavelor*” (1931), „*Renașterea Liberală*” (1933) și „*Glasul Târnavelor*” (1935-1937).

În această perioadă, activitatea editorială era, de fapt, organizată de librari întreprinzători (ale căror începuturi au fost uneori destul de modeste - *n.n.*), printre care: F. Kamilli - librărie (1926?); G. Markus - tipografie și librărie (1925); V. Kotsch & Comp. - librărie, papetărie, articole de birou și agenție teatrală (1926); Miron Neagu - librărie, tipografie (1928) și editură (1938); Ilarion Braniște - librărie (1937); Roman Robu - librărie, tipografie, editură și compactorie (1940?). Împletirea activității de librar cu cea de editor este practică și în Sighișoara ca și în alte mari centre industriale-culturale din lume.

În urma cercetărilor efectuate, putem concluziona: anii 1930-1940 au fost cei mai rodnici în cultura Sighișoarei, scoțând în evidență viața bogată și plină de culoare a orașului de pe Târnava Mare.

„*Sighișoara e un oraș romantic, cu atmosferă liniștită, în care simți apăsarea trecutului, care-ți șoptește la fiecare pas, din zidurile bine păstrate ale cetății, ceva din farmecul unui amurg copleșit de amintiri. Așezată pe un deal, e înzestrată cu toate frumusețile naturii, pe lângă un trecut bogat în evenimente*”⁷.

6 *Idem*, Anul I, nr. 1, 22 iunie 1940, p. 1

7 Horia Teculescu. *Pe Târnava-n jos... Oameni și locuri*. Sighișoara: Tipografia „Miron Neagu”, 1934, p. 89

THE PRESS AND EDITORIAL ACTIVITY IN SIGHISOARA BETWEEN 1920-1940

(Summary)

By the year 1922, in Sighisoara and in our county, there have been many attempts to create Romanian newspapers/journals and magazines, in which intellectual's concerns regarding literary, historical ethnographical and geographic problems will be shown, besides daily problems.

However, unfortunately, the great majority of these publicistic efforts will rapidly fail only after a few issues/numbers are edited. The main cause of these failures are of financial nature.

In an interval of 20 years (between 1920-1940), there have been no less than 15 periodical publications in Romanian in Sighisoara.

The newspapers from Sighisoara had a smaller influence in the aggregate of the Transylvanian journalism. They have been of local interest and importance. The first publishing houses appear together with the development of printing houses.

In the paper, I have tried to point out diachronically the existence of newspapers, of printing houses, and of publishing houses in Sighisoara and the fact that they have contributed to the development of our town during the inter-war period.

REALITĂȚI DEMOGRAFICE LA SIGHIȘOARA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Adonis Mihai

Tranziția demografică în centrul și sud-estul Europei, deși a început mai târziu, s-a propagat rapid în relație directă cu efectivul de populații, omogenitatea acestora și poziționarea lor geografică. Ea a antrenat și o transformare paralelă a regimului migratoriu. Caracteristicile acestei revoluții demografice au fost determinate de diferențele de structură socială, de diferențele regionale sau de diversitatea tradițiilor culturale și religioase¹.

Transilvania a avut o contribuție majoră în declanșarea tranziției demografice, întrucât a fost normal ca anumite populații să fie mai receptive la modernizarea generală și să acumuleze un decalaj în procesul care a cuprins rând pe rând întreaga populație la sfârșitul secolului al XIX-lea².

Orice referire la populația unui oraș face trimitere directă la procente, statistici și evenimente demografice, care integrate într-un ansamblu coerent ne poate reda evoluția sa istorică. Populația prin caracteristicile sale sociale și etnice permite identificarea și înțelegerea unor aspecte privind habitatul, structura administrativă și juridică, situația economică. Întotdeauna structura socială a avut repercusiuni puternice asupra cursului vieții economice și realității politice a orașelor. La aceasta s-a mai adăugat și componența etnică a populației urbane, respectiv raporturile care s-au stabilit la un moment dat între această componentă etnică și *hinterland-ul* orașului.

Populația orașului Sighișoara a înregistrat de la întemeierea localității de către sași în secolul al XIII-lea și până aproape de zilele noastre mișcări semnificative și modificări esențiale în ceea ce privește numărul total al locuitorilor, structura etnică și nu în ultimul rând apartenența confesională a membrilor societății sighișorene.

Sighișoara a rămas și după anul 1918 reședința județului Târnava Mare. Dintre cele 22 de județe ale Transilvaniei, județul Târnava Mare se afla pe poziția a optsprezecea din punct de vedere al suprafeței sale - 3.338 km², fiind precedat de județe precum Bihor (7.897 km²), Ciuc (5065 km²) sau Sibiu (3.619 km²). Densitatea de locuire în județ era de 45 locuitori/km². Populația județului număra conform recensământului din anul 1920 - 148.864 de suflete. Târnava Mare ocupa locul 15 între județele Transilvaniei din punct de vedere demografic. Județul era împărțit în 5 subunități administrative - plase - Sighișoara, Mediaș, Agnita, Rupea-Cohalm, Cincul Mare și cuprindea două comune urbane - Sighișoara (capitala județului) și orașul

1 Cornelia Mureșan, *Evoluția demografică a României. Tendințe vechi, schimbări recente, perspective (1870 - 2030)*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 54-55.

2 *Ibidem*, p. 65.

Mediaș, respectiv 123 de comune rurale.

Cele 40 de orașe ale Transilvaniei totalizau în anul 1920 o populație de 748.682 locuitori din care 344.502 maghiari (46,01%), 189.485 români (25,30%), 107.601 germani (14,37%), 91.587 evrei (12,23%), 15.507 alte naționalități (2,07%). Cele două orașe ale județului aveau 11.561 locuitori - Sighișoara, locul 16 printre cele 40 de orașe ale Ardealului și 10.124 suflete în Mediaș, poziția 19³.

După datele furnizate de recensământul din anul 1930 cifrele prezentate mai sus au suferit unele schimbări. Astfel județul Târnava Mare cu cele două orașe ale sale avea 11.210 sași, 8.570 români, 6.772 maghiari, iar cele 5 plase din anul 1920 erau reduse la 4. Românii au constituit majoritatea numerică în 3 plase, iar sașii în cea de a patra. Și numărul comunelor rurale s-a redus de la 123 la 109. Din cele 109 așezări rurale, 57 au fost săsești, 46 românești și doar 6 maghiare. Județul Târnava Mare a fost singurul județ din Transilvania în care numărul comunelor săsești l-a depășit numeric pe cel al comunelor românești⁴. Pentru o mai bună înțelegere a modificărilor demografice din județul Târnava Mare vezi *Anexa* de la sfârșitul lucrării noastre - *Tabelul nr. 1 - Populația județului Târnava Mare între anii 1910 - 1941 (31 de ani), structurată pe etnie*.

În ceea ce privește procentul românilor, maghiarilor, germanilor, evreilor în populația rurală și urbană a județului Târnava Mare în anii 1910 - 1930, se consemnau următoarele realități demografice: *români* - populație totală: 41,70% (1910), 44,80% (1930), o creștere de 3,1%; populație rurală: 44,00% (1910), 48,30% (1930), creștere de 4,3%; populație urbană: 28,50% (1910), 30,00% (1930), creștere de 1,5%; *maghiari* - populație totală: 12,00% (1910), 11,08% (1930), o scădere de 0,2%; populație rurală: 10,20% (1910), 8,90% (1930), scădere de 1,3%; populație urbană: 21,80% (1910), 23,70% (1930), creștere de 1,9%; *sași* - populație totală: 40,70% (1910), 39,70% (1930), o scădere de 1,00%; populație rurală: 39,80% (1910), 39,80% (1930), constantă; populație urbană: 46,30% (1910), 39,30% (1930), scădere de 7,00%; *evrei* - populație totală: 0,80% (1910), 0,70% (1930), o scădere de 0,1%; populație rurală: 0,50% (1910), 0,20% (1930), scădere de 0,3%; populație urbană: 2,80% (1910), 3,00% (1930), creștere de 0,2%.⁵

Populația orașului Sighișoara

În analiza noastră privind realitățile demografice existente la Sighișoara în

3 *Anuarul „Socec” al României Mari. 1924*, vol. II, București, Ed. „Socec & Co” S. A., 1925, p. 5-6, 721.

4 Virgil Pană, *Minoritățile etnice din Transilvania între anii 1918 - 1940. Drepturi și privilegii*, Târgu Mureș, Ed. Tipomur, 1995, p. 86-87, 97.

5 *Ibidem*, p. 98 - 101.

perioada interbelică am inclus rezultatele recensămintelor din anii 1910⁶, 1920⁷, 1930⁸, 1939⁹ (recensământ județean) și cel din anul 1941¹⁰. Datele acestor însemnări statistice ne-au permis reconstituirea și redarea conviețuirii locuitorilor Sighișoarei, locuitori de condiție socială, origine etnică, apartenență confesională și statut profesional diferite. Caracterul eterogen al populației capitalei județului Târnava Mare a reprezentat o imagine vie a dinamicii demografice a orașului. Am considerat utilă includerea recensământului din anul 1910, organizat de statul austro-ungar, pentru comparația cu datele statistice oferite de recensământurile organizate de Regatul României.

Dacă recensământul statului maghiar a avut drept criteriu de recenzare limba vorbită de persoanele înregistrate, recensămintele din 1930 și 1941 au avut drept criteriu de recenzare originea etnică declarată a celor recenzați: „*se va înscrie neamul de care cineva se simte legat prin tradiție și sentimente.*”

Potrivit recensământului din anul 1910 populația totală a orașului Sighișoara era de 11.587 suflete, din care 47,34% sași, 26,15% români, 23,18% maghiari, 3,30% alții. Era pentru prima dată în istoria orașului când sașii nu mai aveau majoritatea absolută, dar aveau o solidă majoritate relativă. Acest lucru se va observa și în anul 1920 când se consemnau următoarele cifre: total 11.561 locuitori, din care 48,60% sași, 29,40% români, 18,10% maghiari, 1,70 % evrei. S-a înregistrat o ușoară scădere a populației între anii 1910 - 1920 cu 0,22%, fapt datorat primului război mondial. Dacă la recensământul din anul 1910 diferența dintre populația românească și cea maghiară era scăzută - 2,97%, la recensământul din 1920 realitățile demografice erau diferite, diferența dintre cele două etnii a fost mai mare - 11,3%. Aceasta se explica prin faptul că în anul 1910 evreii din oraș au fost recenzați drept maghiari, iar în 1920 o parte din populația de etnie maghiară a orașului (aproximativ 500 de persoane) a ales repatrierea în Ungaria.

Recensământul anului 1930 a indicat o serie de date demografice noi pentru Sighișoara, astfel că din numărul total de locuitori de 13.033 - 40,17% erau sași, 33,49% români, 22,22% maghiari, 1,12% evrei. Nu a fost consemnată o creștere deosebită a numărului general al populației - 11,29%, dar avea loc o diminuare a populației germane, de 8,43%! Populația de origine românească a sporit cu 3,79%, la

6 *Monografia Județului Târnava Mare*, Sighișoara, Tipografia Miron Neagu, 1943, p. 96.

7 Ernst Johann Graef, *Die Bevölkerung Schäßburgs* în vol. *Schäßburg. Bild einer Siebenbürgischen Stadt*. Herausgegeben von Heinz Brandsch, Heinz Heltman und Walter Lingner, Rautenberg Verlag, 1998, p. 62.

8 *Monografia Județului Târnava Mare*, p. 96.

9 *Situația populației din județul Târnava Mare, arătată pe comune și naționalități și cu arătarea procentului*, ff. 7 - 8. Documentul a fost emis de Prefectura Județului Târnava Mare, Serviciul Cancelariei, la Sighișoara în data de 11 octombrie 1939 și era semnat de prefectul de atunci al județului, colonelul Th. Colbazi. Acest document se află în arhiva Muzeului de Istorie din Sighișoara.

10 *Recensământul din 1941. Transilvania*. Traian Rotariu - coordonator, Maria Semeniuc, Mezei Elemer, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 94.

fel și populația maghiară - cu 2,72%, numărul ȝiganilor cu 2,73%.

Un document emis la 11 octombrie 1939 de către Prefectura Județului Țârnavă Mare, Serviciul Căncelariei, înregistra pentru anul 1939 o creștere a populației cu 8,72% (1246 suflete) față de anul 1930, majorare datorată numărului românilor, care a ajuns acum pentru prima dată în istoria orașului de pe râul Țârnavă Mare să îl devanseze pe cel al sașilor. Existau 38,05% (5.434) români, față de 37,70% (5.384) sași, diferența fiind de doar 0,35% (50 persoane)! Acesta a fost momentul în care populația germană a pierdut pentru totdeauna majoritatea relativă în întregul populației orașului Sighișoara.

La 31 de ani după recensământul din 1910, statul român organiza un alt recensământ, cel din anul 1941. Populația totală era de 14.941 suflete, din care 48,95% români! 33,71% sași, 13,50% maghiari. Românii alcătuiau acum majoritatea populației. S-a remarcat o creștere în 3 ani, anii 1939 - 1941 de 10,90%! Au existat în perioada anilor 1940-1941 și valuri de refugiați români din teritoriile cedate. Aceasta a constituit cea mai mare creștere a populației românești din toată perioada 1918 - 1941 (vezi Anexa - *Tabelul nr. 2 Populația orașului Sighișoara între anii 1910 - 1941, structurată pe etnii*).

Și aspectul confesional al localității a imprimat acesteia o latură multiculturală specifică:

Populația orașului Sighișoara între anii 1910 - 1930, structurată pe confesiuni

Anul	1910		1930	
Confesiunea	Nr.	%	Nr.	%
Evanghelică	5.197	44,85	5.034	38,62
Ortodoxă	3.312	28,58	4.425	33,95
Romano-catolică	1.344	11,59	1.320	10,12
Reformată	1.035	8,93	1.195	9,16
Unitariană	397	3,42	581	4,45
Mozaică	217	1,87	161	1,23
Greco-catolică	83	0,71	257	1,97
Baptistă	-	-	49	0,37
Adeventistă	-	-	10	0,076
Altă confesiune	2	0,01	1	0,0076
Total populație	11.587		13.033	

Dacă populația județului Țârnavă Mare a sporit între anii 1910 (141.704 locuitori) și 1941 (164.646 suflete), în 31 de ani, cu 22.942 persoane¹¹ (13,95%), populația orașului Sighișoara a crescut cu 3.354 suflete, adică cu 28%:

¹¹ *Monografia Județului Țârnavă Mare*, p. 97.

Dinamica populației județului Târnava Mare între anii 1910 - 1941 (31 ani)

Anul înregistrării	Nr. populației	Creșterea față de recensământul anterior	
		Nr.	%
1910	141.704	-	-
1920	148.864	7.160	4,80
1930	155.282	6.418	4,13
1939	164.149	8.867	5,40
1941	164.646	497	0,30

Dinamica populației orașului Sighișoara între anii 1910 - 1941 (31 ani)

Anul înregistrării	Nr. populației	Creșterea față de recensământul anterior	
		Nr.	%
1910	11.587	-	-
1920	11.561	-26	-0,22
1930	13.033	1.472	11,29
1939	14.279	1.246	8,72
1941	14.941	662	4,43

Populația a fost într-o continuă mișcare, favorizată și de schimbările teritoriale petrecute în cele două decenii. Chiar dacă o parte din populație s-a deplasat în alte regiuni geografice, au existat și elemente străine de județ care s-au adăugat populației autohtone. În cadrul mișcării sensibile a populației se poate vorbi de o atracție exercitată de către oraș asupra populației rurale românești din județ, de plecarea unor tineri sași național-socialiști în Germania și de plecarea unei părți din maghiari în Ungaria după anul 1918 și mai apoi după 30 august 1940.

Sighișoara a fost unul dintre orașele transilvănene cu una din cele mai scăzute rate a creșterii populației (vezi Anexa - *Tablelul nr. 3. Populația orașelor Transilvaniei între anii 1910 - 1941*). S-a petrecut un fenomen interesant din punct de vedere demografic în perioada 1910 - 1941 în Transilvania. S-a înregistrat pentru această perioadă o mărire deosebită a populației orașelor Brașov (creștere cu 105%), Sibiu (110%), Mediaș (130%!). Orașele maghiare au cunoscut și ele o sporire a populației, dar nu așa de mare ca în cazul orașelor săsești amintite mai sus. Astfel, Clujul a avut o creștere de 89%, Târgu Mureș 81%, Turda 113%. În cei 31 de ani la Sighișoara s-a consemnat o creștere destul de scăzută, de abia 28%, orașul situându-se imediat după Sebeș, cu o creștere și mai scăzută, de numai 10%! În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în special după anul 1867 aproape toate orașele maghiare ale Transilvaniei

au înregistrat creșteri impresionante ale populației. Unele dintre acestea și-au dublat sau chiar triplat populația, datorită intervenției statului maghiar în zonă. Nu la fel a stat situația și în perioada interbelică, când creșterea populației acestora a fost una mai moderată. Un salt spectaculos a realizat orașul Mediaș, cea de a doua localitate urbană a județului Târnava Mare. Procentul de 130% a fost mare, însă fenomenul a avut explicații de natură economică. Orașul Mediaș s-a dezvoltat foarte rapid după primul război mondial datorită folosirii gazului metan în industrie, lăsând în urmă industria orașului Sighișoara, unde gazul metan se va introduce abia în anul 1936.

Sporul natural. Natalitatea. Mortalitatea. Cauzele mortalității. Durata medie de viață.

Deși nu dispunem în acest moment de informații privind natalitatea, respectiv mortalitatea în cazul orașului Sighișoara în perioada interbelică, deținem în schimb statistici (doar pentru anii 1930 - 1942) privind aceste elemente de demografie la nivelul întregului județ Târnava Mare, a cărui capitală era Sighișoara. Astfel în cei 12 ani s-au născut 48.218 copii, cu o medie anuală de 4.018 (25‰ de locuitori); mortalitatea infantilă a fost de 782 copii, cu o medie anuală de 65 copii (0,42‰ de locuitori). Mortalitatea generală s-a ridicat la nivel județean la 33.340 persoane, cu o medie anuală de 2.780 (17,9‰ de locuitori).

Mortalitatea infantilă cea mai ridicată s-a înregistrat la copii sub 1 an și la cei peste 12 ani. De altfel mortalitatea infantilă a fost ridicată la toate etniile din județ.

Sintetizând datele statistice pentru perioada anilor 1930 - 1942 am putut alcătui un tablou cu aceste evenimente demografice:

Natalitatea, mortalitatea și sporul natural al etniilor din județul Târnava Mare între anii 1930 - 1942

	Sași	Români	Maghiari
	58.164	66.988	24.367
Născuți vii	16.276	18.872	6.774
Media anuală	1356 - 23,3‰	1573 - 23,4‰	564 - 23,1‰
Mortalitate	10.973	12.889	5.010
Media anuală	914 - 15,8‰	1074 - 16‰	418 - 17,1‰
Spor natural	5303	5983	1.764
Media anuală	442 - 7,5‰	499 - 7,4‰	147 - 6,0‰

Printre cauzele de deces s-au aflat o serie de boli, precum pojarul, scarlatina, tusea convulsivă, febra tifoidă, tuberculoza, slăbiciunea congenitală, pneumonia dar și bătrânețea sau moartea violentă, cauzată de accidente, sinucideri, omucideri. Mortalitatea în orașul Sighișoara s-a redus datorită activității în perioada interbelică a Serviciului Sanitar, condus de către un medic șef și ajutat de un medic de circumscripție urbană. Spitalul de Stat al orașului Sighișoara deținea în acea perioadă 9 servicii de

specialitate (cu 320 de paturi) pentru locuitorii săi: maternitate (50 paturi), chirurgie (80), dermato-venerice (50), TBC și boli infecțioase (90), pediatrie și puericultură (30), subcentru antirabic (20), laborator de igienă, radiologie și fizio-terapie, farmacie. La aproape 41 de persoane le reveneau un pat de spital, iar la 654 locuitori din mediul urban exista un medic¹², aproximativ 4,5 medici la populația orașului de 13.033 locuitori.

Numărul mediu de copii în familiile românești a fost de 2-3, cei mai mulți au existat în familiile de: agricultori (aveau drept ocupație agricultura și trăiau din agricultură, fie că posedau sau nu pământ); muncitori (persoane care își asigurau traiul dintr-un salariu de la patron, fie că lucrau în fabrică, la un meșteșugar drept calfă sau într-o prăvălie) și în familiile de meseriași (persoane care aveau un brevet și atelier propriu sau în asocieri). 21% dintre familii aveau un singur copil (familiile de funcționari în special), 28% aveau 3 copii, iar 19% din familii nu aveau nici un copil. Circa 50% reprezenta proporția celor care erau necăsătoriți, a celor fără copii și a familiilor cu un singur copil.

Și la sași și maghiari numărul copiilor s-a situat în jurul a 2, cu creșteri peste 2 la sași și scăderi ușoare sub 2 la maghiari. De altfel, căsătoriile au avut la bază pe lângă iubirea partenerilor și puternice motivații economice - pentru a nu se împărți averea se limita numărul mare de copii, dar la sași, de exemplu, sub influența național-socialismului german, unele familii săsești și-au schimbat concepțiile.

Cercetările de demografie istorică au arătat că numărul de copii dorit și realizat în societăți diferite din punct de vedere cultural nu este în funcție de diferențele de valori altruiste contra individualiste, ci mai degrabă este în funcție de valoarea pe care copilul o reprezintă pentru supraviețuirea, securitatea și sănătatea adultului. În societățile preindustriale a avea mulți copii și a-i ține legați de familie era în interesul personal al indivizilor. În cultura modernă, când o parte din funcțiile familiei au fost preluate de către mecanisme ale societății, interesul individului a fost să aibă puțini copii, doar cât să-i satisfacă nevoile parentale emoționale, dar acest interes a trebuit echilibrat cu povara materială și non-materială ce decurgea din aducerea pe lume și creșterea copiilor¹³.

La nivelul României Mari pentru anii 1930 - 1935 procentul natalității a fost de aprox. 39‰ locuitori, mortalitatea cca. 23‰, iar sporul natural de cca. 19‰¹⁴.

Conform autorităților de atunci ale județului Târnava Mare, potențialul uman al județului era considerat satisfăcător. Numărul copiilor a fost de 2,2/familie, procentul de nașteri 25,8‰ locuitori, mortalitatea 17,9‰ locuitori, iar sporul natural 7,9‰ locuitori¹⁵. Chiar dacă sporul demografic al județului a fost considerat satisfăcător de

12 *Ibidem*, p. 119.

13 Cornelia Mureșan, *op. cit.*, p. 31.

14 *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p.159 - 161.

15 *Monografia Județului Târnava Mare*, p. 115.

către autoritățile române aflate la conducerea județului, totuși s-au propus în epocă o serie de măsuri pentru a se depăși acest nivel. Printre acestea s-au numărat crearea unei mentalități favorabile căsătoriei și natalității prin presă, radio, școală, biserică, armată, încurajarea natalității prin ajutorarea și acordarea de împrumuturi pentru tinerii care se căsătoreau și chiar o serie de sancțiuni legale pentru celibatari și pentru familiile fără copii - impozit ridicat, legiferarea moștenirilor, trecerea de drept în patrimoniul statului a averii familiilor care dispăreau fără a avea urmași direcți. Din acest punct de vedere Sighișoara și județul Târnava Mare se aflau mult sub media României Mari.

Speranța de viață la naștere în România s-a situat în perioada 1898 - 1901 la 36,4 ani, 1909 - 1912 la 39,6 ani, iar pentru anii 1930 - 1932 la 42,2 ani¹⁶. Pentru a avea o imagine și mai completă asupra acestui fenomen demografic, dorim să prezentăm în cele ce urmează durata medie de viață a populației germane din Sighișoara în intervalul cronologic 1815 - 1931 (116 ani). Dr. Josef Bacon (1857 - 1941), medic al orașului liber regesc Sighișoara, apoi al orașului Sighișoara din Regatul României (după depunerea jurământului de fidelitate față de statul român), a reușit să centralizeze în acest sens o serie de informații existente în registrele matricole ale bisericii evanghelice din Sighișoara¹⁷. Rezultatele cercetării sale au fost: pentru anii 1815 - 1820 o medie de viață a populației evanghelice (germane) de 30,7 ani; 1820 - 1830 - 29,9 ani; 1831 - 1840 - 27,8 ani; 1841 - 1850 - 28,5 ani; 1851 - 1860 - 29,6; 1861 - 1870 - 29,8; 1871 - 1880 - 31,3; 1881 - 1890 - 30,4; 1891 - 1900 - 36,8; 1901 - 1910 - 38,5; 1911 - 1920 - 44,9; 1921 - 1930 - 49,3 ani. După cum bine se poate remarca, începând din anul 1890 până în 1931 durata medie de viață a crescut de la aproximativ 30 de ani la 36, 38, 44,9 și 49,3 ani în primele trei decenii ale secolului al XX - lea. Printre motivele acestei creșteri s-au numărat tratarea bolilor, în special a celor contagioase - scarlatină, difterie, pojar, tifoș, tuberculoză. Difteria, care a provocat în trecut circa 50% din cazurile de deces, a fost treptat eliminată în perioada interbelică prin vaccinare. Diminuarea cazurilor de febră infantilă și tuberculoză s-a datorat cunoașterii mai corecte a cauzelor și caracteristicilor acestor boli, consecință a profilaxiei și tratamentelor eficiente ale acestora. Populația de etnie română și maghiară se încadra în perioada interbelică între 42,2 - 49,3 ani în ceea ce privea durata medie de viață.

Imigrația în oraș. Hotarele orașului.

După anul 1918 populația românească a crescut în mod sensibil în oraș, la fel și rolul politic și economic al etnicilor români în oraș și în județ. Totuși sașii au continuat să constituie un factor decisiv în viața economică a localității, cele mai importante

16 Cornelia Mureșan, *op. cit.*, p. 75.

17 Josef Bacon, *Durchschnittliches Sterbealter oder Lebensdauer der Schäßburger ev. Bevölkerung in der Zeit von 1815 - 1931, in Jahren* în *Medizinische Zeitschrift*, Heft 2, Februar 1931, 5.Jahr, Hermannstadt, pp. 17 - 18; *Groß Kokler Bote*, No. 2719, 9.Februar 1931, p. 3. Mulțumesc și pe această cale d-lui Virgil Jitariuc pentru traducerea textului din limba germană.

fabrici și magazine fiind în proprietatea acestora.

Se poate afirma că la Sighișoara, în perioada interbelică fenomenul imigrării a avut în principal trei surse: una județeană, din mediul rural în cel urban, dominată de către populația românească, alta regională, au venit în oraș diverși oameni cu preocupări economice, profesori, funcționari din alte orașe ale Transilvaniei și cea de-a treia sursă - Vechiul Regat al României, persoane sosite în mod expres prin detașări sau transferuri pentru a acoperi golul existent în zona educației și a administrației.

În epocă au existat opinii care susțineau faptul că a existat, mai ales pentru începutul perioadei interbelice, un „*exod al populației rurale românești la oraș*”¹⁸, în special pentru meserii precum cele de muncitori și oameni de serviciu.

Considerăm că acest fenomen al imigrației nu a fost unul izolat la nivelul Transilvaniei, acesta înscriindu-se în trendul general al imigrației în orașelor ardelenne de după alipirea Transilvaniei la Vechiul Regat, datorat și unor politici speciale aplicate de către autoritățile românești din acea perioadă.

Hotarul orașului Sighișoara¹⁹ a cuprins în perioada interbelică o suprafață de cca. 15.000 de iugăre²⁰ (8.662,5ha), din care pădurile au ocupat o suprafață de 6.500 de iugăre (3.753,74ha). Diferența de 8500 de iugăre (4.908,75ha) cuprindea pământuri cultivabile, livezi, vii, pășuni și fânețe, acestea din urmă fiind destul de întinse. Dovadă în acest sens a fost și existența importantului târg de vite, care se desfășura la Sighișoara.

Orașul de Jos, deși este mai mare decât Cetatea, s-a dezvoltat pe o porțiune redusă în valea amenințată de inundații a râului Târnava Mare. Orașul s-a strecurat mai ales pe două văi laterale - Valea Șaeșului și Valea Pârâului Căinelui, locuințele fiind construite între coastele relativ abrupte ale acestor trei văi. Nucleul orașului a ocupat fundul văilor mai sus menționate, iar din cauza lipsei terenurilor de construcții s-a întins dintr-o perioadă timpurie și în porțiunile inferioare ale pantelor dealurilor învecinate. Spațiul limitat al acestui areal urban nu a oferit posibilități pentru crearea unor cartiere noi de locuințe. La sfârșitul secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea s-a produs dezvoltarea accentuată a noilor cartiere din nordul și vestul orașului vechi, situate departe de vechiul centru citadin. Abia după anul 1948 orașul s-a extins în partea de est, unde s-a dezvoltat zona industrială a orașului²¹.

Înainte de anul 1918, în orașul Sighișoara numărul românilor care locuiau în

18 *Monografia Județului Târnava Mare*, p. 97.

19 Ion Medrea, *Sighișoara în Anuarul Liceului „Principele Nicolae” din Sighișoara pe anul școlar 1926/1927*, publicat de Horia Teculescu, director, Sighișoara, Tipografia Markus, 1927, p. 41.

20 1 iugăr = 5.775m²

21 *Denkmaltopographie Siebenbürgen. Stadt Schäßburg, 4.1 / Topografia Monumentelor din Transilvania. Municipiul Sighișoara, 4.1*. Volum elaborat de Corina Popa cu studenți ai Academiei de Artă București și Monica Lotreanu, Christoph Machat, Doina Mândru, Paul Niedermaier, Friedrich Schuster, Köln, Rheinland-Verlag / Editura Rheinland, 2002, pp. 26 - 48.

partea centrală a acestuia a fost foarte redus, fiind reprezentat doar de preoți, învățători și un număr redus de funcționari și avocați. Românii locuiau în special în zonele periferice ale localității. Satul românesc Cornești, aflat la vest de Cetatea Sighișoara a fost înglobat în zona periferică a orașului la sfârșitul secolului al XIX - lea și integrat mai apoi în cartierele de nord-vest ale localității urbane. Cătunele românilor din jurul Sighișoarei se aflau la 4 - 5 km de centrul orașului și aveau următoarele denumiri: Venchi, Angofa, Aurel Vlaicu, Milham, Rusu, Soromiclea.

Emigrația din oraș - ungurii

Alipirea Transilvaniei la Vechiul Regat al României a stârnit în rândul etnicilor maghiari din Ardeal o vie nemulțumire. Autoritățile românești s-au confruntat cu refuzul multor minoritari maghiari de a recunoaște noul stat și cu manifestarea în rândul acestora a opțiunii pentru o altă cetățenie, alta decât cea română, urmată de repatrierea în Ungaria și Austria. Printre cauzele acestei atitudini s-au aflat și realitățile politice post unificare și consecințele de natură economică ale reformei agrare din anul 1921.

Românii au văzut în acest fenomen faptul că maghiarii ardeleni erau un grup ostil statului român și hotărât să blocheze prin orice mijloace „românizarea” provinciei²².

La 27 iunie 1920 guvernul Averescu i-a obligat pe funcționarii publici maghiari să depună jurământul de fidelitate față de statul român. Prin acesta ei își puteau păstra toate drepturile civile și implicit locul de muncă. Din diverse motive termenul acestui jurământ a fost prelungit până în luna decembrie a anului 1921.

Jurământul de fidelitate față de statul român a fost impus tuturor etniilor care locuiau în Transilvania. Aveau obligația susținerii acestui jurământ printre alții, următoarele categorii profesionale: avocați, notarii publici, funcționarii de la poștă și căile ferate, medicii, funcționarii bisericii romano-catolice, profesorii din școlile confesionale și particulare. Între anii 1919 - 1921 maghiarii transilvăneni, care nu au dorit să depună jurământul, au ales ca țară de repatriere Ungaria. *Gazeta Aradului* chiar publica, în 7 decembrie 1921, un articol intitulat *Repatrierile din Ardeal*²³, din care am putut constata numărul repatrierilor în Ungaria din Sighișoara (465), pentru intervalul cronologic cuprins între 1 iunie 1919 - 1921. În acest segment cronologic s-au repatriat 9.716 persoane din unele orașe ale Transilvaniei - Arad și Deva 2.573, Târgu Secuiesc 1.038, Carei 971, Târgu Mureș 908, Cluj (din 1 ianuarie 1920) 698, Aiud 683, Sângeorgiu de Mureș 638, *Sighișoara* 465, Sibiu 391, Brașov 196, Bistrița 185, Făgăraș 81. Orașul Sighișoara se afla pe poziția a opta în rândul orașelor din care s-au repatriat maghiari ardeleni în Ungaria. Raportând acest număr -465- la populația de 11.561 de suflete a localității în anul 1920 obținem un procent de 4,02% din întregul populației, iar din totalul populației de origine etnică maghiară - 20,63%!

22 Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920 - 1923)*, Iași, Ed. Polirom, p. 92.

23 *Ibidem*, p.151.

Căsătoriile în Sighișoara interbelică

Analiza căsătoriilor constituie o secțiune foarte valoroasă a cotidianului societății sighișorene și a permis înțelegerea într-o altă lumină a raporturilor dintre etniile și confesiunile localității, atât de diverse în această epocă. Prin conviețuire comunitățile etnice din oraș s-au influențat reciproc și au reușit în unele cazuri să dezvolte forme de comportament social, forme de exprimare și de gândire relativ asemănătoare. Acest fapt nu a fost unul izolat, petrecându-se și în alte orașe ale Transilvaniei interbelice. Totuși conservatorismul și tradiționalismul societății săsești a fost pus la încercare. Deși în prima fază sașii au adoptat o poziție oarecum defensivă, situația s-a schimbat în mod ireversibil după anul 1941.

În intervalul cronologic 1895 - 1936 (41 de ani) s-au căsătorit la Sighișoara un număr de 7.689 de persoane, bărbați și femei. Între anii 1915 - 1925 au fost încheiate un număr de 2.114 căsătorii după cum urmează:

1915 - 1925

	<i>Germani</i>	<i>Români</i>	<i>Maghiari</i>	<i>Evrei</i>	<i>Alții</i>
<i>Bărbați</i>	426	402	189	22	18
<i>Femei</i>	458	380	180	24	15
<i>Total</i>	884	782	369	46	33
<i>Media căsătoriilor pe an</i>	80	71	34	4	3

În anii 1926 - 1936 numărul căsătoriilor s-a ridicat la 2.370. S-a remarcat o creștere de 256 de mariaje (12%) față de perioada anterioară. Căsătoriile încheiate de români vor depăși numărul 1000²⁴:

1926 - 1936

	<i>Germani</i>	<i>Români</i>	<i>Maghiari</i>	<i>Evrei</i>	<i>Alții</i>
<i>Bărbați</i>	444	514	201	22	4
<i>Femei</i>	444	487	227	25	2
<i>Total</i>	888	1.001	428	47	6
<i>Media căsătoriilor pe an</i>	81	91	43	4	1

Comparând cele două perioade 1915 - 1925, respectiv 1926 - 1936 putem sesiza că mariajele încheiate la Sighișoara au avut o linie ascendentă, paralelă și cu creșterea generală a populației orașului. Dacă în prima perioadă media anuală a căsătoriilor

24 Alfred Csallner, *Die Mischehen in den siebenbürgisch - sächsischen Städten und Märkten. Schäßburg in Medizinische Zeitschrift*, No. 5, 1939, 13.Jahr, Hermannstadt, p. 136.

sașilor o întrecea pe cea a românilor, din 1926 situația s-a schimbat, media căsătoriilor românilor depășind-o pe cea a sașilor, cu 10 mariaje. Maghiarii au avut o creștere de doar 59 de căsătorii între anii 1915 - 1936, iar evreii au stagnat la același număr de 4.

Suma căsătoriilor încheiate de sași, români maghiari și evrei a reflectat în mod direct procentele pe care aceste etnii le-au deținut în structura demografică a orașului, o structură destul de eterogenă.

Indicarea numărului de căsătorii după etnia mirilor²⁵ a reprezentat de asemenea un element important al aspectului multicultural și multietnic al orașului Sighișoara:

1919 - 1925

F E M E I							
B Ă R B A Ț I		Germane	Românce	Maghiare	Evreice	Altele	Total
	Germani	333	3	15	-	-	351
	Români	11	310	15	2	-	338
	Maghiari	35	5	104		-	144
	Evrei	-	-	-	21	-	21
	Alții	-	-	2	-	1	3
	Total	379	318	136	23	1	857

1926 - 1930

F E M E I							
B Ă R B A Ț I		Germane	Românce	Maghiare	Evreice	Altele	Total
	Germani	203	2	4	-	-	209
	Români	4	225	9	-	-	238
	Maghiari	8	1	87	-	-	96
	Evrei	-	-	-	11	-	11
	Alții	-	-	-	-	-	
	Total	215	228	100	11	-	554

25 Alfred Csallner, *op. cit.*, pp. 138-140.

1931 - 1936

F E M E I							
B Ă R B A Ț I		Germane	Românce	Maghiare	Evreice	Altele	Total
	Germani	207	8	19	1	-	235
	Români	10	240	24	2	-	276
	Maghiari	10	11	83	1	-	105
	Evrei	1	-	1	9	-	11
	Alții	1	-	-	4	2	4
	Total	229	259	127	14	2	631

1919 - 1936

F E M E I							
B Ă R B A Ț I		Germane	Românce	Maghiare	Evreice	Altele	Total
	Germani	743	19	19	1	-	795
	Români	25	12	12	4	-	852
	Maghiari	53	321	321	1	-	345
	Evrei	1	2	2	41	-	43
	Alții	1	3	3	1	3	7
	Total	823	805	357	48	3	2024

Numărul căsătoriilor endogame și exogame (bărbați - femei) între anii 1919 - 1936

	Total	Endogame		Exogame		Căsătorii exogame - femei							
						Germane		Românce		Maghiare		Evreice	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Germani	795	743	93,5	52	6,5	-	-	13	25,0	38	73,1	1	1,9
Români	852	775	91,0	77	9,0	25	32,5	-	-	48	62,3	1	6,2
Maghiari	345	274	79,4	71	20,6	53	74,6	17	24,0	-	-	1	1,4
Evrei	43	41	95,3	2	4,7	1	50,0	-	-	1	50,0	-	-
Alții	7	3	42,9	4	57,1	1	25,0	-	-	2	50,0	1	25,0

Numărul căsătoriilor endogame și exogame (femei - bărbați) între anii 1919 - 1936

	Total	Endogame		Exogame		Căsătorii exogame - bărbați									
						Germani		Români		Maghiari		Evrei		Alții	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Germane	823	743	90,3	80	9,7	-	-	25	31,3	53	66,3	1	1,2	1	1,2
Românce	805	775	96,3	30	3,7	13	43,3	-	-	17	56,7	-	-	-	-
Maghiare	363	274	75,5	89	24,5	38	42,7	48	53,9	-	-	1	1,1	2	2,3

Evreice	48	41	85,4	7	14,6	1	14,3	4	57,1	1	14,3	-	-	1	14,3
Altele	3	3	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Numărul căsătoriilor exogame între anii 1919 - 1936

	Total	Căsătorii exogame cu					
		Germani		Români		Maghiari	
		Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Germani	129	-	-	38	29,5	91	70,5
Români	103	38	36,9	-	-	65	63,1
Maghiari	156	91	58,3	65	41,7	-	-

Din informațiile statistice de mai sus, care înfățișează căsătoriile după etnia mirilor, s-a putut concluziona că nici o etnie nu a încheiat căsătorii 100% endogame, fie că au fost femei sau bărbați aparținând etniilor sașilor, românilor, maghiarilor și evreilor. Existența unui număr relativ considerabil de căsătorii exogame pentru perioada 1919 - 1936 a adus din nou în prim plan ideea interetnicității în orașul Sighișoara.

În trecut sașii încheiau căsătorii doar între membrii aceeși comunități etnice și confesionale - cea germană, respectiv evanghelică. Peste sute de ani căsătoria a fost cu totul altfel imaginată de către membrii aceleiași comunități săsești. Și această stare de lucruri a putut fi considerată *normală* pentru perioada interbelică de la Sighișoara. Se mai poate indica faptul că femeile române în toată perioada 1919 - 1936, nu s-au căsătorit niciodată cu bărbați evrei, la fel cum femeile evreice între anii 1926 - 1930, nu s-au căsătorit decât cu bărbați evrei. Totuși cele mai multe căsătorii exogame au fost încheiate de bărbații maghiari - 20,6%, urmați de cei români - 9,0%, sași - 6,5%, și evrei - 4,7%. În cazul căsătoriilor endogame s-a manifestat următoarea situație: bărbații evrei - 95,35%, sași - 93,55%, români - 91,0%, maghiari - 79,4%. Cu totul alta era starea căsătoriilor încheiate de femei: căsătorii exogame - maghiare - 24,5%, evreice - 14,6%, săsoaice - 9,7%, române - 3,7%; căsătorii endogame - române - 96,3%, săsoaice - 90,3%, evreice - 85,4%, maghiare - 75,5%. Existența căsătoriilor mixte între principalele etnii are orașului - sași, români, maghiari și evrei în segmentul cronologic 1919-1936 indica faptul că la un anumit nivel societatea săsească sighișoreană conservatoare și tradiționalistă a fost „spartă” de interesele materiale și dragostea partenerilor. La aceasta mai trebuia adăuga și aspectul modernizării orașului, proces care a dus în unele cazuri la imigrația în oraș a bărbaților necăsătoriți, cu funcții sau meserii bune, care au devenit interesanți pentru fetele din oraș.

Am inclus în analiza noastră și o statistică tabelară privind profesiile bărbaților germani, români, maghiari care au încheiat căsătorii la Sighișoara între ani 1919 - 1936:²⁶

26 *Ibidem*, pp. 146 - 150.

Căsătorii grupate după meseriile bărbaților germani - 1919 - 1936

	Total căsătorii	Căsătorii germane endogame		Căsătorii mixte		Mixte cu		
		Nr.	%	Nr.	%	Români	Maghiari	Evrei
Persoane cu studii academice	46	45	97,8	1	2,2	-	1	-
Preoți, profesori, învățători	15	15	100,0	1	3,0	1	-	-
Funcționari	61	56	91,8	5	8,2	-	5	-
Comercianți	125	123	98,4	2	1,6	-	2	-
Mesteșugari și fabricanți	484	445	91,9	39	8,1	9	29	1
Muncitori, servitori	14	12	85,7	2	14,3	1	1	-
Țărani și proprietari funciari	36	34	94,4	2	5,6	2	-	-
Polițiști	1	-	-	1	100,0	-	-	-
Ofițeri	6	6	100,0	-	-	-	-	-
Subofițeri	-	-	-	-	-	-	-	-
Meserii necunoscute	7	7	100,0	-	-	-	-	-
Total	795	743	93,5	52	6,5	13	38	1

Căsătorii grupate după meseriile bărbaților români - 1919 - 1936

	Total căsătorii	Căsătorii românești endogame		Căsătorii mixte		Mixte cu		
		Nr.	%	Nr.	%	Germani	Maghiari	Evrei
Persoane cu studii academice	29	21	72,4	8	27,6	5	3	-
Preoți, profesori, învățători	22	22	100,0	-	-	-	-	-
Funcționari	114	87	76,3	27	23,7	5	20	2
Comercianți	14	10	71,4	4	28,6	3	1	-

Meșteșugari și fabricanți	156	129	82,7	27	17,3	11	16	-
Muncitori, servitori	351	335	95,4	16	4,6	2	14	-
Țărani și proprietari funciari	658	654	99,0	4	0,6	1	3	-
Polițiști	24	21	87,5	3	12,5	2	-	1
Ofițeri	5	3	60,0	2	40,0	1	1	
Subofițeri	12	8	66,7	4	33,3	2	1	1
Meserii necunoscute	38	36	94,7	2	5,3	1	1	-
Total	1423	1326	93,2	97	6,8	33	60	4

Căsătorii grupate după meseriile bărbaților maghiari - 1919 - 1936

	Total căsătorii	Căsătorii maghiare endogame		Căsătorii mixte		Mixte cu		
		Nr.	%	Nr.	%	Germani	Maghiari	Evrei
Persoane cu studii academice	3	3	100,0	-	-	-	-	-
Preoți, profesori, învățători	6	4	66,7	2	33,3	2	-	-
Funcționari	39	28	71,8	11	23,7	9	2	-
Comercianți	24	15	62,5	9	37,5	6	3	-
Meșteșugari și fabricanți	189	159	79,3	39	20,7	30	8	1
Muncitori, servitori	58	55	94,8	3	5,2	1	2	-
Țărani și proprietari funciari	20	15	75,0	5	25,0	3	2	-
Polițiști	1	1	100,0	-	-	-	-	-
Ofițeri	1	1	100,0	-	-	-	-	-
Subofițeri	1	-	-	1	100,0	1	-	-
Meserii necunoscute	3	2	66,7	1	33,3	1	-	-
Total	345	274	79,4	71	20,6	53	17	1

Datele de mai sus conțin și elemente deosebit de interesante privind mentalitățile etniilor care alcătuiau populația orașului. Nivelul de educație și cultură a avut totuși un rol important în alegerea partenerelor de căsătorie.

La sași s-au încheiat căsătorii endogame 100% doar de către preoți, profesori, învățători, ofițeri, urmați de comercianți - 98%, țărani și proprietari funciari - 94,4%; la români - preoții, profesorii, învățătorii căsătorii 100% endogame, urmate de cele ale țăranilor și proprietarilor funciari 99,9%, cele ale muncitorilor și servitorilor 95,4%. O notă aparte în șirul acestor căsătorii a fost cazul ofițerilor și subofițerilor români unde procentul căsătoriilor endogame a fost de doar 60,0%, respectiv 66,7%. La maghiari s-au încheiat mariaje endogame de către persoanele cu studii academice, de către polițiști și ofițeri în proporție de 100%, muncitorii și servitorii - 94,8%, meseriașii, fabricanții - 79,3%, pe când preoții, profesorii, învățătorii doar în proporție de 66,75%.

Populația orașului Sighișoara a înregistrat în perioada interbelică o creștere relativ scăzută, de doar 29,23% între anii 1920 - 1941 (21 de ani), respectiv 28,94% între anii 1910 - 1941 (31 de ani). Analizând potentialul uman și al altor orașe transilvănene am putut conchide că orașul Sighișoara a înregistrat una dintre cele mai scăzute creșteri demografice din Transilvania perioadei interbelice - Brașov (109%), Cluj (37,63%), Sibiu (114,82%), Târgu Mureș (49,51%), Turda (90,69%), Alba Iulia (60,59%), Mediaș (96,63%), Bistrița (66,77%), Sebeș (26,45%). Acest comportament demografic a fost moștenit din secolele anterioare de evoluție ale localității, când aceasta a suferit un „soc demografic” prin marile epidemii de ciumă din secolele XVII - XVIII, epidemii care au avut urmări specifice în plan economic și social. De fapt orașul nu și-a mai revenit din punct de vedere demografic o bună perioadă de timp. Nici perioada interbelică, chiar dacă a consemnat o oarecare majorare a numărului de locuitori ai așezării prin sporul natural al acesteia și printr-o serie de măsuri de ordin economic și legislativ, nu a fost una de creștere impresionantă a populației.

Dacă proporția românilor în totalul populației orașului a fost una ascendentă de la 26,20% în 1910 la 29,70% în 1920, 33,49% în 1930, 38,05% în 1939 și 48,95% în 1941, cea a sașilor și a maghiarilor a fost în continuă scădere. Trebuie să subliniem aici că deși componenta românească a realității demografice a urmat linia crescătoare, sașii împreună cu maghiarii au deținut majoritatea absolută până în anul 1941: 1910 - 70,50%, 1920 - 68,10%, 1930 - 62,39%, 1939 - 58,93%. În anul 1941 majoritatea etnică a orașului era deținută, pentru prima oară în istoria seculară a Sighișoarei, de către români - 48,95%! față de 47,21%! cât reprezentau sașii și maghiarii. Această nouă situație demografică a fost și rezultatul sosirii în oraș a unui număr important de refugiați români, a schimburilor de populație și a desfășurării evenimentelor politice și militare din anii 1940 - 1941.

La nivelul județului Târnava Mare, a cărui reședință a fost Sighișoara fenomenele demografice și-au urmat cursul lor natural: o natalitate cu o medie anuală de 25,8‰, o mortalitate cu media de 17,9‰ și un spor natural anual de 7,9‰. Sporirea populației

județului a fost considerată acceptabilă, deși s-a dorit creșterea, în special a elementului etnic românesc în județ. Mediul rural a constituit și acum izvorul demografic al zonei.

Durata medie de viață a locuitorilor orașului s-a înscris pe linia ascendentă a epocii, aceasta situându-se la o medie de 45,7 ani raportată la întregul populației, fie ei români, sași, maghiari sau evrei.

O componentă remarcabilă a realității demografice a localității din această perioadă a fost reprezentată de numărul căsătoriilor dintre membrii comunităților săsești, românești, maghiare și evreiești. Caracterul endogam sau exogam al acestor mariaje a reflectat mutarea esențială produsă în cadrul mentalităților etniilor care populau orașul. Au existat indiscutabil și familii în care conservatorismul și tradiționalismul veacurilor trecute își mai făcea încă simțită prezența, mărturie în acest sens au fost căsătoriile endogame în proporție de 100% ale unor membrii din comunitățile etnice ale așezării și care proveneau din rândul anumitor categorii profesionale.

În ansamblul ei societatea sighișoreană a evoluat și s-a modernizat prin adoptarea unor noi deprinderi economice și sociale. Echilibrul demografic a făcut posibilă afirmarea culturală și economică a românilor. Deși orașul a avut o singură viață cotidiană care pulsa în fiecare din locuitorii urbei, totuși comunitățile etnice ale orașului au dus vieți economice, sociale și culturale paralele, fiecare contribuind la transformarea societății sighișorene.

Elementele de conviețuire au continuat să se manifeste pregnant în tot acest interval de timp, marcând și mai accentuat caracterul multiethnic și multicultural al așezării de pe malurile râului Târnava Mare.

DEMOGRAPHIC REALITIES IN INTER-WAR SIGHISOARA

(Summary)

This article presents the demographic realities from Sighisoara in inter-war period. The demography of the town was in a permanent movement between 1920 and 1941. The statistical weight of the Saxons was changed - 48.60% in 1920, 40.17% in 1930, 33.71% in 1941. The '30 marked the growth of the Romanian population - 33.49% in 1930 and 48.95% in 1941. The politics of the Romanian governments from Bucharest and the waves of the Romanian refugee population in 1940 had a major contribution to change the demographic majority of the town. The author gives also the number of the marriages between 1919 and 1936 and the average life of the Saxons, Romanians and Hungarians from Sighisoara.

The society from inter-war Sighisoara developed and modernized by appearance of new social and economical customs.

ANEXA

Tabelul nr. 1. Populația județului Târnava Mare între anii 1910 - 1941 (31 de ani), structurată pe etnii

Anul	1910		1920		1930		1939		1941	
Etnia	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Sași	54.180	38,23	-	-	58.164	37,45	63.165	38,27	60.141	36,52
Români	56.696	40,01	-	-	66.989	43,14	66.673	40,79	70.764	42,97
Maghiari	23.307	16,44	-	-	24.367	15,69	18.550	11,33	20.466	12,43
Evrei	-	-	-	-	1.087	0,70	1.024	0,62	1.089	0,66
Țigani	-	-	-	-	-	-	14.669	8,96	-	-
Alții	7.521	5,30	-	-	4.675	3,01	68	0,04	12.186	7,40
Total	141.704		148.864		155.282		164.149		164.646	

Tabelul nr. 2. Populația orașului Sighișoara între anii 1910 - 1941, structurată pe etnii (31 de ani)

Anul	1910		1920		1930		1939		1941	
Etnia	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Sași	5.486	47,3	5.620	48,6	5.236	40,17	5.384	37,70	5.037	33,71
Români	3.031	26,2	3.428	29,7	4.366	33,49	5.434	38,05	7.315	48,95
Maghiari	2.687	23,2	2.253	19,5	2.896	22,22	3.032	21,23	2.018	13,50
Evrei	-	-	204	1,8	146	1,12	105	0,73	-	-
Țigani	-	-	-	-	356	2,73	320	2,24	-	-
Sârbi	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Slovaci	14	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-
Alții	367	3,16	260	2,2	535	4,10	4	0,02	571	3,82
Total	11.587		11.561		13.033		14.279		14.941	

Tabelul nr. 3. Populația orașelor Transilvaniei între anii 1910 - 1941 (31 de ani)

Anul	ORAȘUL									
	Brașov	Cluj	Sibiu	Târgu Mureș	Turda	Sighișoara	Alba Iulia	Mediaș	Bistrița	Sebeș
1910	41.056	60.808	33.489	25.517	13.455	11.587	11.616	8.626	13.236	8.504
1920	40.335	83.542	32.748	30.988	15.059	11.561	9.645	10.124	12.364	7.425
1930	59.232	100.844	49.345	38.517	20.023	13.033	12.282	15.505	14.128	9.137
1941	84.557	114.984	70.352	46.332	28.717	14.941	15.489	19.907	20.620	9.389
% creștere cumulată în 31 ani	43.501 105%	54.176 89%	36.863 110%	20.815 81%	15.262 113%	3.354 28%	3.873 33%	11.281 130%	7.384 55%	885 10%

UN MARE IUBITOR DE FOLCLOR PE PLAIURI SIGHIȘORENE: PROF. ILARION COCIȘIU

Lucia Țarălungă

Păstrând și continuând tradiții de-a lungul timpului, poporul român a făurit o artă populară de o impresionantă originalitate, bogăție și expresivitate.

Strâns legată de viață, arta populară s-a dezvoltat odată cu poporul, cu istoria lui. Ea oglindește condițiile economice, sociale și culturale din diferite epoci precum și sensibilitatea și fantezia creatorilor ei. După cum bine punctează O. Densușianu, folclorul este „felul propriu de a simți al unui popor, viața lui sufletească în manifestațiile ei mai caracteristice, așa cum se răsfrânge în diferitele lui producțiuni din timpurile cele mai vechi”.

Chiar dacă adesea a avut înfățișare de Cenușăreasă, creația populară și-a dat obolul cu modestie și în chip neprecupețit la făurirea culturii moderne. „Afirmarea interesului conștient pentru literatura poporană este, în ordine cronologică, a doua mare dată a istoriei literaturii noastre moderne. Întâia a fost alcătuirea crezului renașterii ardelen. Dar, dacă aceasta este întâia ordine cronologică, afirmarea interesului pentru folclor marchează întâia dată, prin însemnătate”¹.

O istorie a înrâurilor folclorice în literatura noastră pornind de la studiile întreprinse, despre influența creației populare asupra marilor noștri scriitori dă în vileag o simbioză neîntreruptă, chiar dacă nu în toate cazurile foarte vizibilă.

Folclorul însă, prezintă interes pentru însăși valoarea lui artistică nu numai documentară, ca și expresie a însușirilor creatoare ale poporului de-a lungul istoriei sale.

Folclorul „de pe Târnave” este la fel de bogat și de profund ca și în celelalte zone ale țării. S-a vorbit adesea și s-a scris mult despre cântecul „de pe Târnave”, iar cercetătorii au emis păreri despre caracteristicile acestui stil muzical. Prin această expresie, destul de vagă de altfel, se înțelege, probabil, teritoriul cuprins între cele două râuri Târnava mare și Târnava Mică până la vărsarea lor în Mureș.

Unul dintre cei mai importanți cercetători ai folclorului „de pe Târnave”, profesor la liceul sighișorean „Principele Nicolae” (actualul colegiu național „Mircea Eliade”) în anii ’30-’40 ai secolului trecut, a fost Ilarion Cocișiu cel mai proeminent dintre elevii lui Constantin Brăiloiu- „adevăratul întemeietor al folcloristicii muzicale românești”².

Mare iubitor de folclor, Ilarion Cocișiu se remarcă prin sânguința în culegerile de

1 D. Caracostea *Balada populară română*, 1932-1933.

2 O. Bârlea- *Istoria folcloristicii românești*, 1974, p.511.

cântece populare de toate genurile, care a fost și primul care a încercat și o reprezentare a genurilor muzicale pe tot teritoriul fostului județ Târnava Mare. Când a început studiul asupra folclorului acestei zone în „vara anului 1929” (I. Cocișiu - Folclor muzical din Târnava Mare. Monografia jud. Târnava Mare, 1944, p.393), profesorul Cocișiu sesizează: „E curios cum au trecut toți culegătorii în această regiune pe lângă bogăția și varietatea de colinde, cântece de mort, de nuntă și de balade fără să le sesizeze măcar - culegerile s-au redus la strigături și așa zisele doine” (I. Cocișiu - Folclor muzical din Târnava Mare. Monografia jud. Târnava Mare, 1944, p.396).

Fiu al zonei Târnavelor, născut în comuna Retișul, I. Cocișiu a avut ambiția vizibilă de a completa harta folclorică a Transilvaniei cu culegeri din ținuturile pe care nu le-a putut străbate Bela Bartok, cu atât mai mult cu cât acesta, căutând să arate dialectele muzicale transilvănene, spunea (Volksmusik d.Rum. V.Mm.pag. XXIX,1923): „E de observat că jud.Sălaj, Bistrița, Târnava-Mare și Mică, Brașov, Făgăraș și Sibiu și mai departe întreaga Românie veche, exceptând ținutul Argeșului și Basarabia, pentru cercetarea cântecului popular sunt teritorii în întregime necunoscute” (I. Cocișiu - Folclor muzical din Târnava Mare. Monografia jud. Târnava Mare, 1944, p.396).

Culegerile de cântece, I. Cocișiu, le începe în comuna natală în vara anului 1929 de unde culege „după auz” 300 melodii. Apoi până în primele zile ale anului 1941, a cules „după auz” și cu ajutorul fonografului melodii de pe întreg teritoriul județului Târnava Mare. Numai în 1931, lucrând cu ajutorul fonografului, și în câteva campanii, a cules peste 1500 de melodii. Din anul 1941 I.Cocișiu își extinde aria de cercetare și de culegere de melodii populare aproape la întreaga Transilvanie culegând până la sfârșitul scurtei sale vieți, în 1951, peste 9000 cântece reprezentând aproape o treime din fondul Arhivei de Folclor întemeiată de Constantin Brăiloiu.

Conform prof. I. Cocișiu, teritoriul „dintre Târnavе” se integrează în mare în dialectul muzical al Ardealului de Sud, împărțit la rândul lui în patru subdialecte, iar subdialectul muzical căreia îi aparține Sighișoara și împrejurimile ei cuprinde „o parte ce ar reprezenta adevăratul stil muzical al județului cuprinzând comunele din jurul Rupei, mergând pe marginea secuimii și malul Târnavеi până în dreptul Mediașului și drumul spre Agnita, închizându-se în arc, cu comunele de pe coama dealului ce desparte Ardealul de Țara Oltului”³.

Clasificarea subdialectală nu este totuși rigidă, unitatea dialectală a Ardealului de Sud există și este exemplificată mai ales de cântecele rituale: de seceră, de nuntă și de mort. Acest lucru s-a datorat în special înrudirilor dintre oamenii din sate vecine și nu numai, circulației continue la târguri, serbărilor câmpenești, apartenenței în trecut a satelor la moșia unui grof, munca săvârșită cu lucrători aduși din alte sate au fost ocazii de menținere a unității dialectale muzicale. Prof. Cocișiu citează exemplul a 3 comune toate ale grofului Haller: Mihai Viteazul (Zoltan), Albești(Ferihaz) și Retișul

3 I. Cocișiu - „Folclor muzical din Târnava Mare” în *Monografia jud. Târnava Mare*, 1944, p.393.

unde sunt melodii la fel dar și diferite, precum și împrumutul folcloric din Țara Oltului, prin femeile din Făgăraș venite la seceriș în comuna Retișul, care „ne arată îndeajuns ce importanță au în circulația melodiilor și modificarea chiar a unui stil local, relațiile sociale ale sătenilor cu alții și de câte considerații trebuie să ținem seamă când emitem o judecată, o caracterizare a unui stil ori dialect muzical”⁴.

Cântecul țărănesc se împarte în genuri care pot fi libere (doina, cântecul „de dragul cântecului”), sau legate de un anumit prilej sau rit (colindele, cântecele de nuntă, bocetele, baladele). Această clasificare constituie o dovadă a păstrării de-a lungul timpului a tradiției cântecului popular, pentru că decăderea genului începe cu nerespectarea prilejului cu care acesta se cântă. De ex. nu se colindă decât de Crăciun, nu se cântă cântecul miresei decât la nuntă, nu se bocește decât după mort, etc.

Este atribuită muzicii populare o putere magică mai ales în lumea satului, unde trăirea ei este mai puternică și completă, țăranul fiind în același timp creator, interpret și critic.

În „Folclor muzical din Târnava Mare” (1944), primul studiu muzicologic despre repertoriul unui județ, conceput ca un capitol al monografiei în care a apărut, Cocișiu propune drept călăuză în cercetarea lui opiniile interpreților „E de preferat să se țină seama de recunoașterea țăranului față de melodie, de clasificarea lui”. Rezervele le impune singur prin citarea de exemple în care interpreții cântau aceeași melodie pe alt text și cu altă mișcare, socotindu-le melodii diferite, încât „nici criteriul acesta nu poate fi absolut”.

Prof. Cocișiu face în acest studiu o foarte documentată descriere a reprezentării acestor genuri muzicale de-a lungul întregii zone a Târnavelor.

Repertoriul **colindelor** este foarte bogat: „Găsim aproape toate temele de colinde cu arie de răspândire mare, alături de câteva teme locale. Am luat din cele 311 colinde și cântece de stea înregistrate cu fonograful și peste 100 notate după auz, doar câteva. ...Comunele în care obiceiul e mai bine păstrat sunt cele dinspre Olt, cu câteva teme care se leagă de județul Făgăraș, în centru lângă Sighișoara - Albești iar Valea Buii în întregime, e colțul cel mai bine păstrat. Pe valea Hârtibaciului și încă o bună parte din comunele din jurul Sighișoara colindele au fost înlocuite cu cântece de stea”⁵.

Dintre **cântecele de stea** cel mai mult cântate în această zonă sunt: *Trei crai de la Răsărit*, *Steaua sus răsare*, *Ce vedere* (sau *O ce veste minunată*), *În orașul Witfleem*, etc.

Obiceiul colindatului în această zonă a fost însoțit pe vremuri de jocul ritual al turcii (capra), însă azi zona de răspândire a acestui rit este extrem de scăzută.

Din descrierea făcută de oamenii intervievați de prof. Cocișiu ne putem face o imagine despre frumusețea acestor obiceiuri de Crăciun cum mai sunt păstrate și

4 *Ibidem*, p.415.

5 *Ibidem*, p. 397.

în ziua de astăzi la sat. Astfel, în ziua de Ajun feciorii se adunau la fereastra unei case unde erau fete, colindau, intrau în casă unde erau cinstiți de gazdă, apoi cu fata împreună mergeau la altă casă. În comunele Albești și Boiu de lângă Sighișoara la casele unde nu erau fete se colinda doar la fereastră. Tot în ziua de Ajun, copii de școală mergeau cu irozii înarmați cu săbii de lemn. Femeile colindau și ele doar pe la neamuri sau pe la familii de prieteni.

Această descriere vorbește îndeajuns despre trăirea vie a acestor obiceiuri transmise din generație în generație.

O particularitate a acestei zone, ca de altfel în întreaga zonă a Ardealului, o formează **versurile care se cântă la sfârșitul slujbei**, în zile de sărbătoare. Între cele mai cunoscute: *Versul lui Lazăr*, *Versul lui Haralambie* (găsit de prof. Cocișiu în Ceaslov-ul lui Ștefan Stratmirovici tipărit la Brașov în 1835), *Vers la Ziua Crucii*, *Vers de Bobotează*, *Versul Sf. Nicolae*, *Vers de Crăciun*. Acesta din urmă pare a fi creația lui Zaharia Boiu cu răspândire foarte mare în jurul Sighișoarei, dar și în alte județe (Bela Bartock l-a cules din Mircești - Turda).

Conform prof. Cocișiu, este greșit a se spune că avem **cântece de muncă**. Asemenea cântec ar trebui să fie un auxiliar al muncii însăși, pentru ritmarea și ușurarea ei. Erau însă cântece care se cântau de grupuri de țărani la sfârșitul unei lucrări agricole, cum ar fi de pildă cântecul de claca secerișului numit „*Cântecul Buzduganului*” sau „*Cântecul cununii*”. După mărturiile oamenilor mai în vârstă de la sate (iar prof. Cocișiu o citează pe Ana Marcu din satul Țopa de lângă Sighișoara), la terminarea secerișului se făceau cununi de spice de către fiecare gazdă, iar cel ce o ducea în sat era udat cu apă. Spicele erau așezate în casă la icoană și câteodată puse la praporii din biserică⁶.

Melodia cântată cu acest prilej pe tot drumul parcurs de „cunună”, este aceeași în tot Ardealul de Sud și este înrudită cu melodia „a cununii” din Năsăud și celelalte județe din nordul Ardealului.

Faptul că încă de la mijlocul secolului trecut clăcile erau foarte rare a dus aproape la dispariția acestui cântec foarte impresionant prin linia melodică solemnă și prin frumusețea versurilor.

Nunta, pasul decisiv între două feluri de viață socială este consacrată de o serie de cântece rituale între care cel mai de seamă în regiunea noastră este „*Cântecul miresei*” sau „*Gogitul miresei*” cântat de către prietenele miresei înaintea plecării la cununie. Tot acum se cântă și „*Cântecul mirelui*”, iar în drum spre biserică se cânta un marș (pe vremuri „*Frunzuliță verde de stejar*”, iar mai târziu la începutul sec.XX „*Deșteaptă-te române*”)⁷. La masă nuntașii cântă cântecele obișnuite a se cânta la nuntă, iar când este adusă găina, ori când femeile vreau să închine mirilor sau nunilor se obișnuiește a se striga *strigături*. Înspre seară se face *jocul miresei*, o învârtită pe care mireasa o joacă la rând cu aproape toți nuntașii, care plătesc acest joc.

6 *Ibidem*, p. 403.

7 *Ibidem*, p.405.

Repertoriul **cântecelor rituale de mort** se pare că a fost mult mai bogat în această regiune, dar treptat s-a restrâns destul de mult, fiind înlocuite cu versuri stereotipe pe care se improvizează poezioare care descriu viața celui dispărut. Cel mai cunoscut cântec ritual de mort din această regiune rămâne „*Cântecul ăl mare*”. Cântat la miezul nopții acest cântec are o „țesătură” melodică asemănătoare doinei care este cristalizată însă în trei rânduri melodice⁸.

Balada, cântec care se adresează unui auditoriu, este și ea legată de un prilej: nuntă sau șezătoare. Este genul în care cuvântul predomină, muzica trecând pe planul doi. Totuși spre deosebire de baladele din alte regiuni ale țării, cele din Ardealul de Sud sunt mai puțin „povestite”. „Aici baladele se cântă pe melodii de cântece propriu zise de factură veche, unele aducând cu genul doină (cristalizat în formă arhitectonică) și câteodată chiar pe cântece de joc - vezi Petrea. De asemenea, nu sunt trecute în patrimoniul lăutarilor și nu prea le cântă bărbații, ci mai mult femeile, la nunți și mai ales în șezătorile din lungile nopți de iarnă...”⁹.

„*La oraș la Sighișoara*” (în care este vorba despre moartea generalului rus Scariatin) este o baladă care se cântă pe melodia unei doine străvechi. Având în vedere tema ei, balada „rămâne cu totul locală fără posibilitate de răspândire în mase, având caracter de cântec la modă, de scurtă durată.”¹⁰

În Ardealul de Sud, pe lângă temele cunoscute de balade cu răspândire în întregul teritoriu circulă și cântece cu cuprins asemănător baladelor haiducești. Mai cunoscute sunt „*Cântecul lui Daian*”, „*Cântecul lui Vălean*” și „*Cântecul lui Budac*”. De asemenea sunt și cântecele care preamăresc eroii naționali: Avram Iancu, Horea, Rațiu din Seghedin.

Genurile muzicale nelegate de un rit sau prilej anume, cântate: **doina și cântecul propriu-zis** (hora) sunt genuri unde melodia predomină.

Aceste genuri muzicale sunt foarte răspândite în toate comunele din jurul Sighișoarei ca de altfel în tot Ardealul de Sud.

Doina propriu-zisă se găsește pe întreg teritoriul românesc, iar în trecut a fost probabil genul cel mai mult cultivat¹¹. Melodiile culese în zonă de prof. Cocișiu „*La temniță la Boița*”, „*Joi de dimineață*”, „*Pe luncile Brăilii*” vin să exemplifice vasta răspândire a acestui gen muzical pe tot teritoriul țării.

Cântecul propriu-zis ardelean din partea locului este foarte variat ca aspect. Asemănările frapante ale melodiilor din diferitele părți ale regiunii Ardealului de Sud duc la explicația melodiilor „transplantate” cum este exemplul comunelor Albești, Mihai Viteazul și Retișul, care au aparținut în timpurile mai vechi unui singur grof. De asemenea, cântecele aduse de țărani veniți din alte părți la muncă. Silvia Cocișiu,

8 *Ibidem*, p. 408.

9 *Ibidem*, p. 411.

10 *Ibidem*.

11 *Ibidem*, p. 414.

citată de prof. Cocîșiu încearcă să explice acest lucru „Cântecele astea care le cântă acum fetele, le cântam și noi când eram copile; dar o vint oltenele și le-o schimbat după ele, de acum nici nu le mai pot cânta le știam noi, că vin tot într'ale lor. Noi, le cântam mai prelungit, și mai jalnice, nu așa cum dau ele (oltenele) ca cu maiu.”¹²

Profesorul Cocîșiu nu s-a mulțumit cu simpla culegere și cunoaștere empirică a folclorului muzical. Pornind de la rigurozitatea metodologică a studiilor lui Constantin Brăiloiu a abordat unele probleme dintr-un punct de vedere neuzitat până atunci la noi.

„Moartea timpurie, în 1951 l-a împiedicat de a-și desăvârși și publica o seamă de lucrări, dintre care mai întinse sunt „*Despre dialectul muzical ardelean*” și „*Ciclul ritual agrar I, Ritualul de secere*” despre a căror existență nu se mai știe nimic. A închis ochii cu amărăciunea de a se fi văzut încolțit de mediocritățile care i-au stingherit activitatea.”¹³

A GREAT RESEARCH OF ROMANIAN FOLKLORE - PROF. ILARION COCISIU

(Summary)

The Romanians have a rich folklore. Ceremonies dedicated to the significant moments of one's life (birth, wedding, death), to natural cycles (such as solstice, equinox, springtime summer) or to the big religious celebrations, follow the same archaic mythical rituals they did hundreds years ago.

Prof. Ilarion Cocisui, born near Sighisoara in Retisul village, at the beginning of the 20-th century, great musician gathered and preserved many old songs and habits especially in the region of Tarnava-Mare. Here, in this beautiful part of Transylvania was preserved a significant number of traditional customs and celebration manifest within the strong community of the village. Even in the present days this traditional folklore hasn't diminished his prestige and is very well known thanks to researches made by Ilarion Cocisui.

¹² *Ibidem*.

¹³ Ovidiu Bârlea, *op. cit.* p. 532.

ASPECTE PRIVIND REBELIUNEA LEGIONARĂ ÎN JUDEȚUL TÂRNAVA MARE

Claudiu Pop

Dezmembrarea granițelor țării, în urma evenimentelor din iunie și august 1940, a determinat o gravă criză politică internă. Regimul de autoritate personală impus de regele Carol al II-lea în februarie 1938 s-a prăbușit, iar monarhul, considerat direct răspunzător de amputările teritoriale, a abdicat în favoarea fiului său, Mihai I. Puterea în stat a fost preluată de generalul Ion Antonescu, investit cu largi prerogative și proclamat "Conducător al statului". El și i-a asociat la putere pe legionari, principala forță politică a țării. Ca urmare, la 14 septembrie 1940, România este proclamată „stat național-legionar”.

În Sighișoara, în ciuda tuturor acestor probleme, viața se desfășura normal. Un mic orașel de provincie, reședință de județ, Sighișoara oferea o viață liniștită, chiar monotonă. Petrecerea timpului liber se putea realiza în două moduri, fie retragerea în spațiul familial, în intimitatea oferită de casă sau, din contră, ieșirea în oraș, dacă nu la plimbare atunci la cumpărături. În cazul în care prefera să stea acasă, el se putea îndeletnici cu citirea unei cărți, oferta sighișoreană fiind foarte generoasă în acest sens. Astfel în librăriile orașului - precum cea a lui Miron Neagu sau Ilarion Braniște - se puteau găsi o gamă variată de cărți, „unele cărți bune pentru popor”.

În schimb dacă dorește să iasă în oraș acesta oferă două zone de promenadă: str. Regele Ferdinand și Villa Franca. În timp ce prima deținea și principalele magazine din Sighișoara, ultima era destinată exclusiv călătoriilor ușoare în afară din oraș și un loc de întâlnire la restaurantul din zonă.

După ce și-a făcut cumpărăturile necesare, sighișoreanul putea să se ocupe puțin de aspectul său apelând la cele mai bune frizerii din oraș, grupate pe str. Regele Ferdinand: „Corso” sau frizeria „Isztl” a cărei reclamă ne lasă fără cuvinte¹:

AVIZ!

De astăzi înainte fiecare damă poate avea undulații permanente pentru că frizeria „Isztl”

prin instalația sa absolut modernă a redus simțitor prețurile.

Dacă doreai mai mult decât o ieșire romantică la Villa Franca sau la Dumbravă pentru o partidă de tenis, puteai asista la ciclurile de conferințe ale Despărțământului Astra Sighișoara sau ale filialei locale a Frăției Ortodoxe. Grație energiei inepuizabile a profesorului Horia Teculescu, se putea asigura coerența și fluenta unui program ce ținea cont de marile sărbători creștine de peste an.

1 *Roata*, an I, nr. 5, 7 februarie 1931, p. 4.

Pe lângă aceste conferințe, sălile de cultură vor adăposti și baluri și serate artistice, realizate în general de interpreți locali, ilustrativ în acest sens este opera în patru acte „Carmen”², jucată în mai 1932. Autorul recenziei din ziarul Roata critică dilentantismul interpreților sași, însă aduce elogii orchestrei. Concluzia acestuia pe marginea interpretării era “mai multă energie, multă și trudnică muncă pentru a se obține rezultatul obținut, rezultat cu adevărat demn de eforturile făcute”³.

Dacă interpretarea actorilor locali ar fi putut să nemulțumească pe unii sighişoreni, aceştia au putut savura opere interpretate de marii artiști ai României precum soprana Ioana Barbu, tenorul Jean Atanasiu sau compozitorul George Enescu. Despre interpretarea acestuia din urmă avem mai multe informații. Concertul acestuia s-a desfășurat la 5 ianuarie 1932, cu concursul orchestrei simfonice de muzică (Muzikverein) din localitate, condusă de prof. Victor Lekisch. Repertoriul a fost alcătuit din cântece naționale românești, publicul care a participat a fost apreciat ca fiind select și iubitor de muzică - atât români cât și sași⁴. Debutul acestui concert a fost realizat de prof. V. Lekisch prin interpretarea introducerii în stil italian a lui Mozart. Apogeul spectacolului a fost atins prin duetul Enescu - V. Lekisch, pe concertul lui Beethoven. Spectacolul a avut un imens succes, de vreme ce prefectul județului Dan Hiottu și Horia Teculescu, îl salută pe Enescu în numele publicului.

Treptat însă, problemele care cuprind România încep să afecteze și viața liniștită a orașului. La sfârșitul anului 1940, Antonescu și-a asociat la guvernare Garda de Fier, singura formațiune ce avea dreptul să activeze legal. La 21 septembrie 1940 este elaborat decretul-lege prin care ținuturile sunt desființate și se restabilește personalitatea juridică a județelor. În virtutea acestei legi este numit un nou prefect al județului Târnava Mare, în persoana lui Ioan Creangă, un reprezentant al legionarilor. La nivel de județ, conducerea mișcării legionare este asigurată de avocatul Eugen Bârsan. Acesta coordona activitatea tuturor filialelor legionare din județ.

Prezența legionarilor în județ este însă mult mai timpurie după cum își amintește Leopold Schobel, un evreu din comuna Daneș care între 1929-1937 frecventează cursurile liceului „Principele Nicolae”. El povestește cu plăcere despre primii ani de liceu, despre profesori și colegi:

„Liceul de băieți *Principele Nicolae*” s-a bucurat de o reputație foarte bună. De fiecare 6 decembrie, de Sf. Nicolae, noi aveam sărbătoare la liceu. Am avut ca profesori - somități. Am avut profesori deosebiți. Directorul liceului era o somitate, Horia Teculescu. Dumnezeu sa-l odihnească! Am avut ca profesor de limba franceză, un francez, Alexandre Petit, care era profesor misionar, trimis din Franța. Au fost în toată țara vreo zece. Un profesor ungar, la științele naturale, care mai târziu a devenit profesor universitar, Zoltan Torok. Avea o vorbă: „Atuncea, acum, dragul meu”. Am

2 *Roata*, an II, nr. 14, 1 mai 1932 p. 4 .

3 *ibidem*, p.4 .

4 *ibidem*, p. 3 .

avut profesor de istorie pe doctorul Aurel Iordaneșcu.

Era un liceu sever. Un exemplu: După-masa, după ora cinci nu aveam voie să fim găsiți pe stradă. Se purta uniformă, din clasa I și până în ultimul an. În ultimul trimestru din ultimul an puteai merge în haine civile la liceu. Altfel, era obligatoriu să porți uniformă. Aceleași rigori erau și la liceul de fete.

Era un respect reciproc între profesori și elevi. Profesorii ni se adresau cu «domnule». Nu a existat bătaie din partea profesorilor. Eu am primit odată două palme, dar le-am meritat, că în loc să mă duc la niște ore, m-am dus la fotbal”⁵.

În ultimii doi ani de liceu, mărturia lui atesta existența în liceu a unei atitudini antisemite, generată de prezența în liceu, a unor profesori legionari.

„În ultimul an am simțit că am profesori legionari. În 1937, erau legionari deja. Am avut profesori legionari. A fost profesorul Covrig, pe care l-am avut în clasa a VIII-a profesor de sociologie. A fost profesorul de greacă, pe care l-am avut în clasa a VII-a și a VIII-a, profesorul Bodogaie. A fost profesorul de latină, pe care l-am avut numai în clasa a VIII-a, profesorul Teodorescu. Despre Teodorescu n-am știut că e legionar. Directorul liceului, Horia Teculescu, care ne-a predat în clasa a VIII-a limba română, era legionar.”⁶

Iar mulți elevi, colegii mei, erau și ei legionari, pentru că aveau avantaje: li se dădeau note din oficiu. Eu, trebuia să învăț! Eu, ca să iau nota șase, trebuia să știu ca cel român de zece. Eram cel mai bun latinist. Am fost un elev bun, dar aveam note mici. Dar pe mine asta nu mă interesa. Mă conduceam după principiul latin: „Non scholae, sed vitae discimus, pueri!”, „Nu pentru școală învățăm, ci pentru viață, copii! «Dar am știut carte. Dovada, uite, și acum știu versurile din Ovidiu! Mi-a plăcut Ovidiu, știu „Trista și Pontica”»:

„Cum subito ilius tristissima noctis imago

Que repeto noctem qua tot

Labitur ex oculis nun quoque gutta meis”.

Știam Tatăl nostru, Pater nostre. Am fost singurul elev evreu în ultimii patru ani de liceu, în tot liceul. Și am terminat liceul, totuși... Am răzbit.”⁷

Ideologia legionară sau doar dorința de afirmare îi determina pe unii cetățeni ai orașului să adere la Legiune. Astfel, în toamna lui 1940 adera Șchiopea Gheorghe, percepător de circumscripție în oraș. Jurământul său față de legiune arată adeziunea

5 Marilena Lica Masala, *Am fost prizonier la Auschwitz cu numărul A-13221*, Editura Lica, 2002

6 Afirmatia este contestabilă din moment ce aceeași persoană, în același interviu, arată că exmatriculat fiind din liceu, datorită comportamentului, s-a putut reinmatricula prin bunăvoința directorului: „Domnule director, vă rog să mă iertați, am greșit! Dar unde să mă duc în ultimul an? Eu sunt întreținut de un frate al meu și suntem acasă, aici, la Sighișoara, cu mama mea, suntem încă cinci frați și surori. Vă rog să mă iertați și să-mi permiteți să mă înscriu! Mișcă, mișelule, mișcă, mișca! Du-te și te înscrie!”

7 ibidem

totală a legionarului față de principiile și valorile organizației: *”În fața lui D-zeu și a jertfei voastre sfinte, pentru Hristos și Legiune, jur să scot din mine bucuriile pământești și să mă smulg din dragostea omenească și pentru învierea neamului meu în orice clipă să stau gata de jertfă-moarte”*⁸.

În ciuda acestui jurământ, legionarul de rând, cel puțin, este cât se poate de interesat de bunurile și fericirea lumească, din moment ce același Șchiopea, câteva zile mai târziu, acuza membrii poliției legionare din localitate că săvârșesc abuzuri asupra evreilor: *„Noaptea polițiștii intrau în locuințele evreilor și le luau diverse bunuri (bani, bijuterii, haine), a doua zi ei erau chemați la poliție să semneze cum că le-au primit înapoi”*. Acuzațiile sunt înmânate sub forma unei scrisori comandantului județean Bârsan, dar acesta nu reacționează. Acest lucru este de înțeles din moment ce însăși comandantul se deda la astfel de lucruri. Tot Șchiopea îl acuza pe Bârsan că a luat cu forța o casă evreiască care aparținea unui evreu pe nume Mendel, pe care și-a trecut-o pe nume.

Această atitudine nu se limitează strict la legionari, astfel la sfârșitul anului 1940, pe fondul tensiunilor existente între autoritățile legionare și evreii din județ izbucnește un conflict, în Mediaș, între români și sași, având ca miză prăvăliile evreiești din centrul orașului. Conflictul a fost atât de serios încât a fost consemnat într-un raport al Ministerului de Interne, care a fost prezentat Conducătorului Statului și apoi a fost dezbătut și în Consiliul de Miniștri⁹.

„În ziua de 27 Noiembrie 1940, pe când se aflau în gara Copșa Mică, toate autoritățile publice, prefectul, șeful poliției, comandantul Legiunii de Jandarmi, în așteptarea trenului cu care se înapoia Dl. General Ion Antonescu, Conducătorul Statului - de față fiind și Dl. General Vasiliu și Dl. Ministru Rioseanu, sașii din Mediaș au ocupat, prin echipe organizate, prăvăliile evreiești din centrul orașului, în număr de 10 (zece), pretextând că au contracte de vânzare-cumpărare cu evreii, când în realitate ei nu aveau perfectate aceste contracte.

Puși în fața acestui atac prin surpriză și pentru a nu da loc la conflicte cu minoritatea săsească și după ce, prin intervenția Mișcării Legionare s-au procurat creditele necesare, s-a început și de Mișcarea Legionară bătălia cumpărării imobilelor jidănești, care au mai rămas în Sighișoara, Mediaș și în restul județului.

Faptul că românii vor să ajungă în această regiune în proprietatea prăvăliilor și al imobilelor jidănești, explică toată nemulțumirea și agitația sașilor, care s-au erijat acum în ferveți apărători ai jidanilor de pretinsele brutalități la care evreii ar fi supuși din partea autorităților românești. În realitate, ei urmăresc să-i înlăture pe români de la orice cumpărări de bunuri care aparțin evreilor.”

Organele de control ale Inspectoratului de Poliție din Alba-Iulia au avut o

8 Direcția generală a arhivelor statului, filiala Târgu Mures, fond Prefectura județului Târnava Mare, dosar: **Probleme legionare 1941-1945**.

9 ibidem

atitudine mai aspră față de câțiva evrei din Mediaș, care vroiau să cedeze prăvăliile lor exclusiv sașilor.

Gărzile cetățenești pe care sașii pretind că le-au instituit cu prilejul acelui incident, pentru apărarea populației, sunt în realitate niște echipe ce fuseseră instalate în fața prăvăliilor și în curțile prăvăliilor evreiești cu aproximativ o săptămână înaintea acelui incident, cu scopul de a-i opri pe români să intre în tratative cu jidanii pentru cumpărarea prăvăliilor sau imobilelor.

În ziua de 4 și 5 Decembrie, Prefectul județului a fost la București, chemat la Ministerul Coordonării, iar în ziua de 5 Decembrie 1940, Dl. Comandant al Garnizoanei și al Pazei teritoriului județului, Dl. Lt. Col. Antohi, s-a deplasat la Mediaș, luând măsuri de ordine, comunicând Prefectului că situația nu prezintă nimic grav.

În ziua de 8 Decembrie, Prefectul județului a cercetat personal chestiunea de la Mediaș și a constatat că populația românească este profund indignată de atitudinea sașilor, care îi sprijină pe evrei și nu se împacă deloc cu ideea ca ar putea și românii să cumpere prăvălii ori imobile de la evrei. Or, în agitația și alarma pe care au dat-o evreii, ca o ironie a sorții, ei se văd apărați și încurajați în aceasta, tocmai de concetățenii noștri sași.

Evident nu toți legionarii au o astfel de atitudine. Unii dintre ei iau poziție în fața acestor abuzuri. La 7 ianuarie 1941, Șchiopea se desolidarizează oficial de mișcarea legionară, trimițând o scrisoare vicepreședintelui Consiliului de miniștri, Horia Sima, în care concluziona: „*dacă în toată țara se petrece la fel, fatal se aluneacă în prăpastie, de unde nimenea nu va mai putea scoate această țară*”¹⁰. Profetice cuvinte!!! Desolidarizarea față de mișcarea legionară are loc și la nivel central, unde, gen. Ion Antonescu, nemulțumit de modul de guvernare al legionarilor, hotărăște debarcarea acestora. Pe acest fond se produce rebeliunea legionară, la nivel național, din 21-22 ianuarie 1941.

Mărturiile pe care le avem din județ vis-a-vis de acest eveniment sunt puține și lacunare. Ele provin în general doar de la secretariatele comunelor din jur și sunt anterioare evenimentelor. Ele reprezintă doar o încercare disperată a celor care au participat sau sunt bănuți de participare la revoltă, de a se disculpa sau de a-și limita participarea.

Evenimentele au debutat în dimineața zilei de 21 ianuarie, când un document al primăriei Apold semnalează că la orele 11 dimineața, șeful garnizoanei din comuna Apold, Ioan Fleșariu a fost chemat la telefon de către sediul legionar din Sighișoara care i-a cerut să-i strângă pe toți legionarii din comună și să vină la Sighișoara. În seara aceleiași zile toți legionarii s-au reîntors la domiciliu, însă a doua zi 14 legionari participă la ocuparea edificiului Prefecturii. Documentul¹¹ menționează în continuare, numele funcționarilor statului participanți la rebeliune:

10 ibidem

11 Direcția generală a arhivelor statului, filiala Târgu Mures, fond Prefectura județului Târnava Mare, dosar: *Rebeliunea legionară*.

Nume	Profesia	Zilele în care a lipsit de la muncă	Misiunea	Acțiunea	Arestat
Zachil Horia	Invățător	21-22 ianuarie 1941	Nu știu	Ocuparea Prefecturii	Nu
Ioan Popa	Preot ortodox	21-22 ianuarie 1941	Nu știu	Ocuparea Prefecturii	Nu
Ioan Fleșariu	Ajutor primar	21-22 ianuarie 1941	Nu știu	Ocuparea Prefecturii	Nu
Emanoil Morar	Casier comunal	21-22 ianuarie 1941	Nu știu	Ocuparea Prefecturii	Nu

Situația funcționarilor din comuna Apold participanți la rebeliune

Din Șaes, a participat se pare un singur funcționar, care însă nu e un legionar înscris cu acte în regula, și a fost dus la Sighișoara fără să știe pentru ce și nu a stat acolo decât prima noapte, nu a luat parte la nici o asediere, însă a stat fiind amenințat cu împușcarea.

Nume	Profesia	Zilele în care a lipsit de la muncă	Misiunea	Acțiunea	Arestat
Axente Manta	Secretar comunal	22 ianuarie 1941 până la ora 10 dimineața	Nu știu	Nu	Nu

Situația funcționarilor din comuna Șaes, participanți la rebeliune.

Primăria comunei Boiu arată, printr-un document din 4 februarie 1941, că zilele de 21-22 februarie 1941 au fost liniștite, însă în noaptea de 22 ianuarie un grup de tineri legionari din comună au plecat la Sighișoara, „primitiv înarmați”, la ordinele comandantului lor din Sighișoara. Conducătorul lor a fost învățătorul Doroș Aurel, șeful garnizoanei din Boiu, „om de disciplină și voinic”. El arată, într-o declarație, că „în noaptea de 22 ianuarie 1941 a fost sculat din pat, la ora 1.30 AM, de către mai mulți legionari tineri din comună. Când a întreat: „Ce este?”, Vlad Mihaiu mi-a spus: „*Nemții, comuniștii și jidanii au ocupat Sighișoara. Comandantul județului, Eugen Bârsan, a dat ordin ca toți legionarii din jur să ia sape, furci etc. și să plece spre Sighișoara. Era un haos în sat și peste o jumătate de oră au năvălit în curte mai mulți inși și toți cereau să plecăm la Sighișoara. Eu spuneam că nu are rost să luptăm contra nemților. Ei au spus că-i ordin și legionarul bun acum se vede. Între timp au venit 2 legionari din Albești și au comunicat că la halta Daneș se află o mașină*”¹².

În aceste condiții, legionarii din Boiu se pun în mișcare și participă la ocuparea Prefecturii, cât și la dezarmarea legiunii de jandarmi din localitate condusă de colonelul Traian Antohi¹³.

12 ibidem

13 **Pădurile Fetea - Noul Săsesc (octombrie 1944-15 mai 1948).** Spre a se apăra de valul de atrocități

Din partea comunei Daneș ne parvine un document care anunță participarea a două persoane din rândul funcționarilor publici. Interesant e faptul că aici apare menționată și o femeie, mai precis Hordila Trandafira, o maestră a lucrului manual care a avut în timpul revoltei misiunea de a anunța legionarii din Laslea, Criș, Seleuș, că comuniștii s-au înarmat și să se deplaseze la Sighișoara. Se pare că ea nu și-a îndeplinit misiunea întrucât la 7 februarie 1941, primăriile menționate mai sus anunțau Prefectura, condusă acum de colonelul Traian Antohi, că în perioada rebeliunii ele nu au avut nici o problemă.

Nume	Profesia	Zilele în care a lipsit de la muncă	Misiunea	Acțiunea	Arestat
Mosora Ioan	Învățător	22-23 ianuarie 1941	Nu știu	Nu	Nu
Hordila Trandafira	Maestra de lucru manual	Nu a lipsit	Să anunte legionarii din Laslea, Criș și Seleuș că comuniștii s-au înarmat	Nu	Nu

Situația funcționarilor publici din comuna Daneș, participanți la rebeliune.

Alți legionari, în schimb, refuză să participe la revoltă. Încă din 7 ianuarie 1941, Șchiopea Gheorghe părăsește Legiunea, iar în momentul declansării revoltei el refuză să participe declarând: „*înțeleg să lupt contra dușmanilor, dacă ar ataca țara, dar nu contra ultimei rezerve morale ce o mai are țara-Armată*”¹⁴.

În perioada revoltei, s-a răspândit zvonul că legionarii ar fi susținuți de Germania. În fața acestui zvon, Prefectura, „*dă cea mai categorică dezmințire acestei știri. Germania, prin ambasada ei din România, susține politica dl. gen. Antonescu, și*

comise de trupele sovietice, localnicii au format „gărzi cetățenești” în baza ordinului nr. 45000 / octombrie 1944 emis de Inspectoratul General al Jandarmeriei. Asemenea formațiuni au luat naștere și în jurul Mediașului, la inițiativa a trei studenți mediciști, Teofil Mija, Axente Păcurariu și Ion Golea, militari în termen.

În pădurile Fetea, în apropiere de comuna Noul Săsesc s-au construit adăposturi pentru alimente și armament. Multe săptămâni s-au transportat cele necesare, numai noaptea, prin păduri, ferind căile de comunicație. Armamentul era rămas după trecerea frontului sau de la Legiunea de Jandarmi Sighișoara, iar grupul parașutat din Germania adusese un aparat de radio emisie-recepție. Radiotelegrafist era Marușca.

În acele adăposturi s-au refugiat sute de oameni în anii 1945-1949, acolo fiind și centrul de coordonare a rezistenței anticomuniste din centrul Ardealului. Acțiuni armate s-au desfășurat în anii 1945-1949. La 15 mai 1948, cu ocazia masivelor arestări de legionari, s-au descoperit și adăposturile din pădurea Fetea, când au fost arestați aproape toți cei care au trecut pe acolo. Unul din cei arestați a vorbit, la anchetă, de centrul de rezistență de la Fetea, și de aici dezastrul. Din cei 15 arestați, unii au fost condamnați la moarte și executați, alții au fost împușcați fără judecată (Ion Golea, Ștefan Popa, Axente Păcurariu, Ion Samoilă).

14 Direcția generală a arhivelor statului, filiala Târgu Mures, fond Prefectura județului Târnava Mare, dosar: *Probleme legionare 1941-1945*.

numai aceasta. Orice altă știre este contrară adevărului și autorii ei trebuie deferiți imediat justiției și raportați acestei Prefecturi”¹⁵.

Amenințați cu intervenția armatei - aceasta însă nu a intervenit - toți participanții încearcă să își minimalizeze contribuția. Ilustrativă în acest sens este situația lui Doros Aurel, comandantul legionarilor din Boiu. El declara la Primăria din localitate, la 4 februarie 1941: „Sunt refugiat și am voit a înconjura unele neplăceri, am plecat, dar nu am făcut nimic. Aceasta declar pe cuvântul meu de onoare.”¹⁶

Unii dintre ei vor fugi, pentru a scăpa de pedeapsă. În această situație se află șeful legionarilor din județ, Eugen Bârsan, care urmează exemplul liderului său Horia Sima, fugind în Germania. Ironia sorții este că în 1945 el este capturat de Armata Roșie și trimis într-un lagăr la Rostok. În 1952, el emigrează în SUA, unde devine o figură proeminentă a diasporei românești.

Nu toți au scăpat așa de ușor. La 23 ianuarie 1941, MAPN îl numește în fruntea județului pe colonelul Traian Antohi. Acesta ia locul fostului prefect legionar, Ioan Creangă. Prima măsură pe care acesta a luat-o a fost destituirea tuturor primarilor care au luat parte la rebeliune. Ordinul din 23 ianuarie 1941 arată următoarele: „toți primarii comunelor vor fi înlocuiți în 48 de ore. Aceștia vor fi aleși din rândul celor mai corecți și mai iubiți de popor și care nu au avut nici un amestec defavorabil în acțiunile politice din trecut și prezent.”¹⁷. Anexa actului numește primarii din plasa Sighișoara:

Localitatea	Nume	Funcția	Observații
Albești	Ioan Varvara	Primar	Nu a luat parte la răzvrătire
Apold	Haupt Mihail	Primar	Nu a luat parte la răzvrătire
Beșa	Wulkesch Francisc	Primar	Nu a luat parte la răzvrătire
Boiu	Ganea Ioan	Primar	Nu a luat parte la răzvrătire
Criș	Schuster Martin	Primar	Nu a luat parte la răzvrătire
Șaes	Schuller Franz	Primar	Nu a luat parte la răzvrătire

În concluzie, Sighișoara se prezintă în perioada interbelică ca un oraș cochet, cu o bogată activitate culturală. Orașul reușește să surprindă evoluția politică a țării, astfel asistăm la ascensiunea mișcării legionare, care câștigă în oraș numeroși adepți. La fel ca și azi, o parte dintre aceștia nu erau atrași de ideologia legionară, ci de avantajele pe care le oferă un partid aflat în fruntea preferințelor electorale. Dovada este dată de rebeliunea în sine. Ea nu este decât o palidă reflectare a celor întâmplare în orașe mai mari. Ea îmbracă forma unei răscoale, în care țăranii din împrejurimi iau

15 Direcția generală a arhivelor statului, filiala Târgu Mures, fond Prefectura județului Târnava Mare, dosar: **Rebeliunea legionară 1941**.

16 ibidem

17 ibidem.

cu asalt instituțiile locale, profitând de lipsa armatei. În momentul în care rebeliunea a fost înfrântă la nivel național, iar pe local se prefigura intervenția armatei, legionarii abandonează „lupta” retragându-se la casele lor. Conștiente de această stare de fapt, autoritățile nu iau măsuri dure împotriva rebelilor, mărginindu-se să pedepsească prin destituire primarii acelor localități de unde participarea a fost mai mare.

ASPECTS OF THE LEGIONARY REBELLION FROM TÂRNAVA MARE COUNTY

(Summary)

This article makes an attempt at presenting some aspects of the legionary rebellion, which took place in Târnava Mare county, between 21st -23rd January 1941. The article is based entirely on archive material, found in the General Departament of State Archives, the Mures county subsidiary.

The research emphasizes the poor ideological beliefs of the participants and the peasant nature of the revolt, which sometimes displayed the characteristics of an uprising.

The very rumour of armed intervention put an end to the revolt, but not before the conquest of the prefect's office (prefecture) in Sighișoara and the disarmament of the legion of gendarmes in the town.

PATRIMONIU

PIESE RESTAURATE DIN SĂPĂTURA ARHEOLOGICĂ DE SALVARE, PIAȚA MICĂ, SIBIU

Dorin Barbu

În cadrul cercetărilor arheologice sistematice din Piața Mică efectuate în anii 2005-2006 au fost descoperite multe monede medievale (sec. XIV-XVI), câteva monede din sec. XIX, numeroase obiecte și fragmente de obiecte: aplice, cruciulițe, medalii, medalioane, pinteni, cuie, potcoave, bulgări de bronz, etc. Datorită constituției diferite, a metodelor de obținere și prelucrare diferite, a stării de conservare diferite a obiectelor, am aplicat tratamente specifice fiecărui obiect (grupuri de obiecte în parte). Am încercat să grupez piesele în această lucrare după tipurile de tratamente aplicate fără a insista asupra descrierii lor.

Datorită chimismului solului, multe din monezile medievale s-au păstrat sub formă de produși de coroziune care s-au fragmentat, chiar dezintegrat, la scoaterea lor din sit sau transport, doar un procent de 35-40% putând fi recuperate. Acestor monede medievale, ce prezentau produși mecanici și produși de coroziune specifici cuprului (oxizi și sulfuri), le-am aplicat o ușoară curățire mecanică cu bisturiul și periuțe din fibră de sticlă, fără a îndepărta patina nobilă de pe acestea, apoi o degresare cu acetonă, pasivizare în soluție alcoolică de Benzotriazol 5% și peliculizare de protecție cu Paraloid B 72,5% în Toluen, în două straturi. Monedele fragmentate au fost lipite cu cianacrilat Loctite gel, iar pentru protecție suplimentară au fost introduse în plicuri de folie transparente. Monedele de sec. XIX au fost curățate chimic în acid formic 10% cu perieri repetate sub jet de apă; neutralizate cu apă distilată, degresate cu acetonă, apoi peliculizate cu același lac Paraloid B72,5% (vezi Foto 1+2).

Obiectele și fragmentele de bronz au fost supuse următorului tratament: degresare în alcool etilic, curățare mecanică cu bisturiul și periuța din fibră de sticlă, fără a îndepărta patina, degresare cu acetonă, pasivizare prin impregnare, în vid, cu soluție alcoolică de Benzotriazol 5%, uscare, peliculizare de protecție cu Paraloid B72,5% în Toluen (Foto 3-10). Pentru lipirea fragmentelor s-a folosit rășină epoxidică Uhu Plus 300, alături s-au folosit suporturi speciale făcute pentru piesele respective (Foto 8).

Medalioanele din argint au fost curățate chimic în acid fosforic 20% fără inhibitor, cu perieri repetate sub jet de apă; neutralizare cu apă distilată; degresare cu acetonă; peliculizare cu Paraloid B72, 5% (Foto 11-14).

Obiectele din plumb au fost curățate în soluție 3% Romopal OF 10 prin perieri repetate folosind o perie din păr scurt, uscare, peliculizare cu spray cu ulei siliconic (Foto 13+14).

Obiectele din fier cu miez solid au fost curățate mecanic apoi peliculizate cu Balistol - un ulei folosit în special în protecția țevelor de arme (Foto 15+16). Piesele

ce prezentau un miez afectat de produșii de coroziune au fost taninate după rețeta Emmerling, în 3 straturi succesive (la 24h) cu încălzirea piesei înainte de primul strat, urmate de o peliculizare cu nitrolac (Foto 17+18).

Obiectele compozite lemn+metal au fost curățate mecanic cu bisturiul și periuța din fibră de sticlă și numai metalul a fost peliculizat cu Paraloid B72, 5% (Foto 19+20).

RESTORED OBJECTS FROM THE ARCHAEOLOGIC SITE PIATA MICA, SIBIU

(Summary)

In archaeological site from Piața Mică - Sibiu were found many coins, bronze and silver objects from the XIV-XVI century. The author presents the mechanical and chemical methods used to remove silver sulphide and copper oxides from the gilt layer.

Foto 1

Foto 2

Foto 3

Foto 4

Foto 5

Foto 6

Foto 7

Foto 8

Foto 9

Foto 10

Foto 11

Foto 12

Foto 13

Foto 14

Foto 15

Foto 16

Foto 17

Foto 18

Foto 19

Foto 20

RESTAURAREA UNUI CUPTOR DE ARS CERAMICĂ (SECOLUL AL IV-LEA D. HR.)

Sorina Parchirie

Cuptorul pentru ars ceramică a fost descoperit în așezarea de la Sighișoara, Dealul Viilor, (vezi *Anexa, foto 1*) în campania de cercetări arheologice din vara anului 1981, condusă de un colectiv de arheologi: dr. Gh. Baltag, Muzeul de Istorie Sighișoara, dr. R. Harhoiu, Institutul de Arheologie V. Pârvan București și dr. M. Petică, Muzeul Județean de Istorie Tg. Mureș¹.

Cuptorul, care a primit denumirea de *cuptorul nr. 2*, a făcut parte dintr-un complex arheologic numit „*Atelier cu cuptor de olar*”. Atelierul consta dintr-o groapă ovală de mari dimensiuni (*foto 2*) protejată de un acoperiș sprijinit pe stâlpi. În peretele de nord al gropii atelier a fost excavat cuptorul propriu zis, care avea patru părți componente:

1. *gura cuptorului*, realizată din lespezi de gresie de format patruleter dispuse în plan vertical și în plan orizontal, formând un fel de coridor, prin care se aprovizionea focul din camera de combustie. Dimensiuni: 0,80m X 0,50m X 0,40m;
2. *camera de combustie*, o cavitate tronconică având la bază o vatră ovală din lut, iar la partea superioară placa grătar, de asemenea de formă ovală. În centrul camerei de combustie a existat un pilon central din lut, care susținea suplimentar placa-grătar. Dimensiuni: diam. bază 1,30m, înălțime 0,65-0,70m;
3. *placa-grătar*, executată din lut pe un suport din scândurele dispuse radial deasupra pilonului central, având 15-20 perforații cu diam. de 0,04m și două perforații mari, cu diam. 0,20m, pentru a permite tirajul;
4. *camera de ardere a vaselor*, o cavitate relativ conică, parțial excavată în peretele de lut al atelierului și parțial construită la suprafață, deasupra nivelului de călcare. Dimensiuni: diam. bază 1,00 m; înălțime aprox. 1,10 m.² Camera de ardere a vaselor a fost în întregime distrusă de intervenția buldozerelor din primăvara anului 1982.

Cuptorul nr. 2 de la Dealul Viilor este un cuptor cu reverberație, capabil să atingă temperaturi de 900 - 950°C și a produs exclusiv ceramică neagră și cenușie (de tradiție romană cu tipuri, decoruri și profile de vase specifice), utilizând tehnologia arderii

1 Gh. Baltag, R. Harhoiu, M. Petică. *Ceramica din sec. IV-V de la Sighisoara-Dealul Viilor în MARISIA*, XI-XII, 1981-1982, pp. 51-60.

2 Gh. Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara*, Bucuresti, Ed. Oscar Print, 2000, pp. 188 - 189.

reducătoare. Cuptorul a fost datat în a doua jumătate a secolului al IV-lea d. Hr.

Acest cuptor a făcut parte dintr-un grup de mai multe cuptoare (baterie de cuptoare) din care s-au descoperit numai două, ambele aflate în apropierea albiei râului Târnava Mare. Acestea două au fost parțial distruse de o intervenție cu buldozerul în primăvara anului 1982. Cuptorul nr. 2 a fost extras în toamna anului 1982 (*foto 3*) și depozitat într-un container pe teritoriul Cetății Sighișoara în mai multe locuri în aer liber până în anul 2006, când a fost transferat la S.C. SICERAM S. A. Sighișoara.

În urma găsirii unui loc adecvat de expunere s-a hotărât restaurarea integrală a cuptorului, care s-a desfășurat în cursul anului 2007³.

Datorită expunerii în aer liber capacul containerului a fost deteriorat, fapt ce a favorizat pătrunderea apei în interiorul lui. Aceasta a dus la creșterea umidității din container și piesa a fost distrusă în proporție de 60%, pereții prezentând crăpături verticale (*foto 4*).

Asupra piesei s-a intervenit prin injectare cu lac Paraloid B 72, diluat în alcool etilic. Soluția a pătruns adânc în structura materialului, mărinde rezistența pereților originali.

După ce s-au stabilit dimensiunile reale ale cuptorului s-au fixat pe interior bare din oțel rezistent la coroziune (*foto 5*), îmbrăcate în pânză de sac, apoi s-a turnat un strat de gips pentru o mai bună consolidare. Partea superioară a piesei a fost refăcută în întregime (*foto 6*), după documentația oferită de d-nul arheolog dr. Baltag Gheorghe.

În zonele restaurate, pe suprafața din gips, s-a aplicat un strat de pământ pentru refacerea texturii cuptorului. După redarea formei cuptorului, acesta a fost lăsat o perioadă de timp pentru uscare la temperatura ambientală.

Integrarea cromatică a fost realizată cu culori tempera, într-o tonalitate apropiată cu originalul, iar conservarea cu lac Paraloid B 72, diluat în alcool etilic (*foto 7*).

Gura cuptorului este formată din lespezi de gresie, care au fost curățate prin spălări succesive cu apă distilată pentru îndepărtarea depunerilor. Părțile lipsă au fost înlocuite cu lespezi din gresie (*foto 8*), iar apoi conservate cu lac Paraloid B 72, diluat în toluen. Placa grătar s-a păstrat în proporție de 70%, sub formă de fragmente (*foto 9*). Fragmentele au fost spălate cu apă distilată pentru îndepărtarea depunerilor, iar după uscarea la temperatura ambientală s-a trecut la identificarea și asamblarea lor cu aracet. Completarea părților lipsă s-a făcut cu gips (*foto 10*), iar apoi au fost integrate cromatic cu tempera și conservate cu lac Paraloid B 72, diluat în toluen.

Vatra a fost refăcută în totalitate, din gips, integrată apoi cromatic cu tempera și conservată cu lac Paraloid B 72, diluat în toluen.

În urma discuțiilor purtate cu specialiștii arheologi s-a sugerat secționarea longitudinală a piesei pentru înțelegerea mai exactă a funcționalității acestui cuptor. Pentru aceasta s-a ales zona din care lipsea o parte din peretele original.

Cuptorul pentru ars ceramica a fost restaurat integral și se află expus astăzi la S.C. SICERAM S.A. Sighișoara.

3 La restaurarea cuptorului a participat, din partea societății SICERAM, domnul Adrian Dumbravă.

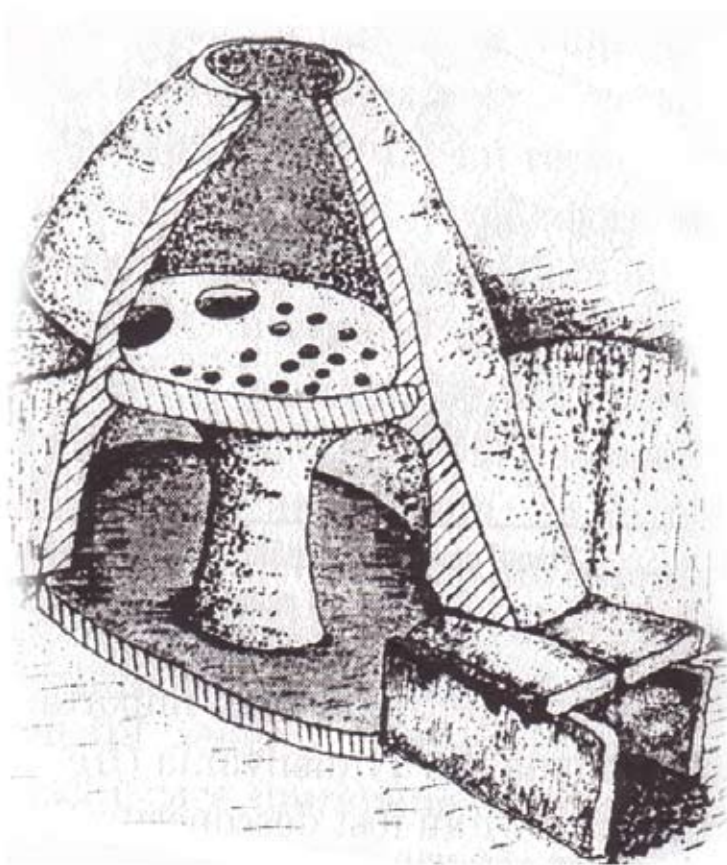
THE RESTORATION OF A 4th CENTURY A.D. POTTERY KILN

(Summary)

This article presents the restoration and conservation of a pottery kiln from 4th century A.D., discovered in 1981 on archaeological site Sighisoara - Dealul Viilor. The kiln no. 2 from Dealul Viilor is an air furnace, capable to generate burning temperatures between 900 and 950 Celsius degrees. This kiln produced black and grey pottery, using the technology of reducing burning. The pottery kiln was scientifically restored with modern materials and methods. The author describes in details the kiln and its major parts, then she presents the steps of restoration and conservation for each piece of the pottery kiln. A lot of details are given for each phase of the process and also the materials used.

The pottery kiln is a very valuable piece of archaeology from 4th century and it is displayed today at S. C. SICERAM S. A Sighișoara.

ANEXA

Cuptorul nr. 2 (axonometrie) din așezarea de la Dealul Viilor

Foto 1. Vedere de ansamblu asupra săpăturilor de la Dealul Viilor, 1981.

Foto 2. Cuptorul nr. 2 *in situ*.

Foto 3. Conservarea cuptorului pe șantierul arheologic în anul 1982.

Foto 4. Cuptorul înainte de restaurare, 2007

Foto 5. Cuptorul în timpul restaurării

Foto 6. Cuptorul în timpul restaurării

Foto 7. Cuptorul după restaurare

Foto 8. Gura cuptorului după restaurare
(detaliu)

Foto 9. Fragmente din placa grătar, înainte de restaurare

Foto 10. Placa grătar după restaurare

SOLUȚII DE DEPOZITARE A ICOANELOR PE LEMN ȘI STICLĂ DIN PATRIMONIUL MUZEULUI DE ISTORIE SIGHIȘOARA

Niculina Ciotloș

Sesiunile de comunicări în domeniul conservării obiectelor muzeale cultural-artistice, care să îmbrățișeze toate aspectele acestei probleme atât de complexe sunt binevenite în vederea schimburilor de experiență și opinii în acest domeniu. Această lucrare am prezentat-o în urmă cu un an (2007) la o astfel de sesiune și m-am hotărât în continuare să o prezint aici.

Muzeele noastre sunt pline de mărturii ale trecutului și artei noastre.

Aceste obiecte, piese își așteaptă o din ce în ce mai bună îngrijire pentru ca să poată purta vreme îndelungată mesajul și mărturia existenței lor.

În acest sens încerc în momentul de față să transmit câte ceva din experiența personală, dobândită de-a lungul timpului, cât și din literatura de specialitate, cunoștințe de bază ale unor discipline tehnice și științifice necesare în conservare obiectelor muzeale, într-o formă simplă, dar riguros științifică și care exclude impresia că lucrul în muzeu se bazează pe rețete stabilite pe cale empirică.

Tehnicile de conservare sunt bazate pe cunoștințe în fizică, chimie, mecanică cât și științele naturii.

Specialistul care muncește în muzeu este nevoit să cunoască compoziția materială a obiectului muzeal (suportul material), caracteristicile mecanice, rezistența mecanică și sensibilitatea acestui material ca și factorii agresivi din mediul exterior, dar și din însuși interiorul materialului.

Aceste materiale folosite la obținerea obiectului muzeal sunt:

materiale anorganice naturale - din care fac parte: *granitul* (o rocă magmatică bogată în silicați care suferă degradări reduse în timp), *bazaltul* (o rocă vulcanică bogată în magneziu, fier și calciu), *creta roșie și neagră* (ce provine din pământuri colorate, și este moale și aderentă la suport), *gresia și calcarul* (rocă rudimentară cu porozitate ridicată), marmura (rocă metamorfică nobilă), *argila* (este o pastă plastică, ușor de modelat, folosită la prelucrarea ceramicii).

materiale anorganice artificiale - sunt materiale create din materii prime anorganice naturale prin diferite tehnologii:

Ceramica - este prelucrată din diferite argile plastice și alți ingrediente

Majolica sau faianța - este o ceramică coaptă și acoperită cu email opac pe bază de staniu.

Porțelanul - este obținut dintr-o pastă de caolin cu feldspat și apoi smălțuit.

Sticla - este un material solid amorf și silicos obținut prin topirea nisipului și alți

ingredienți cu o rezistență foarte bună la agenții agresivi din atmosferă.

Emailurile - sunt materiale obținute tot din nisip, feldspat și fondanți.

Betonul și betonul armat - material obținut din amestecul nisipului cu ciment, var și apă, și eventual pentru cel armat bară din oțel (aliaj fier carbon, aliat în unele cazuri cu elemente de aliere pentru caracteristici superioare de rezistență)

Pigmenți sau coloranți obținuți din diferite pământuri bogate în oxizi.

Metalele și aliajele lor

Sunt materiale neafectate de lumină și variații de temperatură, dar sunt sensibile la acțiunea umidității, a impurităților vehiculate de aer și ale gazelor agresive din atmosferă. Degradările corozive apărute diferă de la un metal la altul, după cum unul este mai nobil decât altul.

Uneori aceste efecte sunt interesante înnobilând aspectul obiectului, iar alteori sunt dăunătoare până la distrugerea în totalitate a obiectului dacă acesta nu e stabilizat.

Metalele folosite în obținerea obiectelor de muzeu sunt:

3.1 *Fierul* - este cunoscut și prelucrat din cele mai vechi timpuri, dar este un metal instabil în formă pură, stabilitatea câștigându-și-o prin aliere cu carbonul, magneziul, nichelul, staniul, zincul, aluminiul, plumbul și altele.

3.2 *Cuprul* - sau arama este un metal ce se găsește în preajma metalelor nobile, nu este dislocuit de hidrogen și soluții acide decât în condiții speciale. În obiectele de muzeu se găsește sub formă de aliaj cu staniul (bronzul) și cu zincul (alama).

3.3 *Argintul* - este un metal moale, din categoria celor nobile, stabile din punct de vedere chimic, ușor de tras în foi subțiri și de prelucrat, din el executându-se de obicei podoabe, monede și obiecte de artă decorativă.

3.4 *Aurul* - este un metal foarte moale, ușor de prelucrat și inert din punct de vedere chimic și la acțiunea agenților agresivi din mediu. Datorită frumuseții sale, a fost agreat din toate timpurile de giuvaergii în prelucrarea lui pentru confecționarea de bijuterii, podoabe și monede.

3.5 *Platina* - este un alt metal nobil și stabil din punct de vedere chimic, de culoare argintie cu o rezistență deosebită.

3.6 *Plumbul* - este un metal de culoare cenușie cu nuanțe albastrii, de obicei mat din cauza oxizilor ce se formează ca o peliculă la suprafață, moale, ușor de prelucrat.

3.7 *Staniul* - sau cositorul este un metal des prelucrat în evul mediu fiind folosit și ca element de aliere în combinație cu cuprul la obținerea bronzurilor și la acoperirea suprafețelor prin cositorire pentru protecția acestora, dar și ca atare.

3.8 *Aluminiul* - este un metal ușor și cu o rezistență remarcabilă la agenții atmosferici și la vaporii agresivi.

Materiale organice

Sunt materiale de proveniență animală sau vegetală ce sunt puțin stabile la lumină, la acțiunea agenților atmosferici și mai ales în contactul cu microorganismele.

4.1 *Lemnul* - este unul din materialele cel mai des întâlnite în muzee, material de tip celulozic (are în componență celuloza) și care este relativ sensibil la agenții externi, dar și interni, din cauza substanței de bază - celuloza. Factorii agresivi ca umiditatea, lumina, variațiile de temperatură, atacul insectelor xilofage, dar și a fungiiilor, acționează asupra lemnului, determinând *denaturări fizice* cum sunt: umflarea, decontractarea, crăparea în lungul fibrei dar și crăparea radială; *denaturări chimice* ca: decolorarea, desfacerea legăturilor moleculare a celulozei până la transformarea ei în apă și dioxid de carbon; *denaturări biologice* cum sunt transformarea lemnului în putregai sau degradarea lui până la obținerea din substanța lemnoasă a unei pulberi fine fără consistență. Condițiile în care a fost păstrat sau este păstrat un obiect a cărei substanță de bază este lemnul, au o mare importanță în modul în care se va prezenta în viitor acesta

4.2 *Hârtia* - este un alt material celulozic des întâlnit în muzee sub formă de cărți, stampe, manuscrise, desene etc. Umiditatea este principalul factor de degradare în timp a hârtiei, a legăturilor, datorită faptului că hârtia este un material higroscopic și căruia umiditatea îi provoacă grave modificări dimensionale și distorsiuni.

4.3 *Fibrele textile naturale* - din în, cânepă, bumbac și *artificiale* - poliamide și poliester - sunt folosite din cele mai vechi timpuri și până azi sub diferite forme- ca îmbrăcăminte, tapiserii, goblenuri, covoare, panglici, steaguri etc.

4.4 *Pielea* - este un material de natură animală, folosită pentru îmbrăcăminte, încălțăminte, genți, tapiserie pentru scaune etc Este un material mai rezistent decât materiale celulozice neavând în componență legături de tipul hidrocarburilor.

4.5 *Pergamentul* - este un material de proveniență animală, folosit în redactarea diferitelor documente importante care să reziste în timp.

4.6- *Osul și fildeșul* - sunt materiale folosite din cele mai vechi timpuri pentru executarea de vârfuri de săgeată, răzuitoare, piepteni, ace de cusut etc.

Am trecut în revistă până acum materialele din care sunt executate obiectele de muzeu. Ele trebuie cunoscute ca structură, rezistență, sensibilitate la diferiți factori din mediu și care pot acționa asupra lor, pentru a putea interveni cu tratamente adecvate de conservare și restaurare în așa fel încât să se prelungească viața acestora cât mai mult cu putință, dar și pentru a cunoaște măsurile ce trebuie luate în vederea expunerii și depozitării lor ulterioare.

În amplasarea și repartizarea obiectelor se ține seamă de natura materialelor din care sunt alcătuite, de tipul morfologic și de formatul lor.

Se știe că unul din rolurile muzeului este cel de îmbogățire continuă a colecțiilor muzeului și de păstrare a obiectelor din patrimoniul cultural -artistic în cele mai bune condiții. O dată cu creșterea patrimoniului este necesară acordarea unei atenții deosebite păstrării și evidenței obiectelor aflate în colecții, într-un microclimat optim și condiții bune de depozitare, astfel încât obiectele să se afle în stare de repaus.

Tehnica originală de lucru și natura materialelor constitutive ale obiectelor muzeale, conferă caracterul ulterior al degradărilor ce pot să apară la nivelul diferitelor substraturi ale obiectelor.

În cele ce urmează voi prezenta soluțiile de depozitare a colecțiilor de icoane pe lemn și sticlă din patrimoniul Muzeului de Istorie Sighișoara.

În cazul lucrărilor realizate în tehnica picturii în tempera pe suport lemnos, cele mai multe probleme le ridică degradările fizice, chimice și biologice.

La icoanele pe lemn, uneori, s-a lucrat pe lemn și alteori, pe lemn s-a aplicat o preparație din ghips. La realizarea lor s-a folosit tempera sau vopsele din ulei cu cantități mai mici sau mai mari de foiță de aur, care dădea prețioase efecte operelor iconarilor.

Deasupra păturii picturale se aplică în mai multe cazuri un verniu în scopul protejării contra agenților atmosferici și creării unor efecte optice favorabile prezentării generale a piesei. Aceasta complică și mai mult procesul de conservare.

În condițiile în care materialele cu care s-au lucrat icoanele au fost bine alese, iar condițiile de păstrare nu au fost vitrege, diferitele straturi sunt intim legate și intacte cu suportul lemnos.

În ceea ce privește degradările menționate mai sus, respectiv cele fizice, pot fi foarte variate în funcție de stratul la care apar: deformări ale suportului lemnos, strat de preparație friabil, fisuri cu tendința de desprindere, desprinderi în două ape ale stratului pictural sau ale peliculei de culoare, lacune ale stratului pictural, exfolieri sau pulverulențe la nivelul peliculei de culoare, rețele de cracluri, la toate acestea adăugându-se efectele unui atac al insectelor xilofage, care acționează împreună cu factorii de microclimat într-o relație de interdependență spre accentuarea degradării picturilor de tempera pe suport lemnos.

Colecția de icoane pe lemn a Muzeului de Istorie Sighișoara cuprinde un număr de 68 de piese și 2 porți împărâtești, majoritatea reprezentând în momentul reorganizării depozitului diverse forme de degradare fizică, chimică sau biologică, în diferite stadii, mai mult sau mai puțin avansate, acestea necesitând intervenții de consolidare a stratului pictural, de tratare a suportului lemnos împotriva insectelor xilofage și de asigurare a unei depozitări corecte.

În vederea depozitării colecției de icoane pe lemn s-a ales ca spațiu de depozitare, un spațiu aflat la nivelul al VI-lea al Turnului cu ceas în care au fost amplasate dulapuri cu polițe fixe și mobile cu roțițe, de diferite înălțimi. Soluția pe care am considerat-o optimă pentru această colecție a fost fabricarea a 70 de cutii din carton gros, ondulat, potrivite ca dimensiuni pentru fiecare icoană în parte. Se știe că materialul folosit pentru confecționarea cutiilor este ușor acid din punct de vedere chimic, dar pentru a estompa efectul nefast a acestui inconvenient am folosit la acoperirea stratului pictural cu o foiță de netex, material neutru din punct de vedere chimic. Am așezat în fiecare cutie câte o icoană și am prelucrat după caz, la cutiile mai mari decât icoanele

destinate a fi așezate în cutie distanțatoare din carton rulat în așa fel încât acestea să nu aibă joc.

Pentru a ușura accesul la o anumită icoană cu o anumită temă, pe cutie am aplicat câte o etichetă pe care este înscrisă tema icoanei și numărul de inventar. Ca și soluție posibilă pentru viitor am, ca alături de etichetă să aplic și o fotografie de dimensiuni mici ale icoanei din cutie.

De menționat este faptul că piesele sunt păstrate în condiții ce respectă normele de conservare aplicabile la acest gen de bunuri culturale cu sensibilitate mare la modificările parametrilor de microclimat, respectiv păstrarea în poziție orizontală, într-un mediu care respectă stabilitatea microclimatică, iar depozitul este dotat cu dulapuri cu uși închise care să reducă la maxim pătrunderea fluxului luminos natural distrugător pentru obiectele muzeale în cazul expunerii lor pentru o perioadă îndelungată acestuia.

În continuare voi vorbi despre pictura pe sticlă, care a fost cultivată încă din antichitate și până în zilele noastre, când a ajuns un meșteșug popular. În țara noastră această artă a apărut în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Sticla folosită este o foaie subțire, foarte fragilă, uneori ondulată destul de pronunțat și cu bule de aer cauzate de o turnare a sticlei defectoasă.

Vopselele utilizate au avut uneori rețete cunoscute, de ulei sau apă, altele compoziții surprinzătoare din fiere de bou, infuzii sau pământuri folosite drept pigmenți. Bronzul și foițe subțiri de aur se foloseau la fonduri sau aureole.

La icoanele pe sticlă se aplica întotdeauna o dublură din lemn care uneori avea profil sculptat (sipe). Cele mai frecvente degradări sunt cele fizice prin desprinderea de strat pictural prin spargerea sticlei sau desprinderea de bucăți din lemn a ramei.

Colecția de icoane pe sticlă a Muzeului de Istorie Sighișoara cuprinde un număr de 140 de icoane pe sticlă pentru care am confecționat tot atâtea huse din netex pe care le-am aplicat etichete cu tema icoanei și numărul de inventar. Și aceste icoane au fost depozitate în aceeași încăpere, dar în dulapuri diferite destinate colecției de icoane pe sticlă.

În concluzie, trebuie menționat la finalul lucrării că a conserva înseamnă a efectua operații tehnice prin care se urmărește prelungirea la maximum posibil a vieții unui obiect de artă sau istoric. De asemenea disciplina numită *conservarea bunurilor muzeale* este un domeniu de activitate complex ce presupune o muncă susținută de cercetare a acestor bunuri de patrimoniu și a materialității acestora.

Icoane pe lemn

Icoane pe sticlă

LÖSUNGEN FÜR DIE LAGERUNG DER IKONEN AUF GLAS UND HOLZ DES SCHÄSSBURGER GESICHTSMUSEUMS

(Zusammenfassung)

Vorliegende Arbeit stellt kurz organische und anorganische Materialien vor, welche zur herrichtung der Museumsstücke benutzt werden, sowie die zur Lagerung der Sammlung von Ikonen auf Glas und Holz des Museums erforderliche ergriffene Massnahmen.

MISCHELLANEA

Lucrare bilingvă (germană și română) privind istoria și arhitectura Municipiului Sighisoara, alcătuită și redactată de personalități prestigioase din domeniul istoriei artei și arhitecturii românești, realizată în condiții grafice excepționale, pune la dispoziția cercetătorilor și instituțiilor abilitate cu protecția și conservarea patrimoniului arhitectural un inventar aproape exhaustiv al monumentelor din orașul Sighisoara, oraș inclus din decembrie 1999 pe lista patrimoniului mondial UNESCO.

În primul capitol *Sighisoara istorie succintă* este prezentată o excepțională sinteză a istoriei orașului începând de la întemeierea sa în sec. XII - XIII de către coloniștii germani chemați aici de regii maghiari pentru a contribui la dezvoltarea economică a zonei, până în 1944 - 1945. În cadrul acestui capitol sunt trecute în revistă etapele de dezvoltare ale orașului, structura urbanistică, dispoziția monumentelor de arhitectură și evoluția arhitecturii orașului, arhitectura de apărare, arhitectura civilă și arhitectura industrială a orașului Sighisoara.

Cu privire la prima mențiune documentară a toponimului medieval, în primul capitol se face precizarea corectă că nu este *Castrum Sex* (1280) așa cum se considera până acum în majoritatea lucrărilor de istorie, fiind vorba de toponimul *Schespurch* databil în 1298. Toponimul românesc din 1435, precizat cu caractere slavone într-o scrisoare a lui Antonie Cămărașul, este „*Şeghişore*” („*Schegischore*”) și nu „*Săghişoare*”, cum din eroare se menționează în tabelul cronologic de la pagina 83. Toponimul românesc are la bază rădăcina „*ség*” („*şeg*”) = colină (în limba maghiară). Aceeași rădăcină o întâlnim la o serie de mențiuni documentare ale orașului din secolele XIV-XV: „*Castrum Scheks*” (1364), „*Castro Schechs*” (1411), „*Castro Schegs*” (1417) sau „*Castro Seges*” (1450), cu precizarea importantă pentru specialiștii români, că în limba maghiară litera „*s*” se citește „*ş*” (vezi G. Nussbächer: *War Schässburg die „sechste Burg”?* - A U Ch, IV, 1994).

Următorul capitol este *Fișa de localitate* care conține și un tabel cronologic. La pagina 79 din *Fișa de localitate* aflăm că: „în partea de vest a orașului, în locul numit Stejăriș (Pe Breite), au fost descoperite urmele unei așezări preistorice. Trebuie să precizăm de la început că pe platoul Breite de la Sighisoara nu există nici un fel de urme de așezări, nici preistorice, nici din altă perioadă, platoul fiind situat la altitudinea de 650m și fiind total lipsit de surse de apă. Totuși în marginea de sud-est a platoului, în punctul numit Dealul Kulterberg, în 1862, Karl Fabritius a făcut o descoperire importantă, așa-numitul cimitir dacic de epocă romană de la Kulterberg. Aici, într-o groapă cu dimensiunile de 4,60x3,50m au fost găsite trei straturi de cenușă în care se aflau fragmente ceramice și 114 denari romani imperiali, databili de la Antoninus Pius (138-161) până la Marcus Aurelius (161-180). Descoperirea a fost apreciată inițial ca având un caracter funerar, dar o serie de autori consideră că este vorba de un tezaur (vezi și: Gh. Baltag, *Sighisoara înainte de Sighisoara*, 2000, p. 126-129 - cu bibliografia).

Se menționează în continuare existența unui topor de aramă găsit la Sighișoara și păstrat la Tg. Mureș ca provenind din colecția fostului Gimnaziu Catolic din Sighișoara. Se pare că autorul materialului despre istoria veche a Sighișoarei nu s-a oboșit să descopere faptul că Sighișoara, fiind un oraș săsesc (evanghelic), nu a avut nici un fel de Liceu Catolic pe teritoriul său.

Tot la pagina 79 apare informația următoare: „în anul 1888 au fost descoperite în împrejurimile orașului șapte bare din aur datând din epoca târzie a bronzului”. În afara de topoarele de bronz menționate în material, în literatura de specialitate sunt citate și următoarele descoperiri de la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului de pe teritoriul municipiului Sighișoara:

- a. grup de obiecte de bronz care ar fi putut aparține unui depozit din Ha A-B;
- b. două topoare și câteva lingouri de bronz;
- c. șapte topoare de bronz;
- d. două brățări spiralate cu câte 10 spire;
- e. două mărgel „cornet” și 2 pandantive cochiliforme din foaie de bronz;
- f. șapte verigi de aur cu patru muchii.

De pe Dealul Cetății din Sighișoara mai provin și cei trei cercei de aur descoperiți în 1904 în apropierea Turnului cu Ceas cu prilejul unor lucrări edilitare. Cele trei piese au fost găsite în două morminte de înhumatie databile în perioada Hallstatt A-B. Cele șapte verigi de aur cu patru muchii și cei trei cercei, de asemenea de aur, sunt singurele piese din acest material databile la sfârșitul epocii bronzului și descoperite pe teritoriul municipiului Sighișoara. Despre această importantă descoperire din anul 1904 nu se face nici o mențiune în materialul analizat.

La pagina 80 atunci când se prezintă descoperirile arheologice de pe Dealul Wietenberg aflăm că: „vasele din ceramică sunt decorate... cu motive spiralice pictate” și că: „cea mai importantă descoperire a fost făcută în zona cea mai înaltă a platoului”, precum și faptul că pe Wietenberg s-au descoperit mai multe monede între care și: „trei denari romani băuți în timpul lui Antoninus Pius și Marcus Aurelius”.

Dacă autorul ar fi parcurs cu puțină atenție lucrările de specialitate ar fi putut observa următoarele:

ceramica pictată cu motive spiralice nu aparține perioadei bronzului mijlociu; pe suprafața așezării fortificate de pe Dealul Wietenberg nu există un „loc mai înalt” (o acropolă), fiind vorba de un platou în pantă ușoară care acoperă toată suprafața dealului; cele mai noi cercetări asupra așezării de pe Wietenberg (vezi lucrarea semnată de I. Andrițoiu, A. Rustoiu - *Sighișoara-Wietenberg. Descoperiri preistorice și așezarea dacică*, Buc., 1997) au exclus orice idee a unei prezențe romane pe teritoriul așezării de aici. Cele trei monede romane menționate de unii autori nu provin în nici un caz de pe Wietenberg.

Tot la pagina 80 se află o altă informație eronată cu privire la câmpul de gropi de lângă Wietenberg, considerat a fi: „o necropolă cu 27 de morminte dintre care 9 de incineratie și 18 de înhumatie”.

La cca. 30m nord-est de fortificație au fost găsite într-adevăr 8 gropi rotunde mari care au conținut 19 schelete umane, majoritatea în poziții neanatomice, 4 gropi mai mici cu materiale de incinerare și o groapă care a conținut schelete de copii. Este vorba deci de un total de 13 posibile morminte, dintre care 9 de înhumare și 4 de incinerare (vezi și Gh. Baltag, *op. cit.*, 2000, p. 91-96).

În continuare la pagina 80 citim următoarele: „În cartierul Plopilor.. cercetări arheologice efectuate în anul 1963 au descoperit în spatele blocului turn o forjă cu vatră din piatră datând din epoca fierului (perioada Latène)”. Descoperirile din această zonă s-au efectuat în 1976 de autorul acestor rânduri și s-au publicat în 1979. Nu este vorba de epoca fierului, vestigiile aparținând perioadei migrațiilor și datându-se larg în secolele VII-VIII. Blocul turn din acest cartier de fapt nici nu exista în 1963 (vezi și Gh. Baltag, „Date pentru un studiu arheologic al zonei municipiului Sighișoara”, *Marisia*, IX, 1979).

Tot la pagina 80 în relatarea despre castrul roman de la Podmoale, din apropiere de Sighișoara, aflăm despre o inscripție funerară inexistentă („Aurelia Plotina”) și despre o serie de cărămizi cu ștampila *cohortei a IV-a Biorum!* de asemenea inexistentă. Așa cum a stabilit o autoritate în domeniu, savantul I. I Russu, de la Podmoale provin trei inscripții sigure:

- un altar votiv din calcar pe care figurează AURELIA GALLA(?), soția lui Aurelius Decimus;
- un altar votiv din calcar, fragmentar, închinat lui Jupiter, Junonei și Minervei;
- o lespede funerară din calcar pe care figurează AELIA LUCILLA.

În ceea ce privește ștampilele de pe materialul tegular s-a stabilit clar că foarte puține țigle și cărămizi provin de la Podmoale, majoritatea materialului ștampilat fiind procurat de Gimnaziul evanghelic din Sighișoara prin schimburi. Inclusiv mult invocata ștampilă: „Cohors I Ubiorum”, nicidecum Biorum, nu este de aici (vezi și Gh. Baltag, *op. cit.*, 2000, p. 113-119).

La pagina 81 se menționează în continuare existența unei necropole romane de incinerare cercetată prin săpături arheologice între anii 1960-1973 în punctul Pârâul Hotarului de pe Valea Șaeșului. Aici ar fi fost cercetate 52 de morminte cu un bogat inventar între care și 126 de monede. La Pârâul Hotarului s-a descoperit într-adevăr o necropolă de perioadă romană aparținând unor coloniști illiro-pannoni, după cum reiese din textul celor trei inscripții funerare foarte importante găsite aici. Nu s-au găsit însă decât 76 de monede, multe dintre ele grupate în fișicuri de câte 2-6 monede legate cu bandă subțire de cupru. În ceea ce privește numărul gropilor de incinerare el nu este nici până astăzi clarificat.

Tot la pagina 81 cu privire la descoperirile arheologice de la Dealul Viilor (Cămunul Viilor) citim următoarele: „Pe baza pieselor ceramice și a altor obiecte așezarea a fost datată în sec. IV-XI”. Așezările postromane de la Dealul Viilor au fost încadrate cronologic între sec. III-IV și VIII-IX. Mai există și o locuire din sec. XII pe care cercetătorii au pus-o în relație cu o necropolă din a doua jumătate a sec. XII descoperită în apropiere și din care s-au dezvelit 140 de morminte de înhumare și nicidecum 7 morminte de înhumare, cum citim

în continuare la pag. 81 din lucrarea analizată. În afară de acestea la Dealul Viilor au fost cercetate și următoarele necropole: o necropolă din epoca bronzului final (15 morminte), o mică necropolă din perioada sec. III-IV cu urne de incineratie de tip carpic și o necropolă databilă larg în sec. IV-VI, cuprinzând 41 de morminte de înhumatie.

De asemenea la pagina 81 citim în continuare: „În împrejurimile orașului au fost descoperiți doi cercei de aur și o cataramă de argint din sec. VI.” Trebuie menționat că aceste descoperiri au fost datate corect de R. Harhoiu în sec. V. Însă în împrejurimile orașului există și o descoperire cu doi cercei de bronz databili în sec. VI, dar care nu apare nicăieri în material. (vezi și Gh. Baltag, *op. cit.*, 2000, p. 158)

La pagina 82 aflăm că în anul 1975 în pivnița așa-numitei case Vlad Dracul, amplasată greșit în Str. Parohiei nr. 5, a fost descoperit un nivel de materiale din epoca fierului, mai multe niveluri de locuire medievală, precum și fundamentele unor case mai vechi. În pivnița casei amintite nu se puteau face nici un fel de descoperiri, pentru simplul motiv că această casă nu a avut pivniță. Toate descoperirile arheologice din această zonă au fost realizate în curtea casei Vlad Dracul, unde s-au găsit în principal urmele unei case din sec. XIII, precum și anexele acestei locuințe din perioada de început a Cetății.

La pagina 86 găsim încă o regretabilă confuzie: „În 1631 partea de est a Cetății a fost fortificată prin construirea bastionului din fața Curții Călugărilor, prin demolarea Turnului Bărbierilor și construirea Turnului Fierarilor.” În realitate în 1631 primarul de atunci M. Eisenburger **a demolat** bastionul din fața Curții Călugărilor și **a retras** zidul pe traseul actual, construind în același timp puternicul Turn al Fierarilor, care garantează fortificarea zonei.

În continuare lucrarea prezintă catalogul tuturor monumentelor și siturilor arhitectonice din Orașul de Sus și din Orașul de Jos, catalog foarte bine alcătuit. Totuși mai există câteva mici scăpări, care trebuie semnalate: la pagina 122 la obiectivul „Scara acoperită” observăm o datare incorectă a momentului construcției. Această scară nu a fost construită în anii 1660-1662. Cine cunoaște istoria Cetății știe ce evenimente dramatice s-au petrecut în perioada respectivă și știe că acest lucru nu era posibil atunci. G. Nussbächer a stabilit cu precizie că monumentul acesta a fost construit de vrednicul primar al Cetății J. Both în anul 1654.

La pagina 163 fosta școală evanghelică de băieți din str. Ilarie Chendi nr. 7, actualmente Liceul Agro-industrial din Sighișoara, este considerată „Grupul Școlar Forestier.”

De asemenea Gimnaziul de Stat „Aurel Mosora”, fosta școală primară de fete nr. 2 din str. A. Șaguna nr. 6, se știe că a fost construit din inițiativa primarului de atunci Aurel Mosora în anii 1934-1936 și nicidecum între anii 1920-1930, cum apare la pagina 204 din lucrarea analizată.

Dincolo de toate aceste confuzii, inadvertențe sau erori, cu privire mai ales la istoria veche a municipiului Sighișoara (*Fișa de localitate*), lucrarea rămâne un important instrument de lucru pentru toate categoriile de specialiști din domeniile istoriei, arhitecturii și protecției patrimonului.

(Dr. Gh. Baltag)

Parcurgând cuprinsul acestei lucrări (sec. XII- până în anul 1945) ți se creionează un tablou deosebit. Lungul șir de căruțe despre vestul Germaniei, ale acelor „hospites regis”, stabilirea lor pe locul ce va fi numit apoi Schässburg-Segesvár-Sighișoara, val mareic ce va fi definitivat prin organizarea „Universitas saxonum”. Oraș prosper, edificat în timp, dar și luptând cu făruriile incendiile, epidemiile și inundațiile secolelor, Sighișoara se părea că și-a găsit liniștea în perioada interbelică. Dar a venit apoi al doilea război mondial și „duminica neagră” din 14 ianuarie 1945 când a fost reluat marșul spre răsărit. Dar nu mai erau „hospites regis” ci sclavi duși cu trenurile de marfă pe întinsele teritorii ale Rusiei la ce s-a numit „munca de reconstrucție”.

Cei 224 de bărbați și 240 de femei deportați în URSS, au avut o ultimă dorință să mai audă o dată clopotul cel mare al Bisericii din Deal. Mai există în arhiva primăriei documentul -ordin de deportare și din care reiese clar cine este vinovatul: Înalțul Comisariat aliat (sovietic). Din cei 464 de membri ai comunității săsești din Sighișoara, 55 nu s-au mai întors niciodată.

După care, valul a început retragerea. Pentru acest final, sunt emblematice ultimile rânduri ale acestei lucrări: „Între 1945-1995, într-o perioadă aproximativ egală cu ce în care veniseră pe aceste meleaguri în cea de-a doua jumătate a sec. al XII-lea (între 1150-1200), după 800 de ani, urmașii coloniștilor au emigrat pe cele mai diverse căi înapoi în teritoriile germane. Este și acesta un semn”.

Umplând un gol dureros în tratarea multidimensională a istoriei acestor meleaguri, lucrarea d-lui Baltag „Schässburg-Segesvár-Sighișoara” debutează printr-un elogios „Cuvânt Înainte” al domnului academician Ștefan Ștefănescu și o scurtă „Introducere” a autorului.

În desfășurarea celor nouă capitole, monografia cu subtitlul „Istoria Sighișoarei de la întemeierea orașului până la 1945”, ne traversează un parcurs excelent articulat inter și intra disciplinar și cer abordarea complexă a vieții politice, economico-sociale și cultural-științifice a așezării de pe Tâmbava Mare.

Simptomatică pentru înalta rigoare științifică în abordarea perioadelor istoriei sighișorene este introducerea de către autor la începutul fiecărui capitol a situației generale a Transilvaniei, a provinciei Sibiului, scaunului Sighișoarei în contextul politic al momentului:

Cap. I Situația Transilvaniei în sec. XII-XIV Întemeierea.

Cap. II Sighișoara și provincia Sibiului din sec XIV până la 1541.

Cap.VII Sighișoara și cele Șapte Scaune de la instaurarea stăpânirii austriece și până la Revoluția de la 1848.

Primul capitol al lucrării tratează perioada secolelor XII-XIV. După etapele de cucerire și integrare a Transilvaniei în regatul Ungariei, se descrie fenomenul colonizării populației germane în sudul Transilvaniei (sec. XII-XIII). Autorul nu se mărginește să prezinte secolul: „Diploma de aur de la 1224” în care coloniștii primesc „silva Blachorum et Bissenorum”, împreună cu apele ca să le folosească împreună cu sus numiții blachi și pecenegi.

Continuând cu colonizarea Scaunului Sighișoara și fondarea localității, d-l Baltag se implică activ în lămurirea originii toponimului Schässburg, a evoluției sale în timp cu prezentarea mai multor ipoteze : originea germană sau maghiară, originea aceluia Castrum Sex, ori a origini denumirii românești (acea Șighișoara de la 1436), dar și diversele ipoteze ale evoluției urbanistice.

Capitolul al doilea este rezervat prezentării evoluției Sighișoarei și provinciei Sibiului din secolul al XIV-lea până la 1541. După ce parcurge viața politico-militară a regatului Ungariei, Transilvania secolelor XIV-XV, apoi tabloul complet al Sighișoarei în această perioadă: evoluția populației, privilegiile, statutele, întruniri ale dietelor și Universității Saxone, dar și al controversatei prezențe a voievodului muntean Vlad Dracul în intervalul 1431-1436, a nașterii sau nu a lui

Vlad Țepeș aici, ori a chestiunii casei Vlad Dracul din Cetate, ca loc de găzduire a voievodului în oraș, pornindu-se de la ipotezele emise pe baza „portretului cu turban” existent aici. Prezentarea neamului Polderilor și a momentului Reformei religioase, încheie acest capitol extrem de bogat în date, fapte și nume.

Al treilea capitol ne supune atenției legislația internă-statutele orașului, principalele instituții de conducere, administrația scaunului și a Universității Săsești. Concluzia la acest capitol ni se pare extraordinar formulată: „Fără structuri ierarhice de tip feudal, fără nobili și iobagi, protejați de rege față de ingerințele și abuzurile nobilimii, cu obligații fiscale și militare precis stabilite, sașii din Provincia Sibiului au reprezentat o enclavă de libertate în mijlocul unei societăți bazate pe dependență personală, enclavă fără analogii în Europa medievală.”

Capitolul IV descrie situația Sighișoarei de la formarea Principatului (1541) până la instaurarea stăpânirii austriece (1699), cu bătălia de la Seleușul Mare (1662), marele incendiu din 1674 dar și prezentarea personalității lui Schuller von Rosenthal.

Capitolul V este dedicat vieții economice a orașului medieval: breslele medievale în secolele XIV-XVII, vecinătățile săsești și evoluția demografică în sec. XIII-XVIII, dar și situația românilor din Transilvania de sud, scaunul și orașul Sighișoara.

Arhitectura civilă, militară și ecleziastică a orașului ocupă întregul spațiu al capitolului al VI-lea, completate cu un material ilustrativ deosebit. Cetatea, turnurile, bisericile, clădirile vechiului burg „defilează” pe parcursul celor 87 **de 3 pagini ale celui mai consistent capitol**.

Capitolul al VIII-lea ne poartă pașii prin Sighișoara stăpânirii austriece, a absolutismului luminat promovat de Maria Terezia și Iosif al II-lea, dar și al epocii generalului Melas ori a revoluției de la 1848-1849 și a bătăliei de la Albești. Viața economică și culturală, multitudinea de asociații și societății germane, maghiare române, situația învățământului sighișorean și Scopationfest (sărbătoare Primăverii) ne dau pulsul vieții orașului în perioada de la 1848 la 1918.

Ultimul capitol este dedicat perioadei 1918-1945 cu largi referiri la evoluția social-politică, economică, și cultural-științifică și se oprește la deportarea sașilor în URSS fapt relatat deja.

Finalul lucrării aparține celor trei anexe:

- indicele cu evoluția istorică a denumirilor străzilor;
- indicele bibliografic extrem de complex;
- 10 planșe color cu un „addagio” prețios la ilustrațiile din interior.

Timpul și spațiul se derulează în lucrare într-un ritm alert, logic, arătându-ne obișnuințele autorului cu investigația științifică, dar și fluiditatea ideilor, eleganța exprimării, care ne descoperă obișnuințe de a-ți așterne pe hârtie ceea ce ai de comunicat. Ea se adresează unui public larg, specialiști, studenți sau cei pur și simplu interesați de trecutul orașului.

Un om și o viață pentru o idee, idei cuprinse în paginile unei cărți, acesta este frumosul dar făcut Sighișoarei de către dl. Gheorghe Baltag, dar pentru care îi mulțumim și îi dorm să continue.

(Gheorghe Gavrilă)

Samuel P. Huntington *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*. Ed. Antet, București, 1997.

Samuel Phillips Huntington este profesor la Harvard și un analist politic care a obținut notorietatea internațională prin lucrarea „Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale” (1993, 1996), în care susține teza unei noi ordini mondiale, instaurată la sfârșitul Razboiului Rece.

Teoria propusă de acesta, a fost formulată pentru prima oară în 1993, în „Foreign

Affaires”, unde a publicat un articol intitulat „Ciocnirea civilizațiilor?”. Articolul era o reacție la cartea lui Francis Fukuyama, „Sfârșitul istoriei și ultimul om” (1992). În 1996, el își dezvoltă teoria în lucrarea „Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale”.

În România, lucrarea a apărut la editura Antet, într-o traducere realizată de Radu Carp și prefăcută de Iulia Motoc.

Huntington pleacă în lucrarea sa de la diversele teorii asupra naturii politicii globale, în perioada de după Războiul Rece. Unii dintre acești teoreticieni susțineau că drepturile omului, democrația și capitalismul au devenit singura alternativă ideologică pentru națiunile contemporane. Astfel, Francis Fukuyama argumenta că lumea a atins „sfârșitul istoriei”.

Huntington crede în schimb că în timp ce epoca ideologiilor a apus, lumea s-a întors la o stare normală caracterizată prin conflicte culturale. În teza sa, el argumentează că principala cauză a conflictelor în viitor vor fi diferențele de ordin cultural și religios.

Ca o extensie, el arată că, conceptul de civilizație, ca cea mai înaltă formă de exprimare a identității culturale, va deveni din ce în ce mai utilă în analizarea potențialului de conflict. În acest sens el spunea: *„Este ipoteza mea că sursa fundamentală a conflictului în această lume nouă nu va fi determinată de aspectul economic sau de cel ideologic. Marea diviziune în rândul rasei umane și sursa dominantă a conflictelor va fi cea culturală. Statele naționale vor rămâne în continuare cei mai importanți actori în problemele lumii, însă principalele conflicte între națiuni și grupuri din diferite civilizații. Ciocnirea civilizațiilor va domina politica mondială. Linia dintre civilizații va reprezenta în viitor linia frontului”*¹.

În esență, teza provocatoare și importantă a „Ciocnirii civilizațiilor” este aceea că creșterea violențelor în lume este determinată de conflicte între state și culturi care se bazează pe tradiții religioase. Huntington, fost consilier politic a lui Clinton, argumentează că oamenii politici trebuie să țină cont de aceasta situație în special când intervin în problemele interne ale altor țări.

În cele cinci părți ale cărții sale el dezvoltă această teorie:

Partea I: Susține ideea conform căreia pentru prima oară în istorie, politica globală a devenit atât multipolară cât și multicivilizațională; modernizarea este prezentată distinct față de occidentalizare și ea nu produce nici o universalizare a civilizației și nici o occidentalizare a acesteia.

Partea II: Balanța puterii se schimbă în rândul civilizațiilor: Vestul se află într-un relativ declin, în timp ce Asia își dezvoltă puterea economică, politică și militară. Islamul cunoaște o explozie demografică cu consecințe negative asupra țărilor musulmane și asupra vecinilor lor. Toate civilizațiile non-vestice își reafirmă propriile valori culturale.

Partea III: Acum se pun bazele unei noi ordini mondiale. Aceasta se caracterizează prin: societățile care au afinități culturale vor coopera între ele; eforturile de a schimba o societate de la o civilizație la alta vor eșua; țările se vor grupa în jurul statului care exprima chintesența civilizației lor.

Partea IV: Pretențiile universaliste ale Vestului vor determina din ce în ce mai des

1 Samuel P. Huntington, **Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale**, editura Antet.

conflicte cu celelalte civilizații, în special cu Islamul și China; la nivel local se vor declanșa războaie între musulmani și non-musulmani.

Partea V: Supraviețuirea Vestului depinde de americani care trebuie să-și reafirme identitatea, dar și de restul statelor vestice care trebuie să accepte că civilizația lor este unică și nu universală, iar țelul lor trebuie să fie efortul comun de reînnoire și preservare a civilizației lor în fața asaltului civilizațiilor non-vestice. Evitarea unui război global al civilizațiilor depinde de liderii mondiali să accepte și să coopereze pentru a menține caracterul multicivilizațional al politicii globale.

În cadrul lucrării sale, autorul utilizează o serie de concepte noi și realizează o interesantă separare a civilizațiilor. Elementul religios se pare că este criteriul cel mai important în această clasificare. În unele cazuri el folosește însă și alte criterii precum proximitatea geografică sau similaritățile lingvistice. În funcție de acestea, el deosebește următoarele civilizații:

Civilizația vestică: cuprinde vestul Europei (Uniunea Europeană) și America de Nord. Tot aici se află și alte state derivate din statele europene precum Australia sau Noua Zeelandă.

Civilizația ortodoxă: cuprinde toate statele ortodoxe printre care și România.

America Latină: E un hibrid între Civilizația vestică și populația locală. Pot fi considerați ca parte a civilizației vestice însă cu structuri sociale și politice distincte de Europa și SUA.

Civilizația musulmană

Civilizația sinică: cuprinde China, Coreea, Singapore, Taiwan și Vietnam.

Civilizația japoneză: considerată a fi o sinteză între civilizația chineză și popoarele altaice.

Civilizația Africii subsahariene: poate să devină, în concepția autorului, a 8-a civilizație.

Huntington susține ideea conform căreia la sfârșitul Războiului Rece, conflictele între aceste civilizații s-au accentuat. În acest sens el oferă exemplul războaielor din Iugoslavia, Cecenia sau conflictul dintre India și Pakistan. O cauză fundamentală a acestor conflicte este credința Vestului în universalitatea sistemului său politic și a valorilor sale. Aceasta idee este naivă și „*promovarea în continuare a aceste idei nu va duce decât la accentuarea conflictului dintre civilizații.*”². Vestul trebuie să țină cont și de „civilizațiile concurente”, cea Sinică și Musulmană. Ele vor determina o schimbare a puterii politice, economice și militare, în detrimentul Vestului.

Huntington arată că expansiunea civilizației vestice s-a încheiat și revoltele împotriva acesteia deja au început. Vestul se confruntă în zilele noastre cu numeroase probleme: slaba creștere economică, stagnarea populației, șomajul, droguri și crime. Astfel puterea economică se schimbă către Asia. Mai mult, puterea politică și cea militară o va urma. Asia și islamul au fost cele mai active civilizații din ultimul sfert de secol. China probabil va

avea cea mai puternică economie în secolul XXI, iar Asia este de așteptat să aibă 7 cele mai puternice economii până în 2020 într-un Top Ten.

În concepția lui Huntington, Civilizația sinică se afirmă deja datorită dezvoltării economice rapide. El crede că scopul Chinei este acela de a-și reafirma statutul de hegemon regional. În acel moment, statele din zonă se vor subordona acesteia datorită tradiției istorice și a confucianismului. Aceste valori sunt opuse pluralismului și individualismului vestic. Cu alte cuvinte, statele din zonă, precum cele două state: Coreea sau Vietnamul, vor accepta cererile chineze și vor deveni mult mai receptive la nevoile Chinei. Astfel Huntington crede că ridicarea Chinei prezintă una dintre cele mai importante amenințări pentru Vest.

În ceea ce privește Civilizația islamică, autorul susține că ea a cunoscut o creștere explozivă a populației care a alimentat însă instabilitatea internă, cât și de la graniță. Pe fondul acestei situații, mișcările fundamentaliste au devenit din ce în ce mai populare. Manifestări pe care el le numește „Renașterea islamică” cuprinde revoluția islamică din Iran din 1979 și primul război din Golf.

Autorul vede Civilizația musulmană ca un potențial aliat pentru China. Ambele au scopuri revizioniste și împart o istorie comună a conflictelor cu alte civilizații în special cu Vestul. Interesele celor două civilizații sunt comune în ceea ce privește dezvoltarea armamentului, drepturile omului și democrația, însă opuse Vestului. Astfel „conexiunea sino-islamică” se dezvoltă; China va colabora îndeosebi cu Iranul și Pakistanul.

Conflictele dintre civilizații vor avea loc „între musulmani și non-musulmani”, astfel autorul identifică „granițele însângerate” dintre Civilizația islamică și cea non-islamică. Primele conflicte dintre cele două civilizații datează încă de la începutul Evului Mediu, o dată cu invazia arabă în Europa și continuă cu cruciadele, expansiunea otomană și diviziunea lumii islamice de către imperiile europene în secolele XIX și XX.

În istoria recentă, factorii care au contribuit la ciocnirea celor două civilizații sunt: Renașterea islamică, explozia demografică în lumea islamică, la care se adaugă pretențiile universaliste ale Vestului.

Toți acești factori, istorici și moderni, vor conduce la ciocnirea dintre Civilizația musulmană și cea vestică. Aceasta va fi cel mai sângeros conflict al secolului XXI. Astfel atacurile de la 11 septembrie 2001 și acțiunile ulterioare din Afganistan și Irak au fost văzute ca o dovadă a teoriei lui Huntington.

În accepțiunea lui Huntington, conflictele dintre civilizații pot avea două forme: „conflicte de-a lungul liniei de contact” și „conflicte între state-nucleu”. Primul tip de conflict se desfășoară la nivel local și au loc între state cu granița comună dar care aparțin unor civilizații diferite sau în interiorul aceluiași stat dar care are populații care aparțin unor civilizații diferite. Al doilea tip de conflict se desfășoară la nivel global între state importante aparținând unor civilizații diferite.

O altă interesantă delimitare făcută de autor este aceea între modernizare, occidentalizare și „state sfâșiate”.

Huntington face o distincție între modernizare și occidentalizare. Criticii tezei susțin

că nu este posibilă modernizarea fără occidentalizare. Ca răspuns, cei care consideră teza corectă aduc ca argument situația Japoniei. Ea a adoptat tehnologia occidentală, democrația parlamentară, capitalismul, dar a rămas distinctă din punct de vedere cultural față de vest. Aceeași situație o are și China sau „tigrii asiatici”.

Probabil cel mai bun exemplu al unei modernizări fără occidentalizare este Rusia, statul cheie al lumii ortodoxe. H. argumentează că Rusia este un stat non-occidental chiar dacă împarte o bună parte din moștenirea sa culturală cu Vestul. În același timp Occ. se deosebește de Civilizația ortodoxă prin faptul că a cunoscut Renașterea, Reforma și Iluminismul.

Autorul se referă la statele care încearcă să se afilieze la alte civilizații ca „state sfășiate”. Turcia, a cărei lideri politici au încercat să occidentalizeze țara încă de la 1920, este cel mai bun exemplu. Istoria, tradițiile și cultura Turciei sunt derivate din Civilizația islamică, dar elita pro-occidentală au imprimat țării o altă orientare, impunând instituții occidentale, alfabetul latin, a aderat la NATO, și caută să adere la UE. Mexic și Rusia sunt considerate de H. a fi la fel, „torn countries”. Australia este catalogată la fel datorită civilizației sale vestice și orientării economice spre Asia.

Un „stat sfășiat” trebuie să îndeplinească trei cerințe pentru a-și redefini identitatea: elitele trebuie să suporte tranziția; masele trebuie să accepte redefinirea; elitele civilizației căreia „statul sfășiat” încearcă să i se alătore trebuie să accepte această țară.

Din momentul apariției în 1993, teza lui H a fost foarte criticată. În primul rând, cartea lui H se bazează pe dovezi de o evidență amuzantă. Studii riguroase au aratat că nu există o accentuare a frecvenței conflictelor dintre civilizații în perioada de după Războiul Rece³. *De fapt, războaiele regionale, s-au accentuat imediat după sfârșitul Războiului Rece, însă pe măsură ce timpul a trecut ele au devenit din ce în ce mai puține. În orice caz, rămâne de văzut în ce măsura războaiele care au avut loc pot fi atribuite „conflictelor intercivilizaționale”.*

Alții au arătat că civilizațiile identificate de autor sunt dezbinat și nu au unitate internă. Lumea musulmana este puternic fracturată de-a lungul granițelor etnice. Arabii, turcii, pakistanezii sau indonezienii au fiecare viziuni diferite asupra lumii. Cea mai importantă critică este aceea că autorul nu folosește un criteriu clar de delimitare a civilizațiilor. De exemplu, diferențele culturale dintre China și Japonia nu sunt mai mari decât cele dintre China și Vietnam, dar cu toate acestea Vietnamul este alături de China în cadrul civilizației sinice, în timp ce Japonia se află alături de cea occidentală.

O altă problemă este aceea că Civilizația vestică nu ține cont de: ramura catolică și protestantă, de diferențele culturale dintre lumea germanică și cea latină.

Amartya Sen a scris lucrarea „*Identitate și violență: Iluzia unui destin*”⁴, o critică la adresa tezei lui Huntington care susține un inevitabil conflict civilizațional. El argumentează

3 Tuscisny, Andrej, **Civilizational Conflicts: More Frequent, Longer, and Bloodier?**, 2004.

4 Amartya Sen, **Identity and Violence: The Illusion of Destiny (Issues of Our Time)**, W. W. Norton, 2006.

că principala cauză a violenței este dată de momentul când oamenii se privesc reciproc din perspectiva unei singure afiliații: hindu sau musulmani, catolici sau ortodocși și nu au o perspectivă multiplă ca de exemplu: hindu, femeie, soție, mama, artist, fiică, etc., toate putând fi o sursă de identitate pentru o persoană.

Paul Berman, în cartea sa „*Teroare și liberalism*”⁵ susține că în ziua de azi nu există o graniță culturală clară, astfel nu există o civilizație islamică și nici o civilizație vestică, iar dovezile pentru o ciocnire a civilizațiilor nu sunt convingătoare, mai ales când luăm în considerare relațiile deosebite dintre SUA și Arabia Saudită.

Valorile se transmit mult mai ușor decât lasă Huntington să se înțeleagă. Națiuni precum India, Turcia, Japonia și cea mai mare parte a statelor est-europene au devenit democrații, iar Vestul însăși a fost dominat de dictatură și fundamentalism în cea mai mare parte a istoriei sale.

Edward Said în lucrarea „*Ciocnirea ignoranței*”⁶, spune că Huntington definește Civilizația ca un concept fix, lipsit de dinamism și interacțiune culturală. Teoria conform căreia fiecare lume este autarhică, închisă este aplicată întregii societăți umane. Scopul, după Said, este acela de a legitima anumite politici, de a menține o stare de război pe timp de pace. Huntington continuă Războiul Rece prin alte mijloace și nu face nici un efort în a ne face să înțelegem lumea contemporană sau să ajute la reconcilierea a două culturi.

O altă critică la adresa cărții este lansată de defunctul Papă Ioan Paul II: „*O ciocnire va urma numai când islamul și creștinismul sunt interpretate greșit sau sunt manipulate în scopuri politice sau ideologice*”⁷.

În concluzie, lucrarea lui Huntington, în ciuda caracterului inedit, este o lucrare periculoasă, întrucât distorsionează realitatea. Ea suferă din cauza faptului că e prea vagă, iar apropierea amuzantă, nesistematică față de un subiect sensibil a creat o serie de tensiuni. Ea a contribuit la accentuarea temerilor Vestului față de mișcarea islamică care a fost percepută ca o mișcare antioccidentală. Aceasta este puterea unui text bine scris și convingător; aceea de a distorsiona percepția individuală asupra unor civilizații.

(Claudiu Pop)

Bildband Schäßburg, Sighisoara, Segesvar aus Vergangenheit und Gegenwart, Herausgeber: Heinz Brandsch, Heinz Heltmann, Walter Lingner, Unter Mitarbeit von: Horst Breichofer, Walter Roth, Gustav Schneider, Albertdruck Verlag, Düsseldorf, 2003.

În cadrul preocupărilor dedicate trecutului orașului Sighișoara se înscrie și această lucrare. Dedicată în special reconstituirii urbei de pe Târnava de odinioară, după cum îi

5 Berman, Paul, **Terror and Liberalism**. W W Norton & Company, 2003.

6 Edward Said, **The Clash of Ignorance**, The Nation, 2001

7 Hatim Salih, **Beyond the clash of Ignorance**, Reset Dialogues on Civilizations, 2007

spune și titlul, prin imagini.

Concepută de către autori ca o veritabilă continuare a excelentei monografii *Schäßburg. Bild ein siebenbürgische Stadt* din 1998, cartea este structurată pe 26 de capitole. Pentru început avem de a face cu o prezentare a unor documente reprezentative pentru istoria orașului, cum ar fi o descriere a stemei acestuia, dar și a Bulei de aur din anul 1224, prin care regele Ungariei, Andrei al II-lea acorda privilegiile sașilor ardeleni.

Următoarele capitole sunt dedicate prezentării orașului în diferite momente și ipostaze. Dintre acestea amintim: o excelentă expunere asupra istoriei breslelor sighișorene făcută de Geront Nussbächer, apoi asupra mănăstirilor sighișorene, a istoriei orașului în secolele XVII-XIX. Printre autori remarcăm o pleiadă de personalități locale ca: Richard Schuller, Friedrich Teutsch, Friedrich Müller, Josef Haltirch etc. Alături de aceste articole se mai evidențiază, o descriere a incendiului din 1676, o prezentare a orașului făcută de Charles Boner în lucrarea *Transilvania, țara și oamenii* și *Cartea de Cetire* a preotului și pedagogului Zaharie Boiu.

Partea a doua și cea mai consistentă este dedicată imaginilor cu Sighișoara în două capitole. Primul capitol cuprinde o prezentare a Sighișoarei într-o perioadă de 100 de ani, de la începuturile fotografiei în jurul anului 1850 și până la 1950. Sunt prezentate aici fotografii de ansamblu ale orașului începând cu anul 1870, apoi o prezentare a clădirilor din Cetate și din Orașul de Jos, o parte dintre ele, azi, transformate sau dispărute. Tot în acest capitol sunt prezentate vechile poduri ale orașului, cum ar fi podul de la Venchi sau podul Mamut. Pe lângă acestea găsim imagini cu inundațiile, care au adus mari distrugerii orașului, începând cu anul 1893 și până în 1932.

Apoi, sunt prezentate o serie de manifestări cu care s-a mândrit orașul ca: primirea episcopului Georg Daniel Teutsch la 1888, a regelui Ludwig de Bavaria în 1914, a regilor României Carol al II-lea și Mihai în 1931. Nu a fost uitat nici muzeul din Turnul cu Ceas cu prima sa organizare expozițională, precum și dezvelirea statuii poetului Petőfi Sándor.

În ultima parte găsim prezentări ale bisericilor și școlilor din oraș. Se remarcă aici fotografii document făcute cu ocazia serbării școlare *Scopationfest*. Sunt expuse, de asemenea, eforturile întreprinse în domeniul industrial, apariția fabricilor și dezvoltarea acestora. Nu este uitată nici viața asociațională, sportivă, ca și prezentarea unor manifestări artistice și culturale cum ar fi: piese de teatru, carnavaluri concerte.

Ceea ce se remarcă în acest capitol sunt imaginiile pline de nostalgie ale celebrului *Wuch*, adică a căii ferate cu ecartament îngust Sighișoara - Agnita, de la construirea ei în 1898 și până la desființarea ei în 1965.

Ultimul capitol este dedicat evoluției orașului după 1950, cu prezentarea inundațiilor devastatoare din 1970 și 1975, care au marcat profund istoria recentă a urbei. Munca de reconstrucție de după inundații și eforturile susținute pentru îndiguirea Târnavei. Vedem aici și transformările apărute în domeniul urbanistic în anii postbelici prin apariția unei platforme industriale și a noi cartiere de blocuri.

Avem de a face cu o lucrare foarte bine documentată și cu o prezentare a fotografiilor

de o calitate excepțională. Este un îndrumar foarte bun pentru specialiștii din domeniul istoriei, artei, arhitecturii, dar în același timp o carte extraordinară pentru toți cei îndrăgostiți de orașul nostru.

(Nicolae Teșculă)

LISTA AUTORILOR

1. ARDELEAN FLORIN - drd. Universitatea Babeș Bolyai, Cluj Napoca, e-mail florinardelean1@yahoo.com
2. ANTAL ATTILA - profesor de istorie, Gimnaziul de Stat *Aurel Mosora*, Sighișoara e-mail antal79@yahoo.com
3. ANTIHI ADRIANA - cercetător III, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail adiantihi@yahoo.com
4. BALTAG GHEORGHE - cercetător I, Muzeul de Istorie Sighișoara
5. BARBU DORIN - restaurator, Muzeul Național Bruckenthal Sibiu, e-mail barbu_dorin_laboratory@yahoo.com
6. CÂMPEANŪ LIVIU - profesor de istorie, Colegiul Național *George Coșbuc*, Cluj Napoca, e-mail campeanuliviu@yahoo.com
7. CIOTLOȘ NICULINA - conservator, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail ciotlos61@yahoo.com
8. CRĂCIUN MIHAELA - profesor de istorie Gimnaziul de Stat *Zaharia Boiu*, Sighișoara, e-mail mihamaris2000@yahoo.com
9. DRĂGAN GHORGHE - director, Gimnaziul de Stat *Octavian Goga*, Sighișoara, e-mail ghe_dragan@yahoo.com
10. GAVRILĂ GHORGHE - profesor de istorie, Colegiul Național *Mircea Eliade*, Sighișoara e-mail gavrilaghe@yahoo.com
11. IACOB RADU MIRCEA - muzeograf, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail radu4korn@yahoo.com
12. JIGA AUREL - profesor de istorie, Sighișoara, pensionar
13. MIHAI ADONIS - muzeograf, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail mihaiadonis@yahoo.com
14. MOLDOVAN ANCUȚA - bibliotecar, Colegiul Național *Mircea Eliade*, Sighișoara, e-mail ancuta.moldovan@email.ro
15. MUNTEAN S. VASILE - preot, e-mail: munteanv@yahoo.com
16. PARCHIRIE SORINA - restaurator, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail sorinaparchirie@yahoo.com
17. POP CLAUDIU - profesor de istorie, Liceul teoretic *Josef Haltrich*, Sighișoara, e-mail claudiusighisoara@yahoo.com
18. SÂRBU EUGEN ION - profesor de istorie, Grup Școlar de Industrie Ușoară, Sighișoara, e-mail ioan.sarbu@yahoo.com
19. SUCIU CORNELIA - profesor de istorie, Sighișoara, pensionar
20. ȘTEFAN FLORINA - bibliograf, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail hentzina@yahoo.com
21. TEȘCULĂ NICOLAE - director, Muzeul de Istorie Sighișoara, e-mail nicolaetescula@yahoo.com
22. ȚARĂLUNGĂ LUCIA - director, Biblioteca municipală *Zaharia Boiu*, Sighișoara, e-mail taralungalucia@yahoo.com

PENTRU CONȚINUTUL LUCRĂRILOR ȘI FORMULAREA REZUMATELOR ÎN LIMBI STRAINE, RĂSPUND AUTORIZAT